LOLA STERE CHIRACU

POVESTIRI

LOLA STERE CHIRACU

POVESTIRI

Versiunea digitală 1.0 – august 2022

Realizată după volumul apărut la Editura Pentru Literatură,
București, 1968

Coperta: Florin Ciubotaru

POVESTEA MOSCOPOLEI

I

În palatul de pe malul Bosforului, vizirul Ferhad ședea în cabinetu-i de lucru cu un vraf de hârtii în față. Fruntea-i era încruntată. Zvârli neliniștit hârtiile deoparte și rămase cu ochii țintă spre zidul din față, pe care se afla zugrăvit un verset din Coran. Vremuri din ce în ce mai cumplite se arătau; pe umerii lui largi apăsa mare, copleșitoare răspundere. Cătă încă o dată cu ciudă spre misiva împuternicitului turc din Francia. Blestemată țară și afurisit ministru al poliției e acolo: Fouché. Știe câte-n lună și-n stele! Ba își bagă nasul și în trebile altora. Dacă află sultanul, nu-l așteaptă zile bune. Francia gândește prea mult, vorbește și mai mult, iar mai cu seamă scrie. Ar putea să le facă, în bună pace, de ar fi numai în dauna lor, dar gândirea asta supărătoare se întinde ca o pecingine și asupra cuprinsului împărăției ilustrului padișah. Gândesc supușii și se revoltă, gândesc zecile de popoare subjugate, și imperiul otoman începe să se clatine. Popoarele supuse lor au început să vină cu cereri care arată că ideea de libertate începe să pătrundă și la ei.

Sprâncenele îmbinate ale vizirului se unesc într-o singură linie neagră și stufoasă, pe sub care privirea ochilor pare mai întunecată, mai neguroasă.

Privi țintă la covorul de Ispahan; desenul lui roșiatic îi aduse în minte mai puternic cuvintele citite: „Ca supus al Înălțimii-Voastre, sunt dator a vă da de știre că trei caravane încărcate cu mari averi au pornit din orașul macedonean, Moscopole, și, cu toate că aveau ca țintă a călătoriei Lipsca și Veneția, au poposit în Francia. Se zvonește că toți acești negustători de seamă în Balcani ar avea legături cu efendi Mirabeau, marchiz al Frânciei și instigator la răzmeriți. Spioni de ai ministrului poliției au aflat că aceste caravane ajungând în Francia și pătrunzând în partea de miazăzi, imediat ce au ajuns acolo, caravangiii și cei plecați s-au pus în legătură cu reprezentanții mișcării revoluționare. În acest an, 1788, în Francia se simt în aer lucruri neobișnuite până acum și, mai cu seamă, primejdioase. Padișahul lor, om moale, nu le pricepe: gloata pare a nu mai putea fi stăpânită și începe să miroasă a sânge. A fost o vară secetoasă, urmată de o iarnă atât de grea, cum eu n-am mai pomenit, și foametea a ajuns poporul înnebunindu-l, iar la picioarele tronului nimeni nu pare a înțelege acest fapt.

Mai este încă ceva îngrijorător, care ațâță prostimile: Iosif al II-lea, fratele sultanei Frânciei, domnind peste Viena și ținuturile ei, se joacă de-a

libertatea în omenire, stârnind-o, dar această joacă încetează pe meleagurile peste care este domn, căci e om care știe să mânuiască cu măiestrie și spada și intriga. Astfel, stăpânitorul Vienei ațâță cu bun plan capii ghiaurilor supuși nouă, tocmai pentru a-și lărgi el împărăția în dauna noastră; asta, spionii mei au aflat-o, ca și faptul că neguțătorul Mocioni din Moscopolea și-a adus toată avuția, stabilindu-se în ținutul Tisei.

Caravanele din Macedonia au făcut popas în hotarele Frânciei și s-a prins o carte, prin care se arăta că de paștele moscopolenilor alte caravane vor fi în drum spre soare-apune. Ceea ce este supărător e faptul că acești supuși vor a părăsi împărăția noastră, *pentru a fi liberi*. Înțelepciunea adâncă a stăpânului meu să chibzuiască, să citească tâlcul acestor întâmplări și să ia aminte până nu e prea târziu, pentru ca furtuna ce se simte aici să nu ajungă și să răscolească și supușii din Balcani. Avem la Moscopole un om, ce pentru bani ne-ar putea ajuta. Este Braila, care se pare că-și urăște neamul pentru că ar avea o veche pricină de răzbunare. E bine să se ia legătura cu el la nevoie. Puterea voastră în fața sultanului ține de hotărârile ce le veți lua."

Așa-i suna în urechi cuprinsul pergamentului secret, în timp ce privea fix înaintea sa.

1788. Blestemat an! De abia înăbușise revoltele din sudul Balcanilor, stârnite de sângeroșii sârbi, și mai mare ură avea în contra Habsburgilor-ereți, care, luându-și veșminte de porumbel, le ademeneau supușii, pentru a-i jumuli mai bine. De aceea el stârpise pe toți urmașii și aliații lui Ioan Monosterli, acea căpetenie sârbească, ce îndemnase populația la răzmeriță. Acum se ridicau macedonenii? Oare banditii pomaci, antarții, cârjalii nu mai știau să mânuiască armele, de sunt mereu mai numeroși macedonenii?

Își aduce aminte de veștile primite asupra lor: bărbați scumpi la grai, îndrăzneți în priviri și lipsiți de zâmbet, cu fecioare care nu trec hotarele tribului și, deși frumoase și gingașe, n-au intrat niciodată în vreun harem. Oamenii aceștia pot fi primejdioși.

Vizirul își strânse mai bine pe el veșmântul împodobit cu blănuri fine aduse din Valahia. Prin fereastră se auzi vântul urlând peste Bosfor. „E iarnă", gândi Ferhad, trecându-și fără astâmpăr mâna prin barba-i lungă și încărunțită, „greu de ajuns la cuiburile lor vulturești, urcate pe piscurile Pindului, ale Gramostenilor, ale Nerecei. Știu șeitanii să se ferească de noi."

Privi spre ușa împodobită cu arabescuri și își aminti că el însuși le dăduse voie să-și întemeieze o tipografie în orașul lor cel mai înfloritor, în Moscopole, a cărui vechime se număra cu patru sute de ani în urmă. Școli și

biserici, tot a fost plătit cu bani grei. Fiecare școală ridicată, fiecare biserică înălțată însemnase în decursul veacurilor tot atâtea pungi de galbeni, ce intraseră fie în buzunarele vizirilor, fie în ale pașilor din Balcani, iar pe de altă parte, ele erau rodul unor zile și nopți de muncă aprigă din partea ghiaurilor, ce nu s-au dat bătuți și nu au cunoscut opreliște.

Își reaminti de Mocioni, unul din cei mai înstăriți negustori ai Moscopolei, ale cărui caravane ajungeau până la Triest, cum ceruse învoirea tatălui său, răposatul vizir, să întemeieze o biserică de a lor. Îl întovărășise un dragoman grec, macedoneanul, îmbrăcat în portul lui, fără niciun fel de strălucire; părea a fi un om de rând, dar pusese înaintea vizirului – când i s-a închinat – trei bucăți de stofă țesută în fir de aur, cum nu se mai văzuseră în părțile acelea, și trei blănuri de sobol. Dar împărătesc! Apoi ceruse în turcește, simplu și demn, încuviințarea ca tribul lor să aibă biserică, și au avut-o.

De unde scot banii, cum îi fac acolo, în sărăcia munților, nu știa. Se gândi totuși că așa cum Allah lăsase pe pământ stăpânitori și stăpâniți, și la acești oameni se poate ajunge într-un fel spre a-i domoli. Pe undeva trebuie să se afle un drum de înțelegere cu câțiva dintre ei. Nu i-ar urî toți pe turci și legături de prietenie prin negoț s-au putut face. Prin aceștia se va putea afla dacă nu calea înțelegerii, atunci calea pedepsei, căci nu e pe lume pădure fără uscături. Înțelegea însă că asemenea oameni, de care podoabele și lenea nu s-au atins, știu să muncească și mai cu seamă știu să aibă rodul muncii lor.

Un tropot puternic de cai tulbură liniștea încăperii. „A venit”, gândi cu destindere vizirul și se așază pe divanul jos, spre a-și primi oaspetele. Se lăsa înserarea și pe fereastră se vedeau norii alburii, lunecând pe apele cenușii ale cerului. În dreptul ușii apăru un arap voinic.

— Ali-Pașa cere îngăduința a se înfățișa atotputerniciei voastre, se înclină el cu mâna pe inimă.

Cu dreapta, pe care purta inelul cu pecetea, vizirul făcu semn de învoire. Se auziră pași puternici pe lespezi, care apoi fură înăbușiți de grosimea covoarelor. În ușă apăru un bărbat lat în umeri, vânjos, scund, cu coiful pe cap și zale de Cordova pe el; obrazul, brăzdat de două cicatrice adânci, dintre care una mergea până la sprânceana ochiului drept, dând chipului său o înfățișare semeață și crudă. Oșteanul își scoase coiful, netezindu-și pletele întunecate, în timp ce nările nasului îi fremătau.

— Alah să fie cu voi, salută el scurt.

— Și cu tine, Ali-Pașa, rostiră buzele subțiri ale vizirului. Cinstește-mi casa stând jos. Ai făcut drum lung?

— Am primit vestea la Muzachia; am purces cale de opt zile încoace.

— Ai dormit?

— În han sau în șa, după cum s-a întâmplat.

— Ali-Pașa, de aci înainte, va atârna zelul tău în cumpănă pentru nesocotința ta.

— Nesocotință?

— Da, pașă Ali. Ți-am dat pe seama ta grija Balcanilor și Balcanii sunt un focar de revolte.

— Am potolit sârbii.

— Nu-ți vorbesc de sârbi, ci de macedoneni.

— Valea Mosculuí, până jos la Berata, nu mai este decât un drum printre lunci și morminte.

— Îți cunosc zelul depus spre cinstirea Coranului, pașă, îl știu… dar furtuna se ridică iarăși din văile și din crestele Pindului.

— Furtuna suntem noi.

— Nu, pașă, noi începem a fi copacii, pe care o nouă vijelie îi poate smulge. Am fost furtună și încă vom mai fi, numai dacă slujitorii lui Allah vor fi destoinici și dacă îi va mai fi voia lui Allah.

— Va fi.

— Pentru aceasta trebuie să nu pregeți, Ali-Pașa, cu orice risc, să înfăptuiești aceea ce ți se va cere!

— N-am pregetat niciodată. Ce-mi cereți?

— Popoarele balcanilor încep să viseze la libertate!

— Visul nu-i faptă.

— Dar poate deveni. Trebuie curmat acest vis, Ali-Pașa!

— Trebuie încuviințarea sultanei Validé.

— De ce?

— Munții Gramosteni țin de puterea sa.

— Nu te îngriji. O vei avea. Cunoști Moscopole?

— Cine nu cunoaște trandafirul Balcanilor?

— Această rază de Șiras are spini, pașă, și spinii ei trebuie să-i smulgem cu floare cu tot. Câți bei ai la Muzachia?

— Patru.

— Câtă oaste?

— Șase mii.

— De azi, ai firman cu depline puteri; vei mai avea încă două mii de anatolieni și albanezi; cu ei vei trece în munții Gramosteni. Și încă o veste, pașă. Se zice că nu păzești cu destulă strășnicie bogățiile strălucitului padișah.

— Eu?

Un val de sânge îi inundă chipul violent, lăsându-i dungi albe de-a lungul cicatricelor.

— Ai lăsat să iasă din ținutul încredințat ție oameni și averi.

— De unde? Cine?

— Bărbați înstăriți din Moscopole, amestecați într-un complot pentru libertate și care se află unii în Țara Habsburgului, alții în Francia.

— Care sunt acele căpetenii? întrebă pașa Ali.

— Mocioni, Șaguna, Batali, și, dacă vrei să știi mai mult, ei bine, află că, odată cu ei, au fost și femeile lor îmbrăcate bărbătește și mulți bărbați tineri care s-au dat drept însoțitori de caravană. Ce spui?

— N-am știut, scrâșni pașa.

— Afli acum. Oamenii mei au aflat. Nu toți însoțitorii de caravane știu să țină o taină. Unii dintre cei care muncesc de ani întregi alături de drept-credincioșii din părțile locului, vorbesc; și așa, fie din prietenie, fie din mândrie, vorba le-a scăpat. Da ia spune: de ce acești oameni și-au făcut nume că ar fi semeți? că ar fi răzvrătiți, și, mai cu seamă, uniți. Auzi? Uniți între ei, și de au, și de nu au avuții?

— Cine spune?

— Arhonzii greci și căpeteniile lor bisericești.

— E vorba de căpeteniile macedonene!

— Căpetenii macedonene… Vorbele nu au importanță. Și la ei, ca și la noi, unii sus și alții jos. Unii au mult și se cred mult, alții au puțin și țintesc să aibă mult. Alții n-au nimic și vor să înfiripe ceva. Asta este felul de unire pe care-l văd eu, iar vorbele mari sunt ale căpeteniilor macedonene.

— Nu, ale căpeteniilor grecești.

— Ducem politică de dezbinare între oameni.

— Nu zvonul mă tulbură, ci adevărul zvonului, pentru că sunt două neamuri pline de mândrie.

— Mândria fără bani e fum. Mândria fără putere e praf. Sumețirea față de noi este curată nebunie. Ciobanii munților să se ridice împotriva oștilor mele?

— Semeți îi știu, răzvrătiți, încă nu.

— Ce sunt țânțarii?

— Ghiauri, macedoneni.

— De ce își zic așa?

— Fiindcă se cred fii de țar și ei sunt mândri, nespus de mândri și, mai cu seamă, cată a fi liberi.

— Mândria trebuie să-ți dea de gândit, Ali-Pașa. Noi nu avem nevoie nici de oameni mândri, nici de oameni liberi. Ai înțeles?

— O știam, dar n-am avut porunci pentru munții Gramos.

— Le vei avea acum: îndârjim neamurile între ele pentru a le stăpâni mai bine și a înmulți astfel numărul celor ce muncesc în locul nostru, dar dacă trebuie, distrugem acolo unde crește răzmerița și vom găsi noi alții să ne muncească.

Moscopole e oraș vechi, bogat și cărturăresc; are și o academie, datorită greșelii îngăduinței noastre. În primăvară ei au sărbători religioase; atunci e vorba să mai plece o ceată de bărbați.

— Totuși, Moscopole e puternică – gândi pașa cu glas tare.

— Primăvara te va apuca acolo cu oștirea pe care o ai la Muzachia.

— Moscopolea are șaptezeci de mii de oameni.

— Cu femei, bătrâni și copii.

— Femeile lor mânuiesc armele la fel cu bărbații.

— N-ai la ce să cruți viețile oștenilor de sub comanda ta. Ai grijă ca avuțiile să nu se prăpădească. Îi trebuiesc înaltului sultan.

— Facă-se voia lui Allah! se supuse pașa.

— Se va face, ți-o spun eu, răspunse cu glas surd vizirul, încrucișându-și și mai strâns picioarele sub el, apoi lovi în gongul de aramă ce se afla la căpătâiul divanului.

Harapul apărut în ușă trase alături măsuța cu narghilele, dădu fiecăruia câte una, le aprinse și întrebă pe vizir:

— Să intre?

— Da – încuviință acesta, trăgând adânc fumul în piept.

Plecându-se până la pământ, apăru în ușă un bătrân în veșminte bogate, care țineau mijlocia între moda turcească și cea greacă; iminei de saftian, anteriu de mătase, descheiat în față, lăsând să se zărească o haină strâmtă, scurtă și pantaloni înguști.

Omul își scoase fesul din cap. În urma lui venea un călugăr învăluit într-o rasă cafenie cu glugă, ce lăsa să i se vadă numai ochii.

— Ai întârziat – se încruntă vizirul către el.

— Binecuvântarea cerului asupra-ți, fiu al înțelepciunii, cârmuitor al drept-credincioșilor. Mi-ai poruncit să vin cu o jumătate de oră înainte de a bate muezinul toaca, și de a începe rugăciunile de seară muftiii la geamie, răspunse cu smerenie omul cu anteriu.

Ferhad-Vizir căta spre ceasul de nisip. Ghiaurul avea dreptate. Vorbele de mustrare îi scăpaseră din cauza mâniei ce se adunase într-însul, de aceea nu mai grăi un răstimp nimic. Apoi șopti către pașa, căruia la intrarea ghiaurilor îi făcuse semn să stea jos, lângă el, pe perne de atlaz:

— E Poliméry, omul meu de legătură cu grecii, apoi către bătrân:

— Faci de ani de zile negoț cu Moscopolea. Spune, e oraș bogat?

— Plin de bogății, înțelepte vizir, locuit de șeitani, care scot bani din piatră seacă, și orașul ăsta mare are comori.

— De unde știi? îl întrebă cu ochii strălucitori, Ferhad.

— Pentru că a văzut omul acesta care este cu mine. Poate, de altfel, că și pentru pricina aceasta l-ați învoit să vie.

— Solul episcopului vostru nu mi-a spus pentru ce pricină vine. A cerut să-l primesc, atâta tot. Și acuma, pentru că ești aici, spune-mi ce te aduce! se îndreptă el către călugăr.

Acesta îl privi cu pleoapele pe jumătate închise; era om care se pricepea la oameni și înțelese ce ar dori Ferhad să audă mai întâi.

— Sfințitul episcop al tuturor grecilor se închină, prin mine, înălțimii-voastre, Tezaurul Moscopolei este zidit în pereții altarului bisericii Mociconilor; el poate fi oricând al înălțimii-voastre.

— De unde știi?

— Am prieteni între moscopoliteni. Cei din marginea orașului îmi mai împărtășesc din grijile și bucuriile lor, așa, ca unui călugăr ce mă aflu.

— Le-ai putut câștiga prietenia?

— La durere oamenii își dezleagă limba.

— De unde le vin durerile?

— Din păcatele omenești. Unii vor ceea ce nu au; alții urăsc pe cei ce au prea mult, alții invidiază bunul și fericirea altuia. Nimeni nu scapă de păcatul ispitei, și de greul vieții. Dar comoara poate fi a înălțimii-voastre, când veți crede de cuviință că a venit ceasul să v-o însușiți.

— Și în schimb? întrebă vizirul, jucându-se cu inelul cu pecetea.

— În schimb vă face prin mine umile rugăminți, ca în ziua când avuția Moscopolei va fi în haznaua slăvitului vizir, deie-vă Allah un șir lung de zile, vă roagă atunci fiindcă sunteți gândul cel bun, ochiul cel drept și inima

blajină a profetului, să interveniți ca ilustrul padișah să dea poruncă ca în toate bisericile după întinsul împărăției, biserici cu credința noastră – indiferent de poporul care o are – să se slujească limba greacă și, făcând așa, să vi se înmulțească ceasurile vieții ca nisipul mării, iar puterea să vă fie deopotrivă cu a leilor pustiei!

— Și… de ce nu a venit episcopul tău pentru a-mi face această… făgăduială?

— Mi-a încredințat mie durerea sa, să o înfățișez milostivei și adâncii voastre înțelepciuni, tocmai pentru a nu se isca vorbe.

— Așa? vizirul rămase pe gânduri, apoi zise încet către pașa Ali: E bine că ai auzit tot ce s-a vorbit; o să-ți folosească.

Ali-Pașa, numit „cel cumplit”, după cruzimea lui fără de margini, își aplecă ușor capul, așa încât barba-i scurtă și neagră îi atingea pieptul lat, strâns în zaua măiestrit cizelată. Își acoperise capul cu coiful, la venirea ghiaurilor, și privea nemișcat teaca împodobită în care ținea hangerul.

— Ai fost la, Moscopole, Poliméry. Câte case să fie acolo? întrebă vizirul.

— Cam cinici-șase sute de case mari și vechi.

— Oraș vechi cu locuitori mulți și trufași – adăogă și Ali-Pașa, dintre care s-a ridicat o negustorime bogată. Averile lor ne-ar putea fi de folos.

— Da, oraș vechi, cu oameni trufași, sublinie Ferhad Vizir.

— Oameni trufași, bine a zis înălțimea-voastră, moscopolenii sunt în stare să înfrunte pe oricine și se țin tari pentru că în fundul sufletului lor nu vor a cunoaște niciun stăpân decât legea lor.

— Nici pe luminatul sultan nu-l recunosc ca stăpân. Nu e așa? îl stârni vizirul.

— Își fac afacerile sub oblăduirea stăpânirii voastre; pentru asta au vorba dulce și limba ascuțită, când trebuie. Își fac legături cu mai marii, deschizându-și băierile pungilor. Poate că uneori se creează legături temeinice între bărbați prin negoț și muncă laolaltă. Arată bunăvoință când au nevoie de ea, dar să mă iertați, mărite vizir… în adâncul inimii lor își bat joc de sultan și de toți beii și pașii, de asta își ascund familiile în munți, să fie dârji și aspri, și acum toată Galata vorbește că umblă după libertate și de asta fug pe capete cu caravanele din Moscopole.

— Așa? se încruntă chipul pașei.

— De… vorba asta „libertate” umblă ca boala prin tot Balcanul. Omul sărac o pomenește și visează la ea, ca ursul la vremea verii. Omul bogat n-o

visează ci fuge după ea, că-i dă mâna. Unii tânjesc, alții gonesc. Asta-i cu ei. Bătrânul, deși se pornise, căuta să-și păstreze cumpătul, așa că își îndulci glasul. Gândul vostru e de o mie de ori mai înțelept decât al meu, dar numărul anilor mei m-a făcut să le citesc în suflet.

— Odată n-a făcut o danie milostivei biserici grecești întări și călugărul – sunt surzi la vorbele episcopului nostru; oameni zgârciți și răzvrătiți, căci zice cartea înțelepciunii că „smerenia să fie prima virtute a omului” și ei nu sunt smeriți, înfruntă soarta și oamenii.

Vâna de pe fruntea vizirului se zbătea umflată și albastră, privirea, din ochii adânciți în orbite, citi o clipă-n adâncul sufletelor celor doi, apoi zâmbi satisfăcut. Se auzi deodată un zgomot stins și ciudat. Cei doi se uitară spre vizir; acesta le făcu semn să plece; oamenii ieșiră, aplecându-se adânc; pașii lor nu făceau zgomot. Draperia de la intrare căzu ușor în urma lor. Vizirul și pașa traseră din narghilele. Se auzi glasul vizirului spunând pe deplin liniștit către pașă, în timp ce își netezea mătasea aurie a șalvarilor:

— Mai lasă, pașă, pe drept-credincioșii din Dagli și Colonia să se mai înfrupte din bunurile caravanelor, care merg spre Moscopolea! N-are nimic, dacă-i pradă! A treia noapte pornești iar la drum, primăvara să te apuce la Moscopole cu toți beii de la Muzachia. Acolo și atunci vei primi porunca mea.

În tăcerea înserării, în foșnetul vântului se auziră rugăciunile muftiului. Ferhad și Ali îngenuncheată pe covorașe, având fața îndreptată spre Mecca, și își începură rugăciunile cu sufletele împăcate; unul știa ce avea de făcut, altul presimțea ce va face.

II

Trecuse iarna. Moscul umflat de apele primăverii curgea vijelios la vale, spre Berata. Pe cele cinci coline ale lui, orașul Moscopole, vechi de patru sute de ani, se ivea puternic și plin de viață în lumina soarelui de aprilie. Pomii înfrunziți se zăreau falnici printre înaltele case de piatră fumurie. La marginea dinspre miazănoapte se profilau puternicele așezări ale garnizoanei turcești, instalată aici de cu primăvară. Și, pentru că Moscopoli, în limba localnicilor înseamnă orașul păstorilor, numirea nu se lăsa dezmințită. Turme bogate se mișcau în valea celor cinci coline, răspândindu-se spre pășunile îmbietoare ale muntelui Gramosta. Încă nu fuseseră toate oile scoase de la iernat. Behăitul lor, amestecat cu cel al mieilor, umplea văzduhul. Măsarețiii macedoneni, din tribul cărora fac parte

locuitorii Moscopolei, sunt oieri neîntrecuți, de aceea turmele locului ar fi putut stârni pofta stăpânitorilor. Garnizoana turcească de aici trăia tare bine: auziseră oștenii anatolieni sau arbănași că oamenii, măsareții aceștia care te privesc pe sub sprâncenele coborâte în cută peste ochi, ar fi tot de un neam cu cei de dincolo de Dunăre, păstori și plugari făcuți din vechi oșteni; măsareții aceștia poartă în brâul răsucit de cinci ori pistoalele, de care nu se despart decât noaptea.

Vascopolea sau Moscopolea, cum îi ziceau străinii, era în vremea aceea un puternic focar de cultură, oraș înfloritor, cu mari clădiri de piatră și biserici. În mijlocul acestui sobor, simplă, dar măreață, credea clădirea Academiei celei noi, care ținea loc de frunte printre școlile Turciei europene. Cetatea avea numeroase cartiere, piețe și bazaruri bogate. Spre răsărit, se afla singura tipografie a peninsulei, a cărei înființare, deși fusese încuviințată de sultan, îi pricinuia acestuia multe griji neprevăzute.

Gândit și scris da, însă spre slava lui – altcum nu-i plăcea sultanului Selim – de la înfrângerea de la Viena se răzvrăteau mereu ghiaurii sub Iosif al II-lea, stăpânitor peste țara Austriei și a Ungariei, care se juca de-a libertatea, însă nu în Ungaria, oh, nu; ci numai în afara hotarelor cuprinsului peste care împărățea; intrigant tânăr și deștept, a strecurat prin politica lui o mulțime de idei dăunătoare în capul supușilor înălțimii-sale, printre care și aceea a scrisului și a cititului.

Iar macedonenii aceștia, cum își agonisesc o brumă de avere, nu visează decât cultură, libertate pentru legea lor, pentru ei înșiși! așa gândea sultanul și gândul lui se răsfrângea în mintea lui Ali-Pașa, care privea lumea și vremea cu ochii lui, ochi pofticioși după averi, cu mintea întunecată a celui care își închipuie că orice bunăstare a supușilor este o dovadă de îndrăzneală și necredință față de padișah.

În bazarul cel mare al orașului, în ziua aceea însorită, era forfotă mare. Sosiseră numeroase caravane cu mărfuri bogate pentru sărbătorile ce se apropiau. Costumele felurite ale oamenilor străini îți încântau ochii. Aici vedeai greci cu fustanele bogate și fesuri roșii puse strengărește pe o sprânceană. Dincolo, sârbi cu cămăși albe, cojoace groase și căciulițe îndesate pe cap. Alături, un italian venit cu caravana din Triest, în portul lui ciudat, cu pantaloni de culoare vie, strânși pe picior, cu ciorapi lungi și pieptar cu bretele, pe cap cu fes cu ciucure; mai încolo, veniți cu o caravană tocmai de la Lipsca, doi nemți cu fața albă și perucă pudrată, pufăind tacticoși din lulele, înveliți în largi mantii de călătorie. Printre ei, turci cu

șalvari largi cătau plini de curiozitate la harabalele lor și se întrebau ce-or mai fi adus.

Rar, când veneau cu caravanele atâția străini, câți sosiseră în acest an. Aduceau tot felul de țesături necunoscute, încălțări, mirodenii, ca să încarce în schimb de aici burdufe cu brânză, care se topea în gură, vin dulce și tare, roți mari de cașcaval, broderii și brâie minunate.

Veneau cu însoțitori de caravane, înarmați până în dinți, căci, din cauza bandiților pomaci și a cârjalilor, drumurile erau nesigure. Mai cu seamă, de la o vreme, aceste jafuri se înmulțiseră în așa măsură, încât negustorii care veniseră acum spuneau că ar fi ultimele caravane care ar mai urca până aici, ba mai ceruseră de la pașa Ali și oaste de arbanași, ca să-i însoțească pentru întoarcere, măcar până spre apa Vistriței. Pașa le primise darurile de preț și încuviințase ca o sută de oșteni din garnizoana lui să le fie de pază, cale de trei zile, cu asigurarea că vor fi înapoi oștenii la data fixată de pașă și toate caravanele să părăsească orașul într-aceeași zi.

Și astăzi era sorocită ziua plecării. Cum mărfurile erau vândute și cele trebuincioase negustoriei fuseseră cumpărate de la marele bazar al Farsalei, neguțătorii străini se gândeau că vor petrece măcar una din zilele de paște în mijlocul familiilor lor și nu se supărau de această grabă a pașei.

Caravanele încărcate în căruțe mari, pe roți puternice, acoperite cu învelișuri de piele, își așteptau perechile de cai iuți și mici de munte, care urmau a le trage. Drumul greu și primejdios pentru scoborâș cerea pregătiri anevoioase și atenție încordată.

Aveau de coborât pe o cărare îngustă șerpuind în alunecușuri peste stânci, unde fiecare învârtitură de roată îi putea prăbuși în prăpastie.

Din aceste pricini, nicio caravană nu se încumeta să călătorească noaptea sau să străbată ținutul, fără a fi însoțită de o ceată puternică de însoțitori localnici care îi putea duce la țintă, fără pagube și fără primejdii. Cheltuiala drumului pentru a aduce mărfuri de la Moscopole era astfel tare ridicată, dar mărfurile orașului erau atât de căutate, încât făceau pe străini să se încumete a răzbi până în acest ținut din munții Gramostei.

La un han din bazar, ședeau mai mulți bărbați la masă, bând vin din căni mari de lut smălțuit și mâncând pastramă de oaie. Singuri, feriți mai într-o parte, cu câte o cană de vin în față, se aflau doi tineri: unul subțiratec cu părul și ochii negri, cu nasul fin și prelung, gura mică cu buze subțiri, cu fruntea lată. Era mai mult scund decât înalt, dar gingaș ca o fecioară; avea

capul descoperit și în pletele lui bogate se ivea drept la mijloc o șuviță subțire, albă. Tânărul purta veșmânt macedonean cu cămașă albă, peste care venea o haină mică, cenușie, cu mâneci largi, deasupra căreia avea un giumadani, cojocel de stofă neagră, și pantaloni scurți, strâmți, care-i cădeau peste cizme. Un brâu lat de piele îi încingea mijlocul, la care luceau două pistoale. Una din mânecile hainei atârna goală, de la cotul stâng în jos. Celălalt tânăr era îmbrăcat după moda grecească, cu fustanea înfoiată, cu haină, ale cărei mâneci, despicate deasupra și împodobite cu nasturi, atârnau în jos. Chipul bălai îi era luminat de un fes roșu.

— Ce multă lume e azi la bazar! rosti tânărul cu șuvița albă.

— Peste două ceasuri n-or să mai fie, pornesc și eu, pleacă caravanele!

— Da… pleci!

Pe chipul tânărului macedonean se citi întristarea.

— Ioane! rosti grecul, mă întorc peste o jumătate de an.

— Mult, Manolis, pentru mine, doar mi-ai fost ca un frate.

Ion oftă, arătându-și stânga ciungă de la cot.

— De n-ai fi fost tu, azi aș fi fost mort. Au plecat toți: și tata și frații; acu pleci și tu!

— Plecarea înseamnă și întoarcere, iar la brațul tău pierdut, la ce să te mai gândești?

— La ce? se amărî Ion. De câte ori văd chipurile astea, mă gândesc, Manoli, mă gândesc și nu pot uita, nu pot ierta.

Și arătă spre o ceată de turci, purtând halate vărgate din Dagli, cu brâie lungi, care lăsau să se vadă mânerele hangerelor; turbane viu colorate le înfășurau capetele; chipurile le erau sălbatice și bărboase. Privirile i se întunecară și rosti:

— De la o vreme nu știu ce tot cată spurcăciunile astea pe aici, le-aș zbura creierii!

— Au prins mai mult curaj de când au venit ostașii cu pașa ăsta cu ochi de uliu; altcum nu se încumetau să se îndrepte încoace, rosti Pandeli.

— Niciodată n-au fost atât de mulți în bazar, își încruntă sprâncenele subțiri tânărul macedonean.

— Cumpără, se vede, mărfuri pentru vreo nuntă sau vreun praznic, că n-au alt oraș mai aproape. Sau așteaptă să păcălească vreun străin, să-i bage caravana la vreun bucluc.

— Eu, unul, nu-i văd bucuros. Parcă ar fi o presimțire rea în inima mea, rosti Ion.

N-apucă să-i răspundă Pandeli, că se îndreptă spre ei un bătrân mărunt, cu barbă rotundă, albă, în port macedonean cu un țipun pe umeri:

— Ei, Ioane, în săptămâna patimilor la han? Uitasem că azi pleacă Manolis, își îmblânzi el glasul văzând chipul trist al lui Ion.

— Albă să-ți hie! îl salută tânărul după datina macedoneană, sculându-se respectuos în picioare. Îl petrec pe Manolis, nu vrei să stai cu noi? Cine știe când l-om mai vedea!…

Întristarea îi pătrundea în glas.

— Vă veți vedea, n-ai grijă! Hai să stau cu voi, numai pentru că pleacă Manolis. Nu stau mult, că noi ne-om tot vedea de acum înainte.

— Tată celnice, rosti Ion, ce face Liuliușa? Mă învoiești să trec azi s-o văd, când ești acasă?

— Mai ai o săptămână până la nuntă; o vezi cam des și nu-i bine.

— Mi-e atât de…

— Știu – îi curmă vorba bătrânul, uitându-se în altă parte, căci nu-i plăcea firea asta a viitorului său ginere, care-și da simțămintele în vileag, mai ales când ele o priveau pe fata lui.

Manolis îl înțelese și dădu să se scoale.

— Stai, stai, Manolis, îl îmbie celnicul. Prietenia noastră e sfințită cu sângele lui Ion, și noi, macedonenii, nu avem obiceiul să uităm niciodată nimica.

— Nici răul făcut?

Manolis vru cu tot dinadinsul ca în clipa plecării să înțeleagă mai bine lumea din care făcea parte prietenul lui, iar celnicul era cel mai potrivit pentru a-l lămuri. Despre Sterea aveau toți din Moscopolea, fără deosebire de neam și de învățătură, numai cuvinte de cinste. În tinerețea lui, celnicul fusese îndrumător de caravane, avea mână sigură pe pușcă și ochi neîntrecut la țintit. Cunoștea potecile muntelui ca nimeni altul și nu avea frică nici de oameni, nici de fiare. Pe oameni îi îmblânzea cu vorba lui așezată, care mergea la inimă, cu judecata lui adâncă și chibzuită, cu purtarea lui demnă și cumpănită, care-l făcea să fie pildă chiar din tinerețe, când oamenii, pentru o vorbă mai iute și un gest nechibzuit, puneau mâna pe pistoale fără a mai sta pe gânduri. Aveau sângele iute tinerii din partea locului, fie că unii erau din părinți ce-și câștigaseră o stare, fie că alții abia aveau un rând de straie. Chiar dacă viața nu-i prea amesteca pe aceștia unii cu alții, mâniile și răzbunările îi adunau pe același drum, cu aceeași sumeție și același dispreț

de frică. Avea Sterea o căutătură a lui, care-i ascundea ochii albaștri sub tufișul sprâncenelor, și cu ei își făcea dreptate, mai bine decât cu pumnul.

Bărbat ce știuse să-și prindă din viață bucuria clipelor atunci când îi ieșeau în cale, dar mai cu seamă în drumurile lui furase vieții plăcerile fără de care bărbăția lui s-ar fi simțit neîmplinită. Dar totul cu măsură și cu tăcere, căci vorba multă mai mult te păcălește decât te înveselește. Așa-i fusese firea și iuțeala sângelui lui, cam așa se arătase; nu prea alesese într-unele fapte, dar culesese roadele tinereții.

Mai multe femei au plâns pe urma lui, pe unde-l purtaseră caravanele, că era om care știa să cânte când era de cântat și să petreacă atunci când era de petrecut, dar se întorsese la casa lui cu fruntea limpede, sub belșugul pletelor castanii, numai cu o umbră de zâmbet ascuns în desișul mustăților, sau cu o lumină în ochi, care o făcea pe nevasta lui, femeie frumoasă și iute ca focul, să cate mai lung în ochii lui. Iar ochii ei mari și căprii, prin care parcă treceau toate poveștile Macedoniei, se umpleau de umbre când îi pleca bărbatul la drum și gura ei plină și cărnoasă era strânsă și mută… Că așa-i femeia când își iubește bărbatul, să nu-i spuie, că n-o iartă mândria ei, dar să-l teamă și să sufere că-i mai zburdă ochii pe alte meleaguri și-și încălzește gura pe altă inimă! Lumea îl cinstea pentru că de multe ori cuvântul și căutătura lui opriseră multe vărsări de sânge. Cu vremea, când la o încăierare în munți, un glonte îi prinsese mâna dreaptă, rămăsese acasă și cu mâna stângă se apucase de cioplit din lemn câte minunății toate, că era om dârz și muncitor. Când împlinise 65 de ani oamenii îl aleseră celnic peste oraș și nu greșiseră.

Înțelepciunea, priceperea, pornirile lui de a îmbrățișa cultura și știința, cuvântul lui înfăptuiră mult, pentru buna stare și liniștea Moscopolei. Îi erau celnicului tare dragi cărțile și știuse să facă pe negustorii bogați ai orașului să-și deie obolul cu prisosință: le vorbea frumos, cu o căldură reținută, încât reușise să dezlege gurile pungilor celor mai strânse. Și erau destule pungi strânse cu șapte noduri, ca la oameni care câștigând greu banul nu-l dau cu ușurință.

Uneori celnicul se folosea de toată autoritatea lui, pentru buna înțelegere din viața Moscopolei. Ținea tare mult la bunacuviință în creșterea tineretului. Ținea la datinele lor dar nu disprețuia pe ale altora. Acu mergea pe șaptezeci de ani; cu toți cei patruzeci și cinci de ani ce îl despărțeau de cei doi tineri, vorbea cu plăcere cu tineretul, așa că îi răspunse lui Manolis:

— Nu uităm nimic, nici binele pe care trebuie să-l răsplătim, nici răul de care trebuie să ne ferim.

— Așa-i, cinstite celnice.

— Asta-i toată bogăția noastră, pe care o dăm moștenire strănepoților noștri.

— Astea sunt pilde, sau gânduri?

— Pilde, furate de la voi.

— Citești grecește, cinstite celnice?

— Citesc; una că aveți cărți care desfată inima omului, alta că pe noi nu ne-a învrednicit încă vremea cu oameni care să aibă răgazul să scrie.

— Da! Răgazul, sau ce ne lipsește nouă ca să avem povestitorii noștri? se amestecă și Ion în vorbă, de teamă ca Manolis să nu înțeleagă altcum vorbele bătrânului.

Manolis îl pricepu și zâmbi.

— Lasă, Ioane, că știu eu, de la Alexandru Machedon încoace, noi ne-am topit și voi ne-ați dus poveștile și învățătura mai departe. Așa e? se îndreptă el cu vorba spre celnic.

— Tu ai spus-o, zâmbi și bătrânul, căruia îi era dragă mintea luminată a tânărului grec și ușurința lui de a îndepărta norii ce le adumbreau gândurile.

— Dar dacă mergem mai departe de Alexandru Machedon? legă Manolis din nou firul vorbirii.

— Ei, flăcăule, ajungem la romani, care au născocit și ei tare multe, de au împânzit pământul cu știința lor și ne mândrim cu ei, că și noi și masareții și fârșeroții, cu toții ne tragem din luptătorii împăratului Pompei care au rămas pe locurile astea după bătălia de la Farsala.

— Toate le știi, cinstite celnice.

— Nu, fiule; mă voi prăpădi poate curând și îmi dau seama că puține cunosc din câte sunt de știut. N-ajunge o viață de om să le afli pe toate. Atâta cunosc că sufletul omului e îndeobște oglinda în care se răsfrânge vremea în care trăiește, și că sunt și alți oameni, puțini, în oglinda minții cărora începe să se răsfrângă și ceva din vremile ce vor să vină.

Manolis se încordă în sinea lui să-i prindă firul gândirii.

— De ce grăiești așa? întreabă el cu ochii în ochii celnicului.

— De câte ori te văd pe tine cu Ion, ca frați de cruce, așa gândesc.

— Prietenia noastră e neobișnuită?

Privirea lui Manolis era înfrigurată.

— Eu am prietenii prin toate ținuturile pe unde am călătorit; mă bucur că Ion îmi seamănă.

— Dar ceilalți, oamenii ceilalți nu-s tot așa?

Privirea lui Manolis trăda frământarea.

— Suferința, flăcăule, înfrățește mai bine pe oameni, sunt frați toți cei ce suferă. Numai că îndeobște legile care îndrumează fapta și cugetul omului nu le fac cei ce suferă; iar cel care n-a pătimit nu și-a aflat niciodată sufletul.

— Va ieși adevărul și dreptatea vreodată la lumină? întrebă Ion.

— De, voinicilor, dacă ele nu sunt închipuiri pe măsura fiecărei vremi și a fiecărui neam de om, vor ieși, dar vor fi și un adevăr și o dreptate care vor aduna în ele toate dreptățile și toate adevărurile. Mai va până atunci! Eh! acu, Manolis, aibi parte de bună călătorie și să-ți fie cu priință timpul ce-l vei petrece în orașul Salonicului. Să te întorci sănătos, să ne bucurăm cu toți de întoarcerea ta!

Și, întinzând mâna lui Manolis, plecă cu mersul lui apăsat, cu trupul puțin gârbovit.

În drum, celnicul se întâlni cu Voinea, om matur și plin de chibzuială, care de data aceasta era încruntat și îngrijorat. Se apropie de celnic călcând apăsat și potrivindu-și pasul după al bătrânului. Nu zicea nimic, dar răsuflarea grea și încăpățânarea cu care-și privea vârful încălțărilor, îl făcu pe celnic să bănuiască o mare neliniște nemărturisită în sufletul acestuia.

— Ce e, Voinea? Ce te supără? Haide! Spune-mi!

Omul care mergea mut alături se opri, privi în jur, de parcă s-ar fi concentrat asupra a tot ceea ce vedea, căutând să nu-i scape nimic, apoi își pironi privirea în ochii celnicului.

— Nu-mi place, celnice, nu-mi place.

— Ce nu-ți place?

— Tabăra turcească din marginea orașului.

— Au mai fost tabere.

— Dar nu ca acum.

— N-or să rămână aici, nu te îngrijora.

— Ciobanii mei i-au văzut în munte, spre trecătoarea stâncilor.

Ochii celnicului se îngustară.

— Singuri?

— Ba nu; însoțiți de Braila.

— Și ce căutau pe acolo?

— Asta mă întreb și eu. Nu-i a bună.

— I-a văzut om de nădejde?

— Văzut și urmărit. Îi ducea spre intrarea în trecătoare.

— Turcii până acum n-au fost pe acolo.

— Niciodată. Sunt localnici din jur care nu știu drumurile de acolo. Ce-or fi vrând să afle turcii! L-au urmărit pe Braila oamenii mei. I-au auzit: Un trădător.

— Era singur?

— Asta nu știu. Dar leșul lui Braila este sus, lângă brâul muntelui.

— Turcii au aflat?

— Încă nu, Pașa Țepeleni nu glumește cu treburile astea.

— Nici noi, Voinea; sunt uneori morți trebuincioase.

— Ce o să iasă de aici?

— Vreo vărsare de sânge sau două. Nimic mai mult.

— Dea Dumnezeu să fie așa.

— De patru sute de ani de când e orașul, nimeni nu a cutezat să-l înfrunte. Aici e ținutul sultanei Validé.

— Aici e Ali-Pașa și n-a fost loc pe unde a trecut să nu fie blestemat.

— Noi până acum nu avem de ce ne plânge.

— Fiindcă ochii noștri privesc numai aici.

— Și văd destule necazuri. Ce să ne mai amărâm cu închipuiri! îi curmă celnicul vorba și drumurile li se despărțiră.

În han cei doi tineri vorbeau mai departe.

— Ăsta-i tata celnicul – zise Ion – om bun și minte luminată.

— Prietenia dintre noi doi i se pare neobișnuită, rosti Manolis pe gânduri.

— Asta am simțit-o și eu – se învoi Ion sorbind adânc din cană – dar părerea lui e numai pentru acum, nu și pentru mai târziu.

Manolis îi căută brusc privirea.

— Acu, că ai lăsat-o să plece, pot să-ți spun. Am iubit-o pe Zara.

— Știu.

— Și n-ai spus nicio vorbă?

— N-am vrut să fiți nefericiți.

— Tu nu-mi ești cu adevărat prieten, dacă spui asta.

— Tocmai pentru că îți sunt prieten, vorbesc astfel.

— De ce?

— Vezi tu, noi suntem bărbați, cu noi e altceva. Dar ea n-ar fi fost fericită departe de noi. Sunt bucurii și dureri intrate în sânge de mii de ani, peste

care nu se poate trece așa ușor. Ea e totuși numai o copilă. Mai bine că a plecat cu tata. Rămâneți amândoi cu visul. Așa cum mă visez și eu uneori, în altă lume, în alte vremi!

— Ioane! Tu?

— Da! Eu! Visez o insulă, undeva departe, o insulă cu oameni buni și între ei să fii tu și Liuliușa. Înțelegi?

— Niciodată nu mi-ai vorbit ca acum.

— Fiindcă niciodată n-am avut ca până acum sentimentul că nu ne vom mai revedea.

— Ce cuvinte ciudate spui astăzi!

— Manolis, Liuliușa e visul, dragostea, oaza în care mă ascund în nenorocirea mea; locul meu era alături de tata – o scânteie îi trecu prin ochii negri – sau cu tine. Înțelegi tu? De n-aș fi schilod, poate că în loc să fi învățat împreună cu tine la Acadamie aș fi fost oștean și aș fi alergat pe întinsul pământului să spun cum îi viața noastră aici. Așa, trupul meu schilodit, nădejdile mele neîmplinite, înjosirile suferite, toate, toate le-am înecat în cărți, în citit. Înțelegi tu? Acum am terminat cu școala; tu te întorci la Salonic, la ai tăi, la marea ta. Tu ești un suflet aprins și darnic. Poate ai să te mai întorci o dată sau de două ori să mă vezi, dar departe sau aproape, să nu-ți fie milă de mine. Sufletul meu e întreg, nimic și nimeni nu mi-l poate schimba sau schilodi. Feciorii mei îmi vor preface visul în faptă. Tu n-o știi pe Liuliușa. E asemeni unui pui de vultur, falnică și neînduplecată. Ea îmi va naște feciorii care i-or semăna ei. Pentru asta trăiesc eu.

Și vocea i se înecă într-un geamăt înăbușit.

Ochii cenușii al lui Manolis îl priviră în adâncul inimii, mângâindu-l, pe când cu voce adâncă și caldă îi grăi:

— Nu, Ioane, bărbați ca tine nu sunt nici ciungi, nici orbi, nici infirmi. Nu te frământa, nu te disprețui singur. Tu ești mai tare ca noi toți tocmai prin suferința ta.

— Suferința mea… Ion râse scurt. Există oare numai suferința mea? Ori atâtea dureri, câți oameni sunt pe fața pământului… Numai că fiecare își poartă crucea în felul lui. Crezi că e om care să nu sufere?

— Fiecare în felul lui, chiar și drept credincioșii; și dinții i se arătară într-un râs ascuțit.

— Nu râde. Chiar și ei. Sunt jur-împrejurul nostru; mor și ei ca și noi, se îmbolnăvesc ca și noi.

— Și ne stăpânesc și ne pun pumnul în gură și…

— Și… unii rabdă, alții nu; unii se împacă cu stăpânirea locală.

— Și cu cea generală, oameni mai streini, mai răi.

Cei patru oameni de la masa alăturată se sculară; unul dintre ei îi făcu semn lui Manolis.

— Ioane, trebuie să plec. Rămâi cu bine și nu uita vorbele mele. Fie-ți visul frumos ca visele și mireasa dulce ca vinul de Rodos. Te las cu bine!

Se sculă brusc. Mâinile li se încleștară deasupra mesei. Goliră până în fund cănile schimbate. Caii și catârii de munte se prindeau la căruțe. Oamenii se pregăteau de plecare. Apoi totul fu gata și cele șase caravane își înșiruiră căruțele una după alta într-un șir nesfârșit. Din zare apărură călărețiii învoiți de Ali-Pașa și, dând frâu liber cailor, se înșiruiră în fruntea caravanei o parte, iar cealaltă rămase la urmă. Însoțitorii convoiului, toți macedoneni cu fețe aspre, cu frunțile înalte, cu ochi iscoditori, porniră de-a laturile caravanei cu puștile la spinare, pe căluții lor muntenești, cu fesurile trase pe frunte. Zgomotul carelor care plecau zgudui tot târgul. Bazarul se umplu de oameni. Negustorii ieșiseră în praguri să privească plecarea. De la ferestrele caselor, după Colina Bazarului, se iviră câteva capete curioase de bătrâne și fetițe. Casele de piatră și lemn, cățărate pe vârful crestelor întunecate și mute, părură că prind viață. În ogrăzile ce se înșirau pe toată înălțimea colinelor, străjuite de porți mari, ferecate începu să se simtă o forfotă neobișnuită la ora aceea.

Din curțile în povârniș se vedea foarte bine, în vale, la bazar. Ion își simți inima grea.

Turcii fanatici din Dagli, în loc să le ocolească ca de obicei bisericile, așa încât nici umbra lor să nu-i poată atinge, pentru a nu-i spurca pe drept-credincioșii lui Allah, de data asta, cu strigăte scurte și guturale, cu legături mari în mână, porniră de-a dreptul spre clădirile ce adăposteau garnizoana lui Ali-Pașa. Ion deosebi între fanatici un bărbat lung, deșirat, înveșmântat cu halat bălțat în albastru și galben, cu o barbă încâlcită, pumni mari și grei. Pășea în fruntea cetei bolborosind ceva neînțeles în dialectul lor gutural, apoi, rânjind în colțul bărbii, privi spre biserica pe lângă care trecea, scuipă în palmă, iar cu cealaltă făcând cruce, își aruncă scuipatul în cele patru vânturi. Porni înainte, urmat de ceilalți din Dagli, pierzându-se la cotitura uliței ce cobora.

III

Casa celnicului Sterea se afla departe, pe Colina Norilor, sus, spre creastă. Era zidită în întregime din bolovani și pietre scoase din munte și, ca toate casele vechi ale Moscopolei, avea două caturi. Fusese clădită cu sute de ani în urmă de un străbun, a cărui viață se petrecuse-n negura timpurilor, dar despre care umbla cântecul:

Fost-a fost odinioară
Om mușat și mândru-n țară
Cu ochii ca negura,
Cu mijloc ca ramura,
Care capul nu-și pleca
Și pe turci îi fărâma.
Muntele mi-l ascundea
Cu verdea cetina sa
Și de răi mi-l apăra.

Se vedea că din vremi de demult era ridicată masiva clădire. Se zvonea că din inima ei ar porni un drum ascuns sub munte, care ar răzbi de cealaltă parte a orașului, în codrii de brad și că numai astfel se putuseră apăra uneori de furia năvălitorilor, care urcau până aici să prade bruma de agonisire a localnicilor. În casa aceasta trăiseră odinioară cei șapte feciori ai străbunului lor, fiii lui Coruna, primul dintre ei, om viteaz și aprig, dar drept și cinstit, așa cum era cântat în bătrâna baladă din ținut:

— Codrule de negru brad,
Frunzele de ce nu-ți cad?
— Nu-mi cad frunzele, nu-mi cad,
Că Coruna a plecat.
A plecat să nu mai vie
Și lipsit de bucurie
Frunzele mi le-am ținut
Să-mi petreacă de urât
Până ce într-un târziu
Se va-ntoarce, mi le țiu.

Aici au petrecut viața lor fiii de fii ai acestuia, după datina care ține familia adunată ca roiul la stup, datina ce a păstrat oamenii puternici în singurătatea lor și în urgia cumplită a acelor vremi. Trăiau acum în casa

celnicului cei cinci feciori ai lui, bărbați aprigi cu familiile lor, neveste și prunci furtunateci și o fată mezină, dobândită în pragul bătrâneții. De te uitai mai cu luare-aminte la chipul prelung al lui Sterea, la ochii-i albaștri, vii, licărind sub mustețile tunse peste buzele tinerești, arcuite, la fața netedă, la trupul lui încă sprinten, numai ușor adus de spate, la mâinile cu degete puternice, înțelegeai cum de a putut avea o asemenea fată. Părul ei blond-roșcat, împletit în două cozi groase, îi împodobea chipul de o parte și de alta, descoperind o frunte-naltă ce se rotunjea deasupra ochilor mari, căprui, sub linia arcuită a sprâncenelor. Deasupra gurii cu buze pline și trandafirii, se ridica îndrăzneț un nas mic, drept.

Cu tot portul sobru în care se ascundea, statura ei zveltă lăsa să se întrezărească liniile lungi și grațioase ale picioarelor, subțirimea mijlocului, rotunjime șoldurilor, îmbelșugarea tulburătoare a pieptului ei feciorelnic.

Frații ei, Toma, Arghire, Costa, Andin și Luca, cel mai mic, țineau la ea în felul lor bărbătesc și tăcut, mai cu seamă că, murindu-le muma cu doi ani în urmă, știau ce chin mare avusese biata de ea pe suflet că nu apucase să-și vadă fata măritată, și voiau ei, pentru sora lor, un mire vrednic, chipeș și bun.

Luca, cel mai tânăr dintre frați, care semăna leit maică-si, cu părul în volburi, în culoarea penei de lăstun, cu ochi focoși și cald-mângâitori, cu trup înalt și bine legat, cu glas plăcut, dar neputând să lege două note ale unui cântec, moștenise de la răposată o grijă și o dragoste puternică pentru sora lui cea mică și nu-i părea în toată Moscopolea a fi băiat destul de bun pentru ea. Sufletul și-l deschidea numai față de bătrâna mamă a celnicului, care se apropia de cei nouăzeci de ani, cu o minte sprintenă și, mai cu seamă, cu o ținere de minte neobișnuit de ageră. Bunicii lor îi ziceau Muia și avea mare cinstire din partea tuturora. O găseai șezând în mijlocul femeilor casei, în locul cel bun de lângă vatră, totdeauna trebăluind câte ceva, pe puterile ei.

Și Muia și Luca se înțelegeau bine și amândoi aveau o slăbiciune nemărturisită pentru Liuliușa și se bucuraseră și nu prea când, în această noapte a paștelui, fata își sărbătorise nunta cu feciorul lui Șaguna, om frumos, învățat, potrivit ca neam, dar ce folos… ciung. Poate era o asprime a inimii lor, care nu îngăduia omului o cât de mică infirmitate fizică; poate era o cerință crudă a vieții din acele vremi și acel loc, pentru bărbați, ce trebuiau să fie puternici, sănătoși, întregi, spre a-și putea câștiga traiul vieții și apăra familia. Dar cum Șaguna era om cu stare, poate că Ion avea să

biruie greul și fără o mână. Ei respectaseră cuvântul tatălui, și dragostea fetei, dar în adâncul inimii lor stăruia o umbră de nemulțumire. Muia o împodobise cu mâinile ei tremurânde, încingându-i mijlocul cu cordonul cu paftale, care fusese purtat de sute de ani de toate miresele neamului, îi potrivise peste creții bluzei albe salba de galbeni, îi potrivise din lungime fusta cusută-n fir și-i așezase peste auriul cosițelor podoaba pentru mirese, podoabă sclipitoare, ce o făcea să fie mai frumoasă. În portul lung și-mpodobit de sărbătoare, Liuliușa arăta ca o crăiasă a munților, așa cum și-o închipuiau a fi toți copiii lumii.

În viața lor, închinată muncii și necazurilor, o nuntă e un răgaz de petrecere și bucurie, care este primit cu toată cinstirea, căci oamenii, în firea lor, sunt dornici de destindere și de lumină. Și, în afară de sărbătorile mari ale anului, taina cununiei mai vine de mai destinde, din când în când, frunțile încrețite ale oamenilor și inimile încleștate. Nunta o făcuseră la biserica Mocionilor. Acuma era mare petrecere: casa și curtea erau pline de oaspeți din partea amândurora veniseră toți, chiar și copiii. Numai cei din neamul lui Șotra nu veniseră: erau oameni curioși, care trăiau numai pentru munca lor și nimic altceva nu-i interesa. Mână strânsă, se luptaseră să-și dureze o casă mare și arătoasă, care nu semăna a casă macedoneană, tocmai la intrarea drumului mare. Femeile munceau mult și erau iuți la mânie și nesăritoare la nevoia altora, deși ar fi avut cu ce. Una dintre ele era cocoșată și strâmbă; se vede că le înrăise nenorocirea aceasta, și le depărtase de lume pe ele și pe ai lor. De aceea nu se mira nimeni că nu veniseră la nuntă, așa cum nu se mira că bărbații lor nu se amestecau în viața Moscopolei.

Fruntea neamului Șaguna părăsise ținutul: tatăl, frații și două surori mai mici de ale lui Ion, dar rămăseseră destui să se veselească de buna alegere făcută de mire. Nunul, după datină, era un bărbat, Lazăr, fratele celnicului, om gros și-nalt cu chica neagră și veșnic zburlită sub toate unsorile cu care căuta să-i stăvilească năvala, mare meșter în cunoașterea lemnului, pe care îl neguțătorea împreună cu cei opt feciori ai lui, până la Nicolița, Nicea și Ianina. El dăduse dezlegare ca nunta să se sărbătorească în casa fetei, deoarece toate femeile din neamurile mirelui erau plecate din casa în care cei doi aveau să locuiască de aici înainte, femeia având a-și urma bărbatul la rostul lui. Auguste, feciorul cel mic al lui Lazăr, era fârtat la nunta lui Ion, așa cum cerea obiceiul. Sosise de mult, călare, chipeș și voinic, însoțit de cincizeci de flăcăi, slobozind spre văzduhuri din pistoale, atunci când Liuliușa era întâmpinată cu pâine și sare în pragul casei de către Muia și

Casandra, din neamul Șagunilor. Și, fapt ciudat, cei cincizeci de flăcăi erau amestecați ca stare; aproape jumătate erau feciori de negustori mai mici, ori fii de caravangii nici înstăriți, nici cu nume cunoscute în Moscopole, dar toți veniseră, adunați de nunta fetei celnicului, care nu se ținuse niciodată semeț față de oamenii mărunți ai Moscopolei. El poftise flăcăii și mirele primise, căci dorea ca bucuria lui să fie și bucuria a câtor mai mulți tineri. Atâția dintre prietenii lui, cu care crescuse laolaltă părăsiseră Moscopole, încât îl chinuia nevoia de a-și aduna alți tineri în jur, chiar dacă nu erau din toți pe placul inimii și minții lui.

Apoi, porțile înalte de fag ale largii curți după colină își trăseseră drugii de fier în urma nuntașilor. Bărbații, având pe celnic în mijlocul lor, intraseră înainte după nun și mire; fesurile roșii pe care le purtau făceau un contrast puternic cu sobrietatea hainelor; în urma lor pășiseră femeile și copiii îndrumați de o mătușă a mirelui, căreia i se zicea tetă. Liuliușa trecu pragul casei; văzduhul se cutremura de pocnetul pistoalelor slobozite, femeile începuseră a lăcrima de frumusețea miresei, de oful răposatei, ce nu-și putea vedea fata în această zi, de amintirea clipei acesteia ce se petrecuse odată și în viața lor, când toate visele le erau la îndemână și toate speranțele își fluturaseră vălurile îmbietoare înaintea ochilor lor feciorelnici, când ele însele fuseseră tinere, fericite, frumoase. Cătau toate la mireasă: femei și fete.

Liuliușa nu visase prea mult în viața ei: sculată din zori și muncind până în noapte, nu avusese vreme; totuși, în zilele când i se punea furca în brâu vreunei tinere neveste din neamuri, prilej de clacă, de petrecere ascultase fermecată povestea celui ce fusese Alexandru Machedon, care după ce umblase prin ținuturi nemaiîntâlnite și biruise atâtea popoare în drumul lui, se îndrăgostise de frumoasa Roxana, fata regelui perșilor.

Ascultase cu ochii lărgiți povestea străbunului Coruna, pentru care fugise din haremul sultanului cea mai frumoasă cadână, venită tocmai de pe tărâmurile îndepărtatei Asii. Auzise povestindu-se cum a îndrăgit crăiasa munților, cea cu inimă de gheață, pe vânătorul cel isteț, născut pe meleagurile Grămoștenilor, dintr-o femeie macedonă și un dumnezeu al fulgerelor, care-i dăduse fiului său puterea de a topi orice inimă de gheață. Ascultase despre cântărețul mărilor înspumate și al codrilor de negru brad, care fura mințile oamenilor și le îmblânzea. Știa atâtea povești cu războinici, cu haiducul cel cu sprâncene groase, care trecuse în Valahia să ajute unui domnitor, numit Mihai cel Viteaz. Dintre toate îi erau dragi

poveștile cu războinici; de mică fusese deprinsă cu pușca, ca toate femeile Moscopolei, unde casele se zidesc cu ferăstruici, prin care să treacă țeava puștii; era iute ca mumă-sa, chiar dacă își petrecea viața mai mult printre femei.

Ion o văzuse la biserică, de paștele trecut, și o îndrăgise pe loc: îi plăcuse cuviința ținutei, frumusețea tinereții și, mai cu seamă, luminile neobișnuite ce treceau prin ochii ei.

Părinții s-au înțeles între ei; numai că au mai trebuit să aștepte, să mai treacă încă un an de la moartea mamei Liuliușei, căci nu se cuvenea să se bucure atât de repede. Hotărârea celnicului fusese respectată. Liuliușei îi era drag Ion și așteptase ziua aceasta cu emoție și nerăbdare.

Era și prima oară că apărea între oameni, în afara bisericii, și acuma, stând la masă lângă mire, inima îi bătea cu putere; privi întâi pe furiș pe sub gene la el, apoi cu o privire luminoasă, drept în ochi. Privirea lui îi răspunse caldă și mângâioasă.

Mesele erau puse și în casă și în curte, cei vârstnici se trăseseră în casă, ceilalți, în curte.

Mirosea a miel fript, ciorbe și plăcinte. Vinuri tari erau pretutindeni ca și castroane mari de iaurt. Adia un vânt cald; era la începutul lunii mai și mirosul puternic de fag și de brad îmbujora obrajii; prin iarba curții, luminau flori. Ședeau cu toții cuviincios în jurul meselor, mâncând și bând potolit, așa cum se cuvine când se stă la masă bine-cuvântată. Larma cea mare era la masa flăcăilor, care, între poveștile lor, trăgeau cu coada ochiului spre fetele împodobite, de lângă mumele lor. Din când în când, când vreun bărbat cu cana în mână se ridica făcând urări, flăcăii slobozeau pistoalele, împușcând vârfurile pomilor. Apoi băieții poftiră să joace: curtea era largă, mesele nu fură date la o parte. Hora își încinsese temeiul. Luna se ridicase între timp deasupra brazilor și scălda întreaga curte într-o lumină dulce.

Ion privea la Liuliușa, care-i părea în acea clipă a fi cea mai minunată ființă din lume. Uitase de frământările lui, de toate gândurile negre ce-l chinuiseră în ultima vreme. Privea la ea ca la un pom înflorit, dar glumea și vorbea cum se cuvine cu ceilalți meseni. În fața lui, scânteia sub razele lunii apa Moscului, venită din munte, care tăia curtea în lung, cotea spre miazăzi, pierzându-se la vale, pe povârniș. Curgea, drept alături de poarta mică ce dădea în păduri, poartă așa cum se obișnuiește din bătrâni, la toate curțile Moscopolei. De acolo, de sus, de pe Colina Norilor, înălțat peste fruntea

celorlalte, se zărea întreg orașul împietrit în nemișcarea nopții, sub lumina albăstrie a stelelor. Case de piatră și bârne ridicau profiluri întunecate, ca tot atâți uriași încremeniți. În zgomotul petrecerii, care se înălța în tăcerea nopții, se auzi un tropot de cai dinspre pădure și bătăi repetate în poarta din fundul curții.

Ion tresări: urechea lui singură desprinsese acest zgomot din tot frământul nopții. Se aplecă peste masă, către celnic:

— Bate cineva la poarta cea mică!

— N-aud nimic. Ți s-a părut! grăi liniștit celnicul.

— Ba nu! Bate. Ascultă!

Ațintiră urechea.

— Nu-i nimeni, Ioane! îl liniști socrul lui.

Urechea lui Ion prinse nechezatul slab al unui cal.

— Eu mă duc să văd! O fi vreun drumeț, nu se poate să plece neomenit de la nunta mea.

— Asta așa-i, întări celnicul, du-te și vezi, ca să fii cu inima împăcată.

Ion se sculă și porni cu pași sprinteni să tragă drugul portiței. Deschise poarta cu buzele înflorite într-un zâmbet de voie bună; năvăli înăuntru un cal fără frâu și fără șa pe care se afla un bărbat plin de sânge. Era Joja de pe colina de miazănoapte, Colina Vulturilor, cum o numeau localnicii.

— Celnice, au năvălit turcii din tabără peste noi, izbuti el să spună și se prăbuși la pământ.

Ca o adeverire a vestei date, limbi mari de foc se înălțară de pe Colina Vulturilor. Lui Ion i se șterse zâmbetul de pe buze, iar gura îi rămase ca înțepenită într-o întrebare mută, pe care umbrele ochilor și ale obrazului o subliniau… De ce? De ce? Când îți pică în curte, în puterea nopții, un om pe cuprinsul împărăției otomane, nimeni nu se întreabă ce a fost, se știe! De aceea, nuntașii au înțeles ca într-o străfulgerare cele ce aveau să vie și o liniște fioroasă se abătu asupra lor, pentru ca apoi să se adune cu toții asupra celnicului.

— Ce facem? întrebau bărbații.

— Copiii noștri! gemeau mumele – să mergem la ei.

Glasurile se ridicau ca o furtună. Pale uriașe de foc se ridicau de pe colina din față și în tăcerea nopții se auziră împușcăturile. Vântul aduse un zvon de vaiet lung, care-i înfiorară.

— Ce facem celnice? Tu ești cârmuitorul nostru! Sfătuiește-ne!

— Copiii! strigară iar femeile, bătrânii noștri sunt acasă! Să mergem la ei!

Împușcăturile se auziră din ce în ce mai lămurit. Părea că se mișcă undeva, în întuneric, mari mase de oameni amenințătoare. Un huruit greu străbătu noaptea, apoi flăcările izbucniră pe o altă colină, mai la dreapta, iar sclipirile focului se-nălțară și pe dealul din stânga. Celnicul părea împietrit; cuta adâncă dintre ochi îi brăzda fruntea, coborându-i sprâncenile stufoase peste pleoape. Ațintea cu ochi micșorați depărtările și cântărea primejdia. Ca într-o străfulgerare, îi veni în minte porunca pașei ca să iasă toate caravanele din oraș și în străfulgerarea acestui gând își dădu seama că ceva crud și monstruos îi pândește din umbră. Privi la Liuliușa în straiele de mireasă, la feciorii lui, la lumea din jur și rosti apoi cu glasul lui puternic:

— Care aveți case de piatră și vieți de oameni de apărat mergeți acolo, care nu, rămâneți aici. Poate aici, în creastă, vom scăpa. Poate… Femeile în casă; bărbații, o parte rămân afară de strajă, armați.

Vântul se porni să sufle și deodată auziră dangătul clopotelor din vale, care sunau, sunau a primejdie de moarte, în timp ce tropot greu de cai creștea din depărtări, cu un uruit ce se apropia din ce în ce mai clar. Urlete străbăteau noaptea. Bătrâna oarbă coborâse în curte: urechea ei prinsese orice vorbă, orice mișcare; puse mâna ei uscată pe brațul plin al Liuliușei.

— Vino cu mine!

O trase după ea și cu toiagul în mână mergea de parcă ar fi văzut. Cu mâna în mâna ei, Liuliușa o urma supusă. Trecură pragul casei. Acolo, bătrâna se opri, luă din colțul din dreapta ungherului o pușcă veche pe care i-o puse fetei în brațe.

— Slujește-te de ea. I-a venit vremea.

Celnicul cu bărbații, cu chipurile înăsprite, o priveau muți și aprobatori. Nu se pierde atât de ușor viața; lupți, lupți cu îndârjire până mai e o nădejde, cât mai poate fi o scăpare, cât poți izbi soarta cu pumnul în față, bărbătește, și-ți croiești drum spre moarte, ca un om liber și demn, fie bărbat, fie femeie. Afară se auziră porțile mari zăvorându-se în urma cetei ce se risipise în noapte, spre vetrele lor străbune, să le apere. Cei intrați în casă se priviră; erau cu toții la vreo sută de oameni. Nevasta lui Lazăr și a lui Luca, surorile lui oblojeau cu fețe brațul și umărul lui Joja, care își venise în fire. Ușa de la intrarea clădirii, din stejar greu, era ferecată pe dinlăuntru cu drugi groși de fier. Bărbații își priveau armele, fără a rosti cuvânt, cu fețele împietrite. Liuliușa, în sala mare de sus, își scoase podoaba

de pe cap, legându-se strâns cu o broboadă mică, de mătase, peste cosițe. Ochii îi sclipeau nefiresc și buzele i se schimonoseau, într-atâta se ținea să nu plângă. Ura și deznădejdea se ciocneau puternic în sufletul ei din care țâșnea zguduitoare întrebarea:

— De ce se întâmplă toate acestea? De ce?

Ochii ei învăpăiați întâlniră ochii lui Ion și citindu-și în ei întrebarea, îi întinse mâinile, ascunzându-și capul lângă obrazul lui.

IV

Ali-Pașa Țepeleni ieșise din vizuina lui. Ieșise cu furia mocnind în el. Oamenii săi de legătură, doi macedoneni corciți, fuseseră găsiți morți, împușcați sus în munte. Iar pe fruntea lor li se tăiase cu un cuțit câte o cruce. Sfidarea aceasta îl îndârjise; mânia o păstrase în el ca un venin ce avea să izbucnească mai cumplit cu cât întârzia mai mult. În fine, venise și porunca vizirului, spre mulțumirea pașei Ali, care spunea: „Unde nu mai sunt oameni, nu mai este nici împotrivire; fie că se înțeleg azi unii cu noi, fie că nu, dușmanul e dușman. Nestatornic, și pe înțelegerea cu el nu poți pune bază. Ce nu trăiește, nu se împotrivește” – era vorba lui. Cu o săptămână înainte îi sosise solie de la Ferhad-Vizir că trebuie acuma dată o pildă ghiaurilor, care să-i facă a se teme de mânia luminatului padișah și, pentru a vârî fiorul groazei în sufletul lor, are încuviințarea de a distruge orașul Moscopole.

Trebuiesc înspăimântați acești răzvrătiți ai ținutului, pentru că în ultima vreme, tot mai mulți locuitori ai Balcanilor treceau cu avuțiile lor pe pământurile Habsburgului, care-i ademenea, la franțuzii care-i primeau. Trebuia o pildă deoarece veștile care soseau din Francia, în acest an 1788, erau din ce în ce mai proaste, deoarece răscoalele care mocnesc surd, ca jarul sub cenușă, pot răbufni oricând și zvonul lor poate ajunge până la slăvită împărăție a drept-credincioșilor, împărăție întemeiată cu atâta vărsare de sânge, și știa pașa ce ură ascunsă zace în sufletul macedonenilor, la care vin mereu soli de la hainii de sârbi. Și mai pomenea în solie, că pe măsura în care își va arăta credința față de strălucitul sultan, în aceeași măsură poate fi adus mai repede și mai aproape de țărmurile calde, ale Asiei Mici, după care tânjește, și cumplitul pașă atâta aștepta. Bogățiile Moscopolei îl ademeneau de multă vreme, iar locuitorii orașului îl făceau să-i urască, iar pașa Ali Țepeleni știa pe cine să urască din clipa când, disprețuind drac și dumnezeu, Alah și Coran, își aflase singur zeul căruia să

se închine: iataganului și galbenilor, căci amândouă, împreună, îi dădeau puterea, pe care acești blestemați de supuși nu numai că nu i-o recunoșteau, ba umblau să i-o și dărâme.

Allah e adevărat că era pavăza, în numele căruia stârnea masele de oșteni, care sub ordinele lui trebuia să ție neclintită prin veacuri puterea sultanului, care trebuia să se bucure în tihnă de palatele ridicate în marmură pe malul Bosforului, de havuzurile răcoroase, de nurii lascivelor cadâne aduse din toate părțile lumii, de galbenii din nesecata haznà împărătească; și toată această putere era ridicată prin supunerea popoarelor înfrânte, ce trebuiau să se arunce cu fața la pământ la trecerea luminăției sale, spre a nu fi orbiți de strălucirea lui nemaipomenită.

Înțelegea Ali-Pașa, mai bine ca muftiul însuși, rostul acestui Coran, ce servea la fanatizarea mulțimilor aruncate în luptă pentru a cuceri, cu prețul vieții și vitejiei lor, largurile acestui pământ pentru ca slăviții padișahi să aibă ce stăpâni, bucurându-se pe deplin în cursul acestei vieți de slavă, de belșug și plăceri trupești.

Lăsase mulțimilor aleasa bucurie de a spera în raiul lui Mohamed, cu munții lui de pilaf plutind în grăsimea gustoasă a berbecilor; rai în care avea să-i fericească grațiile acelor hurii, de care nu avuseseră parte pe pământ, căci Allah, în marea lui înțelepciune, le păstrase cele mai încântătoare bucurii, care vor întrece cu mult pe cele ale beilor și pașilor, numai cu singura deosebire că nu trebuiau să aibă parte de aceste haruri cât sunt în viață, când au de ascultat numai de cârmuitorii lor, care gândesc, trăiesc și se bucură pentru ei.

Înțelepciunea înțelepciunilor hotărâse ca drept-credincioșii să fie singurul popor ales și, întinzându-și credința prin sabie și foc, aveau dreptul de a cuprinde tot pământul pentru a avea de unde să adune cât mai multe bogății și cât mai mulți robi care să asude fericiți pentru augusta odihnă a celor ce sunt fruntea otomanilor. Înțelepciunea asta, scoasă din Coran, îi plăcea tare mult pașei, căci datorită ei, de trei sute de ani, ai lui stăpâneau lumea, și nimeni nu se ridicase în contra acestei orânduiri cu izbândă desăvârșită.

Și acuma, macedonenii vor să fie liberi? Să gândească cu capul lor? Să dispună de viața lor? Aici este adevărată răzvrătire și arhonzii au dibuit-o la vreme, ca și beii și pașalele lor. Că prostimea, gloata popoarelor supuse va gândi altfel, asta o privește, dar el, Pașa Țepeleni, nu îngăduie așa ceva. Numele lui o spune prea bine și urma stăpânirii lui e însemnată cu lungi șiruri de țepușe în care a avut grijă să fie trași toți răzvrătiții contra

orânduirii, spre a mărturisi văzduhurilor mute că peste puterea lor nimeni de nicăieri nu poate trece. Iar vânturile au dus miasmele locurilor prin care a trecut el, urlând în strunele lui aria de biruință a celor ce nu cunoșteau decât legea uciderii, ca pavăză contra celor ce ar îndrăznii să răstoarne ordinea întocmită în lume. Nu ierta Ali Țepeleni nicio împotrivire; nici chiar atunci când iubea. Își amintea și acum cu furie de frumoasa fată de pescar grec, luată la asediul unei cetăți: mică, dar ca sculptată în marmoră de Carrara; ochi și păr negru; sălbatecă, ca o tigroaică: așa se și apărase de el, în noaptea când o luase cu forța. N-a omorât-o, tocmai pentru că îi plăcuse lucirea sălbatică a ochilor ei întunecați. Poruncise să fie dusă în harem și înveșmântată cu podoabe mândre, dar când au înfățișat-o lui, era cu hainele sfâșiate pe ea, cu podoabele aruncate. Nu o încântase cu nimic din ce-i dăduse și nici nu vrusese să se gătească. O primise auzindu-i scrâșnirea dinților, câtă vreme era a lui. Apoi o bătuse singur cu biciul pe trupul gol. Femeia se învăluise în plete și-l privise cu ură adâncă, apoi sărise ca o pisică sălbatică să-l zgârie. Timp de o lună, cât a avut răgaz să stea acolo, n-a putut s-o îmblânzească. Sufletul ei era numai scârbă. Într-o noapte, neștiind că Ali îi înțelege graiul, într-o furie nebună, a izbucnit nemaiputând să-și stăpânească preaplinul sufletului: „Te urăsc, te urăsc. Cu Velo al meu, pe care-l iubeam, aș fi putut fi mulțumită pe crestele Pindului. Te urăsc pentru tot ce ai murdărit în sufletul meu, mi-e scârbă de mine și n-am decât o dorință: să mă arunc în fundul mării ca să scap de îmbrățișările tale hidoase”. Și femeia își amestecase vorbele cu plânset vecin cu nebunia. Mândria lui de bărbat și stăpân îl împiedicase să-i arate că i-a înțeles graiul.

Furie și dorință fierbinte și sălbatică îl năpădiseră. Se răzbunase toată noaptea asupra ei, în mod barbar și pătimaș, făcând în același timp să vibreze toate fibrele trupului aceluia făurit parcă înadins pentru dragoste, pândindu-i gemetele și răsuflarea fierbinte, iar dimineața o cususe cu mâna lui într-un sac, împreună cu o pisică sălbatică, flămândă, care înnebunită de foame o sfâșiase cu ghearele. El privise mut sângele care se prelingea din sac pe covorul de Buhara, apoi, după ce lupta încetase, aruncase sacul în fundul mării. Nicio femeie nu-l încătușase atât de mult ca mica grecoaică, dar niciuna nu-l jignise vreodată atât de cumplit. Gelozia lui însă nu murise odată cu ea, ci sălășluia în adâncul inimii lui, urând așa cum el știa să urască, această omenire pusă sub stăpânirea lui, care, dându-i putere și avuție, nu putuse să-i dăruiască nici fericire, nici pacea inimii. Aștepta acum sărbătorile paștelui, pentru a-i putea lua prin surprindere și, mai cu seamă,

pentru că firea lui pornită pe fărădelegi îl îndemna să facă asemenea fapte. Așa le va dovedi că Allah e mai puternic decât dumnezeul lor cel blând; că adevăratul cârmuitor al lumilor este cel ce dă omului puterea iataganului în mână și nu îngăduința blândeții, pentru că blândețea și mila nu există nici între ei. Și necredincioșii se macină între ei, ca bobul de grâu între pietrele morii. Aștepta Ali-Pașa și da porunci peste porunci. Armele se ascuțeau, puștile se curățau, se făureau berbeci de spart porți și sute de torțe se făureau zi și noapte.

Vineri, în ziua sortită rugăciunilor, în cinstea lui Allah, toată oștirea, cu muftiul în frunte, i-a făcut rugă fierbinte să-i ajute pentru zdrobirea și uciderea nelegiuiților de ghiauri. Sâmbătă, în cazane mari, au fiert oi întregi, la al căror miros simțurile soldaților au fost mai ațâțate ca oricând. Toată ziua au primit porunci. Duminică, pâlcuri, pâlcuri au părăsit tabăra, încercuind Moscopole într-un cerc de nestrăbătut. Ali Țepeleni făcuse jurământ că va fi ultima zi când sunetul clopotelor îi va mai răsuna în urechi; ultima dată când îl vor mai supăra licăririle lumânărilor aprinse la cimitirul de lângă tabără; ultima dată când crengi de brad vor mai împodobi mormintele strămoșilor localnicilor. Crucile acelea de piatră sau de scânduri îl sfidau de când își așezase tabăra în preajma lor. În nopțile lui de insomnie, când își făcea planul cum să cuprindă orașul din toate părțile prin surprindere, i se părea că ochii candelelor îl spionează, că vântul bătând dintr-acolo îi plesnește obrajii. Neliniștea surdă dinaintea masacrelor ce le pregătise de atâtea ori, îl cuprinsese și acum. Nu credea nici în turcii din jurul orașului, dintre care unii aveau legături de afaceri cu moscopolenii. Îi disprețuia și pe aceștia de la înălțimea puterii lui cumplite, de la sumeția cruzimii lui mereu setoasă de sânge. Și orice ființă pașnică i se părea de prisos în iureșul în care își ducea viața.

„Voi face ca Moscopole să aibă liniștea păcii eterne, voi scălda străzile în sângele răzvrătiților și voi trece acest oraș vechi în rândul ținuturilor mute!” trimisese el solie lui Ferhad-Vizir. Și în această noapte încălecase pe armăsaru-i arăbesc, își încolonase oștenii și puse să se desfășoare larg, în lumina albăstrie a lunii, steagul profetului. Muftiul ținu înainte de pornire o scurtă cuvântare: „Să n-aveți milă! Coranul se răspândește pe fața pământului prin puterea iataganelor voastre! Să n-aveți milă! Să n-aveți teamă! Viețile voastre sunt ale sultanului și el însuși vă cere acuma să i le jertfiți, dar viețile voastre sunt sub ocrotirea cerească a lui Allah, în slujba căruia le puneți! Îndepărtați orice rămășiță de milă din sufletele voastre și

stârpiți răsculații căci de nu-i veți omorî voi, se vor întoarce ei, cu arme asupra voastră. Să n-aveți milă! Să n-aveți milă!”

Porțile căzărmilor fură deschise larg și oștenii fanatizați păşiră în afara lor, răspândindu-se fulgerător pe primele trei coline mai apropiate. Au aruncat torțele lor aprinse pe casele de lemn. Umbrele oștenilor luminați de lună și de făclii se proiectau nefiresc de mari pe uliți, asemenea unor duhuri rele ieșite din prăpăstiile fără fund ale munților. Lumina torțelor arăta chipuri sălbatice, bestializate de fanatism, de aţâţarea omorului ce avea să se dezlănțuie, de acea pornire spre ucidere și jaf, care le fusese întreținută permanent trează de cumplitul pașă, și care făcea ca armatele lui să fie renumite pentru cruzime. Dar era noapte și orașul dormea. Nu i-au văzut la început decât luna și brazii, dar n-aveau puteri să-i oprească. Ar fi trebuit trăsnetul cerului și cutremurul pământului să-i biruie, dar nici acestea n-au ieșit din adâncuri! Anatolienii au aruncat torțele aprinse peste acoperișurile șindrilite și casele au prins să ardă ca vreascurile. Când au dat oamenii să iasă afară, i-au prins în ascuțișul săbiilor și i-au spârcuit. Copiii au fost aruncați în vârful sulițelor sub ochii îngroziți ai mamelor.

Bărbații, dezmeticiți, au prins topoarele în mână și un urlet de fiară s-a ridicat peste Moscopole, un urlet de moarte. Clopotul cel mare a prins a bate a primejdie, dar biserica a fost încercuită și o ceată de arbanași au început să-i dărâme zidurile altarului în căutarea comorii pentru pașa Ali; au jefuit podoabele de preț, iar clopotarul a fost săgetat de la înălțime.

— Să-ți vie Allah al tău într-ajutor, a spus în bătaie de joc anatolianul, aruncând în flăcări o icoană veche, ce s-a aprins pe dată arzând cu scântei. Începuse în oraș să miroase a sânge și a scrum. Vântul dezlănțuit purta funinginea prin aer. Dăduseră foc Academiei și clădirea ardea cu vâlvătăi uriașe. În bazar, o ceată de soldați sparse ușile micilor prăvălii și jefuiau încărcând pe catâri poverile prețioase. Alarma însă fusese auzită, și pe când arbănașii spărgeau porțile curților, de sus, din casele de piatră, răpăiau scurt gloanțele. Fiecare clădire întărită devenise o fortăreață. Prin găurile zidurilor, gurile puștilor își aruncau plumbii. Femeile laolaltă cu bărbații lor înțelegeau că le-a venit ultima clipă și totuși o speranță nebună încolțea, undeva, în sufletele lor. Mai erau case ale căror acoperișuri nu luaseră foc, casele bătrânești învelite cu lespezi mari de piatră. Acolo, femeile cu puștile în mână trăgeau fără pic de sânge în obraz, cu ochii măriți de groază, de durere, trăgeau prin micile găurele anume făcute din alte vremi, în ziduri, pentru a se apăra de urgia ce năvălea asupra lor. În veșmintele mohorâte, cu

părul strâns în basmale întunecate, cu broboane de sudoare pe frunte, alergau de la un colț al clădirii la altul. În piață, turcii înălțaseră în suliți pe bătrânul paracliser, sprijinindu-l de icoana naiv zugrăvită a sfântului Gheorghe.

— Să vie să te scape, dacă e un profet de-al vostru și nu-i o scândură zugrăvită! și-au bătut joc de el.

Tânărul Joja, din balconul casei lui, auzi vorba turcului și o înțelese: era un tânăr iute, care nu suferea pentru nimic în lume o insultă adusă lui sau neamului său. Cuprins de mânie, strigă la oștean, de sus, din balconul casei:

— N-aștept de la nimeni salvarea noastră, blestematule, de la nimeni, decât de la brațele și armele noastre. Dar asta nu o puteți pricepe voi.

Trăgea cu deznădejde, cu amar, singur în toată casa aceea pustie, de unde toți ceilalți plecaseră la sărbătorirea din casa celnicului; Joja nu mersese la nunta lui Ion Șaguna. Nu primise poftirea, sub cuvânt că nu se simte bine și rămăsese în odaia lui, nemărturisindu-și nici lui însuși, din mândrie sau din durere, pricina pentru care rămăsese, acuma, singur. Deodată își dădu seama că acolo, pe colină, nu mai e putință de scăpare și că turcii vor urca apoi și pe celelalte coline, pentru a nimici casă cu casă. Coborî în chiler, îmbrăcă veșminte turcești, trecu la grajdul din spatele casei, încălecă și, ieșind pe poarta de din dos, goni calul pe un drumeag mai ferit, spre casa celnicului, să le dea de veste. Avea datoria să-i prevină, neamul lui nu trebuie să piară; salvarea stă în mâinile lor proprii și că nimeni din afară nu le putea aduce scăparea; trebuiau să mai rămână în viață câțiva, să afle întregul pământ nelegiuirea cumplită ce se săvârșea în noaptea aceea și, dacă mai există dreptate și omenie, să se înfioare. Știa că avea datoria să trăiască pentru că trebuia să lupte ca să nu se mai repete aceste masacre cumplite.

Gonea calul prin noapte, împuns de pintenii călărețului care-și descărca armele în turcii amețiți de măcel, și care nu-și dădeau seama că omul ce trece în goană nebună, cu șalvarii fâlfâind nu ar fi unul dintre ai lor. Nu aveau timp să-și dea seama de curajul lui fără de seamăn, care-l făcuse să treacă orbește printre ei, în veșmântul străin; nu înțelegeau că lucirea de ură din ochii lui nu se datorește jafului, nici caselor transformate în ruguri, că privirea lui se aprindea la vederea cadavrelor, a răniților ce zăceau în uliți, a schingiuiților ce-și dădeau suflarea, a fetelor și femeilor, pe care le vedea trăgându-și ultimul glonte în piept să nu cadă în mâini străine, a bărbaților ce-și împușcau mamele spre a nu fi pradă vie furiei turcilor, a acestor vieți care se săvârșeau în împrejurări cumplite. Roibul lui despica noaptea,

printre cetele stârnite de măcel și băutură ale fanaticilor din Dagli. Gloanțe șuierau în preajma-i rănindu-l la mână, la coapse, dar voința neînfrântă îl făcea să-ndemne calul mai departe. Trecu săgeată pe lângă casa lui Mocioni, care ardea asemeni unui mănunchi uriaș de artificii; ardea împreună cu grajdurile și flăcările se încolăceau peste ziduri, peste uși, se prelingeau sub ferestre, nimicind cu zgomot truda întreagă a unor ființe, care nu deosebiseră ziua de noapte în viața lor de muncă aprigă, pentru a ridica acest lăcaș în care muriseră și se născuseră de patru sute de ani toți cei ai neamului lor.

Zgârcenia și cumpătarea în viață a Mocionilor fusese temelia pe care-și clădiseră averea lor. Iar averea lor îi ridicase cu mult deasupra celorlalți și-i făcuse pe feciori scumpi la vorbă, apăsați la pas, îi despărțise într-un fel de ceilalți mai puțin norocoși în afaceri și totuși, în felul lor se devotaseră și ei Moscopolei, neamului lor și gândului de libertate.

Păreau năstrușnici unora prin ideile lor, dar erau generoși atunci când era vorba de Academie… sau de a ridica vreun alt lăcaș de cultură; nespus de largi când era vorba să fie de folos culturii și libertății.

Se certase uneori cu băieții acestui neam, oameni capabili dar încrezuți în știința și legăturile pe care le aveau dincolo de hotarele Macedoniei, în averea tatălui lor, dar care făcuseră cauză comună cu toți locuitorii Moscopolei în toate greutățile ce se abătuseră asupra lor și care acum plecaseră în țara Habsburgului, părăsindu-și vatra părintească. Spre Francia plecaseră și ai lui. Făcuseră negoț cu oamenii acestei țări îndepărtate și fără să vrea începuseră să cunoască din obiceiurile și gândurile acestui neam îndepărtat, ce-și spunea vorba ronroind ca turturelele, dar care despicau firul în patru când era vorba de viața lor, de necazurile și grijile lor. Oameni iuți și subțiratici care nu se temeau nici de drumurile lungi ce-i purtau până la Moscopole, nici de primejdiile drumului; cu o mână pe cuțit sau pistol, cu alta pe clondirul de vin, focoși ca soarele verii și uneori cu un ascuțit simț al ironiei care șfichiuia mai rău ca o palmă. Dar de la aceștia căpătaseră și ei gustul călătoriilor, de la ei aflaseră plăcerea cărților scumpe ce costau cât un chervan de marfă, de la ei auziseră de clădirile cât cetățile ce se înșirau de-a lungul apelor cu nume ciudate ca Loira și Sena; de acele castele făcute ca niște bijuterii de preț, numai pentru plăcerea acelor strălucitori seniori, ce le locuiau câte o lună în an, sau erau rezidențe de vânătoare ale regilor Franței, pe care se pare că poporul începuse să-i cântărească cu dramul cel mic de la o vreme. Poporul acesta ce începuse a fi greu de guvernat, deoarece se

apucase să socotească veniturile seniorilor, cheltuielile curții și ale clerului și mai cu seamă să-și cântărească muncile și dările ce aveau de îndeplinit, cu un început de răzvrătire. Cu veșmintele viu colorate ca și limbajul lor, cu ochii sfredelitori și batjocoritori, dar cu inima caldă și vie, gata să sară în ajutorul omului în nevoie, ei atrăseseră pe acest neam al lui Joja, căruia îi plăceau cuvintele de duh și care avea o pornire către tot ce era frumos. Și luaseră drumul lung înspre acele ținuturi, peste care se ridica atotstăpânitor orașul Parisului, cu vestitele lui biserici papistașe, dar unde li se promisese că-și vor ridica și ei biserica lor; către acel oraș plin de clădiri înălțate spre desfătarea omului și nu spre apărarea vieții lui. Părăsiseră tot aici, pentru visul de eliberare, care avea să-și arate puterea-i sângeroasă în țara depărtată a Frânciei, țara cântecului și a surâsului, țara graiului dulce, dar și a bărbaților ce știu să pedepsească pe cei ce uită ce înseamnă libertatea. Îl purta calul prin noaptea sfâșiată de gemetele muribunzilor, de împotrivirea celor ce nu se voiau jertfe, a celor ce luptau găsindu-și puterile înzecite prin disperare.

Prin uriașa încleștare ce străbătea întunericul, zburau scântei din rugurile străvechilor clădiri, și scânteile, purtate de vântul ce începuse să se întețească, aprindeau alte focare și odată cu ele și ura, ura aprigă a celor ce nu aveau să uite silnicia acelor clipe.

Era ascuțită ca lama briciului mintea bărbatului plin de răni, ce străbătea ca o nălucă pe calul înspumat, ulițele povârnite ale Moscopolei, lăsând pe fiecare părticică a drumului o picătură din sângele lui, amestecat cu țărâna în pământul pe care dușmanii nu aveau ce căuta. Un gând îi ardea creierul: acela de a nu cădea doborât pe drum, de a nu fi biruit, nu el ca om, ci toți ai lui nimiciți în acea noapte. Îi veniră în minte ochii căprui și calzi ai Liuliușii, pentru viața căreia înfrunta urgia nopții, bărbatul de douăzeci și cinci de ani. Fusese prea târziu când își dăduse seama, și alegerea fusese făcută: feciorul lui Șaguna izbândise. Liuliușa nu avea să afle niciodată ce zace în sufletul său mândru și nemângâiat, care o alesese dintre toate.

De uitat, nu avea să o uite niciodată.

Culcat pe coama calului, urca pe Colina Vulturilor, unde „vitejia” lui Ali Țepeleni încă nu pătrunsese spre a umple străzile de cadavre. Trecu pe lângă casa bătrânului Șaguna, impunătoare, înnegrită de vreme, pustie; curând flăcările aveau să facă din ea un morman de ruine. Își aminti de bătrânul negustor cu fruntea boltită, cu ochi mari, om temut de concurenți, pentru graiul lui dulce care-i câștiga pe toți cei ce aveau de-a face cu el și-i

aduceau afaceri prielnice. Om socotit în toate, aspru față de feciori și strâns în înzestrarea fetelor, nepăsător uneori față de nevoile celorlalți oameni, tăcut în ceea ce privea afacerile lui, stăpân față de soție, dar care nu pregetase să-și învestească toată agonisita vieții lui în mișcarea ce se ridica în altă țară pentru libertatea omului, și cu bărbătească hotărâre părăsise ținutul pentru a pune umărul la aducerea unui alt orând, în care poporul lui nu avea să mai sufere.

Și în noaptea aceea de groază îi trecu prin minte faptul descoperit că macedonenii, săraci sau bogați, dușmani sau prieteni, bărbați și femei, oameni care poate nu-și vorbiseră niciodată, făceau acuma ca o singură ființă, cu un singur gând, cu un singur scop; erau uniți în lupta poporului din care făceau parte și totdeodată, uniți în lupta aceasta ce cuprindea pe toți oamenii asupriți, luptând pentru acest țel fie în țara Frânciei, fie în ținuturile Habsburgului, ori ale Sultanului. Adevărul acesta fu sorbit ca o apă vie, în clipa când lupta și goana și rănile îl făcură să-și simtă capul ca un vârtej de foc și trupul ars de durere mușcătoare.

Atunci ajunse în culme și bătu la poarta dosnică a casei celnicului. În urma lui, arbanașii dezlănțuiți sparseră ușile caselor și jefuiau lucrurile de preț; oșteni trăgeau pe scări femeile; la unele ferestre se zăreau ființe înjunghiate atârnând peste geamurile sparte. Mai în vale, o ceată de turci din coloane începuseră să arunce pruncii și femeile de la deschizăturile podurilor, jos, pe caldarâm.

Din tot orașul se ridica un vuiet de moarte. Străzile erau pline de leșuri și răniți. Oșteni cu ochii înroșiți și fețe congestionate trăgeau fetele de cozi, pentru a le fi pe voie. Copile înnebunite de spaimă se aruncau fără un cuvânt în fundul întunecos al fântânilor, spre a scăpa de arbanași. Spre cerul neclintit, se înălța din orașul jertfit o coloană uriașă de flăcări, ce părea că vrea să spargă mutenia bolții nemișcate.

Casele de lemn trosneau și pârâiau înainte de a se prăbuși, îngropând sub dărâmături pe acei ce preferaseră moartea în flăcări, omorului călăilor. Academia, cele opt biserici ale Moscopolei își înălțau para uriașă ca tot atâtea stindarde sângerii în spre tăcuta boltă. Luna intrase în norii ce se fugăreau sub suflarea vântului. Se întețise austrul, răspândind focul cu repeziciune și sub aspra lui atingere, se bălăbăneau în crengile copacilor bătrânii spânzurați în bătaie de joc de antarții întărâtați. Atrași de mirosul sângelui, apărură dinspre miazănoapte stoluri de corbi. În mijlocul oștenilor se zărea calul alb al pașei și, după turban, surugiul lui. Cu hangerul înroșit

de sânge, cu puternica-i ceafă congestionată, cu dâră subțire de bale scurgându-i-se din colțul drept al gurii, apărea unde nu se aștepta nimeni. Aici dădea porunca să se spargă o poartă, mai încolo ochia spre fereastra unei case, dincolo pălea din goana calului o copilă fugărită; în altă parte priveghea aruncarea torțelor. Din cercul de fier al oștenilor, care înconjuraseră orașul, o mare parte porniseră spre centrul Moscopolei, hărțuind pe cei care încercaseră să scape spre păduri.

— Spre slava lui Allah! urla pașa cu hangerul ridicat. Unul să nu rămână, unul!

Colina Farșalei, a Vulturilor, a Mosculuí erau în sânge. Fanaticii din Dagli dăduseră foc și crucilor din cimitir și umbrele lor erau amestecate cu umbrele mormintelor, încât se asemuiau cu morții ce s-ar fi sculat să danseze sarabanda tragică a celor ce nu-și găsesc liniștea, în nopțile legendare ale Sfântului Andrei. Pe aripi de vânt zburau scântei. Mirosea a carne de om arsă. Pe străzi alergau oameni înnebuniți, care cădeau pradă furiilor dezlănțuite. Vântul împrăștia zgura, ca pe o perdea neagră peste toate întinderile. Din pădure, răsuna în noapte urletul prelung al lupilor, până la care ajunsese mirosul sângelui. Catârii, cu lucrurile de preț jefuite, din oraș, luau drumul cazărmii turcești, supravegheați cu atenție de un anatolian uriaș, care, după ce smulsese din urechile unei femei cerceii cu pietre mici roșii, o înjunghiase. Ulițele se puteau trece cu greu din pricina atâtor morți; totuși, de sus, de la ferestrele înguste ale caselor de piatră, din balcoane prin plumbii aruncați, moartea își întindea și asupra atacatorilor coasa-i necruțătoare.

Era o împotrivire sălbatică; fiecare clădire devenise o capcană a morții; fiecare pas înainte se făcea tot mai greu. Primii fuseseră luați prin surprindere; tocmai acei care avuseseră mai puțină neîncredere în oastea turcă poposită în preajma orașului. Cei ce nu-și zăvorâseră porțile cum se cuvine și se culcaseră liniștiți cu gândul la slujba de a doua zi de la biserică.

Așa a fost nimicit tot neamul lui Șotra, nedezmeticiți încă din somn, cu o expresie de nedumerire amestecată cu groază peste chipurile lor plate. Ceilalți însă se apărau cu înverșunare. Femei și bărbați luptau cu pușca sau pistoalele, cu bolovani sau aruncau apă clocotită peste năvălitori.

Luptau până la ultima încărcătură de cartușe, până la ultimul mijloc de rezistență. Bărbații cu fețe de piatră, cu topoarele în mâinile ce nu mai apucaseră să închidă ochii moartelor, își făceau pârtie printre turci, după ce dăduseră foc caselor, sub dărâmăturile cărora avea să-și găsească odihna de

veci ai lor, totdeodată își înmormântau acolo tinerețea și pacea sufletelor lor. Unii fugeau, prin locuri știute numai de ei, spre locuința celnicului și apucau să ajungă până acolo; mulți piereau în încăierare, sub iataganele antarților, alții, mai norocoși, căutau prin poteci ferite scăparea dincolo de oraș. În casele în care pătrunseseră ienicerii, răniții gemeau în chinuri cumplite; oameni ardeau de vii cu scrâșnetul blestemului pe buze. Un vaiet lung, nesfârșit se ridica din cetatea sortită pieirii, amestecându-se cu urletul vântului, cu strigătele năvălitorilor, cu foșnetul copacilor! Groaza își întinsese brațele-i descarnate asupra Moscopolei. Oamenii hăituiți, cu pistoalele descărcate la brâu, luară calea tăinuită; femei și bărbați se pierdeau în noapte, temându-se mai puțin de fiare, decât de dușmani. Alergau spre Colina Norilor, unde oastea nu avusese timp să răzbească. Colina aceasta avea în spate o prăpastie adâncă și peste ea ducea o punte îngustă de bârne de partea cealaltă. Către colina aceasta purtase Braila cu câtăva vreme mai înainte pe turci, descoperindu-le drumul. Ce-l îndemnase pe omul acesta să facă o asemenea faptă? Bani avea. Atunci? Poate o răzbunare veche… de atunci de când niciun macedonean de seamă nu vrusese să-i dea fata de soție, deoarece tatăl lui, vechi negustor, îl făcuse pe Braila cu o femeie necunoscută, pe undeva pe la țărmul mării, femeie pe care neamul lui refuzase să o primească în oraș și în casă. Cine poate ști ce zace în inima omului… ce blestem vechi are de ispășit. Aici îi fusese găsit trupul, pe care nu i-l înmormântaseră în cimitir, ci sub un brad singuratec, pe coastă. Peretele înalt al stâncii avea în jurul lui un brâu de scânduri strâmt, cât să poată trece doi oameni: sub acesta, între cele două înălțimi, se căsca gura uriașă a prăpastiei, în fundul căreia se auzea vâjâitul apei. Parapetul acestui brâu fusese smuls pe unele locuri de furtuni și nu mai fusese înlocuit. Trecerea era anevoioasă și primejdioasă pentru cei ce nu erau obișnuiți cu ea. În alte locuri, scândurile jucau sub picioare și era de ajuns un singur pas greșit, să ajungi în fundul plin de bolovani al văgăunei, ce se deschidea între cele două culmi. Era singura cale ce le rămăsese deschisă spre a ieși din Moscopole și într-acolo fugiseră cu hainele sfâșiate, cu moartea în suflet, cu trupurile pline de răni. Se cățărau pe colină, porneau în întuneric pe bârnele înguste ce înconjurau peretele de piatră și treceau la o înălțime amețitoare puntea lată de două palme spre muntele vecin. Turcii nu-i crezură în stare a se încumeta să fugă pe acolo, așa că nu păzeau trecătoarea. Și tocmai în spre acest loc de refugiu se îndreptau toți cei ce scăpaseră cu viață. Între timp, Colina Norilor se prefăcuse într-o

fortăreață, care lăsa numai un loc îngust de trecătoare, pentru cei ce se încumetau a ocoli stânca spre trecătoare. Veneau mereu cete de supraviețuitori. Până în zori nu i-au putut cuprinde, căci se apărau după casele de piatră, după stânci, izbind când nu te gândeai. Când ziua se îngână cu noaptea, antarții și arbanașii îi covârșiră cu numărul lor.

Numai sus, pe creastă, rămăseseră necucerite vreo douăzeci de clădiri vechi de piatră, așezate în cerc, în jurul casei celnicului. Acestea nu se puteau lua cu ușurință, dar răzbind până aici, arcașii începură a ochi cu săgețile pe cei care treceau pe punte, peste prăpastie. Ațâțați, scoteau strigăte de bucurie, de câte ori vedeau oamenii săgetați prăbușindu-se în gol. Aici veni Ali-Pașa Țepeleni. Turbanu-i verde era pătat de sânge și mâna-i stângă rănită, dar el urla și părea cuprins, ca și oștirea lui, de un fanatism vecin cu nebunia. Privi cu ochi injectați și nările dilatate puntea și porunci unui arbanaș scurt și îndesat, cu mustăți pleoștite, să-i dea o torță aprinsă. Apoi, mutând hangerul în mâna stângă, apucă cu dreapta torța și o aruncă în direcția punții; aceasta căzu sfârâind în prăpastie. Aceeași încercare o făcură cei din jurul lui fără niciun fel de folos. Atunci, Ali-Pașa porunci să se lege feștile aprinse de vârful săgeților. Arcașii țintiră din nou puntea plină de oameni. De data aceasta izbutiră din plin.

Scândura veche se aprinse într-un colț, apoi sub valul de vânt puntea începu să ardă; cei ce erau pe ea se năpustiră prin flăcări, spre muntele vecin. Deodată se auzi o pârâitură puternică și totul se prăbuși în gol, în urletele de moarte ale victimelor. Moscopolenii care se aflau pe poteca de scânduri, ce ocolea stânca, fură luați la ochi de aceiași arcași. Săgețile nimereau în plin și oamenii se rostogoleau în adânc ca niște vii semne de întrebare puse văzduhului mut, înainte de a înroși cu sângele lor apa ce curgea ducând trupuri sfârtecate. Vuiau sălbatic valurile, și singurul bocet de îngropăciune, amestecându-se cu freamătul codrului, acoperea urletele călăilor. Atâta a fost la îngropăciunea lor: apele și ecoul munților, iar norii s-au colorat în vânăt și s-au așezat ca o pâclă între lumina soarelui și faptele oamenilor. Ultimii rămași își așteptau moartea, cu fețe livide, cu ochi dilatați, cu inima zbătându-se în coșul prea strâmt al pieptului, lipiți de peretele de stâncă și făcând una cu ea: bărbați și femei cu buze strânse, cu pumnii strânși.

De acolo, priveau la pașa și tăceau; priveau și, din groază, privirea începu să prindă o altă viață, să se înflăcăreze, să ardă, să acuze. Se dezlipiseră de stâncă și, stând pe marginea brâului, priveau la el.

Același gând le trecu prin minte tuturor ce mai rămăseseră pe brâu: să-i arate acestui pașă trufaș că nu se tem de el, că nu se tem de moarte; măsurară o clipă cu ochii prăpastia; se priviră o secundă unul pe altul, își înlănțuiră mâinile ca la horă. Aveau pe frunte broboane de sudoare; erau treizeci de femei și bărbați; măsurară pe pașă din ochi, își mai strânseră odată mâinile și, fără un cuvânt, înălțând frunțile, săriră înlănțuiți în prăpastia care-i aștepta.

Amuțiră soldații din jurul pașei. Tăcu și pașa, căci înțelesese tâlcul sfidător al privirii acestor învinși-învingători și prețui tăria lor. Deși triumfător cu orașul arzând în flăcări, la picioare, nu-i tihni în adâncul inimii izbânda. Trebuia să înece în sânge această înfruntare, așa că întoarse calul strigând:

— Să terminăm cu Colina Norilor! Înainte!

V

Trecuseră ore lungi de când începuse măcelul. În casa celnicului, toți așteptau, hotărâți a-și vinde scump viața. Nu se gândea nimeni să fugă. Asupra Moscopolei trecuseră mereu alte urgii: ai lor au luptat și au scăpat, căci numai prin luptă putură să răzbească, dar nu și-a părăsit niciunul vatra străbună.

De patru sute de ani, de când fusese orașul ridicat, acolo se născuseră și muriseră înaintașii lor, oamenii aceia necunoscuți din care se trăgeau ei și care le lăsaseră moștenire o dragoste fierbinte de familie, de străbuni, de perpetuarea amintirii lor, legată de virtuți ce le erau scumpe. Era în sângele lor credința că omul trebuie să biruie soarta, necazurile și dușmanii. Așa simțea, mai ales acuma, acest mănunchi de oameni. Se adunaseră la celnic mulți bărbați; erau acolo: Capsali, Vova, Goga, Biciola, Dimeca, Caragheorghe, Comati, Velo, Moscuna, Batali; căutaseră aici adăpost împreună cu familiile lor. Era casa cea mai bine clădită pentru apărare; era vatra simbol al unei puteri a neamului lor; era privirea aceea albastră de sub sprâncene stufoase a bătrânului celnic, privire ce dădea încredere și tărie. Femeile adunate știau ce au de făcut: puseseră la foc oale mari cu apă ce clocotea. Jos, în cămări, se topea smoală, unele încercau puștile, altele pregăteau fețe pentru răniți; pretutindeni era ceva de făcut. În balconul zidit, din catul de sus, acolo unde lumina abia se strecura prin cele două ferestruici, Liuliușa, dezbrăcată de podoabele de mireasă, ședea pe banca de fag lângă Ion, privindu-se ochi în ochi.

— Liuliușa, iubita mea, să nu-ți fie teamă!

— Vom scăpa? rosti fata, cătând la el.

— Nu știu. La ce bun să te mint; nu te-am mințit niciodată și nici acuma când moartea ne dă târcoale, nu pot face aceasta.

— Moartea? repetă ea. Nu pot crede. Suntem sănătoși, avem în fața noastră viața netrăită, Ioane, netrăită și eu vreau să am feciori, să mă bucur de ei și de tine.

— Privește, Liuliușa, îi arătă Ion prin micul ochi de geam.

Se sculară. Fata era înaltă cât el. Cu capetele apropiate, priviră spre orașul învăluit de fum și flăcări, spre turcii fanatici ce-și încordau arcurile spre a izbi cu săgețile lor blestemate spre trecătoare. Fața Liuliușei se îngălbeni, apoi o roșeață bruscă îi învălui chipul.

— Eu cred în tata. Nu se poate să nu se întâmple o minune, Ioane!

— În mine nu crezi? răsună glasul lui îndurerat.

— Ba da, ba da, îl liniști ea, dar tata e bătrân, e pățit. Tu ești tânăr.

— Și fără o mână! se frământa el.

— Nu, Ioane, nu fi, gelos pe tata. Toți oamenii îl știu că-i deștept. De asta doar l-au ales celnic pe el, o știi prea bine.

— Liuliușa! Și eu aș fi dorit feciori voinici ca tine și ca el. Dar soarta…

Și gura bărbatului se lipi strâns de gura ei, iar brațu-i mlădiu îi frigea trupul. Liuliușa simți o amețeală, care o făcu să uite de tot și de toate, și încolăci cu mâinile gâtul lui Ion, a cărui gură începuse să rătăcească în neștire pe obraji, pe gât, pe sâni. Și, fără sfială, cu buzele fierbinți, cu ochii învăluiți într-o boare de fericire, ea îi întoarse sărutările.

Uitară pentru o clipă primejdia lor. Apoi Liuliușa privi înainte fără s-o sperie nici flăcările, nici prăpădul din vale; o putere nouă se născuse în ea, din dulcea moleșeală dinainte. Femeia era mai puternică decât fata. Privi pe sub sprâncenele-i subțiri, cu adâncă dragoste, dăruire și încredere, pe omul care-i descoperise că viața mai poate fi frumoasă și că trebuie cu orice preț trăită. Ion se sculă, o sărută cu duioșie pe frunte și trase zăvorul balconului. Își luă pușca în mâna dreaptă.

— Poate va fi o dreptate în cer și pentru noi, rosti el.

— Va fi? întrebă soția. Este! Mi-o spune mie inima – și rezemată cu capul de parapet, mângâie ușor țeava puștii.

În balcon intră bătrâna oarbă, ciocănind ușor cu toiagul ei. Nu avea nevoie să-i vadă; simți că ceva puternic îi lega mai mult pe cei doi; le auzise

mlădierile calde ale glasurilor. Îi binecuvântă cu mâna ei uscată și ieși ușor precum intrase, când jos, spre cercul necucerit de case, se auzi larmă.

Pașa-Ali Țepeleni era în fruntea anatolienilor. Fiecare casă împroșca foc prin gurile puștilor, săgeți plouau de fiecare parte. Chiote sălbatice străpungeau zările cu fiecare țintă nimerită. Turcii azvârliră torțe aprinse peste acoperișurile care nu se aprinseseră, având deasupra lespezi de piatră. Încercaseră să spargă ușile, dar în dreptul lor fuseseră îngrămădite toate cele ce ar fi putut alcătui o altă rezistență. De sus, femeile aruncau cu apă clocotită peste năvălitori. Trăgeau ultimele cartușe, aruncau cu greutăți, trăgeau cu săgeți dar până la urmă totul fu terminat, nu mai avea cu ce se apăra. Toți cei care mai putură se retraseră în curtea celnicului și luptau cu îndârjire adăpostiți de zidul de piatră al curții, devenită fortăreață, de la înălțimea căreia se aruncau bolovani asupra atacatorilor din vale.

Vova cu părul zbârlit, suit pe o înălțime lângă o movilă de bolovani, zvârlindu-i cu pumnii lui uriași, nemerea fără greș pe cei care căutau să se apropie. Cei șapte feciori ai lui Lazăr, ca șapte Goliați, țineau cu praștii enorme pietre colțuroase, făcând astfel să nu îndrăznească turcii a se apropia de această parte a clădirii.

Joja, Capsali, Caragheorghe și Goga, săgetători de frunte, își azvârleau ploaia lor de săgeți, ca norul picăturile. Spre gardul dinspre munte, străjuia Sterea, celnicul, cu o ceată de moscopoleni mai vârstnici, dar în putere, înarmați cu topoare.

Moscuna și Comati, împreună cu bărbați din neamul lor apărați de peretele stâncos, ocheau pe cei ce se apropiau. Vedeau anatolienii loviți, căzând, iar peste trupurile lor înaintau călărețiii; le vedeau sclipirea sulițelor ridicându-se din valea împestrițată de mulțimea lor, din ce în ce mai aproape, mai aproape, cu steagul desfășurat larg în bătaia vântului, ce se întețise, rostogolind nori și șuierând printre brazi. Oastea înainta. În fruntea ei, ca un vifor al groazei, venea pașa cu obrazul ca pământul, cu veșmântul însângerat, cu ochii înflăcărați.

— Piatră pe piatră să nu mai rămână din orașul acestor necredincioși! porunci el, și puse să se desfășoare astfel anatolienii, încât să-i prindă ca într-un cerc de fier.

Și cercul se strânse în jurul casei celnicului, fioros, de nestrăbătut. Aveau de unde să piară năvălitorii; alții veneau să le ia locul, cu tot valul șuierător al săgeților care-i mușcau, cu toată grindina bolovanilor abătută asupra lor, cu tot crivățul gloanțelor.

Femeile luptau, femeile sperau în puterea bărbaților lor. Dar puterile lor s-au istovit; o parte din bărbați au pierit, armele n-au mai avut putere și pământul nu s-a despicat. Poarta din fundul curții a fost spartă; anatolienii au pătruns înlăuntrul împrejmuirii, unde luptătorii, cu topoare cu cozi lungi cu două tăișuri, se împotriviră până la pragul casei; rând mut, umăr la umăr. Cădeau dintre ei sub loviturile anatolienilor și mureau cu fața-n sus spre întunericul furtunii ce avea să vină, cu ochii larg deschiși ca să poată duce cu ei priveliștea locurilor scumpe pentru ei și totodată imaginile blestemăției omenești.

— Nu uitați! spuneau ochii înghețați ai morților.

— Nu uitați! gemeau spânzurații în ramuri.

— Nu uităm! răspundeau chipurile împietrite ale celor o sută de bărbați, ce mai rămăseseră în viață din cei șaptezeci de mii de locuitori ai orașului.

Celnicul văzuse și înțelesese că totul este pierdut.

— Deschideți ușa! strigă el către cei dinlăuntru. Veniți cu toții lângă mine; o clipă de răgaz până la năvala a doua. Să intrăm.

Ușa se deschise cu fereală.

— Intrați! strigă celnicul. Lazăre, ține-i în loc.

Lazăr și cei șapte feciori făcură un zid în fața turcilor. Intrară cu toții înlăuntru. Cei din urmă fură feciorii lui Lazăr cu tatăl lor și cu celnicul; de abia zăvorâră ușa masivă a intrării când al doilea val al turcilor era gata să intre în curte.

— Nu mai este scăpare pentru noi, glăsui celnicul.

— Trecătoarea e tăiată; ori murim în casă, ori…

— Nu veți muri!

Glasul bătrânei oarbe își sună asemeni unui gong sentința. Se ridică dreaptă din scaunul vechi de lemn, cu speteaza înnegrită și lustruită de atâtea generații de femei ce șezuseră neclintite lângă vatra lor. Ochii ei orbi păreau că văd figurile crispate ale bărbaților, lucirea de nebunie din ochii femeilor; păreau că pătrund cu un al șaselea simț, citind ce se petrece în sufletul acelor condamnați la moarte, acea zvârcolire lăuntrică pe care o are omul care-și pierde ultima nădejde. Încrederea pierdută, în acele clipe de desperare, trebuia să le-o dea ea, mumă, bunică și străbunică, ea care hrănise bărbații voinici ce stăteau în fața nelegiuirii.

— Ridică lespedea țilerului, Lazăre. Acolo e drumul tăinuit ce leagă casa noastră cu partea cealaltă a muntelui; dincolo se deschid zările și veți porni

care încotro vă va fi viața ferită de primejdii. Liuliușa, mai spuse ea apoi, cu glasul schimbat, vino încoace cu Ion!

Nepoata coborî scara cu pușca fumegând încă în mână. Ion o urmă. După ei veneau femeile din neamurile lor și copiii. Se auzeau afară turcii punând scări, urcându-se pe acoperiș pentru a înlătura lespezile de piatră, să dea foc; în același timp alții dădeau asalt ușii de la intrare. Bărbații îngrămădiră în ea bănci, mese, bușteni, războiul de țesut, bârne. Îi binecuvântă bătrâna Muie, cu mâini uscate și lungi, cu mâini ce părură deodată că au noi puteri, gonind ceața morții și odată cu gestul ei gura potecii tainice își arătă primele trepte.

— Nu veți pieri, urmașii mei! Chinurile nașterii nu mi-au fost date pentru a vă lăsa pradă morții. Ia făclia, Liuliușe, tu torța, Ioane, și traista cu merinde și plecați în lume, și dumnezeul năpăstuiților lumii, să te binecuvânteze și să te întărească, fata mea! Rodul pântecului tău să nu se stingă, să umple pământul de oameni drepți și vajnici. Va veni o vreme, când urgia va înceta. Pruncii pruncilor tăi să o apuce. Vino să te binecuvântez!

Liuliușa îngenunche cu Ion de mână și-i sărutară mâna. Apoi se sculară, pătrunseră în țiler și, cu traista în mână, se pierdură în gangul întunecos. Rând pe rând, copii, bărbați și femei se pierdură în întunericul pământului sub privegherea Muiei neclintite.

— Luați tot ce e în țiler! poruncise ea, și hrana pregătită pentru ospățul de a doua zi trecu în mâinile fugarilor.

Ședea dreaptă Muia, în largu-i veșmânt negru, ce ajungea până-n podele, cu barișul desprins de pe capu-i slăbit, lăsând libere cozile albe ce-ncepură să se desfacă în plete pe umeri; se rezema în toiagul ei de corn cioplit.

Turcii, în acest timp, apucaseră să aprindă acoperișul. Ușa nu fusese răzbită; flăcăii celnicului adunaseră tot ce mai putea fi folosit ca întăritură și îngrămădiseră la intrare; totuși nu mai putea dura mult. Pale de fum pătrunseră în casă, înecându-i. Se auzeau lămurit chiotele sălbatice ale turcilor. Mai erau puțini de intrat în ascunzătoare. Fumul începea să devină înăbușitor. Limbi de foc începură să coboare de sus, din podul uscat, târându-se și lungindu-se peste ziduri, încolăcindu-se pe tavan, șuierând spre intrare. Veneau în puhoi nestăvilit, viclene și săltărețe, sau în lungi fulgere de atac scuipându-și scânteile cu mici pocnituri sau cu zgomot de oase sfărâmate. O grindă se prăbuși cu zgomot. Ușa pârâia sub lovituri. Mai rămăsese sus o mică ceată: Muia cu feciorii și nepoții drepți.

— Intră, mamă! strigă celnicul.

— Nu, fiule! Lespedea trebuie pusă la loc, altfel totul a fost zadarnic. Plecați voi!

— Nu dumneata ai să pui lespedea! spuse Lazăr.

— Nu tu, fiul meu, ai să fii acela ce nu-și respectă porunca; ia-ți feciorii și pleacă!

— Și dumneata? strigă Lazăr, și fața lui părea ca ceara sub negrul funinginei, căci își iubea nespus bătrâna mamă.

— Eu v-am dat viața, eu v-o păstrez, cu mine de aci înainte s-a încheiat sorocul. Intrați, nepoților, iute, că se prăbușește ușa. Vă poruncesc!

Feciorii se codeau.

— Lazăre! mai porunci Muia.

Acesta și feciorii lui se supuseră; cu hainele sfâșiate, plini de răni și funingine, cu topoarele pline de sânge în mâini, cu umerii uriași încovoiați sub durerea poruncii, dispărură în adâncuri.

— Și voi! se încruntă oarba către cei cinci nepoți.

— Tată! strigară ei, uitându-se înfiorați în ochii ascunși sub sprâncenele stufoase ale celnicului.

Înțelegeau în adâncul inimii lor că hotărârea fusese luată de el.

— Tată, rămâne unul dintre noi!

— Aveți tinerețe, familie de ridicat. Adio, băieții mei! Privi drept în ochii lor, și feciorii se simțiră din nou prunci sub acea căutătură, ce nu se temea de moarte. Cu privirea asta, în care era scrisă cartea neamului lor, închisă în adâncul sufletelor, de care aveau să pomenească în clipe grele feciorilor, coborâră treptele tainice, zguduindu-se de plâns înăbușit pentru acel om pe care-l admirau, îl stimau și-l iubeau, și care le dăduse viața a doua oară, dar peste al cărui cuvânt nimeni nu îndrăznise să treacă. Nu mai aveau puterea să privească în urmă, în mâna lui Luca tremura torța, dar în sufletele lor știau că se născuse o forță de nebiruit, nici de asprimele vremurilor, nici de încercările soartei. Capetele oacheșe, cu păr creț, se mai zăriră odată, apoi dispărură pe urma celorlalte. Exodul se sfârșise; celnicul trase cu greutate lespedea de piatră, acoperind tainița, azvârli deasupra o scândură în flăcări. În timp ce tavanul începuse să se prăbușească, îngenunche în fața bătrânei, sărutându-i dreapta.

— Mamă, fii binecuvântată. Ai ținut taina o viață întreagă.

— Tainele se dau în vileag, când nevoia o cere și când vine clipa morții: au venit amândouă odată.

Ușa se prăbuși sub lovituri. Arbanași și anatolieni sălbatici, cu hangerele lucii în mână, pătrunseră înăuntru.

— Unde-s răzvrătiții? – urlară ei către cei doi. Unde-s?

În deschizătura ușii apăru pașa Ali, mohorât, cu veșmintele pline de sânge. Parcă vedea și acuma lanțul strâns al oamenilor de pe stâncă, femei și bărbați, care îl priviseră sfidător în ochi – era prima oară că întâlnise privirea femeilor locului – și cum, făcând un pas înainte, săriseră în prăpastie, dar îndurarea lui n-o ceruseră și fapta asta trebuia plătită.

— Unul să nu scape! Unul! Unde sunt câinii? Vorbiți! amenință el cu hangerul pe cei doi bătrâni în limba lor.

Dreaptă, mută, fără a se clinti, bătrâna oarbă, cu părul despletit, se înălța alături de celnic, făcând una cu zidul vechi de piatră.

— Smulgeți-le limbile – hotărî pașa. Unde sunt blestemații de aici? Găsiți-i și nu-i omorâți. La chinuri cu ei. Îndrăzneala lor trebuie pedepsită; bucată cu bucată smulsă carnea cu cleștele până ce buzele lor vor țipa după iertare! spumega de furie fiorosul pașă.

Cuta dintre ochii celnicului se făcuse mai adâncă; îl privea cu căutătura ascunsă sub pleoapele coborâte, măsurându-l pe Ali de la distanța ce desparte răul de bine; tăcea cu mâinile înfipte în brâul golit de pistoale.

— Căutați pretutindeni! spumega pașa.

— Arde sus! strigă un ostaș, se prăbușește casa pe noi.

— Nu găsim pe nimeni! țipau anatolienii, care percheziționaseră peste tot.

— Au fugit, dar unde? Unde? Scoateți-le ochii! Smulgeți-le limba, dacă nu vorbesc! striga pașa.

— Ochii! Întâi ochii!

Un anatolian se îndreaptă spre cei doi. Ali-Pașa ieși afară răcnind:

— Aștept!

În același timp, cu un zgomot uriaș, tavanul de bârne se prăbuși peste cei din casă, îngropându-i sub povara lui.

Se auziră răcnetele de groază ale anatolienilor, dar bârnele, în căderea lor, făcură o stavilă între cei doi bătrâni și turci; Muia și celnicul erau prinși așa cum se aflau, în picioare, cu spatele la perete; începură să ardă ca două flăcări gemene, ce-și înălțau fumul jertfei lor peste pietrele vechi, de sute de ani.

Era anul 1788.

ZBUCIUM

I

Vâjâia vântul, încreţind apa Bahluiului, peste care se înălţa în acel loc o punte arcuită pe stâlpi înnegriţi, alături de care o salcie pletoasă îşi revărsa belşugul crengilor. Pe celălalt mal păştea o turmă de vite, iar în baltă se zbenguiau raţe. Băieţi cu cămăşi de in pescuiau şi strigau cu glas tărăgănat când vreo vită o lua razna. Dincoace de mal era ocina hatmanului Neculce, de curând întors din pribegie din ţara leşească.

Se bucuraseră cei pământeni de această schimbare, deoarece, în cei nouă ani cât fusese Neculce pribeag, îşi întinsese stăpânirea asupra lor Lupul Vornicul cel mare şi apoi Luca vistiernicul, care nu căutaseră decât să stoarcă aceste pământuri.

Se bucuraseră oamenii când, după ce Neculce, primind de la turc firman de iertare, se zvonise că s-a întors în ţară, dar şi mai mult, când judecata divanului şi a mitropolitului Ghedeon i-au redat ţarina, fiindcă era om milostiv şi ţinea seama de necazurile celor ce-l slujeau.

În vale, răsfirat până în zări, se vedea satul, iar pe înălţime, de cealaltă parte, străjuiau curţile boiereşti proaspăt văruite şi apărate de nucii bătrâni ce coborau de-a lungul ulucilor.

Era o zi de toamnă însorită şi învolburată de freamătul vântului.

Pe o bancă rotată în jurul unui pom stătea Neculce. Urmele vieţii lui zbuciumate îl însemnaseră la tâmple şi pe chip. Avea fruntea înnegurată şi brăzdată de cute. Mai mult vânjos decât plin, părea înalt din pricina picioarelor lungi.

De-a dreapta lui se afla un bărbat cu trăsături osoase, din care luminau doi ochi albaştri ce făceau să-i arate faţa şi mai arsă de soare. Se vedea că venise de la drum lung după praful aşternut pe cizmele înalte, răsfrânte peste genunchi, după oboseala feţei şi felul în care se rezemase de spătarul vechi al băncii.

Era Nour Zărul, vătaf de copii, care plecase odată cu Dumitraşcu Vodă şi cu hatmanul Neculce în ţara Moscului, şi care abia după nouă ani şi mai bine de pribegie apucase să se reîntoarcă în Moldova.

— Sora-mea Anca de ce nu s-a întors? Ce face ea acolo, departe? întrebă Neculce.

— Ce fac oamenii în mâna Domnului: când mai bine, când mai rău. Numai că medelnicerul a răposat.

— Această veste – și glasul lui Neculce se frânse pentru o clipă, fiindcă ținuse la omul tăcut care fusese cumnatul lui – încă nu a ajuns până la mine.

— Ai pribegit atâta vreme în Lehlia!

— Și Anca?

— Jupâneasa-i voinică… A fost o vreme cernită și în inimă și în veșminte… apoi…

— Apoi?

— A prins din nou viață.

— Copiii?

— I-au murit și ei de mici.

— A rămas singură printre streini, stingheră?

Urmă o tăcere, căreia nu-i veni niciun răspuns. Numai salcâmii și frasinii își mișcau frunzele verzi și o boare cu miros de iarbă și apă răzbătu până la ei, ca o mângâiere. Atunci, sticliră albi în soare dinții vătafului de casă.

— Boierii, apucă el din nou firul vorbei, unii au luat urma domniei-tale, sau pe a lui Sandu Sturza, Stolnicul, și s-au tras care în țara ungurească, care în Moldova. Eu am părăsit, îngropați în pământ străin, doi frați, așa că din neamul nostru m-am întors numai eu.

— Atunci, de ce n-a venit și Anca?

Nour privi cu ochii îngustați câmpurile verzi din față, ca și cum nu ar fi auzit întrebarea, apoi rosti cu glas tărăgănat:

— Au rămas acolo, cu sănătate bună bașbulucașul Duma Ciută, și Apostol Toader și Pavel Mirescu căpitanul și Ion Mirică; au rămas de bună voie, că îi trebuie împărăției oaste, că de nu se luptă cu șvedul se războiește cu tătarul sau cu turcul. Și Dumitrașcu Vodă lupta cu turcii o așteaptă, așa am simțit eu, cât i-am fost aproape. O vreme am fost și eu oștean. Tot în slujbă domnească au rămas Brahă, căpitanul de darabani, și vel căpitanul Ion Bănarul.

— Dar spătarul Cantacuzino?

— Și-a adus jupânească din țara muntenească și s-a așezat în târgul Perieslovului; i-a ajuns și lui domnia Brâncoveanului, atâta că, zilele omului, cine le știe.

— S-a prăpădit?

— Da. S-a prăpădit. I-a rămas jupâneasa cu copilul… E greu în străinătăți. Jupâneasa a rămas pe pământurile date de împărăție, numai că așa-i făcută viața. Se stinse și doamna Casandra… și rămase și Domnul stingher.

— Cumplite vremuri de pribegie! Dar jupâneasa Anca de ce nu s-a întors cu domnia-ta?

— Vezi, cum să-ți spun, acolo e o viață unde totul se schimbă de la o mică de ceas la alta, fiindcă țarul vrea să aducă traiul pe care l-a văzut prin țara olandezului, sau a neamțului din Brandemburg, pe unde a umblat să învețe felurite meșteșuguri.

— Și ce au a face aestea toate cu Anca?

— Au, că îi vin omului alte gânduri; a pus țarul pe feciorii de boieri de au intrat în armată, iar pe cei ai negustorilor i-a trimis peste mări și țări să învețe, iar în Urali a trimis oameni de fac puști și cumbarale și pe Dumitrașcu Vodă îl ține în cinste. Ochii albaștri ai vătafului de copii se strânseră într-o linie subțire… și de vr-un an, sora domniei-tale, poartă de grijă de curțile domnului de la Dumitrovca, că pe ale ei le-au ars cazacii.

— Cazacii? Cum, când?

— Au rămas ei cu năcaz pe noi, de când a vrut Dumitrașcu Vodă să se așeze acolo și au tot umblat cu jalbe împotriva lui, că de… țara era a lor, și nimeni nu o dă de bună voie.

— Bine, dar pământurile erau ale generalului surghiunit.

— Or fi fost oameni de ai lui Sidlovschi-cneazul, care or fi făcut paguba, cine știe! Numai că jupâneasa a făcut plângere la domn; s-a dus cu ea la Dumitrovca și a rămas acolo; era vorba să vină să stea în casele de la Harcov. N-a rămas singură. Se mai află în acel ținut familiile lui Alexa, Rugină și cele ale lui Gheorghiță și Iordache Aristarh. Ei au rămas pe loc. Și-au pierdut credința în țară, așa cum o pierdusem cu toții într-o vreme.

— Ba nu, eu în țară nu am pierdut credința niciodată; în turci și în treburile politicești, da. Glasul lui Neculce răsuna hotărât. Țara mi-e dragă, că-i văd sumedenia de năcazuri și încâlceli în care și proștii și deștepții o vâră. Eu i-am spus domnului să cumpănim mai mult cu plecarea și să ne iuțim mai cătinel. Nu m-a ascultat, că douăzeci de ani petrecuți în țara turcului i-au schimbat firea. Nu pe țară am fost eu mânios în cugetul meu, sărmana de ea, când m-am înstrăinat. Nu pe țară.

Fruntea lui Neculce se înnourase și cu mâna își îndesă cușma ușoară peste plete. Iar se auzi șuierul vântului. Nour se apără cu mâna, ca de o vedenie, de musculița ce i se încurcă în pletele întunecate, apoi își șterse mustața mică și neagră.

— Lumea a grăit multe, cinstite hatman, multe… și vrute și nevrute. Eu am căutat să știu adevărul pentru inima mea, să-l păstrez.

— Adevărul? Oamenii îs plecați vremilor. Aista-i adevărul. Și liniștea vieții e ca liniștea apelor; vine puhoiul, vin învolburări, se duce și se pierde, cum mi se duce și pacea inimii mele, așa de greu câștigată, în urma veștilor ce mi le-ai adus.

Hatmanul tăcu o vreme, apoi rosti, ca în urma unui gând ce nu-i da pace:

— De ce nu ai adus-o atunci și pe Anca? Învoirea de la domnie o puteam lua fără piedici.

— I-o fi dor de țară, numai că… zise Nour părând că vrea să ocolească răspunsul, apoi rosti, ca pentru sine: Cine știe ce e în sufletul și în mintea unei jupânese!…

— I-ai spus și nu a vrut să te urmeze?

— S-o fi temut de cale lungă!

— Acu nouă ani, nu s-a temut să meargă călare pe la Moghilău, de cealaltă parte.

— E vreme de atunci.

— Anca e la vârsta când puterile omului cresc, locul ei aici este.

— Pribegia și necazurile nu întăresc puterile. Ea tot mai crede că Dumitrașcu Vodă va veni cu toată curtea înapoi. Eu nu mai trag nădejde. Am simțit că țarul vrea să-l împământenească, să-i deie nevastă dintre kneaghinele locului. Inima mea îmi spune că de acuma orice nădejde-i pierdută.

— Ai așteptat nouă ani!

— Au trecut, și cu ei și tinerețele mele. Și fața aspră a bărbatului de treizeci de ani, păru deodată îmbătrânită. Nu caut milă; când n-am aflat-o la domni pământeni, nu la cei din Fanar o voi găsi, dar gândesc, că odată și odată se vor sfârși…

— Cu ce, – glasul lui Neculce venea ca din depărtări de mare oboseală, – a încercat Dumitrașcu Vodă să se rupă de ei, și cu ce s-a ales? A luat calea bejeniei, în norod străin, și pentru țară nimica nu a dobândit, decât că și-a aflat un tărâm, unde să fie apărat de furia turcilor. Iară cei ce l-au urmat, păsări la cuib străin, se întorc rând pe rând înapoi. Mă gândesc la biet medelnicerul Constantin, cum i s-au sfârșit zilele. Om așezat, care știa să se apuce de o treabă și să o mântuie cu rost. Se irosiră zilele lui, ca strivite între pereți de gheață, cum e omul dezrădăcinat de la vatra lui. Sărmanu! L-au strivit vremile cumplite. Mă gândesc, că poate dacă rămânea în țară, mai trăia.

Poate că Anca a fost fericită cu el, poate că nu; ea de mică era altcum decât ceilalți copii; ei i-au venit întotdeauna în minte lucruri la care ceilalți nu gândeau. Era iute la hotărâri și năstrușnică uneori. Cum era în ultimă vreme?

— Când am plecat eu, jupâneasa Anca trebuia să se întoarcă la Harcov. Se spunea că va veni într-acolo chiar Dumitrașcu Vodă, că l-ar fi trimis țarul la marginea aceasta a împărăției, ca să citească în cărțile mari ale Kievului despre câte are nevoie să afle țarul pentru bătăliile ce va să le mai poarte. Că de când o isprăvit cu uneltirile dinăuntru țării și i-a făcut pe vinovați să ispășească cu viața, îi e gândul țarului numai la războaie, de parcă ar vrea să-și înece tulburările și durerile în alt sânge, dar de data asta vărsat pentru înălțarea țării lui.

— Cu uneltirile cum a fost, că se zvonise ceva și pe aici?

— Apoi, chiar feciorul lui, Alexei Petrovici, s-a adunat cu niște boieri moscoviți ca să-l omoare pe țar și să-i ia tronul; voia acest fecior trădător să puie pace cu turcii și leșii; să întemeieze din nou puterea streliților, să puie pe boieri în vechiul lor port cu caftane și bărbi, să răstoarne tot ce luptase tătână-su să schimbe în țara Moscului. Iar când s-a mai aflat că la divanul făcut în biserica „Sobornea” alături de fiu a uneltit și vechea țarină, care fusese surghiunită la mănăstire, atunci ispășiră cu viața toți cei vinovați.

Acum țarul stă mai mult cu obuzurile lui. Poate s-o lupta cu turcul, așa cum îl îndemna Cantemir. De l-o răzbi, va fi bine și de țară și de domn! Dar, cine știe. Poate sunt numai vorbe, care vin și se risipesc, așa cum se duc și nădejdile când ai așteptat prea mult. Eu, unul, cred numai în Cel de Sus și în brațul meu; peste el și peste voia Celui de Sus nu poate trece bietul om.

— Asta, așa-i. Dar nu te-am întrebat. Ai venit singur atâta amar de drum?

— Nu. Am mers laolaltă cu un negustor moscovit, Zahar Afanasievici, care ține o moldoveancă de a noastră. Are ucaz împărătesc ca să facă neguțătorie cu țara noastră.

— Și unde-i acuma negustorul?

— Eu l-am părăsit la Țuțora. O fi acuma la Iași.

Gândurile lui Neculce se adunară mănunchi.

— E la Iași, spui? Caută, rogu-te, și adu-l încoace. Și eu am a vinde; mai cu seamă a cumpăra… Prin el avem să-i trimetem veste Ancăi să se întoarcă acasă.

O boare de vânt îi răcori fruntea; cel ce fusese cu nouă ani în urmă hatmanul Moldovei și care ținuse și loc de domn, își scoase cușma și

rămase cu pletele libere în vânt, cu privirea ațintită în apele Bahluiului. Nour intră în casă, lăsându-l cu gândurile lui.

Neculce îi scrisese surorii lui să se întoarcă în țară.

Era singura ființă din neam care-i mai lipsea din preajmă, pentru a fi împăcat. Și-o aducea aminte, ca pe o soră pe care uneori nu o înțelegea, dar care întotdeauna îi fusese dragă; și-o amintea cum fusese în vremea copilăriei: isteață, ochi vioi și fire hotărâtă.

Alerga neastâmpărată prin toată casa, se sfia numai de tatăl ei. În loc să se joace în cămările fetelor, se strecura de nu mai aveai de unde să o iei. O găseau la grajduri, privind la roibii care-și vedeau liniștiți de mâncare, la ieslea cu fân. Oamenii de curte se obișnuiseră cu năzdrăvăniile ei și, mai în glumă, mai în serios, o urcaseră în spinarea cailor, dându-i drumul prin curte. Așa, ținându-se strâns de coamă, cu belșugul fustelor revărsat de o parte și de alta a crupei calului, prinsese rostul călăritului în cuprinsul larg de la Prigoreni, fără știrea părinților.

Când au prins de veste, atât bătrânul boier Neculce cât și jupâneasa, a fost tulburare și zvoană mare; fata avea atunci 14 ani împliniți și se cădea să stea retrasă la gherghef.

Bătrânul vistier, care înțelesese că rostul vremilor merge altcum decât în tinerețile lui, și că dacă el se mulțumise cu simpla învățătură a călugărilor de la mănăstirea Neamțu, pentru feciorul lui se cere mai multă, dacă vrea să dobândească o dregătorie mai de seamă în țara Moldovei, îl trimise la Lvov la carte, la îndemnul boierului Velicico Costin; și feciorul își petrecuse acolo mai mulți ani, cu toată împotrivirea jupânesei, căreia îi venea greu să se despartă de fecior. Fiindcă avea știință de carte, era mereu folosit atât înăuntrul cât și în afara țării.

Fiul venea des la părinți, cu mustăcioară neagră, cu contășul strâns pe mijlocul subțire, cu picioarele vânjoase bine înfipte în scările șeii; tânăr, nedomolit, cu privirea vie pe sub sprâncenele trase spre tâmple. De obicei, îl așteptau toți în pridvorul larg; numai sora lui, care era cu aproape 20 de ani mai mică decât el, era lipsă.

După ce mama lui l-a strâns la piept și el a sărutat mâna părinților, a întrebat de sora lui și a găsit-o plânsă și amărâtă în cămările din fund, unde o ținea porunca părintească.

Când a aflat pricina, s-a rugat de părinții lui s-o ierte și s-o învoiască a merge cu el călare ca în Lehia, unde nu era nicio rușine ca fetele de șleahtici să știe a călări, ba chiar aceasta intră în buna lor creștere.

Așa s-a făcut că surorii lui i s-a dat învoirea să stea mai mult cu fratele ei și alături de el să aibă o viață neobișnuită pentru tinerile jupânițe de atunci.

Boierul bătrân se bucura în sinea lui că între atâți copii pierduți, aceștia doi îi trăiau; mai cu seamă jupâneasa nu se îndura să-i facă inimă rea fetei, deși firea ei năstrușnică uneori o punea pe gânduri. Îi dovedea totuși o sănătate de fier și o putere de a trăi, care o făcea să se mângâie de toate spaimele trecutului.

Anca nu lăsase să fie crescută ca celelalte fete și cu ajutorul fratelui ei se ținuse seama de părerile ei.

Călărea sub supravegherea lui, gonea la vânătoare alături de bărbosul ei tată, se scălda în apa Prutului, unde învățase să înoate și nu-i păsa că-i mersese vestea prin împrejurimi și că celelalte jupânese o căinau pe mama sa că are o asemenea fată, care nici așezată nu era, nici sfioasă.

Astfel că nu se prea încumetaseră mulți să o ceară de nevastă; pe acele plaiuri ale Moldovei jupânițele trebuiau să-și arate chipul mai mult înlăuntrul odăilor decât în afară, să țină seama cămărilor și a cusăturilor și nu a hergheliei de cai; să se teamă de bărbat și de străini; să nu aibă mult de a face cu oamenii din sate. Ori ea, când o cătai avea câteva țărăncuțe în jur, cu care împărtășea roada livezilor boierești.

Că era frumoasă și pietroasă, nimic de zis, precum și deșteaptă și iute la mânie. Și cu asta, îi trecură anii, la care alte fecioare se mărită, și ea sta tot la casa părinților, de se minunau oamenii, de ce nu-și mai face un rost, că altcum avea destule calități care să o facă să fie dorită și fericită.

Poate Anca se întreba în inima ei de ce nu are și ea soarta ca alte jupânițe. Dar nici de îndrăgostit nu se îndrăgostise, nici de părinți nu s-ar fi despărțit, că erau buni și-i făceau toate voile, și nici nu știa dacă la o casă străină i se puteau îndeplini.

Atunci a cunoscut-o fiul boierului Boldur Nour. Mergea pe douăzeci de ani, când odată, după o raită prin pădure, calul i se speriase, luând-o razna, și spre norocul ei, îl oprise Nour, care tocmai venea pe acel drum. Fata cu ochii ca cetina bradului și păr de culoarea frunzelor tomnatice, îi căzuse dragă. A dus-o până acasă și s-a întors apoi cu pețitorii în săptămâna care a urmat.

Părinții l-au primit cu inima deschisă; fata trecuse de vârsta măritișului și teamă le fusese că are să-și închidă viața la vreo sfântă mănăstire după ce se vor prăpădi ei. Afară de asta era fecior de seama lor și avea stăpâniri întinse.

Bătrânul Neculce primise peţitorii cu bucurie. Anca lăsase capul în jos, tăcută. Îi spusese numai lui Ionaș, care-i era și frate și prieten:

— Nu-l iubesc, și simt că n-am să-l iubesc niciodată.

— Crezi că toate jupânițele se mărită din dragoste? Asta numai la țărani se întâmplă.

— Atunci mai bine mă nășteam țărancă.

— Peste voia tatei n-ai să treci, – o mustrase el.

— N-am să trec, pentru că a fost întotdeauna bun cu mine, numai că inimii nu-i poți porunci.

— De unde știi ce aduce viitorul, – ai să-l iubești după cununie.

— Ce nu iubești dintâi, nu poți iubi pe urmă. Dar de ascultat am să ascult.

Și s-a dus la casa veche de pe malul Prutului, însoțită de Nour, cel cu obrazul colțuros și ochi castanii, cu firea moale și inima blândă.

Toate și le aduce aminte în această zi de iarnă Ionaș, cel care fusese înlocuitor de domn, în vremea lui Antioh.

II

Vătaful de copii, Nour, plecase de la Harcov de cu primăvară, așa încât nu mai știa ce se petrecuse dincolo de hotare, de la plecarea lui.

Să ne întoarcem deci cu câteva luni în urmă și să vedem ce anume se întâmpla la Dumitrovca, unde se afla jupâneasa Anca.

Dumitrovca, lăcașul de unde au izvorât cele mai adânci scrieri ale lui Cantemir, se afla nu prea departe de Moscova. Avea case ridicate după tipicul moldovean cu pridvoare largi susținute de stâlpi crestați cu măiestrie, și pereți spoiți cu var. În partea dinspre miazăzi a satului se ridica o clădire cu trei aripi, având în jur grădini și livadă. Curțile din latura stângă fremătau de slujitori. În pridvorul clădirii centrale, apăru o femeie, deosebită prin portul capului, prin privirea ochilor, prin vestminte. Înaltă, plină, cu fața albă, cu ochii castanii, cu privirea strălucitoare, să tot fi avut peste treizeci de ani. O maramă subțire îi învăluia chipul. În urma ei pășea mărunt o tânără oacheșă, apăsând mai mult pe piciorul stâng. Glasul acesteia, șoptit, răsună ca o părere.

— Jupânească Anca, nu te mai frământa!

În voce era îndemn și rugăminte. Ochii aceleia către care fuseseră rostite cuvintele se aspriră.

— Vezi tu că mă frământ?

— De atâta vreme de când suntem împreună, nu e nevoie să văd; mi-ajunge că simt. De când am venit încoace, de un an te zbuciumi.

— Taci.

— Mi-ai fost mamă și tată după ce ai mei se prăpădiră, aici, pe meleaguri îndepărtate, după ce l-au urmat în pribegie pe domnul Cantemir; l-au însoțit o mie de oameni, și au plecat rânduri, rânduri înapoi, sau pe cea lume, puțini suntem dintre cei care au mai rămas. Ai venit să ceri lui… plecarea noastră, învoirea… și de un an am rămas la Dumitrovca.

— Ce nevoie-i, Zamfiro, să mi le amintești?

— Fiindcă așa cred că e bine; am douăzeci de ani și sunt șchioapă; avere nu am ca să mă mărit și să-mi dau prinosul dragostei copiilor, bărbatului; eu la domnia-ta țin, îți împărtășesc bucuriile și necazurile; acuma te simt necăjită.

— Păstrează-ți gândurile, Zamfiră!

— Și dacă tac, tot înțeleg că te biruie dorul de Moldova. Tăcerea mea nu smulge rădăcina dorului. Haidem acasă că fratele domniei-tale cred că e demult acolo, că nu ești făcută să-i semeni jupânesei Tudosca. Ea a uitat de toate și s-a însoțit aici cu un cneaz, care ar putea să-i fie tată, și în răsfățul și alintarea ei a uitat și de unde vine și a cui este; ba mai mult: când îi amintește cineva de țara unde s-a născut spune că nu are nici dor nici jale pe urma ei, că acolo nu și-a aflat nici prețuire, după neam, nici soț pe seamă, că-i trecuse vârsta măritișului, că pe când toate relele și urâtele se măritaseră, cum spunea dumneaei, fuse singura fată de neam, care nu-și aflase mire. Și dacă l-a găsit aici, nici nu mai vrea să se uite înapoi decât cu mânie, că i-a fost în țară trufia călcată în picioare și, fire semeață, nimic nu a uitat, nimic nu a iertat.

— Departe-i Moldova!

I se încețoșară ochii a durere.

— Departe și nu-i departe; iar noi stăm aici cu gerurile care-ți iau răsufletul și cu nămeții cât casa.

— Ai uitat primăverile și verile.

— Nu le-am uitat, dar cum vin, așa se duc; iernile lungi de nu mai au sfârșit. Țes, cos și mă omor cu gândurile.

— Gândurile… Eu nu am gânduri?

Jupâneasa Anca oftă, pieptu-i plin părea că nu-și mai află locul în strâmtoarea straiului.

— Înțeleg: noi păzim curțile și domnul pleacă la Moscova, la stolița țarului, și de o fi să se bată acesta cu han-tătar îl va urma până la capătul lumii…

— Țarul i-a fost prieten și domn drept. Nu l-a lăsat pe mâna turcilor după bătălia de la Stănilești, și dacă vrea țarul poate mult pentru Moldova… numai să vrea, Zamfiră!

— Zamfira aude multe, nu ți le spune pe toate ca să nu te mâhnească; vodă nu mai e vodă pe aceste meleaguri și prietenul îi e domn și stăpân; îi poate porunci și să se însoare dacă vrea și o va face.

Și cu aceste vorbe, șchiopătând greu, porni să intre în casă.

Tocmai atunci se auzi zgomot în curte. Pe drumul mare veneau călărești stârnind praful, așezat în strat gros în acest sfârșit de mai. În fruntea călăreților, cu pletele în vânt sub pălăria în trei colțuri, călărea fostul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir. Era pe atunci în plinătatea bărbăției sale, cu trăsături puternice și plin de aspră demnitate; se învesmânta după moda nouă, pe care Petru I o poruncise boierimii sale, făcând-o să lepede caftanele orientale și bărbile lungi; avea pantaloni strâmți vârâți în cizme și o haină cenușie cu mânșete largi. Calul își ducea stăpânul cu iuțeală.

Chipul jupânesei Anca își schimbă înfățișarea, ca și cum lumina dulce a acelei zile ar fi coborât în întregime asupră-i.

Își frânse o clipă mâinile, fața îi înflori într-un zâmbet, și ca un arc țâșni cu siguranță și ușurință peste trepte.

În acea clipă, Dimitrie Cantemir ajunse în dreptul ei, înălță privirea și ochii li se întâlniră, iar Anca lăsă privirile în jos, după cum se cuvenea; îi văzu numai mâinile cu degete lungi, știind că pe cea stângă se află semnul alburiu al unei tăieturi de sabie. Coborî ușoară treptele, cu capetele maramei fluturând în urma ei, înălțată de cununa cozilor groase. Se apropie de calul lui Cantemir, înainte ca vreun slujitor să fi pus mâna pe dârlogi, și-i prinse frâul.

Nimeni nu se miră, de parcă acest gest ar fi fost un drept firesc. Când Dimitrie descăleca și ea dădu frâul din mână, rămase dreaptă, cu capul plecat în fața lui.

— Fiți bine veniți!

Cu aceste cuvinte ea cuprindea și pe cei doi oaspeți.

— Osteneala drumului e întotdeauna scurtată de bucuria odihnei ce-i urmează. Deblet Ghirai și Ștefan Alexievici vor face un popas la Dumitrovca.

Tătarul se înclină cu mâna pe inimă, cercetând-o cu privirea ascuțită sub pleoapele pe jumătate plecate. Două slujitoare în port moldovenesc apărură deodată.

— Pregătiți odăile de sus! le spuse scurt jupâneasa.

Un oștean de ai casei, venind în grabă din colțul stâng al clădirii, se înclină cuviincios în fața celor doi străini și urcă după ei treptele pridvorului. Oaspeții nu semănau deloc unul cu celălalt; rusul, înalt, gros, învești mântat în haine franțuzești, dovedind prin aceasta că avea o dregătorie și o anumită stare în acest stat al Moscului, pășea totuși la fel de sprinten, ca și subțirelul și agerul tătar, căruia, largii șalvari păreau că-i fâlfâie în jur, sub brâul strâns, deasupra căruia se vedeau lucind tecile pumnalului și a săbiei încovoiate.

Anca rămase pe prag, cu gândurile duse; Cantemir întoarse capul și o învălui cu o privire caldă, apoi urcă alături de ceilalți.

— Jupâneasa e sora domniei-voastre? întrebă rusul.

— Nu, Ștefan Alexievici. Sora mea, Jupâneasa Ilisafta, s-a prăpădit. E neam cu mine după mamă; fratele ei mi-a fost hatman credincios, iar mama lor mi-era nepoată de soră.

Tăcerea se așternu între vorbele lui Cantemir și osteneala zilelor de călărie. Se pierdură cu toții în încăperile din dreapta.

În vremea aceasta Anca trebăluia cu celelalte femei, pregătind pentru oaspeți, și ducând narghilelele după vechiul obicei. Din încăperile de jos se ridica mirosul îmbietor al bucatelor. Bărbații coborâră la masă, unde după ce se ospătară singuri, rămaseră tihniți în fața paharelor de vin. Tătarul ridică paharul și vărsă în talger câteva picături:

— Pentru cel care a fost tatăl gazdei noastre, că vrednic oștean a fost.

— Pentru liniștea păcii, spuse și rusul, ca să avem răgaz a ne bucura de viață, și a o prinde cu pana noastră.

— Zodiile par a se arunca altcum, rosti răspicat Dimitrie.

— Să nu lăsăm curând pana pentru sabie. Poate că o da domnul să pornim război contra turcilor!

— Te-ai bucura, cneaze Dimitrie, domnia-ta, care ți-ai închinat viața cărturăriei?

— Asta așa este, întări tătarul, din toate virtuțile cu aceasta mă împac cel mai puțin. Să cârmuiești un popor e treabă vrednică de bărbat; să cunoști înțelepciunea coranului este iarăși o chibzuită socoteală, căci numai cel ce cunoaște înțelepciunea poate sfătui așa cum se cuvine. Să fii oștean iscusit,

iară e un fapt plăcut lui Allah; să iubești o muiere frumoasă și să faci feciori, care să te cinstească în viață și la bătrânețe… Da să-ți pierzi timpul bărbăției cu pana? Asta e treaba imamilor și nu a celui ce a cârmuit ținuturi ca domn și fecior de domn.

— Vezi, Devlet Ghirai, – îi întoarce răspuns Dimitrie, privind în lumină culoarea gălbuie a vinului din pahar, parcă pentru a-i încerca tăria… de oșteni e plină fața pământului; cârmuitor azi ești și mâine nu ești; feciori pot fi și buni, dar mai pot fi dintre aceia ca Alexei Petrovici, care să se ridice în contra tatălui, făcând ca pe butucul din piața Kremlinului să cadă multe capete, și nu e multă vreme de când țareviciul Petru Petrovici, al doilea fecior, a fost sfârtecat de explozia proiectilului de artilerie, și țarul era să-și piardă mințile de durere… Fete… și chipul i se înnegură, – Smaranda mea nu avea decât șaptesprezece ani, când a răpus-o boala de plămâni…; e îngropată alături de maică-sa în pământul sfințit al bisericii Sfântul Nicolae, din împrejurimea mănăstirii grecești din Moscova. Moartea ia fără să întrebe; pana și cartea te lasă numai când tu le părăsești și poate să-ți aducă mai multă cinstire decât puterea, care azi e și mâine nu e.

— Și cu ce te-ai ales, după atâta scris? – nu se dădu bătut tătarul. E slava mai mare? Ți-a dat cartea înapoi tronul pe care au stat tatăl și fratele și domnia-ta? Nu ți-au adus niciun folos și oamenii mai tari în șiretlicuri, bărbați de nimica, dar vârtoși la pungă, ți-au luat locul pe scaunul Moldovei și ori că știu, ori că nu știu să grăiască cum se cuvine, sau nici nu înțeleg ce au de făcut cu o pană în mână, le cântă meterhaneaua la poartă și li se închină tot norodul. Și spui că nu sunt deasupra domniei-tale?

Dimitrie se întunecase la față și bea din cana mare de vin chihlimbariu. Îi veni în minte chipul fiului său, Antioh. El îi semăna cel mai mult și nădăjduia că acesta o să izbutească ceea ce el însuși nu putuse. Se gândi la Anastasi Condoidi și la Ivan Ilinschi, cei doi cărturari mai de seamă ai vremii, pe mâna cărora fuseseră dați spre educație băieții lui, și lumina îi reveni pe chip. Ridică paharul liniștit:

— Fiecare după cum îi e firea. Peste ea nu sare nimeni, după cum nu-ți poți păși umbra, – rostea cu glas firesc în limba tătară pe care o cunoșteau toți. Vorbea când rusește, când tătărește cu aceeași ușurință. Închin pentru domniile-voastre și pentru Moldova, – spuse către Ștefan Alexievici Tolstoi, frate cu Petru Tolstoi, ambasadorul rus de la Țarigrad.

— Moldova? Numai să nu te fi uitat pe domnia-ta, care umbli să-i dai slobozenia în fel și chip; și cu ajutorul slăvitului țar, și altcum. Dar ce mă

miră e faptul că domnia-ta, care ai trăit atâta vreme departe de acest ținut din răsăritul Carpaților, ți-e gândul tot într-acolo. După câte mi-a spus fratele meu, jumătate din viață domnia-ta ai petrecut-o pe malurile Bosforului, unde de atâtea ori erai gata să fii dat pierzării.

— Neprietenia Brâncoveanului nu m-a lipsit niciodată, nici de luptă, nici de necazuri. Capuchehaile lui Brâncoveanu și ale lui Mihai Racoviță au gonit după mine, și cu banul și cu intriga… tăcu o vreme, apoi adăugă: Spătarul Toma Cantacuzino a fost singurul muntean care s-a purtat cinstit. Din pricina aceasta ca și din altele a fost nevoit a-și găsi și el adăpost tot în împărăția aceasta.

— Am aflat și noi despre purtarea lor, și mai cu seamă despre primejdia ce te pândea atunci când ai fost închis la Caichena, când nu fratele dumitale te-a ajutat să ieși, ci prietenii și mai cu seamă ambasadorul Franței, domnu Feriol.

— La el am aflat găzduire, atunci când amăgeau pe fratele meu Antioh cu tronul Moldovei, numai să mă lase pe mine în voia soartei. Am avut prieteni credincioși și printre turci. Prin ei aflam și despre scrisorile Brâncoveanului, care mă cerea prins.

— Se spune că nu rareori chiar fratele domniei-tale intra în hora Brâncoveanului… Puterea omoară dragostea care trebuie să fie între oameni.

— Goana după putere omoară omenia. Asta am văzut-o și aici. Pretutindeni e aceeași goană după putere… chiar boierii care m-au părăsit, de ce oare s-au întors în Moldova? Aveau și aici ce le trebuie; acolo îi aștepta vechea putere… și totuși știu și eu… scria în cronicile polone că rar s-a văzut vreun alt neam, care având o țară așa de mică să lupte pentru glorie cu atâta bărbăție și cu atâția dușmani deodată… Lupta pentru glorie… o fi intrat în sângele moldovean.

— Atunci… ai vrea să te întorci? îl întrebă Ștefan Alexievici Tolstoi.

— Să mă întorc? Dacă aș avea puterea de a mă schimba, da, m-aș întoarce.

Dimitrie tăcu. Se lăsase înserarea demult. Fură aduse sfeșnicile. Lumânările ardeau și, în lumina lor, umbrele celor trei bărbați se proiectau pe ziduri lungindu-se fără măsură ca trei simboluri diferite în cumpăna vremii.

Afară se auzeau glasurile oștenilor și ale slujitorilor ce-i însoțiseră. Răsunau cântece, și prin geamurile deschise pătrundeau în odaie mireasma

crăițelor, a busuiocului și a mușcatelor ce împodobeau ceardacurile.

Oaspeții plecară la culcare. Dimitrie rămase singur să-și fumeze ultimul ciubuc; singur și cu roiul de gânduri; aici, tânăra sa soție, Casandra, fiica domnitorului Șerban Cantacuzino, încă nu pusese piciorul. Se prăpădise de o boală de stomac cu șase ani în urmă: de abia împlinise treizeci de ani. Matei, Constantin și Antioh, feciorii, Smaranda și Maria, fetele, fiecare în felul lor îi aminteau pe răposata doamnă, care-i fusese prieten credincios în vremile grele de la Constantinopol.

Dacă ajungerea lui Dimitrie la domnia Moldovei o înflorise, părăsirea acestei țări după care tânjise atâția ani o deznădăjduise. Se stinsese înainte de vreme. Tot atunci plecase și Neculce cu o parte din boierii moldoveni și Dimitrie se simțise din ce în ce mai singur. Își aduse aminte cum primise domnia Moldovei, cerând să i se reducă dările pe țară, și cum Baltagi Mohamed îi făgăduise, dar, cum sosise în țară, își dăduse seama, că nu numai dările față de turc întunecă viața poporului…

Trecuse de patruzeci de ani. Viața era mai mult în urma lui decât înainte. Dacă privea în urmă, un șir întreg de morți îi apăreau din mormintele lor. Ana, mama lui, fusese o femeie știutoare de carte și gospodină cum nu se mai pomenise, și virtuoasă, la fel cum este această jupânească Anca, sora lui Neculce. Aveau amândouă ochii verzi-castanii prin care treceau nori de griji și nespuse duioșii.

Se înrudea mama lui cu neamul Ducăi-Vodă… Să-i fie țărâna ușoară; nu aceasta îi făcea slava chipului ei în fața lui. Nu o cunoscuse multă vreme, murise de tânără la nașterea surorii Ilisafta, care și ea luase drumul fără întors al veșniciei, și pe care o plânsese tocmai în dorul mamei lui Bantaș Anca. Acum simțea că sora lui Neculce îi iubește, dar iubirea ei era ciudată.

De când se știa, teama și nesiguranța zilei de mâine îi întunecaseră viața, și dacă nu ar fi fost tăria pe care o moștenise de la oșteanul Toader, străbunul căzut în luptele de apărare a pământului răzășesc, atunci când megieșii hrăpăreți năvăliseră peste Moldova, sau ale rohmistrului iscusit care fusese tatăl lui, înainte de a fi domn, poate că demult intrigile și răutatea omenească ar fi făcut din el praf și pulbere.

Toată viața se luptase ca să-și păstreze capul pe umeri, niște umeri, nici prea făloși nici prea puternici, dar pe care se ținea bine un cap, ce nu-l făcuse de rușine.

Era urmașul unui neam încercat greu de viață, un om care uneori spera cu putere în ceea ce credea, dar care acum se îndoia că în afară de viață, ar mai

fi scăpat ceva din vârtejul care măcina lumile. Mai avea o datorie; să-și poarte copiii la bun liman. Între chipurile lor îl găsi pe-al Ancăi. Dar nici de ea nu va avea parte, el trebuia să rămână aici, și ea se va întoarce în țară, unde Dimitrie nu va putea reveni… cel puțin pentru încă o vreme. Înțelese de ce o ținuse atâta vreme pe Anca la Dumitrovca. Ea și cumnatul, Lupul Bogdan, erau oamenii pe care-i simțise credincioși. La ușă se auzi foșnet și la lumina lumânărilor luciră veșmintele jupânesei Anca. Dimitrie se ridică de pe divan, îi făcu semn să steie pe unul din jilțurile de la fereastră, apoi se așează mai în umbră. Stătură amândoi câteva clipe fără să-și vorbească. Ochii cafenii-verzui ai Ancăi luciră a bucurie și teamă.

— Te-ai întors. Doamne, după lungă lipsă.

— Și am găsit totul rostuit.

— Ne-am străduit cu toții ca că fii mulțumit când te întorci.

— Și sunt mulțumit.

— Pe la noi s-a auzit zvon de război, și ne-am temut, că o să vă cheme țarul la oaste.

Tăcură amândoi, și acuma înțelese Dimitrie gestul ei, de a-i prinde calul de frâu la întoarcere.

— S-ar putea.

— Măria-Sa țarul vă ține mai mult la Petersburg.

Dimitrie se gândi la fiica lui, la Maria, și la vizitele dese ale țarului, și un zâmbet strâmb îi schimonosi chipul.

— Fiecare cu viața lui… cu bucuriile lui.

— Eu trebuie să plec, Măria-Ta, înnodă Anca firul vorbei după o scurtă tăcere.

— Unde?

Întrebarea veni fără de rost, deoarece știa că același gând avusese și el: să o lase acum să plece, să se întoarcă în Moldova. Era mai bine așa. Pentru ceea ce avea să se întâmple, ea să nu fie de față.

— Acasă, și de acolo mai departe.

— Am să te însoțesc. Trebuie să merg la Kiev. În câteva zile pornim.

— Noapte bună, Doamne.

— Gânduri bune, jupânească Anca.

Fustele largi foșniră ușor și jupâneasa Anca se ridică să plece. Lumina lunii, care răzbea prin ferestrele înalte, dădea o transparență de alabastru chipului ei cu ochii triști. Plecă ușoară, ca o umbră, îndreptându-se spre

odăile din dreapta. În prag o întâmpină Zamfira, care o cercetă, apoi murmură ca pentru sine:

— Așa-i când îți cauți bucurii acolo unde nu le poți găsi!

— Ce vrei să spui, Zamfira?

— Îți trebuie reazem, și nu-l ai. Te jertfești zadarnic și te irosești ca lumânarea. În folosul cui? Te lași pradă viselor cu ochii deschiși, mergi pe un drum străin și aștepți să-ți înflorească potecile bătute în drum.

— Mă spovedești? Cine te-a învățat?

— Viața. Ți-o treci ca într-un vis.

— Noapte bună, Zamfiră.

Câteva clipe mai târziu, cu părul strâns în două cozi groase, în cămașă lungă, Anca, își reluă firul amintirilor: moartea bărbatului, plecarea lui Nour, cumnatul ei, înspre Moldova, ea singură și lipsită de putere, izgonită de pe pământul dat lor, de către boierul Frige-Vacă. Acuma înțelegea că el pusese să-i deie foc casei, într-o scurtă lipsă a ei, pentru a o face să părăsească ținutul: înțelegea că dăduse vina pe alții, pentru a-și întinde stăpânirea. „Ca o umbră trec prin viață… Ca o umbră!” își zise și adormi într-un târziu.

III

Cârciuma de pe malul Moscovei era plină de oameni în seara aceea caldă de vară. Călători din toate părțile se deosebeau prin felurimea portului și prin grai. Erau acolo ucrainieni cu cămăși lucrate în arnici roșu, moscoviți cu cămăși smeurii, oșteni de ai stăpânirii, cu haine verzii sau roșii de postav, cu cizme înalte. Printre ei, la o masă retrasă, deosebiți de ceilalți prin fețele lor rase, împodobite numai cu lungi mustăți negre, cu plete, și cu fruntea liberă, se aflau trei bărbați. Peste cămășile înflorate purtau cojoacele de piele. Aveau pantaloni de dimie strânși pe picior. Vorbeau în grai moldovenesc, cu multă aprindere. Se vede că îi cunoștea crâșmarul, deoarece le pusese în față mai multe ulcele pline cu vin și le dăduse o masă în colțul acela ferit într-un fel de firidă. Doi dintre bărbați păreau a fi între treizeci și treizeci și cinci de ani.

Un om care își arăta cioturile mâinilor se apropie de masa lor cu ochi pofticioși către oalele de vin și le spuse în cântatul dialect ucrainian:

— Blagosloviți un om necăjit: uitați-vă ce-am pătimit după urma casnelor de la blestemații de turci. Am fost rob la ei și am fugit…

Bărbatul cu nasul mare din capul mesei, se sculă și, luând o ulcică de vin și o bucată de pâine neagră i le întinse fără cuvânt. Milogul le luă cu repeziciune.

— Dumnezeu să vă dea înapoi, le spuse el și se îndepărtă cu pași repezi, de parcă i-ar fi fost frică să nu-i ia cineva darul înapoi.

— Nu se mai potolesc războaiele, – spuse cel mai în vârstă dintre ei.

— Parcă nu ele ne-au adus pe noi pe meleagurile astea?!

— Hei, Mihaile, Mihaile, de s-ar întoarce domnul Dimitrie la Iași! De s-ar frânge puterea turcului, că mult mi-e dor de Moldova!

— Sunt amu nouă ani de când am părăsit țara, Simioane! Nouă ani!

Ochii i se înnegurară și își aruncă privirea în depărtări parcă numai de el știute. Avea fața brăzdată și la tâmple fire albe. O ușoară rețea de crețuri la coada ochilor îl arăta a fi cel mai în vârstă dintre cei trei moldoveni. Auzindu-i grăind moldovenește, un bărbat voinic îmbrăcat în caftan de negustor se apropie de masa lor închinându-se cuviincios. Făcu semn crâșmarului să mai aducă un rând de ulcele, apoi se așeză la masă.

— Bine ai venit, Zahar Afanasievici, îi spuse cel mai în vârstă.

Noul-venit făcu o cruce mare cu trei degete, închinându-se după datină până la pământ, apoi luă loc pe bancă strângându-se lângă Simion, care îl întrebă dacă vine iar din vreo călătorie.

Afanasievici răspunse privind către oștean:

— M-au purtat drumurile și întâmplările tocmai în țara Moldovei, – Gavrilă Gheorghevici, răspunsa negustorul mușcând din castraveții murați puși pe masă.

— În Țara de Sus, ori în Țara de Jos? îl întrebă Simion.

— În Țara de Sus, tocmai la târgul Ieșilor.

— Ne aduci vești?

— Aduc, cum să nu.

— Tot grecu îi domn pe țară? Tot Mavrocordatu?

Gavrilă spuse cuvintele cu năduf.

— Tot el, că veni din nou la domnie.

— Nu putea să fie domn Măria-Sa Cantemir? se înfurie Mihăilă.

— Doar s-or întoarce odată lucrurile și lucrăturile turcilor. I-o îngenunchea careva. Se aude că în bătăliile cu nemții, aceștia îi nimicesc, spuse Gavrilă, fără să se mai atingă de ulcica cu vin.

— Ei! Să am eu o putere, – șopti Mihăilă, să pot să văd iar Munții Neamțului, să simt mirosul cetinii!

— De-ar veni domnul Dimitrie la ocina lui părintească, pe care a avut-o și bătrânul Cantemir și Antioh cel tânăr. Numai așa ne vom mai întoarce și noi pe la vetrele noastre. Unde mai pui că ar avea și țara un domn milostiv la durerile ei! S-ar bucura lumea dacă ar veni!

— Boierimea mică, da. Boierimea mare, ba. Că fiecare își trage spuza pe turta lui, – zise Gavrilă. Se cred boierii de cin mai mare și umblă să își vândă nu numai sufletul, ci și țara.

Negustorul se uită cu fereală în jur, apoi se aplecă peste masă și șopti:

— Spătarul Neculce…

— Ce-i cu spătarul? Pribegea prin țara Leșilor… așa se zvonise. Jupânița Anca, sora domniei-sale, e rămasă pribeagă cu noi pe aici.

— S-a întors hatmanul în țară și nu i s-a clintit nici un fir de păr din cap.

La aflarea acestei vești, nu se mai auzi decât respirația grea a oștenilor. Numai Gavrilă rămase liniștit și răspunse:

— Cine își mai încarcă sufletul cu păcatul cu care și l-a încărcat ucigașul boierului Costin!

— Așa e! Se zvonește că la mănăstirea Bistriței s-a strâns puhoi de omenire la înmormântarea lui; că de la blestemul neamului Costineștilor se trag toate pribegiile, și toate năpăstuirile pentru unii…

În tăcerea care urmă, răzbi până la ei glasul ascuțit al unui târgoveț: „Răscolnicii răspândesc zvonuri mincinoase, precum că a venit pe lume antichristul și că a luat înfățișarea țarului Petru, că anume din astă pricină țarevna Sofia s-a tras la mănăstire de ani și ani, că de asta n-a putut bate Vasile Vasilievici pe tătari, că de pe atunci se ridicase antichrist, țineți minte când s-au răsculat streliții și i-a măcelărit pe toți. Degeaba i-a spânzurat de zidurile Kremlinului”.

Mihail spuse:

— E răzmeriță pe tot pământul. Și o să fie cât o fi lumea; „Dar o dâră de adevăr o fi, – își mărturisi gândul care îl muncea, Afanasievici: eu una știu și bună: că Măria-Sa, țarul, le spune și negustorilor pe numele tatălui lor, și că la așa cinstire trebuie să răspundem cu dreptate”, – apoi își luă firul rupt al gândului dintâi; și cum vă spuneam: clăcașii, ca să nu piară de foame și să nu le mai ia toate bucatele ca dajdie, știți ce-au făcut? – au semănat curmăturile cu porumb.

— Porumb? se mirară oștenii. Ce fac cu porumbul? Pentru oameni?

— Îl fac făină în loc de grâu și îl mănâncă. Turcilor nu le trebuie.

— Omul mănâncă orice la nevoie, numai burta să fie plină, spuse Gavrilă Ciric.

Ochii îi zâmbiră, dar fața, nu se clinti.

— Împlinesc amu cincizeci de ani, și de treizeci nu m-am despărțit de meșteșugul armelor, și nici de Măria Sa Dimitrie. Când l-au trimis ostatec la Țarigrad, Cantemir Vodă m-a ales pe mine dintre seimenii de curte și m-a juruit lângă fecior. Nu i-a ales vreun fiu de boier, ci pe mine; o fi făcut asta că nu ținea la fecior… or oi fi fost eu vrednic, nu știu. Numai că de atunci, eu nu l-am mai părăsit, și meșteșugul armelor l-am mai deprins și acolo, căci să știți voi, osmanlâii se pricep bine în mânuirea armelor. Până când nu vor învăța drept-credincioșii cum să îi bată, nu pot fi biruiți. De aceea slujba mea de oștean la un fiu de domn nu a fost ușoară… I-am păzit viața în nenumărate rânduri, când a fost tânăr, căci tinerețele nu sunt chibzuite, și am luat parte la multe lupte. Am mers cu oamenii țarului contra tătarilor și contra Svezilor, că în viața omului multe se petrec, de care nici nu îți dai seama. Aici Măria-Sa nu mai are atâta nevoie de mine… că prietenia Măriei-Sale Petru Alexievici îi este destul apărător.

— Sau Cantemirul vostru e cum a fost pe vremuri Franțu Lefortu, – adaugă negustorul, – care se vede treaba că era un bărbat care știa multe.

— Nu știu cine este Lefortu, dar domnul nostru e în mila împărăției, fie că-i voievod, fie că-i cărturar.

— Se știe că este cărturar, – se învoi negustorul, – dar nu era mai bine oare, dacă… mă bate și pe mine gândul că văd că cei care își păstrează puterea nu sunt atât cu bucoavnele, ci mai mult cu armele!

Iarăși se așternu tăcerea la masă, întreruptă numai de gâlgâitul din ulcele.

— Nu e un om obișnuit, voievodul nostru, – spuse șoptit Gavrilă, – poate unii sunt așa de la născare, dară să știți, că la nevoie se pricepe mai bine ca oricine să mânuiască și spadă și pușcă și cumbarale, – apoi încruntându-și fruntea a grijă, adăugă: am auzit că s-a ridicat iar târgul Bârladului că după lupta de la Stănilești rămăsese numai pajiște goală.

— N-am coborât până acolo. Negoțul meu de ceară și miere mi l-am făcut numai în Țara de Sus.

— Ce face Maria? – întreabă Gavrilă, a cărui soră, datorită voinței lui Cantemir, era măritată cu Zahar Afanasievici, negustor cunoscut la Moscova și prețuit pentru priceperea lui mai cu seamă în treburile de dincolo de hotare, de unde aducea întotdeauna toate din cele de care era nevoie.

Gurile rele ziceau că Zahar ar aduce adesea veşti tăinuite pentru ţar; şi nu avea pierderi, pentru că dădea parte tâlharilor care prădau la drumul mare, şi printre care se aflau şi oameni de ai boierilor, anume năimiţi. Zahar, deşi era la a doua soţie, prima murindu-i cu câţiva ani în urmă, când fusese molima de vărsat negru, se dovedise a fi un soţ bun pentru moldoveanca venită de pe malul Prutului.

— E sănătoasă, mulţumim lui Dumnezeu, şi-i vrednică muiere. Îs mulţumit că mi-a făcut copii zdraveni şi… omul îşi curmă şirul vorbelor; prima nevastă îi născuse de trei ori la rând copii morţi şi amintirea aceasta nu-i plăcea.

Am uitat să spun că spătarul Neculce s-a tras la pământurile lui de la Prigoreni, că l-am văzut şi că am să înmânez pentru jupâniţa Anca răvaş şi altele.

— Ori o să se bucure, ori are să o pălească dorul de casă, – rosti Gavrilă încet. De nouă ani de când e aici, tot cu gândul înapoi trăieşte.

— Aşa-i, – murmură şi Simion. Numai doi ani a stat spătarul la Harcov. Şapte a pribegit prin Lehia. Numai noi nu ne aflăm pacea şi rostul odată, – dădu un gât de vin, – numai pe dumneata, bădie Gavrilă, care mergi pe toate tărâmurile, printre toate pustietăţile şi nu te apasă niciun dor, nu te muncesc gândurile…

La auzul acestor vorbe, oşteanul râse, arătându-şi toţi dinţii, albi şi tari ca de fecior.

— Dacă mi-ar fi fost inima slabă ca de muiere, aş mai fi putut face slujba domniei? Vedeţi voi, – aţi supt lapte din acelaşi izvor ca şi mine, da’ de învârtoşat, nu v-aţi învârtoşat. O căpetenie de seimeni, căreia îi e dat din tinereţe să îl slujească pe domnul Dimitrie, trebuie să-i prindă gândurile şi să meargă pe drumul vieţii lui. Oare gânditu-v-aţi, dacă lui îi place să colinde largurile lumii fără răgaz? Dacă nu i-ar fi fost mai tihnit să fie domn peste ţara Moldovei? Numai că Măria-Sa nu este omul mai mare peste vremi, ci vremile ţin cârma vieţii. Mă învrednicesc să aştept, şi de m-o învrednici Domnul să văd apa Moldovei, unde am văzut lumina zilei, bucuros aş fi; de nu, nu am a mă plânge, ca să îmi fac viaţa mai grea.

— Călătoriile înţeleptesc omul, – grăi negustorul.

— Înţelepciunea multă îţi ia bucuria sufletului, – îi întoarse iute vorba Simion.

— Ce se mai aude prin lume, Zahar Afanasievici? îl întrebă Mihail, nu atât de dornic ca să afle veştile, cât pentru ca să schimbe firul vorbei. Pe aici

umblă diferite zvonuri, precum că nu va trece mult și se va isca din nou război, că șvedului nu-i tihnește domnia țarului Petru Alexievici.

Gavrilă Ciric pufni pe nările-i largi, a dispreț. Zâmbi apoi pe sub mustața-i groasă:

— Hei, Mihăilă, Mihăilă. Au trecut de trei ori zece ani, de când stăpânește țarul, și de are să mai trăiască pe atât, tot pe atât are să mai domnească. Și nu are să-i tihnească nici turcului, nici tătarului, nici șvedului, cât are să stăpânească un domn ca el.

— Adevăr ți-a ieșit din gură. S-a dus vremea cneazului Galițin, când din umbră stăpâneau muierile. S-a dus vremea țarevnei Sofia; s-a scuturat țarul și de bătrânii generali, încă de la Narva, când s-au dus să se predea de bună voie lui Carol șvedul, întări negustorul, care se vedea a ști multe, pentru meseria lui.

— Povestesc și acuma, călătorii din Novgorod, cum i-a pus țarul să sape întăriturile pe vremea cneazului Ladajensci… cu ciraci, egumeni, maici, preoți, diaconi și poporeni, toți au ieșit la lucru, cu lopeți și căruțe. Câtă lume țarul va avea regimente ca Semionovschi și Preobrejenschi alăturea, nu are să le tihnească, poate nici altora, – adeveri Gavrilă. Dar eu mai gândesc, că mai bine să fii supus al unui voievod puternic, de care să se teamă lumea, decât al unuia peste care să vină toate urgiile și să aibă de suferit și țara.

Iarăși se așternu liniștea la masa lor.

Negustorul înțelese câtă negură se adunase pe sufletul lor, cu gândul la țara lăsată de izbeliște pe mâna stăpânitorilor străini, care făceau jaf și aduceau dureri, peste dureri.

— În scurtă vreme se pare că aveți să fiți iarăși călători – adăugă negustorul. Cneazul Trubețcoi va găzdui la Kiev pe cneazul Cantemir. Vorbeau oamenii lui că va veni anume de la Petrograd.

— Îl întovărășim pe domnul Dimitrie, și a da Dumnezeu să ne mai apropiem de Moldova.

— Pe vremurile astea, nici cnezii, nici voievozii, nu au timp a sta pe loc și cneazul Cantemir e vrednic și învățat bărbat, mai învățat, decât Sfinția-Sa Patriarhul… De așa oameni are nevoie Măria-Sa țarul, căci bătăliile nu se câștigă numai cu muschetele, ci mai cu seamă cu știința.

— Mai cu seamă cu știința, – încuviință Gavrilă Ciric.

IV

Ușile curții din Dumitrovca se deschiseră, lăsând să intre un om voinic, cu cizme înalte și păr bălai retezat pe frunte, Zahar Afanasievici. În urma lui se adunase în capul scării slujitorimea, șușotind. Bărbatul intră cu pași rari și cu capul descoperit; în urma lui venea o slujitoare, învești mântată cu iie înflorată. Se opriră în pragul unei uși; femeia deschise, se feri din calea lui. Omul pătrunse într-o încăpere înaltă, văruită proaspăt, cu divane largi și măsuțe joase. În fundul odăii, așezată într-un jilț cu meșteșug cioplit din cuțit, se afla jupâneasa Anca. Se purta cu capul descoperit, cu cozile groase, răsucite cunună pe creștetul capului. Se ținea puțin aplecată în scaun, cu ochi strălucitori. Jupânița semăna puțin cu Neculce, de care o despărțea o bună bucată de vreme, ea venind pe lume când nimeni nu se mai aștepta la un spor de familie, și la dragostea ciudată pe care o vădea pentru lucruri bărbătești, cum era de pildă cititul, fapt care minuna pe multă lume. Din această pricină ea se alipise de curtea voievodului cărturar, și tot din această pricină și Dimitrie Cantemir o prețuia mai mult decât pe celelalte, chiar dacă o necăjea în glumă uneori.

Afanasievici se apropie, plecându-se în fața ei, iar jupâneasa îi zâmbi cu toată fața.

— Am aflat, Zahar Afanasievici, de venirea-ți din țara Moldovei și ne-am bucurat. Așteptam vești.

— Niciodată n-am ocolit curțile cneazului Dimitrie, când am venit din părțile apusului. Numai că acuma mă aflu aici pentru un drum, ce l-am făcut la Prigoreni, chemat de Nour Zărul Constantinovici, la curțile luminatului hatman Neculce.

— Ai fost la fratele meu? Stai jos, Zahar Afanasievici, stai jos și povestește-mi totul pe îndelete; sunt ani de când nu l-am văzut. Și-a dobândit firman de iertare de la Poartă, atâta aflasem din oameni.

Zahar Afanasievici se așezase cu sfială pe marginea unui jilț. Deși era om umblat și în prețuire pentru trebile lui, chiar la Petru Alexievici, împăratul, totuși nu era încă obișnuit cu noua orânduire a libertății femeilor, dată de Petru cel Mare. Ședea cu ochii închiși pe jumătate, privind cu fereală și mirare la jupâneasa asta ciudată din fața lui, care venea din alte țări și n-avea nicio sfială față de oameni, deși rareori ieșea din cămările ei.

— Cinstitul Hatman e sănătos; a mai încărunțit de când l-am văzut anul trecut la Lvov. A mai luptat pentru dreptățile lui și le-a luat; și-a dobândit și pământurile.

— Că și-a dobândit moșia din nou nu știam și mă bucur că mi-o spui. Te ascult, Zahar Afanasievici.

— Ar trebui multă vreme să mi le aduc pe toate aminte… În țara Moldovei s-au întors toți boierii pribegi și li s-au dat curțile și pământurile înapoi. Mihai Vodă Racoviță s-a arătat a fi milostiv față de băjenari, ca să nu-și piardă boierii din țară. Tăcu o clipă apoi urmă:

— De asta l-au adus pe Hatman și s-au bucurat de reîntoarcerea lui, că-l știe om drept și cinstit, cu vorbă înțeleaptă, cu milă de țară, și că avea și lipsă de boieri, că l-au spânzurat și pe Cuza Spătarul, nevinovat, de și-au făcut dușmănii.

— Pe Cuza Spătarul? Răposatul meu soț totdeauna l-a vorbit de bine; ținea cu țara. Avea și el curțile nu departe de ale noastre, ceva mai încolo de podul domnesc peste Bahlui; și avea feciori mulți și iuți.

— L-au omorât în pizmă, ba a tăiat și mulți oșteni și mult s-a necăjit și fratele domniei-tale, hatmanul Neculce, când a aflat toate câte s-au petrecut în lipsa lui. Zice lumea că fratele domniei-tale ar fi fost și la Parasca, sub dealul Cetățuii, acolo unde s-a făcut movilă cu cruce peste trupurile oștenilor răsculați ce au pierit când au ieșit din Cetatea Neamțului… Și ar fi spus: „Vai, vai! Vai de țară!” Și a oftat adânc cu mâhnire. Nu s-a sfiit, măcar că i-au dat moșiile înapoi, măcar că umblă zvonul că l-ar face vel-vornic peste țara de sus.

— Mi-aduci vești amestecate, Zahar Afanasievici. Unele rele, unele bune. Ziceam că vremurile or să taie răscoalele din Moldova și că or veni iertările mai mari decât pedepsele!

— Cam tot așa mi-a grăit și domnia-sa Hatmanul despre trebile țării. Mi-a dat porunca să-ți înmânez o carte scrisă de mâna lui, și să te îndemn a veni cât mai degrabă în țara Moldovei. Și celălalt boier, cumnatul domniei-tale, ți-a poftit multă voie bună și sănătate, cu rugămintea de a veni, că el se zbate să-și capete pământurile și va face și văduvei fratelui lui parte, că el e neînsurat și nu are alți moștenitori.

— O primi, ori n-o primi pământurile! În țara Moldovei, mulți or sta cu năpaste și pâri, ca să nu-i dea drepturile înapoi. Eu cunosc boierii noștri!

Jupâneasa Anca își curmă vorba, cu buzele strânse și trăsăturile feței deodată asprite. Tăcu un răstimp cu ochii în faldurile largi ale vestmântului de culoarea alunei, apoi vorbi apăsat:

— Se destramă Moldova, ca firul de maramă…

Negustorul își stăpâni mirarea la așa vorbe și răspunse cu chibzuială:

— Tocmai ca să nu se destrame s-a dus hatmanul acolo, și alții ca el. La asta nu v-ați gândit, jupâniță?

Jupâneasa Anca își îndreptă spatele pe jilțul tare, pe care ședea și spuse:

— Nu. Nu m-am gândit. Am văzut numai zavistiile și pizmele care mănâncă pe boierii noștri.

— Peste tot lungul și latul pământului oamenii îs la fel. În Moldova, la luminăția-sa mergeți, deoarece sora lui sunteți. Aiasta să vă fie datorie sfântă, așa mi-a poruncit a spune.

Se așternu o tăcere grea. Mâinile jupânesei se frământară a neputință în poală. Dintr-un vas, se scuturară florile de măr pe masă. Le urmări cu ochii, în fundul cărora trecu o undă de nostalgie. Îl primise pe negustorul acesta, îl poftise jos, îi spusese pe numele tatălui, vorbise cu el, cu inima deschisă. Mai departe nu avea dreptul, nici să pună întrebări, nici să se mire. Se sculă în picioare.

— Dă-mi cartea, Zahar Afanasievici! Îți mulțumesc pentru toate veștile aduse. Când mai ai drum în țara Moldovei, rogu-te treci și pe la mine. Știu că ai drum lung până la Petrograd, nu te mai țin.

Se duse la o besactea, de unde scoase o maramă ușoară și lucitoare.

— Du asta din partea mea jupânesei dumitale, ca mulțumire pentru timpul cu care ți-am întârziat sosirea acasă.

Omul luă marama, mulțumi și, închinându-se adânc, ieși pe ușa pe care venise, purtat de aceeași slujnică, tăcută, care parcă apăruse din pământ. Jupâneasa Anca rămase locului gânditoare. Câte vești primise, toate o tulburaseră. Merse la fereastră și privi afară, în curtea largă unde se foia slujitorimea. Acareturile erau singurele stavile în fața ochilor. Încolo – zarea întinsă, care nu se oprea nicăieri, cerul jos, albastru, pe care se îngânau mici nori albi. Undeva, departe, se învolbura un norișor de praf pe șleaul de care. Satul se întindea pe șesul întins, cu uliți pe care toamna se adunau noroaiele și vara se stârnea praful.

Prin geamul întredeschis se auzeau glasurile oștenilor din curte:

— Constantine! Auzi tu?

— Aud.

— Negustorul a fost la Prut.

— Ce o fi căutat acolo?

— Sănătate bună și negustorie, asta a căutat. Se aude că hatmanul nostru s-ar fi întors la Prigoreni.

Un glas adânc răspunse cu un oftat.

— S-a întors hatmanul Neculce în țară, doamne. Dumnezeule! Parcă mă văd și eu pe drumul Bistriței! Plopi înalți străjuiesc drumul, ocolul de piatră albă și înlăuntru mănăstirea, cu stema lui Ștefan cel Sfânt, mormintele lui Alexăndrel și al domnului Alexandru cel Bun! Sus, în clopotniță, sună clopotele făcute de voievodul Ștefan! Sună în înserare și răzbește în tot ținutul din preajmă, dangătul lor! Soartă! asta e; a pribegit hatmanul nostru prin atâtea țări, a fost și la Constantinopole pe vremuri și iată-l din nou în Moldova acasă, acasă… înțelegeți voi?

— Ce mai vorbim noi? Câte au fost, s-au dus. Aici ni-i masul, aici ni-i vatra de acuma înainte.

— Și aici îi pământ și aici îs oameni.

— Avem tot o credință…

Pe Anca o izbi un glas puternic și gros care spuse înăbușit:

— Dar nu avem aceleași dureri și doruri. Ai mei îs toți dincolo și eu îs aici; am omorât un turc balgiu la Iași, când cu răzmerița. Dar cine n-a omorât atunci și n-a jăcuit? Toată suflarea s-a dat la neguțătorii turci. M-au spăimântat cu cazne și cu omor. Am scăpat când cu bătălia de la Stănilești, că am intrat în oaste. Acu trăim aici după îndreptările cele noi.

— Îndreptările cele noi și războaiele cele multe; de s-ar pune odată o pace care să nu se mai termine!

— Cu turcu în coaste vrei pace, Miroane? Nici turcii, nici tătarii nu-s făcuți pe așezare, ci pe luptă, pe jaf, pe neastâmpăr. Cine ce are, din aiasta vrea mai mult. Ziceai că s-a așezat pacea; mira-m-aș, să nu fi cerut Moldovei iarăși mai mult, decât poate duce.

— Se aude zvon că ar porunci turcul să strice cetatea Neamțului și a Cașinului.

— Cetatea Neamțului? – glasurile oștenilor se întărâtară deodată. Cetatea Neamțului e cinste și cap țării, ca și aceea a Sucevei; domnii au pierit, domnii au plecat, ele au rămas în picioare. Cum se poate una ca asta?

— Se pot ele mai multe, nu numai atât; au nu-ți amintești că și lui Cantemir-Bătrânul i-au dat poruncă să sfarme zidurile?!

— Și a făcut? Nu. Ce-a stricat el, se putea drege într-o săptămână de clacă; da Dimitrie Vodă asta nu i-a iertat-o niciodată. Acuma, de bună seamă că au s-o strice, că nu-i domn venit de la voia țării, ci la porunca Țarigradului. Nu-l doare inima de nimica și nici n-are să-l doară vreodată. Dar de se atinge de Cetatea Neamțului îl blestem în șapte biserici.

— Nu uita, Mihule, că de la vânătorii din Cetatea Neamțului se zvonise că s-ar fi pornit răscoala cătanelor, cu căpitanul Frența, și tocmai împotriva domnului ăstuia. Cum să nu vrea s-o vadă dărâmată?

— Mai bine să schimbe domnul decât să se atingă de pietrele cetății, că domni mai vin, numa cetăți de apărare nu mai avem. Vai de sărmană țară de a ajuns pe așa mâini!

Anca rămase gânditoare în umbra perdelei.

Se lăsase înserarea. O greutate și o oboseală o apăsau. Merse și se așeză în scaunul din care se sculase, fără să mai aprindă lumina. Veștile auzite o tulburaseră. Fratele ei se întorsese în Moldova și o chema la el. Erau amintiri grele în urma ei; amintirile și le împletea cu visurile ce le făurise odată, cu realitatea care o înconjura. I se păru și acuma că visează cu ochii deschiși. Se gândi la Dimitrie Vodă și la toate câte se netezeau, ori se ciocneau în firea lui, și trăsăturile încordate i se destinseră. Îi plăcea să se piardă în gânduri, în penumbra acestei odăi, care mirosea a levănțică și a busuioc. Aici și în clipele acestea se simțea stăpână pe soarta ei. Un nor îi acoperi fruntea. Se vor așeza odată toate ca să fie o liniște și o pace?

Îi păru că vede ochii mari ai Prințului Dimitrie, cătând triști spre un viitor nesigur. Peste fruntea înaltă, îi vedea peruca fluturând, cu buclele desfășurate peste zalele lucid, care-i acopereau trupul. Închise ochii, să-i rețină imaginea.

Oricum ar fi, sufletul ei îl urmărea de aproape. Față de ea fusese bună. Îi dăduse prețuire și avusese pentru ea numai cuvinte blânde și încurajatoare. După toate încercările prin care trecuse, își găsise o liniște, aici, la curtea lui Dimitrie, din Dumitrovca. Cum să plece să-l lase? Oameni sunt peste tot, vremea trece la fel… Acum e chemată în Moldova. Și de Moldova îi e dor. Cu gândurile acestea desfăcu scrisoarea din partea hatmanului Neculce. Răvașul glăsui astfel:

„Iubită soră,

Trecut-au ani lungi și grei pentru mine pribeagul, în care vreme, eu am stat în țara leahului. Am hoinărit ca pasărea căreia i s-a dărâmat cuibul. Eu am răbdat cât am putut greul străinătății, numai că nicăierea nu mi-am aflat locul. Oriunde mă aflam, nu-mi găseam alinarea, măcar că în vremea când deprindeam slova mai fusesem odată aici; numai că pe atunci știam că aveam să mă întorc la ocina mea din Moldova.

La vremea când părul începe să încărunțească, fie de ani, fie de necazuri, nu îți afli locul până nu te aduni, acolo de unde ți se trage obârșia. Mie mi-a fost prea la mare cinste în sufletul meu domnul Dimitrie, de m-am tras dincolo de hotarele Moldovei, și nici n-am vrut să cad în mâna turcului. Acuma, cu mila lui Dumnezeu, câte au fost petrecute s-au uitat. M-am întors la Prigoreni, și noul domnitor Mavrocordat mi-a dat încuviințarea să rămân în țară. Vino și tu. Am aflat că s-a dus dintre cei vii Boldur. Am aflat și m-am îndurerat. Am trăit vremi cumplite și încă mai avem de suferit. De aceea, dacă nu ți-ai aflat un rost și o soartă cu ajutorul lui Dumnezeu, chiar dacă Măria-Sa îți poartă de grijă ca o rudă, roagă pe Măria-Sa să te lase să te întorci la Prigoreni. Vodă Mavrocordat a dat poruncă să mi se dea înapoi încă două pământuri, așa că ai unde trăi în pace. N-aș vrea să aud că intri la vreo mănăstire. Destul va sta omul după moarte închis, măcar când e în viață, chiar de nu are parte să se bucure, să nu se nenorocească singur.

Copila lui Pavel Rugină se aude că e la tine. Bine ai făcut că ai luat-o la mila ta.

Alt răvaș eu nu mai am prin cine trimite. Vino!”

V

Dimitrie Cantemir pornise la drum luând-o și pe jupâneasa Anca și oamenii ei. Era în drum spre Kiev. Focul răspândea pâlpâirea în întunericul din preajmă. Tabăra făcuse popas în drum spre Kiev și caii ronțăiau cu zgomot sec ierburile. O parte dintre călărești adormiseră culcați pe mantăi și cu tarnița drept căpătâi; numai oșteanul cu cicatrice și cu cel înalt se trăseseră laolaltă, în umbra focului; cu toată osteneala drumului somnul nu se prindea de genele lor.

Cel mai în vârstă stârci între buze cuvinte numai de el înțelese. Năstase îl privi țintă de sub sprâncenele stufoase și zise ca pentru sine:

— Iar n-ai pace de gânduri, Gavrilă. Aicea nu-i Bosforul, mai adăugă, în vreme ce din iarbă se auzea numai țârâitul cosașilor și al greierilor.

— Nu-i Bosforul, veni răspunsul neașteptat, iar ochii albaștri se îngustară sub pleoape; câte am pătimit acolo se vede că n-au fost de ajuns. Dar cine, ce poate să înțeleagă care-s drumurile vieții. Acolo pândea moartea din toate ungherele.

— Dar nu erau pustietăți ca aici.

— Nu. Era omenire cât cu gândul nu gândești și case mari de piatră și atâtea curți domnești cum n-am văzut de când sunt. Acolo sunt școli înalte

ca la Mănăstirea Neamțului și a Suceviței și Măria-Sa a urmat la toate școlile mari, numai că primejdia l-a păscut în toată vremea.

— Și de unde venea?

— Tu ești nou, și ne-ai însoțit numai când am trecut hotarele țării, așa că nu ai de unde știi.

— Și din cei care l-au însoțit mulți au pierit, iar alții sunt scumpi la vorbă.

— Și asta tot pe acolo am învățat-o, că noi eram asupriți și neluați în seamă, fie că aveam alt Dumnezeu, fie că aveam altă limbă, fie că boierii Cupărești aveau mână lungă și îi ajutau lui Mihail Racoviță să-și curețe drumul spre domnia Moldovei – răspunse Gavrilă.

— Cupăreștii au fost mereu înstăriți.

— Și mereu au urzit contra lui Dumitrașcu Vodă, din clipa în care i-a murit sora, domnița Ilisafta de a rămas văduvoi jupânul Mihail Racoviță. Jupânul aista bătrân și muieratic l-a vândut mai târziu Voievodului Țării Muntenești și l-a aruncat în închisoarea bostangiilor.

— Și Voievodul Antioh n-a avut nicio milă că doar era fratele lui Dumitrașcu Vodă?

— Milă? Râsul semăna a scrâșnet. L-a lăsat în voia soartei și numai mila domnului și inima bună a franțuzului l-au scos de acolo, că era un jupân cu putere mare care ținea locul craiului Franciei la curtea sultanului și a pus acest boier cu graiul păsăresc și capul și bani chezășie pentru Dumitrașcu Vodă. Atât a fost, el l-o scăpat și nu altul.

— De necrezut, că doar au fost frați de mamă și de tată!

— Asta-i sigur. Feciorii jupâniței Ana Bantaș și ai lui Dumitrașcu ăl bătrân. Dar Antioh, ori că a fost fire moale și nepăsătoare, ori că a fost lacom de bani. Numai Domnul știe, când va veni ceasul de apoi; dar fie una fie alta, scara cu cele treizeci de virtuți creștinești n-o s-o urce el, că-i mai trebuie și satanei păcătoși pentru cazanul cu smoală.

— Până atunci pătimesc nevinovați.

— Pătimesc cei pe care-i doare sufletul de durerea Moldovei, cum a pătimit și Voievodul nostru, că mereu și-a schimbat casa și rostul.

— Și acuma tot în țară străină suntem.

— Și aici o să ne prăpădim, dar cu sufletul curat, că am jurat o credință, pe care o ținem. Milă mi-e numai de biata Doamnă Casandra, că avea numai treizeci de ani când s-a prăpădit aici, departe de toți ai ei.

— Se spunea, Gavrile, că ai fost cu cei care au mers de au pețit-o la Brașov.

— Așa-i. Domnița asta zăcea acolo, ca o floare ascunsă într-o boltniță, măcar că de felul ei se trăgea din neam stăpânitor în Bizanț, și a trebuit cu ascunsul să o ducem la mire, de teama răilor și a pizmăreților, cărora le era teamă de asemenea înrudire, că vezi doamne întărește pe Dumitrașcu Vodă la curțile din Iași.

— Și el a fost tot pribeag și pustiu.

— Pribeag da, că Altân Bei l-a cumpărat pe vremi și pe Antioh Vodă ca să-și lase fratele de izbeliște numai că Daltaban Pașa i-a stat deseori pavăză contra vânzării, și pe când ținea curte la Ortachioi și la Sangiacdar Iocusi.

— Ce nume ciudate! Cum de le ții minte?

— Când înveți turcește, nu e greu să nu le uiți; am trăit acolo 18 ani, pe lângă Măria-Sa și nu puteam sta mut, mai cu seamă era bine să înțeleg ce se vorbește în juru-i.

— Atâta vreme în cele străinătăți!

— Așa a fost să fie. Poate că odinioară am stat prea mult la poalele Rarăului.

— De acolo ești?

— Am fost. După ce m-am ajuns flăcău și am intrat în oști sunt al vânturilor și al drumurilor; la început m-am minunat când am dat de atâta apă la Bosfor și mi-a fost dor de munți, că mi se făcuseră stele înaintea ochilor de atâta sclipire întinsă de valuri, apoi m-am dedat.

— Te-ai simțit pribeag?

— Până m-am dedat.

— N-ai avut niciodată casă și copii?

— Poate că am avut cândva, dar a venit valul tătarilor și n-am mai aflat nimic. Dar asta a fost cu treizeci de ani în urmă.

— Ți-e greu?

— Greu sau ușor, la viață să te uiți din sus în jos, ca să o vezi ce mică e și apoi te întărești.

Oșteanul strânse ochii și gura a somn. Se întoarse pe cea parte cu fața spre luceafăr ca și cum s-ar fi scăldat într-o lumină numai de el știută, și adormi.

*

Dimitrie gândea că poate drumul vieții lui îl ducea pentru ultima oară în Ucraina, acolo unde Moldova îi era mai aproape. Și poate că niciodată nu avea să se mai întoarcă acolo. În nordul depărtat îl aștepta moșia

Dumitrovca, cu bisericuța-i albă înălțată de el, acolo, în apropierea Moscovei, unde gerul și zăpezile nu mai conteneau. Acolo, în Moscova, mâna răzbunătoare a turcului nu-l mai ajungea. Nu-i spusese Ancăi că pe drum se luptase cu o ceată de războinici, iviți nici el nu știa de unde, dar bănuia că fuseseră vânduți turcilor, care nu-i vor ierta niciodată lupta de la Stănilești, și poate mai mult decât atât, faptul că e fiul lui Dumitrașcu Cantemir și ginerele lui Șerban Cantacuzino. O aducea pe Anca înapoi la Harcov. Jupâneasa singură și văduvă, cu ochii ei verzi și triști, îi trezea o sfială și o duioșie demult uitate. Privirea, portul capului ei, îi aminteau pe mama lui, și se simțise mai atras față de ea, decât de toate ființele întâlnite pe aceste meleaguri străine.

Plecarea la drum fusese hotărâtă după puțină vreme. Cantemir plecă însoțit de o ceată de oșteni. În urmă venea trăsura în care se aflau Anca și Zamfira. Alt grup de oșteni, călăreau în urma trăsurii. Dimitrie era îngândurat și zorit, de parcă l-ar fi ros gânduri și necazuri numai de el știute. Drumurile se întindeau pustii, de nu le mai vedeai capătul. Căi pline de hârtoape și praf, căi grele răzbătând întinderi fără sfârșit. Ici și colo satele își arătau izbele aplecate spre pământ. Mujici cu haine încinse cu sfori și părul tuns rotund pe frunte îi priveau trecând și se fereau din calea lor. Vederea slujitorilor înarmați îi speria, amintindu-le de războaiele care nu se mai sfârșeau.

Făceau popasuri, cât să se odihnească oamenii și caii apoi iar porneau spre afunduri ce nu mai aveau capăt. Vremea devenea din ce în ce mai caldă, cu cât mergeau mai spre miazăzi, iar pădurile de mesteceni rămăseseră mult în urma lor. Trecură zile și săptămâni de drum; vara era în toiul ei și pustietatea nu li se mai părea atât de ciudată. În acest drum, Dimitrie învăță să o cunoască mai bine pe jupâneasa Anca, răbdătoare, nesupărând pe nimeni, descurcându-se în toate greutățile și ajutând și pe alții la nevoie. Nu s-a speriat și nici n-a țipat, când au găsit pe un loc bântuit de furtunile verii un biet cap de femeie ieșind deasupra pământului, ca o uriașă ciupercă. Numai s-a rugat de domn să oprească rădvanul, ca să dezgroape pe biata necredincioasă, îngropată de vie de bărbatul ei, după obiceiul pământului. Truda le-a fost însă zadarnică. Femeia pedepsită își dădu sufletul în timp ce căutau să o dezgroape.

Așa a învățat Dimitrie să o cunoască mai bine. Câtă vreme o lăsase la casa lui din Dumitrovca, el nu locuise acolo, ci, ba la Moscova cu copiii lui, ori la Peter cu trebile la țar. Acuma era prima oară că ședeau atât de mult

împreună. Îi vedea ochii, cu sprâncenele trase spre tâmple, gura cu o cută adâncă, și-i simțea toată molcomeala glasului.

Așa călătoriră o lună încheiată, cu vorbă puțină, cu osteneală multă dar și cu liniștea zărilor nemărginite în jur.

Spre sfârșitul lui iulie au ajuns pe câmpia împădurită de la malul Niprului. Cine putea cunoaște gândurile Ancăi? Poate numai Zamfira. Cu ochii larg deschiși, trecuse prin drumurile ce pătrundeau în adâncul pădurilor cu frunza tremurătoare, cu trunchiurile albe și drepte ca lumânarea, ce foșneau ușor la trecerea lor. Își încrucișaseră căile la izvoare cu cerbi, gonind pe urma ciutelor îndreptate spre adăposturi, văzuseră spinări roșcate de vulpi trăgându-se spre adâncuri de văgăuni, le apăruseră jderii cu blana întunecată la margine de drum, iar veveriţele îi priviseră din înălțimea copacilor, cu ochii lor de mărgele, aruncându-le coji de alune sălbatice în urmă. Auzise ciocănitul sacadat al ciocănitoarei și prinsese bătaia de aripi a huhurezilor ce-și înălțau capetele speriate la trecerea lor. Simțise mirosul ferigei și al ierburilor grase. Aerul pădurilor îi îmbujorase obrajii palizi și-i dăduse străluciri ochilor.

Pleca pentru totdeauna și era ultimul drum și ultimele zile pe care le mai avea de trăit în preajma lui Dimitrie.

Dacă n-ar fi fost anii ei, la care totul îi părea o cumplită și neîngăduită nebunie, ar fi rămas, la ce să se mintă.

Avea peste treizeci de ani și chipul ei nu o arăta, dar zilele bune câte fuseseră? Le putea număra pe degete și nu-i păsa nici de povața popilor, nici de viața de apoi, cu tot iadul sau raiul ei. Aici suferise și singura bucurie și-o îndepărta singură din fața ei. Nu spera nimic, pleca tocmai pentru că nu trebuia să mai spere. Dimitrie nu avea să se mai întoarcă în țară și poate țara nu se va mai ridica, așa cum li se povestiseră lor despre vremurile lui Ștefan cel Bătrân.

*

În vreme ce Dimitrie călătorea spre apus, Antioh, Constantin și Matei, în îndepărtata Moscovă, își urmau firul învățăturii. Tatăl lor nu glumea în aceasta. Tustrei feciorii îi semănau atât lui, cât și doamnei Casandra, de la care moșteniseră ochii negri, prelungi. Antioh și Constantin erau mai scunzi și mai legați la trup asemeni neamului Cantemireștilor, numai Matei era subțiratec și înalt. Uneori îi plăcea să viseze și să cânte la vioară. Acum, cu plecarea tatălui, Matei se simțea singur și suferea cu greu această despărțire;

tot el fusese cel mai zguduit la moartea mamei lui și mergea adesea la mănăstirea greacă din Moscova ca să-i pună flori pe mormântul singuratic din curtea umbrită de mesteceni.

Așa plecase și acuma călare și slujitorul rămăsese să păzească caii în afara zidului de cetățuie ce împrejmuia lăcașul de rugăciuni și chiliile monahilor. Stătea în picioare, înalt cu fața trasă și prelungă, ce apărea palidă din haina de brocart.

Privea crucea mormântului, dar gândurile îi fugeau în urmă; revedea palatul zidit de tatăl lui la Ortachioi, acolo unde malurile mării izbeau poalele dealului, dincolo de care în minaretele înalte și dantelate hogii își strigau plângător rugăciunile lor către Allah, acolo unde, în hainele-i lungi de catifea brodate cu fir, mama lui era sufletul casei, sfătuitoare, înțeleaptă, de o energie nestăpânită, ascunsă sub o bunăcuviință mereu nedesmințită; cu ochii veșnic trezi în preajma bărbatului ei pe care îl iubise, și-l respectase pentru marea lui învățătură; ea singură îi citise „Istoria hieroglifică” și tratatul de muzică turcească și înțelesese că între ei doi nu se afla diferență de neam, deși ea era descendenta prinților bizantini; Dimitrie, prin mintea lui luminată, prin purtările lui alese și mai ales prin demnitatea cu care știa să facă față tuturor greutăților vieții, învățând el pe cei ce aveau să fie mai târziu conducătorii celui mai temut popor, al turcilor, era mai presus de ea.

Înseși primejdiile și capcanele ce-l pândeau la tot pasul, dovedeau îndeajuns că nu de fratele lui se temeau, ci de Dimitrie, care prin însușirile lui putea aduce o altă îndreptare vieții Moldovei. Matei înțelesese și simțise tot ce se petrecuse în sufletul mamei lui, ca și durerea când părăsise pentru totdeauna Moldova, căci această plecare însemna o nouă înfrângere în viață a lui Dimitrie.

Matei își dădu seama că toți copiii rămași la un loc nu-l puteau ajuta cu nimic pe tatăl lor și că el nu avea însușirile înalte ale acestuia; îi lipsea răbdarea și înțelepciunea în fața suferinței; avea să fie un bun oștean, căci era neînfricat și iute la mânie, îndurător la viața grea, dar nici cărțile nu-i plăceau și nici la largul lui nu se simțea nicăieri unde l-ar fi dus.

*

Anca mergea și se gândea la Moldova. Țara ei avea să se înăbușe și mai departe sub voințe și puteri haine și străine de cinstea și mărirea ei? O deznădejde fără seamăn o cuprindea; așa oftase și murise bărbatul ei și pentru asta i se socotise datoare cu credință și cinstire.

Din pricina aceasta și a dorului se întorsese Neculce în Moldova, căci spusese el că țara fără oameni cu dor și drag de ea rămâne de izbeliște, ca luntrea fără cârmă și lopeți pe vremi de furtună. Cu gândul acesta așteptase el șapte ani la granița Lehiei, ca să se poată întoarce în Moldova. Nu se îndoise nicio clipă că va veni vremea, când i se va da dreptul; și tot așa credea și în alte vremi mai bune.

Îi era teamă de aceste ținuturi necunoscute și cu cât se depărta cu atât se simțea mai liniștită.

Soare, vânt, vânt și soare îi mângâiau chipul dându-i viață nouă. Drumeagurile de care o stropiră cu praful lor, dar ei nu-i păsa. Zburau înalt deasupra lor cocorii și berzele. Din când în când, în vreun sat de mujici se adunau copii, cu chipuri rotunde și nasuri cârne, tunși drept deasupra sprâncenelor. Se bucura de vederea lor și-i dăruia cu câte ceva din carele luate cu merinde de drum, îi mângâia pe creștet și rămânea apoi pe gânduri. Mergea și se ruga lui Dumnezeu ca Dimitrie să nu-și dea seama ce se petrecea cu ea, femeie în toată firea. Așa gândea, dar nu știa că trupul ei sănătos își cerea dreptul la viață; că aerul drumului și bucuriile neașteptate îi schimbaseră chipul întinerindu-l și frăgezindu-l.

Câmpurile alergau de o parte și de alta, galbene de rodul numai bun de secerat, iar drumul prăfos și hârtopos n-o necăjea.

Apoi li s-a arătat Kievul în față. În depărtări luciră cupolele aurite ale Lavrei Peciorskaia și se zăriră colinele împădurite care coborau spre Nipru. Aici făcură popasul cel mare. Traseră cu rădvanul și însoțitorii la curțile pe care le avea aici Kneazul Trubețcoi, care de curând scăpase din robia suedezilor și fusese numit guvernator al Kievului. Înalt și gras, kneazul le ieși înainte poftindu-i din capul scărilor. Odăile cu intrarea boltită, ferestrele rotunde și cu geamuri mici, zugrăveala în auriu și roșu, forma de cetățuie a casei, totul păru nou și neobișnuit moldovenilor și mai cu seamă jupânesei Anca.

Kneazul le puse la îndemână acele odăi ale palatului său care dădeau spre Nipru, de unde zgomotul apei venea asemeni unui cântec dulce și adormitor. Acoperișul palatului, spre deosebire de celelalte clădiri, era acoperit cu o zugrăveală albă, care-l făcea să apară nins în mijlocul verii; cele două turle care-i păzeau intrările erau de asemenea prinse de același înveliș alb.

Palatul vechi de două sute de ani, împodobit pe dinăuntru cu armuri ale tuturor războinicilor, avea uși de lemn lucrate și cioplite cu mare meșteșug

și în colțuri chipuri mari de sfinți prinse în argint, deasupra cărora tremura lumina sfioasă a unei candele. Paturi cu baldachin și grele perdele de damasc își desenau formele ciudate.

Pe pereți erau pictate stemele familiei. Tablouri arătau chipuri de bărbați plini de semeție, și de femei cu o frumusețe oacheșă și gingașă. Ancăi i se păru deodată că duhurile acelor portrete trăiesc în zidurile vechii clădiri.

Văzu sipete de lemn, scumpe, împodobite cu flori, grele încuietori și ferecături de aramă, jilțuri masive și mese cu picioare ce întruchipau lei sau vulturi, imagini din însorita Italie, și statui grațioase de marmură, săli lungi cu pereții acoperiți de tapiserii, văzu vase de forme ciudate pentru ars mirodenii, căni uriașe de argint și talgere cu marginile lucrate, mese mici cu mozaicuri fine ce alcătuiau o mică istorie a familiei Trubețcoi, din vremea de când Ioan Dolgoruki pornise din Kiev ca să întemeieze îndepărtata Moscovă… Fapte de arme ce arătau cavaleri semeți suiți pe cai înveșmântați în platoșe bătute cu turcoaze, aceleași chipuri înveșmântate în rasa monahală ca stareți, sau simpli călugări în armatele domnului din Kiev…

Capela familiei, așezată chiar în interiorul palatului, cu pereții din plăci de aur și argint, în mijlocul cărora se înălța din aur masiv icoana „Maicii durerilor”; aghiazmatarul de aur, porțile masive bătute cu plăci de aramă, mărgăritarele de la perdelele palatului, perdele lucrate în fir, totul sfârși prin a o ameți pe jupâneasa Anca.

În mijlocul acestor minunății, Dimitrie se părea că-și află locul potrivit cu știința lui de a vorbi și de a se purta, cu adânca lui cunoaștere a oamenilor și cu vorba aceea cumpănită, încât fiecare cuvânt părea chibzuit înainte de a fi rostit. Știa să nu se mire de nimic, să fie calm și măsurat părând a fi egalul kneazului prin întreaga ținută și purtare.

Aici se odihniră. A doua zi, kneazul le dădu una din trăsurile lui pentru ca oaspeții să vadă Niprul și statuia lui Vladimir creștinătorul, ce priveghea fluviul.

Patru cai albi erau înhămați, iar pe capră se afla un vizitiu îmbrăcat cu livreaua albastră a knezilor Trubețcoi. Trecură prin orașul ce urca pe coline și din care o parte, despărțită printr-un zid de cărămidă, părea a aparține Lavrei Peceorskaia, apoi urcând printre vechi palate pe ulița Kresciatik a acestei capitale, a Ucrainei, plină de bărbați și femei frumoase, urcară o colină și ajunseră pe înălțime unde străjuia statuia de marmoră a sfântului Vladimir.

Aici, jupâneasa Anca merse singură cu Dimitrie, Zamfira rămase în trăsură – urcușul ar fi fost mult prea obositor pentru ea până în creștetul dealului. În umbra pomilor bătrâni se afla o bancă cioplită din trunchi de copac. Se așezară amândoi, cuprinși de admirație în fața priveliștei ce o aveau în față. Apele Niprului curgeau domoale iar peste ele pluteau lotcile cazacilor cu bărbi mari roșcate.

Zările erau înnegrite de mulțimea fără număr a pădurilor dinspre care veneau miresme puternice. Luceau zeci de turle în soare, foșneau castanii sălbatici și teii, foșnea ușor pădurea de arini. Și deodată se simțiră atât de aproape unul de altul, încât se sfiiră să se privească în ochi. Cântecul tărăgănat al copacilor urca până la ei, foșnetul răcoros al frunzelor se îmbia cu clipocitul stins al undelor; deasupra lor, uriașă, cioplită în marmoră, amintirea trecutului. Simțiră că le e bine aproape, că le e bine împreună, că întotdeauna ceva înrudit și asemănător le izvorâse din suflet. Dimitrie o privi pe furiș. Căutară amândoi spre ușorii nori alburii ce se destrămaseră peste întinderi.

— La ce te gândești? întrebă deodată Dimitrie.

— La azi și la mâine, Doamne.

Tăcură amândoi înfiorați.

„E același suflet dornic de frumos și bun, Dimitrie gândi, plin de generozitate și curaj, plăcându-i ce îmi place și mie, și liniștea, și cărțile și natura.

Mă iubește, și mă iubește demult, iar eu n-am înțeles-o și nici n-am prețuit-o cum se cuvenea și ciudat că nu mi-am dat seama. E bună, e generoasă, e frumoasă, chiar dacă nu mai este în prima tinerețe.”

Zâmbi gândurilor și gropița pe care o avea în bărbie îl făcu să pară mai tânăr. Anca îi simți mai mult decât îi văzu zâmbetul și-i răspunse printr-o lumină a feței. Și în clipele acelea fu fericită; privi cu nesaț, vrând să cuprindă totul în acest minunat răgaz pe care i-l dădea viața.

— Trebuie să mergem, e târziu.

Coborâră spre trăsură, apoi întorcându-se intrară în curtea bisericii Sfânta Sofia și după ce se închinară mai făcură un popas pentru a vedea mormântul kneazului Dolgoruki. Când se întoarseră, kneazul Trubețcoi după ce întrebă cum a fost plimbarea, cum le-a plăcut orașul, mai zise privind-o pe Anca:

— Bogată-i țara Moldovei dacă are asemenea kneaghine și fericit este „părintele orașelor ruse” că te poate adăposti.

Ați fost pe malul drept al Niprului?

— Acolo am fost.

— Ați văzut biserica Troițkaia sau slăvită biserică a mântuitorului de la Brestvo? Sunt înălțate de acum cinci sute de ani și mai bine.

— Încă nu am fost acolo, grăi Dimitrie, dar această capitală a Rusiei de Kiev este minunată și ca priveliște și ca arhitectură.

— Rada de la Periaslav din 1654 ne-a alipit la Rusia și ne-a întărit puterea.

— Aici sunt oameni frumoși, dar tare feluriți unii de alții, spuse Cantemir.

— Da, întări kneazul, în Kiev trăiesc trei popoare: rus, bielorus și ucrainian și fiecare își are felul lui de locuință, de cărămidă roșie, de lemn, sau de zid zugrăvită în culori verzi și albastre.

— Îmi place Kievul, spuse Anca.

— Și Kievului îi place o kneaghină învățată ca domnia-ta spuse kneazul, privind-o cu ochii săi albaștri, pe sub sprâncenele stufoase.

— Știu atât cât să-mi port de grijă sufletului. Așa a vrut fratele meu, răspunse smerit Anca.

— E sora boierului Neculce care mi-a fost hatman și rudă de aproape: cărturar de seamă; de altfel și răposatul meu boier Nour Boldur a fost învățăcelul călugărilor de la Mănăstirea Neamțului de care poate ați auzit.

— Ciudat, zise kneazul, umflându-și pieptul voinic, n-am știut că voievodul Moldovei are asemenea domnițe învățate în neamul domniei-sale.

— Sunt vară de al doilea a mamei sale, nu-s neam de aproape, glumi jupâneasa. Dar acu ar trebui să mă trag în odăile mele, adăugă ea.

— Nu domniță. Ne veți face cinstea de a sta cu noi, chiar dacă obiceiurile noastre vă par încă neobișnuite.

Cred că îngăduie kneazul Dimitrie, chiar dacă fetele mele n-au sosit încă de la Petersburg, să stai în tovărășia noastră. Aș dori să vă simțiți bine aici.

— Mă așteaptă cale lungă, dar aici te simți parcă e vrăjit locul, spuse jupâneasa Anca.

— Vrăjit, domniță, de rusalcele ce ies noaptea în lumina lunii, spre a dansa îmbrăcate în voaluri străvezii iar ziua stau ascunse în palatul lor din fundul apelor; așa grăiește credința populară.

— Rusalcele? Noi avem ielele.

— Nu știu, n-am auzit, dar poate așa să fie. Dar dacă vă place atât de mult și dacă îi face plăcere și kneazului Dimitrie, vom trece Niprul la pavilionul meu de vânătoare pe care îl am pe celălalt mal, în insulă.

— Dacă domnia-ta are bunăvoința de a ne arăta toate frumusețile locului, nouă nu ne poate face decât plăcere, se învoi Dimitrie. Jupâneasa Anca o să-și mai întârzie plecarea cu câteva zile.

Jupâneasa Anca îl privi. Nu purta perucă Dimitrie, părul lui negru ca pana corbului era tuns drept deasupra gâtului și, cum sta cu capul întors, părea o cască lucitoare de smalț negru. Ar fi vrut să întindă mâna să-i atingă acest minunat păr. Zâmbi visului ei. Își înclină ușor capul, cu gingășie.

— Atunci, după masa de amiază puțină odihnă, apoi cum se lasă înserarea pornim, mai adăugă kneazul Trubețcoi.

Și se lăsă și înserarea. Anca auzea prin geamul întredeschis glasul prigoriilor și al fluierarilor. Nu știa bine ce este cu ea; veselie, frământ și teamă îi cuprinsese inima. Deci voievodul cerea să mai stea cu el. Își aminti clipa în care îl văzuse prima oară, înainte de bătălia de la Stănilești. Își amintea fiecare amănunt. Casa lor era nu departe de locul bătăliei și hatmanul Neculce trecuse cu voievodul.

Prima oară îi zărise chipul cu fața albă și ochii negri, arzători și puțin triști, părul de culoare închisă, bărbia puternică despărțită în două de un șanț, mâinile viguroase ce păreau a se juca cu frâul calului, armura de război ce-i dădea un aer și mai impunător. Descălecase o clipă numai, și Ștefan și Boldur Nour îi ieșiseră în cale cu pâlcul lui de oaste.

Ținuseră sfat tăinuit în odaia din fund, apoi Boldur îi spusese să se îmbrace, să ia bagaj de drum și să aștepte cu rădvanul într-un drumeag numai de ei știut, pe care numai om de al locului putea trece dincolo, și de va da semnul vreunul din oștenii lui, rădvanul avea să treacă sub cotul pitit al pădurii pe malul celălalt.

Ea sărutase mâna domnului după datina locului și le făcuse pe toate câte îi poruncise bărbatul ei. Era nedumerită, năucită de cele auzite, dar din cuvânt nu-i ieșise și nici chipul domnitorului de atunci nu i se mai șterse din inimă.

Apoi venise omul de legătură și o trecuse dincolo și de acolo, pe drumuri desfundate de ploi și neumblate, ajunse pe credincioșii domnului lor înfrânt de turci, dar netrădat de țar și se stabiliseră cu toții în Ucraina bogată și frumoasă, unde li se dăduse pământ atât cât lăsaseră în Moldova. Îl văzuse pe Dimitrie înfrânt dar neplecându-și capul. Îl prețuiau toți pentru că era învățat și chibzuit în a-și cârmui trebile, și mai cu seamă mai mult ca toți, îl prețuia țarul care-l mutase între timp în curțile noi de la Moscova. Peste doi ani îi plecase fratele în Lehia cu gând de a se întoarce în Moldova; mai apoi

muriseră doamna Casandra și Boldur soțul ei seceraţi de o boală necunoscută ce pusese stăpânire peste ei și căreia nimeni nu-i găsise leacul. Doi ani șezuse și domnul la Harcov, apoi plecase la Moscova.

Cu un an în urmă, când îi arsese casele, și venise spre a i se plânge, domnul Dimitrie o adăpostise la curțile lui de la Dumitrovca și, împreună cu oamenii ei, să aibă grijă de ele.

Se mutase. Aici, la Dumitrovca îl văzuse arareori. Îi erau dragi și glasul lui liniștit și hotărât și vorba lui înțeleaptă, și privirea adâncă, și bunătatea și milostenia lui; îi erau dragi și cărțile pe care le întocmea în liniștea iatacului, și pasul lui sonor pe dalele de piatră, și calul pe care încăleca și care-l asculta știindu-l stăpân.

Gândind astfel, veni înserarea; își puse un veșmânt ca iarba înmugurită, un voal îi acoperi părul, și așa se înfățișă la ora la care trebuia să pornească. Zamfira o însoțea. Coborâră cărarea ce ducea printre castani până jos la Nipru, unde-i aștepta o barcă acoperită cu postav albastru și roșu. Se așeză în partea din față a bărcii, având pe Dimitrie și pe kneaz în față.

Soarele se pregătea de asfințit și razele lui stropeau apele cu pulberi sângerii.

Luntrea trecu spre malul celălalt; se vedeau bine țărmul înalt și împădurit dinspre Kiev, zidul șerpuitor de cărămidă care ocolea marile întinderi de pământ ale Lavrei Peciorscaia coborând până la apă, zeci de turle aurite răsărind ca niște uriașe fructe coapte dintre desișul verde al copacilor, podul cel mare care se afla înspre soare apune, dealul peste care străjuia binecuvântând Sfântul Vladimir cel Mare, și de cealaltă parte țărmul nisipos, străjuit de streașina pădurilor întunecate.

Pe mal, pescari bărboși îmbrăcați în cămăși viu colorate, păreau crescuți acolo odată cu bolovanii cenușii pe care se așezaseră. Mormane mari de pietre de diferite forme și mărimi făceau un grind natural la poalele țărmului celui prăpăstios, care fusese atât de des folosit ca apărătoare împotriva năvălirilor ce veneau asupra Kievului.

Jupâneasa Anca spuse încet:

— E tare frumos la dumneavoastră, kneaze Trubețcoi!

— Și aceasta-i o pricină care mă ține legat de Kiev. Mi-e drag fiecare colț al lui și departe de el îmi lipsește Niprul.

— Niprul și soarele și căldura, adăogă Dimitrie, – aici e ca în țara mea, vara te poți bucura în voie și de căldura soarelui și de belșugul ei, pădurile

de aici îmi amintesc codrii Tigheciului și câmpul și muncile și oamenii, numai alt grai, dar obiceiurile aceleași.

Cu zgomot ușor de lopeți, barca trase la mal. Se dădură jos și apucară pe poteca străjuită de arbori bătrâni, ce ducea spre inima unei insule singuratice. Apoi au ajuns la un luminiș împodobit cu flori, în mijlocul căruia se înălța un pavilion de vânătoare de formă rotundă cu acoperiș argintiu de tablă. Jur-împrejurul clădirii, se afla un cerdac cu grilaj din lemn sculptat iar la poalele acestui cerdac o grădină plină cu regina nopții, petunii și zorele pitice, alcătuind un covor în alb și roz cu desene ciudate. Mai mulți slujitori le ieșiră în întâmpinare în frunte cu o femeie voinică. Îmbrăcată în costumul național cu o diademă pe cap și fuste lungi și largi viu colorate, cu șorț îngust și brodat, ea se aplecă adânc în fața stăpânului și a oaspeților apoi trecu în urma lor. Se puse masa pe cerdacul luminat de făclii mari de rășină. Vinuri grele în amfore de argint bătute în chihlimbare se aflau pe masă.

— Se zice că în Moldova s-ar schimba iar domnul, aduse vorba kneazul Trubețcoi.

— Se poate, îi răspunse Dimitrie. De la Ștefan cel Mare încoace oare Moldova mai este a moldovenilor?

— Și-i vrednic popor, adaogă kneazul.

— Vrednic și viteaz, se înflăcără Dimitrie, numai că n-are parte să fie cârmuit mai multă vreme, decât de cei ce vând țara turcilor, de cei ce știu să-i stoarcă nenumărate biruri, de cei ce se pricep să-și plece fruntea după cum bate vântul și toate astea numai ca să-și ție lor domnia și lor să le fie bine.

— Se spune despre Brâncoveanu că ar fi fost altfel, spuse kneazul.

— Altfel? se mânie Dimitrie.

— Da… că pentru legea lui și-ar fi pierdut viața.

— Legea? Credința. Știu povestea de la Edecule. Dar intrigile duse înainte, intrigi ca pânza păianjenului, lucrăturile cu turcii, care i-au dat domnia? Cum a putut dezbina Moldova și Muntenia între ele, încât să stârnească otrăviri și omoruri puse la cale de el din Muntenia? Lege? Da ce lege a știut el, când a umblat cu bani și vorbe ascunse să ia domnia Moldovei pentru neamurile lui? Să mori pentru lege când până atunci i-ai împlinit litera, nu când n-ai ținut seama de ea.

— A ridicat sfinte lăcașuri, îl apără kneazul.

— Și a ridicat și atâtea vieți de oameni; eu măsor cu altă măsură, kneze, și legea nu-i măsura mea.

— Și câtă mulțumire ți-a adus în viață măsura cu care măsori, domnia-ta, faptele? întreabă deodată Anca.

— Zbucium și neliniște mi-a adus de la oameni, însă liniște și înțelepciune pentru sufletul meu.

— Înțelepciunea domniei-tale am văzut-o în cărțile pe care le întocmești, spuse kneazul.

— Și liniștea în chipul în care trăiește Măria-Sa? se îndoi glasul Ancăi.

— Liniștea în faptul că mi-am trăit viața și agonisit înălțările potrivindu-mi viața, nu după viciile altora mai mari și mai puternici decât mine, ci ținându-mă drept pe drumul de mine ales. De asta, mărite kneaze, dacă vrei să-mi vorbești despre un domnitor în fața căruia să mă închin în țara Valahiei, de Mihai Viteazul să-mi vorbești și nu de altul.

— De Șeitan Oglu?

— Da, așa i se mai spune; curajos a fost și a căutat să trezească în poporul lui virtuți care zăceau ca sămânța în glie, dar asupra cărora turcii și atâția alții puseseră lespezi grele de piatră ca peste mormântul mântuitorului de frică să nu învieze. Și Mihai a vrut să învieze în popor virtuțile pe care le știa a fi din vremea lui Mircea cel Bătrân. El a fost Minin și Pojarski al muntenilor, iar de la el încoace nimeni nu l-a mai ajuns.

— Cunoașteți istoria, domnia-ta, spuse Trubețcoi.

— Câte ceva, dar înțeleg că azi crește din ieri și peste ieri. De aceea sunt în țara aceasta, altcum m-aș fi plecat și eu vremurilor din țara mea, moravurilor Bosforului.

Tăcură. Adieri veneau de peste apă și din grădina înflorită. Masa se sfârșise.

— Să mergem în grădină, mai spuse kneazul, dorind să schimbe firul convorbirii prea grele după o masă îmbelșugată.

Ieșiră. La umbra unui stejar bătrân se afla o bancă de piatră cu capetele cioplite în chipuri de lei. Se așezară acolo. Anca uită deodată de toate câte se vorbiseră la masă; asculta glasul nopții și se simțea cuprinsă de o dulce vrajă, imaterială, ce îi punea un nimb strălucitor de lumină pe chip, făcând-o să pară în veșmântu-i colorat ca una din frumoasele rusalce, pe care credința poporului le așeza să locuiască în casa de cleștar din adâncurile Niprului.

Chipul ei nu mai ascundea nicio taină. Dragostea și fericirea i se citeau pe față. Nici nu băgase de seamă că Dimitrie și kneazul începuseră a vorbi despre lucruri și înfăptuiri cu totul străine de ea. Auzi doar răspunsul kneazului:

— Numai de ar dura… și cuvintele acestea o izbiră în mod neplăcut. Numai de ar dura… ce durează oare pe suprafața pământului? Viața? e ca fumul… Dragostea? Vine și piere ca păsările în văzduh…

Fără să vrea atinse cu rochia haina lui Dimitrie. Uită totul, afară de prezența lui.

Ziua de mâine? Ar putea să n-o apuce, dar nu-i mai trebuia. Închise o clipă ochii, simți că o privește Dimitrie și un fior adânc și cald o inundă.

Simți privirea-i neagră și adâncă asupra ei, atunci când deschise ochii. Zâmbi.

— La ce gândești, jupânească Anca? o întrebă el deodată în moldovenește, fapt neobișnuit când se afla între străini.

— La cărturarii Moldovei, răspunse ea, și la Domnia-Ta și timpul pe care l-ai petrecut la Constantinopole. Câte minunății vede un om care călătorește atât, și cât de proaste suntem noi femeile care stăm închise în casă.

— Da… însă jupânească Anca, să știi că omul mai simte nevoia să se și adune și să petreacă adunat cu sine însuși, așa se limpezesc gândurile și numai așa vine înțelepciunea.

— De aceea, Măria-Ta, ești așa de înțelept?

— Eu? Înțelept?

În vremea aceasta kneazul se ridicase și intrase în pavilion.

— Da… Înțelept cum n-am mai întâlnit. Cu cine o fi semănând Măria-Ta, că doar ești și oștean și oștenii îs iuți la mânie și uneori necugetați la faptă.

— Am fost și eu în tinerețile mele așa cum spui.

— Tânăr sunteți și acuma.

— Când am trecut de patruzeci de ani…?

— Atunci cât de bătrână sunt eu ca femeie dacă am trecut de treizeci de ani?

— Domnia ta, jupânească Anca, n-ai vârstă… ești numai o femeie frumoasă, cuminte și uneori trăiești pierdută în închipuiri precum trăiau vechii noștri călugări de la Neamțu.

— Când lui Bunu i-a murit Buna, acolo s-a tras.

— Numai că, domnia-ta jupânească Anca, n-ai să te tragi la mănăstire până mori.

— Cine știe… viața și durerile.

— Ești făcută să împodobești viețile nu să le umpli cu dureri.

— Îs văduvă, doamne.

— Poate că n-ai să fii multă vreme. Kneazul Volkovski de două ori m-a întrebat, dacă patru ani de văduvie nu-ți ajung.

— Cel ce are doi flăcăi cu puțin mai tineri ca mine? Și amândoi nerostuiți? Crede Măria-Ta că-i potrivit?

— Eu nu cred nimic. Eu spun.

— Măria-Ta ești înțelept. De ce îmi grăiești asemenea vorbe?

— Cine știe… poate tocmai din înțelepciune. Și feciorul cel mic al hatmanului cazacilor mi s-a înfățișat; i-a murit nevasta fără să-i dea feciori.

— Cel rămas cu un singur ochi din lupte?

— Uneori unui bărbat îi ajunge și un ochi.

— Nu-mi vorbești de niciun moldovean, Măria-Ta? Nu există nimic să dureze veșnic, Măria-Ta?

— De ce mă întrebi?

— Fiindcă le știi și le cunoști pe toate.

— Eu cred că nu există, sau există numai pentru vremea și locul acela.

— Păcat.

— De ce?

— Așa.

Își cătară lung în ochi, apoi Anca își plecă privirea.

Veni kneazul urmat de un servitor cu un braț mare de flori.

— Pentru odăile domniei tale, jupânească Anca.

— Vă mulțumim, mărite kneaz, dar cine v-a spus că îmi plac atât de mult florile?

— La noi în popor se zice că avem pe lângă fiecare casă un spiriduș, noi îi spunem „kikimora”; el mi-a spus după ce te-a văzut în casa noastră. Și mi-aș dori ca una dintre fetele mele să-ți semene.

— Aveți fete?

— Trei, frumoase și deștepte. Măria-Sa țarina Ecaterina ține foarte mult la ele. În două zile cea mai mică va fi aici. Am trimis după ea s-o aducă. Are 18 ani.

— Și eu mi-am dorit mult o fetiță… i-aș fi spus Ruxandra.

— Frumos nume.

— De la Moldova de la noi.

— N-ați uitat Moldova.

— Uitat? nu. De atunci pribegesc într-una.

— Pribegiți…? După câte știu…

— Cu gândurile pribegesc; m-aș bucura s-o cunosc pe domniță când va veni, dar eu… și rămase cu vorba neisprăvită.

— Dacă vreți acum, să mergem, spuse kneazul, barcagiii au tras barca.

Se sculară. Zamfira îi urma ca o umbră, cu brațele încărcate de florile Ancăi.

Ajunseră pe malul înalt al Niprului tocmai când clopotele mănăstirii Lavrei Peciorskaia băteau ora de rugăciune.

— Petru Movilă, moldoveanul dumneavoastră, a făcut mult pentru sfânta biserică a Kievului, spuse kneazul. O să-i vedeți chipul zugrăvit pe marea boltă a gangului principal care duce la biserica Lavrei.

— Mai vreau să văd porțile de aur, spuse Dimitrie, și Sfânta Sofie în care se află mormântul lui Iaroslav cel înțelept; toate sunt zidiri vechi de sute de ani și ele fac mândrie Kievului.

Intrară în curțile mari. Anca avea să plece la Harcov peste o săptămână. În zilele care urmară, Dimitrie și cu kneazul avură de lucru. Se zvonea că Petru cel Mare, bucuros că a înfrânt dușmanii de aproape de granițe și potrivnicii din lăuntrul țării, va porni lupta pe celelalte tărâmuri cu perșii, asemenea lui Alexandru Machedon. Și pentru asemenea pregătiri trebuiau știute oștirile pe care le aduceau knejii pe cap de om, și mai trebuia aflat ce anume aveau nevoie acești, pentru a porni la luptă pe acele tărâmuri și în acele depărtări.

Și Dimitrie din neamul Cantemirilor Moldovei, prieten prețuit de către țar, avea sarcina de a cerceta în anumite locuri ale Kievului cărți scrise despre acest popor de oameni, care numai în Kiev se aflau, și pe care numai un cărturar ca acest Cantemir le putea desluși, căci cel ce scrisese *Hronicul Moldovei* cunoștea șapte limbi, turcește, arăbește, grecește, italienește, rusește, românește și limba persană ca și cea elenică, slavonă și franceză. De aceea, când se afla la moșiile, pe care țarul i le dăruise în preajma Moscovei, mergea des la Mănăstirea Troiței unde afla multe cărți scrise de călugări învățați și care cărți îi slujeau mult în slujba de sfetnic pe care țarul de curând i-o dăduse.

Căci despre fostul domn al Moldovei și despre contele Tolstoi se spunea că ar fi cei mai învățați dintre knejii din Rusia acelei vremi. Și-l mai prețuia Măria-Sa țarul pentru încă o latură a firii, scumpă inimii lui, căci dacă Dimitrie al Cantemirilor se rupsese de turci numai de sila lăcomiei lor și de

mila de a nu mai împila poporul cu alte biruri și-l urmase în țara aceea ce cuprindea răsăritul lumii, apoi nu uitase că din neam e din țara Moldovei, și moldovan rămăsese, și pentru aceasta îl prețuia țarul, căci pasărea care-și schimbă penele după vremi nu-i șoim, ci proastă sămânță de vietate.

Și Dimitrie acesta nu-și schimbase penele lui; cu vorba bună și plăcută îl cunoscuse, om vesel ce știa a se bucura la un pahar de vin, dar înțelept în toate purtările lui și cumpătat, însă știa la nevoie să se lipsească de somn și de tihnă când altele erau de trebuință.

VI

Dimitrie nu ar fi vrut să mai vină la Kiev; își adunase amărăciunile îngropate în adâncul inimii lui.

Cu șapte ani în urmă plecase Neculce din Rusia cu o ceată de boieri, pentru a se întoarce în țară, iar lui i se luaseră casele și moșiile ce i le dăduse țarul în Ucraina și în urma pârilor lui Seremetev că acolo ar fi prea aproape de turci și de țară, fusese mutat tocmai aproape de Moscova, deoarece hotărât lucru cazacii nu-l vruseseră printre ei.

Visul lui și-l purta cu sine; să se stârnească un război între ruși și turci și să vadă Moldova eliberată; visa și el după cum visase și socrul lui, Șerban Cantacuzino, eliberarea Bizanțiului de sub turci. Îi muriseră nevasta și o fată pe meleaguri îndepărtate și el, Dimitrie, rămas stingher umbla acum să afle din cărți despre perși și alte seminții cu care aveau să se lupte. Și turcii rămâneau puternici și nestingheriți, iar drumurile lui de întoarcere erau tăiate pentru totdeauna. Atâția ani trăise străin și singuratec pe malul Bosforului și acum simțea că aici în nordul acesta înghețat avea să-și curme zilele. Anca îi apărea ca o nălucă a altor vremi în fața lui, ca o tinerețe reînnoită, de acolo din depărtata Moldovă. Și totuși era o bucurie ce nu avea niciun sfârșit și niciun început. Îi adunase pe amândoi singurătatea din inimi și golul din jur. Aveau nevoie unul de altul pentru a trece prin viață; ea credea în el, iar el în ce mai credea oare? Copiii îi mureau pe rând și la patruzeci de ani era un om ce nu avea niciun viitor în față, nimic decât un șir întreg de vise, pentru care mai lupta încă.

Avea scrisul, cărțile, dar pentru rangul și puterea lui de muncă, ce însemnau acestea oare? Cine citește? Cine înțelege? Și cu aceste gânduri citea despre perși și felul lor de a purta războaiele.

*

Și într-o zi de sărbătoare, jupâneasa Anca plecă însoțită de Zamfira la Mănăstirea Peciorskaia, care se afla învecinată cu palatul kneazului. Se zvonise despre această mănăstire până la Harcov că ar avea hrube tăinuite în pământ, care hrube ar fi din vremea primilor creștini, dinainte de sfântul Vladimir, și că acolo s-ar afla peste șaizeci de sfinți mumificați, că aceștia ar fi călugării care au trăit numai cu pâine și apă până ce au murit în adâncul acestor hrube, și câte alte minunății pe care femeile Kievului, cu care vorbise, i le adeverise.

Așa că ieși din palatul kneazului pe poarta cea mare, însoțită de Zamfira și de oștenii kneazului Trubețcoi și pătrunse în curtea mănăstirii.

Sunaseră clopotele, popor mult se afla adunat în curtea bolovănită; târgoveți cu sarafanuri de sărbătoare viu colorate; fete cu cozile împletite cu panglici și cununi pe cap; flăcăi veseli cu bucle căzându-le pe frunte; copii cu părul retezat deasupra sprâncenelor; alți târgoveți mai de rând cu hainele negre închise la nasturi și cu cizme înalte; negustorese cu portul lor special îngăduit de stăpânire; mai în față kneaghine și kneji bogat înveșmântați și însoțiți de slujitori cu mutre aspre, oșteni ce aveau sabia la șold și tăieturi pe față.

Jupâneasa nu înțelegea de ce s-a adunat atâta lume și mai cu seamă de ce stau toți nemișcați. Slujitorii îi făcură loc printre târgoveți drept în fața catedralei Sfânta Sofia și atunci ceea ce văzu o umplu de mirare. Pe caldarâm era așezat un aparat de lemn. Un slujitor cu un ucaz în mână ședea de-a dreapta, altul cu un bici în mână în stânga, în spatele lor doi cazaci voinici cu mâinile legate la spate: cazacii aveau chipuri bărboase, cu bărbi roșii și ochi verzui, cămășile roșii date jos și goi până la brâu. Păreau a fi tatăl și fiul. Slujitorul citi: „Pentru împotrivirea poruncilor luminatului și slăvitului kneaz guvernator Trubețcoi, pentru încălcarea moșiilor sale din părțile căzăcimii, pentru repetate furturi de cai, acești doi cazaci dovediți a fi vinovați, Gavrilă și Nicolai Colceag, sunt hotărâți după pedeapsa dată de sfatul cetății Kievului să fie biciuiți cu câte patruzeci de bice în piața bisericii, ca să fie învățătură de minte tuturor celor ce ar mai îndrăzni să facă la fel. Luminații și puternicii kneji și poporul să rămână să vadă cum se face dreptate în cetatea Kievului”. Așa suna ucazul.

Celălalt slujitor se repezi la fecior și-i legă mâinile. Slujitorul, cât o namilă, izbea din toate puterile; plesniturile șuierau, cercul privitorilor se strânsese mai aproape.

Privirea lui se încrucișa cu privirea Ancăi; nu a știut ce a citit în ea mai întâi: durere, deznădejde, ură, dar odată, fără să-și dea seama ce face, Anca s-a îndreptat spre osândit, iar punga cu galbeni pe care o avea în mână a risipit-o toată pe jos.

— Cer răscumpărarea acestui om, luați toți galbenii, sunt în ospeție la kneazul Trubețcoi și eu îi cer răscumpărarea, nu-l mai loviți.

Slujitorul o privi năuc: lumea de asemenea; atâta îndrăzneală la o femeie nu le-a plăcut unora de ai lor, iar altora dimpotrivă le-a plăcut foarte mult.

*

Anca se îmbolnăvise rău. Pentru prima oară, Dimitrie intră în camera în care, în penumbra perdelelor, ea zăcea lividă.

Obrajii i se roșiseră de emoție și o năpădiră lacrimile.

— Și în Moldova se pedepsesc hoții și nesupușii, și în Moldova se bate, și în Moldova se spânzură; așa hotărăsc logofeții și la noi.

— Ce faci acum cu cazacul a cărui viață ai răscumpărat-o? întrebă Dimitrie.

— Să plece slobod și să se roage pentru fericirea mea.

— Aștepți fericire?

— De acum încolo, da. Mai vii, doamne?

— Dumnezeu știe… și mâna lui îi netezi binișor vârful degetelor.

Plecă, apoi totul căzu pentru Anca într-un întuneric adânc.

*

Când se sculă din boală află cu mirare că zăcuse mai bine de o lună. Pe Dimitrie nu-l mai văzu, îl chemase țarul înapoi la Petersburg, fiindcă îi era sfetnic. Lăsase vorbă că îi va da vești. Deși după boală, jupâneasa Anca era slăbită s-o sufli, totuși avea de gând să plece la Harcov, însoțită de Zamfira și de slujitorii cu care venise, ca să n-o apuce iarna la Kiev. „M-am dus să mă rog la Maica Domnului de la Lavra și n-am apucat. M-am îmbolnăvit. Nu e a bună”, își zicea.

Treptat, treptat se însănătoși. Era încă în pat când, într-o zi, intră în odaie fata mezină a kneazului, Natașa-Tatiana.

Potrivit de înaltă, subțire, cu chipul alb, încadrat de două cozi groase, cu sprâncenele trase în sus, ușor împreunate la rădăcina nasului și pe obrazul stâng cu o aluniță. Mătăsurile ușoare îi subliniau talia fină. Venire de mai multe ori în timpul bolii s-o vadă.

A păşit uşor, plină de demnitate, cu braţele încărcate cu flori. Nu semăna deloc cu tatăl ei, decât prin această pasiune de flori şi de fast.

— Ai fost bolnavă rău, kneaghină, şi kneazul Dimitrie ne-a rugat să te veghem şi să te însănătoşim.

— Unde-i domnul Dimitrie acum? întrebă Anca.

— La Petersburg.

— Când a plecat? De ce?

Pe faţa Ancăi apărură o tristeţe şi-o durere pe care cu greu şi le putu ascunde.

— Acum câteva zile, Luminăţia-Sa ţarul l-a chemat. Tata spune că sunt puţini kneji pe faţa pământului cu atâta ştiinţă de carte; că… are o mulţime de însuşiri alese.

— Îl cunoşti?

— Vara asta l-am văzut prima oară… Şi ţarina ţine la el, nu mai vorbesc de ţar. Apoi întrebă pe neaşteptate: Sunteţi neam cu kneazul?

— Toţi ce l-am urmat pe Măria-Sa îi suntem supuşi credincioşi…

Tăcură. Mezina plecă. Anca înţelese că pe fata aceasta cu obrajii rotunzi o munceşte un gând. De câte ori venea îi punea câte o întrebare despre Moldova şi obiceiurile ei.

— Vrei să ştii cum e la noi? îi spuse Anca într-o zi când fu în stare să vorbească mai mult. La noi în ţară sunt multe neamuri, – aşa s-a apucat din bătrâni. Moldovenii au firea mândră şi li-e urât să facă negoţ, le place lucrul pământului şi meşteşugul armelor pe care le ţin în mare cinste. Dar spune-mi, rogu-te, de ce-ţi place aşa de mult a afla datinile noastre?

— Ştiu şi eu? fata se roşi uşor, – poate fiindcă sunt străină, sau ca să te cunosc mai bine pe dumneata.

— Pe mine? în sufletul Ancăi se strecură deodată o umbră: oare pe ea vroia s-o cunoască sau…

Tăcu, cu faţa înnegurată deodată. Se uită la faţa plină, rumenă.

După ce plecă fata, vorbi cu Zamfira:

— Zamfiră, tu ce zici, ce om fi căutat noi aici?

— Să ne închinăm la Sfânta Monastire.

— Aşa… să ne închinăm. Eu nici nu m-am închinat.

— Cum te faci bine, ne închinăm.

— Tu ai fost?

— Am fost.

— Şi cum e

— Cum să fie? Cobori pe trepte în niște hrube cu lumânarea aprinsă în mână și se ține șirul de oameni lanț înaintea ta, toți cu lumânări în mână, de nu poți face mai mult de un pas, și în firide boltite ard candele, deasupra sfintelor noastre puse în sicrie cu capace de sticlă; acolo zac sfinți în aur și catifele. Apoi pătrunzi pe la altare cotite, unde se află icoane și candele. Acolo au fost chilii, în care au trăit pustnicii. Dacă ești singur, mai că te pierzi. Și iar te prinzi de șirul de oameni cu lumânări ca la Paște, și iar urci și cobori și pretutindeni sfinți și moaște și candele. Apoi urci iar la lumina zilei, și iar te înfiori pentru că vezi sfântul soare. Sub pământ e groază și frig.

— Și pentru ce te-ai rugat Zamfiră?

— Pentru sănătatea ta, jupânească.

— Numai pentru atât?

— Și ca să-ți dea Dumnezeu gândul cel bun să ne întoarcem acasă înainte de nunta Măriei-Sale.

— Înainte de ce?!

— Înainte ca acolo, departe, țarul și țarina să-l cunune.

— Cu cine?

— Cu fata kneazului la care am tras. Crezi că degeaba a scos-o la lumină tocmai când am fost noi? Așa vorbește toată lumea pe aici. Și în camera în care a tras Măria-Sa i-au pus tabloul fetei pe perete; ca o icoană a stat acolo toată vremea, cu trandafiri în păr și mărgele la gât.

— De ce nu mi-a spus?

— Poate că n-o fi vrut să-ți spună… la ce bun dacă știai mai înainte… poate că n-o fi gândit la ce i-a fost rostuită ospeția aici. Cine știe? Sufletul bărbatului are mereu taine. A plecat, și o singură dată a venit o veste. Visele nu prind viață, jupânească Anca.

— Să plecăm, Zamfiră. Să ceri mâine rădvanul și oamenii.

— Poți merge la drum?

— Cere rădvanul și oamenii.

— Știți cine vrea să ne însoțească? Gavrilă cazacul.

— Care cazac?

— Căruia i-ai scăpat viața.

— Mulțumește frumos kneazului de găzduire.

— Kneazul a plecat în zori cu Natașa. Nu se mai întorc. Au plecat la Petersburg. L-a chemat și pe el țarul cu ucaz ca pe Măria-Sa.

— Bine. Acum lasă-mă singură.

Zamfira se trase cu pași ușori din odaie. Anca rămase singură, privi spre pereții pictați cu roșu și cu aur, spre tavanul lucrat în bolți, înclinate, spre ușa mică dăltuită în lemn de cireș, spre icoana ferecată în argint a Maicii Domnului, și izbucni într-un plâns adânc și deznădăjduit. Deodată se simți copleșită de nedreptatea vieții.

Își aduse aminte de toate necazurile petrecute până atunci. Își reaminti de noaptea aceea în care ploua ca prin sită, când îi murise băiețelul de abia născut, cu toate îngrijirile ce i se dăduseră; își aminti cum un an de zile se trezise mereu la aceeași oră, când visa că cineva lua un pietroi și o pocnea în moalele capului. Durerea sfâșietoare și gustul de amărăciune ce-i rămăsese în fundul sufletului o covârșea și acuma. Retrăi clipa în care bătrâna ei mamă, pentru care fratele ei închinase Hronicul Moldovei, cu aceste cuvinte „Închin mamei mele această carte, suflet rupt din sufletul ei", îi murise pe brațe în singurătatea casei de pe malul Prutului, tot într-o noapte de vară, după ce se sculaseră tătarii și prădaseră și prinseseră robi, până la câteva poște de ele. Revedea clipa când părăsiră casa de la Prut, cu cerdacul ei lucrat în lemn cioplit, cu turnul ce-i veghea depărtările, cu ușile largi, vopsite în culoarea leușteanului, cu odăile răcoroase, așternute cu velințe și scoarțe țesute în casă.

Părăsise tot și toate, luând calea pribegiei, după un soț pe care-l luase înainte de moartea năprasnică a tatălui ei, în prag de izbiri cu tătarii…

În pribegie, străine i-au părut toate, dar se dedase și cu aceasta, apoi, deodată, îi arseseră până în temelii curțile de lemn ce și le durase la Harcov; se mutase la casa domnului, la mila domnului, și înflorise în inima ei pomul ce fusese retezat de la rădăcini, – crescuse și înflorise iar acum o altă furtună îl retezase din nou până la suprafața pământului.

Ce-i adevăr și minciună dintre toate, nu alesese. I-a fost drag de ea, nu i-a fost drag?… cine poate ști! Vorbe între ei nu schimbaseră: simțiseră, atâta tot.

Găsise pace și fericire o clipă, apoi boala, despărțirea și faptul că erau rude… Totul o gonea din calea lui. Ucazul țarului era lege pentru toți, așa cum lege era cuvântul lui Dimitrie, pentru ei. Țarul avea de gând să-l ție lângă el, apoi ca să nu se înfurie knejii pământului, trebuia să-l încuscrească cu ei… era viața și mărirea domnului în joc. Ce prețuia ea pe lângă ucazul țarului, pe lângă viitorul ce i se pregătește lui în țara aceasta? Nu ea avea să fie piedică în viața lui, căci simțea că dacă Dimitrie ar apuca să se reîntoarcă, fie pentru o zi, ar rămâne cu cărțile lui, cu ea, acolo la curțile

Harcovului, unde și-ar aduce și copiii de la Moscova. Era un om cinstit și bun. Avea o datorie față de viitorul copiilor lui, care rămâneau să trăiască pe aceste meleaguri; avea o datorie față de știința lui, care trebuia purtată mai departe, datorie față de neamul de moldoveni, din care făcea parte, din care se ridicase un cărturar așa de mare. Anca înțelegea că nu avea nici să se răzvrătească împotriva soartei, nici să-i stea în drum.

Îi licărise fericirea și-i luminase visele ei. Cu atât se mulțumise. Nu avea nici dreptul, nici puterea să lupte mai departe. De aceea se vede că nu-i fusese dat să intre cu ruga asta pe buze în sfânta mănăstire. N-avea să facă nici neamul de râs. Țiitoare? Plină fața pământului de asemenea femei. Nevastă? Prea multe piedici îi despărțea… Anca își plânse toate lacrimile sufletului ei, până umbrele înserării făcură să nu mai lămurească bine în jur.

A doua zi de dimineață s-a îmbrăcat de drum, s-a dat jos din pat. O transpirație rece îi muia fruntea. I se părea că se învârtea casa cu ea. Obrajii îi erau galbeni, ochii adânciți în fundul capului. Totuși trebuia să plece. Nimic nu mai avea preț în fața ei; se lăsa în voia soartei, care o frânsese de atâtea ori. Avea un singur gând: să plece întâi la Harcov și apoi, cum va putea, mai departe. Să plece, să fugă.

Viața era de vină că-l întâlnise prea târziu, că-l născuse atât de sus față de ea. Lumea, că îi despărțea și ea n-avea dreptul să-și ridice glasul, dar avea dreptul să plece în lumea largă, acolo de unde venise. N-avea ce mulțumire să pună pe masă pentru ospeție și îngrijire. Era prea mică, prea neînsemnată față de lumea în care intrase. Avea asupra ei o iconiță, lucrată în lemn de un călugăr de la Neamțu. O agăță la colțul icoanelor, apoi porni sprijinită de Zamfira; în odaia mare cu pardoseala de lespezi de marmoră de Ural îi ieșiră în cale logofătul și logofeteasa kneazului Trubețkoi. Le mulțumi de găzduire și le ceru iertare de supărarea pe care le-a făcut-o cu boala. Apoi plecă la drum.

VII

În palatul boierului Volcov se ținea sfat mare în acea seară. Erau trei kneji vechi cu Lopușkin în frunte, în jurul unei mese, pe care se aflau gustările obișnuite însoțite de sticle de băutură aleasă, aduse tocmai de la Crim.

Lopușkin cel slab, cu fața palidă și dinții galbeni, ședea în mijloc; fratele lui cel mai mic, mai lung decât el și mai deșirat, cu privirea strecurată printre ochii îngușți, făcea onoare pulpei de porc pusă pe masă și crapilor grași fripți la grătar, ciupercilor murate, găinelor cu coaja rumenă, spatei de

bou în marinată de untdelemn, cărnurilor de curcan învelite într-un fel de strat de ou și pesmet, învecinate cu sticlele de votcă pântecoase, votcă veche de culoare arămie, cu cozonaci proaspeți și castroanele cu piroști fumegând, pline cu piept de cocoș, ciuperci sau tocătură de pește.

Casa boierului Volcov era încăpătoare, veche și îmbelșugată, cu toate că mânia împăratului se răsfrânse asupra lor, de când cu complotul împotriva vieții împăratului, la care ruda lor, fostă împărătească exilată la mănăstire, luase parte.

Lopușkinii aceștia, care scăpaseră de mânia lui Petru Alexievici, erau neamuri mai îndepărtate care dăduseră doi fii la Narva și nu-i mai văzuseră înapoi. Așa că scăpaseră cu viața tații și mamele, surorile, cu toată averea neatinsă. Ei scăpaseră, dar veninul Lopușkinilor nu se istovise în sângele lor. Acum se luptau pentru a redobândi cinstirea de altă dată.

— Bucuria e numai când suntem în casa noastră, altcum totul și toate câte le face țarul ne strânge de gât.

— Strânge de gât ori cu știreangul, ori cu fapta.

— Pe streliți i-a spânzurat.

— Toată țara a făcut-o oștire.

— A trimis oameni tocmai în Urali.

— A făcut atâtea războaie…

— A adus atâția străini în țară.

— Și lor le dă cea mai mare cinstire.

— Olandezi, nemți, acuma a adus și moldoveni.

— Pe kneazul Dimitrie Cantemirovici.

— L-a făcut sfetnic, pe el ca și pe Tolstoi.

— Un străin.

— Mai mult, un om crescut în mijlocul turcilor și care totuși a trădat pe turci.

— Așa trebuia să facă un bun creștin.

— Da. Dar nu un domn, care-și ține politica și puterea din mâna lor.

— Râvnise la noi să i se dea țara Harcovului.

— Și pe urmă să treacă cu ea, cu totul la turci?

— Bine că s-a pus cererea în discuția senatului și Galițin a fost contra.

— Și Mencicov a gândit la fel.

— Ce baze poți pune pe un om străin?

— Înțeleg, Tolstoi cel puțin face parte din pământul pravoslavnicei Rusii.

— Asta-i una. Poate că împăratul vrea să-și facă mai mulți aliați pentru cauza creștinătății.

— Chiar că-i pasă atât de mult? se iuți din nou unul din boieri. Nu vedeți? S-a ales singur cap bisericii, cap împărăției, peste arhierei și mitropoliți, e mai mare peste generali, peste tot.

— Nu este unsul lui Dumnezeu

— Pe unși trebuie să-i ungă altcineva, nu uita.

— Și acuma, cu greu te apropii de el.

— Dar nu toată lumea.

— Îți stă kneazul Dimitrie ca un os în gât, kneaze Lopușkin!

— De ce îl sprijină pe Tolstoi, când el a fost cu revolta streliților?

— De ce? Tu nu știi. Doar Anisia Tolstoi e buna prietenă cu împărăteasa.

— Și apoi, vorbind drept, se amestecă Volcov cu vorba, e un boier cu multă învățătură de carte.

— Nu învățătura de carte face pe boier, se împotrivi Lopușkin cel mic.

— Nu. Dar acuma văd că ajută. Împăratul una știe. Feciorii noștri îi trimite la armată, iar pe cei ai negustorilor la școli.

— Așa am bătut pe șved, spuse Volcov.

— Eh! Cine știe! L-am bătut că a fost să-l batem. Peste soarta lui nu trece nimeni, așa cum nu trece peste umbra lui.

— Totul e în mâna Domnului, se înclină evlavios Vaska Lopușkin.

— Din ce rămâne nedres de mâna omului, zâmbi Volkov, luptându-se cu găina grasă din talerul lui.

— Și oamenii pot drege multe și termina multe, spune Dobromir Mencicov, care până atunci tăcuse.

— Întocmai. Dar vezi, întâi și întâi împăratul l-a avut pe Franț Lefort ca cel mai apropiat om.

— Și polcurile Preobrajenski și Semionovski nu uita.

— Acuma și l-a apropiat pe fostul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemirovici.

— Ce legătură are el cu pământul rusesc? Ce-l leagă de împărat, de noi?

— Se spune că cinstea și prietenia l-ar lega, așa spune țarul, adaogă Volcov.

— Cinstea și prietenia? Au nevoie împărații de așa ceva? Ei sunt peste tot și toate.

— Dar nu uita că și unsul lui Dumnezeu e om și are nevoie de oameni.

— De sfetnici? Face tot ce gândește singur.

— Dar nu uita că trebuie că mai fie și alții care gândesc asemeni lui, în preajmă.

— Și străinii gândesc mai repede ca noi?

— Se vede treaba, apoi nu uita că țarul nostru nu-i Carol August al Poloniei, încurcat în fustele conteselor și nici sultanul de la Țarigrad. El vede cu ochii lui și gândește cu mintea lui.

— Și înfăptuiește cu mâinile lui, spuse cu subînțeles Vaska.

— Înfăptuiește. Și-și alege sfetnicii cei mai folositori.

— Străinii știu să-l descurce mai repede în mrejele politicii externe.

— Străinii n-ar trebui să prindă rădăcini în țara noastră.

— Avem și noi boierii noștri, care au toată puterea.

— Aveam, boierule, nu uita. Aveam. Azi… de când se poartă peruci și se fumează tutun, alte-s modele, alte-s viețile.

— Și mâniile împăratului sunt ca trăsnetele.

— Poate că nici trăsnetele nu dăinuiesc permanent.

— Cine știe?!

— Nimeni, nu știe nimic.

În vremea acestui tăinuit taifas, în care timp bunătățile de pe masă dispăruseră ca prin farmec, iar obrajii mesenilor luaseră aceea culoare stacojie, pe care o dă vinul bun, unit cu o masă copioasă, afară se auzeau bătând orele la turnul Spaski. Era noapte, liniște, cu stele puține și un învălmășag de nori, ca o perdea peste fundalul cerului. Totuși vorbele de la această masă, ajunseră nu se știe cum, drept la urechile țarului; fie că încrederea lui în Lopușkin se micșora cu toată inversa distanță a înrudirii, fie că printre toate grijile sale îi avea și pe ei.

Petru Alexievici află toată tărășenia și cum Dimitrie era văduv și-l văzuse mai liniștit în ultima vreme, se gândi să-l lege de pământ printr-o nouă căsătorie, și așa îi spuse jumătate în glumă jumătate în serios despre prințesele Trubețcoi.

*

În tabăra unde se aflau regimentele Preobrajenski și Simionovski, Petru Alexievici împăratul tuturor rușilor ședea în mijlocul soldaților după ce asistase și inspectase bivuacul. Le cercetase echipamentul, le gustase mâncarea. Între grenadirii mustăcioși de astăzi, care fuseseră tinerii de odinioară în mijlocul cărora își pregătise joaca militară de la 15 ani, din vremea în care, sora lui, țarevna Sofia îl ținea în palatul vechi și depărtat din

afara Moscovei, în mijlocul lor se simțea liniștit și sigur de sine, pierzându-și acea nervozitate și spaimă, care-l făcuse pe vremuri să se refugieze cu o mână de credincioși între zidurile puternice ale cetății mănăstirii Troița.

Vremurile tulburi ale copilăriei și adolescenței lui, în care viața îi era amenințată în fiecare clipă, fie de ambițiile surorii lui mai mari, fie de ambițiile lui Vasile Golițin cel frumos, iubitul surorii lui, îi rămăseseră ca o amintire turbure în fundul sufletului, ca un clopoțel care suna mereu din străfundul conștiinței lui, spunându-i să se păzească. Acum, cu mustața zbârlită, cu fața rotundă arsă de soare și vânt, descălecat de pe calul ce necheza afară, ședea în cortul polcovnicului, așteptând vești de la Dimitrie-Vodă care plecase spre Kiev din porunca lui pentru treburi numai de ei știute. De fapt, soldații cei purtați prin toate războaiele, cu turcul și cu șvedul se așteptau la alt război. Petru Alexievici al lor nu avea astâmpăr, îl știau ei, răbda, aduna în el și apoi odată, după pregătiri și pregătiri, izbea în câte un dușman, mânat de apriga dorință, fie a-și croi drum la mare, fie de a se scăpa de umilitorul jug tătăresc.

Atât că din anul 1718 se schimbase. De când își adusese fiul în fața sobraniei, pe Alexei Petrovici, învinuit de conspirația în contra vieții lui, cuta dintre sprâncene se adâncise și primele fire albe îi apăruseră la tâmple, iar privirea i se făcuse mai cruntă decât de obicei. Simțea că nu va putea ierta vieții niciodată palma ce-i dăduse prin fapta mârșavă a primului său fiu.

Nu-l supăraseră înfrângerea de la Stănilești, atacurile nereușite ale începutului asupra șvezilor, trufia turcului sau a lui Carol al XII-lea, cât îl rănise complotul urzit împotriva lui de țarevici.

Petru îl prețuia pe domnul Moldovei, acest kneaz învățat, rătăcitor pe fața pământului, care se aliase cu el și cu el rămăsese, de nouă ani, în timp ce boierii lui, rând pe rând își ceruseră ucaz ca să se întoarcă la locurile lor de baștină.

Îi plăcuse firea acestui om, cu toate că simțise că la începutul începutului, după ce-i trimisese pe Luca Vistiernicul cu toate punctele tratatului pentru alianță, simțise că șovăise de teama turcului. Dar mai bine să șovăie omul la început, decât la urmă; și, dacă i-a întins cinstit și prietenește mâna, la fel i-a răspuns și Dimitrie.

Acuma, că-și cunoaște bine boierii pământeni. Petru Alexievici avea să-i dea un sfat, un sfat prietenesc, care să-l ferească pe viitor de pizme și răutăți. De când i-a luat consilieri pe contele Tolstoi și kneazul Dimitrie,

knejii cârtesc că în apropierea și în sfatul țarului intră prea mulți străini, întâi a fost neamțul Franț Lefort, acum moldoveanul Cantemir.

Nu-i păsa de vorba lor lui Petru Alexievici, dar omul are și moarte și viață, de aceea s-a gândit că ar fi bine să se însoare Cantemir, rămas văduv de câțiva ani, cu una dintre fetele prințului Trubețkoi, oștean de seamă, de curând venit din robia șvezilor, și pe care l-a pus guvernator la Kiev.

Pentru aceasta l-a trimis pe Dimitrie să meargă la Kiev, să-l găzduiască Trubețkoi și să cerceteze acolo anumite hârtii în legătură cu obiceiurile perșilor, căci amenințau luptele dintre beiul turc Murviz și perși să se apropie de hotarul împărăției lui, iar la Astrahan se zvonise că au fost uciși și câțiva negustori moscoviți.

Cum mulți turci și arabi trecuseră în oastea acestui cuceritor. Petru se aștepta să-i încalce și lui hotarul și de aceea vroia să fie pregătit. Știa că Dimitrie Cantemir trăind în Țarigrad cunoaște obiceiurile orientalilor mai bine decât Seremetiev, Afrasini sau Mencicovi, generalii lui de încredere; mai știa că Dimitrie cunoaște șapte limbi, dintre care și persana și avea de gând să-l pună în fruntea oștilor care să meargă în contra perșilor.

De aceea îl aștepta acum aici și, îngândurat, dar nerăbdător ieși afară din cort.

VIII

Jupâneasa Anca plecase la cale lungă, dar înainte de a pleca a avut o surpriză. Pe lângă cei patru oșteni moldoveni, îl văzu pe Gavrilă cu doi cazaci tineri. Gavrilă își scoase cușma și sări din șa să o sprijine.

— Mergem și noi la Harcov, – zâmbi el arătându-și dinții albi și puternici.

— Îmi faci bucurie, căci cunoști drumurile neumblate și ne poți feri de primejdii.

— Pe omul bun, îl ferește Dumnezeu, spuse Zamfira.

— Până la Dumnezeu, e bun și un braț de cazac.

Porniră. Răsăreau zorile îmbrăcând cerul în forme și culori fantastice; clopotele vesteau o zi de sărbătoare, păsările cântau în înaltul cerului, numai Anca stă mută și prăbușită în rădvan, fără o picătură de sânge în obraz.

Gavrilă se uită cu băgare de seamă la ea.

— Mergem mai încet? Ți-e rău?

— Mergem cum trebuie. Nu lua seama la mine. Trebuie să ajungem cât mai repede.

Cazacul o privi cu coada ochiului și nu mai zise nimic, dar mai încetini mersul calului. Se amestecă printre oștenii moldoveni.

— Din ce părți sunteți, fraților?

— De la apa Prutului.

— Și eu mă trag de la apa Donului, da gustul nu i l-am simțit decât la înot.

— Aveți vii bune?

— Bune, ce nu se mai află.

— Bune avem și noi.

— Aveți și muieri frumoase?

— Cum le-a lăsat Dumnezeu.

— Le-o lăsat bine, după cum se aude, și milostive.

Tăcură. Dogorea rău soarele. Mai merseră o bucată și făcură popas. Mâncară mult, băură puțin. Pe miriștele goale goneau dropiile burduhănoase. Ici și colo, cumpene de fântâni își ridicau brațele ciolănoase spre văzduhuri. Drumurile prăfoase lăsau nori albi în urma călătorilor. Duzii din marginea drumurilor, cu stufișul coroanei albit de praf, încă nu începuseră să-și lepede frunzișul. Pustietate și întinderi cât vezi cu ochiul.

Au oprit într-un târziu într-un sat cu căsuțele străjuite de puzderie de pruni. Femei îmbrobodite în alb au apărut în uliță, înconjurate de prunci bălani, cu chică deasă retezată deasupra ochilor, cu cămășuțe pe dinafară, și tălpi goale lipăind de neastâmpăr.

Au tras la un fel de han. Stăpânul, mititel și iute ca o sfârlează, le-a făcut bună primire: avea grajd bun, și se zice că era renumit, nu atât pentru vinul lui, ci pentru crescătoria de tauri, cum nu mai era alta în ținut. Cinci femei groase, nalte, încălțate cu cisme, și cu fustele sumese apărură, ca cinci omoi, în mână aveau bice; erau nevasta și cele patru fete ale gazdei, cu care pronia nu se milostivise cu nici un fecior, în schimb îl blagoslovise cu munții ăștia de fete, încât părea el a fi copilul lor. Ele purtau de grijă staulului de tauri; aveau voci groase, ca de bărbat. Li se dădu odaia mare cu patul așternut sub icoane. Era zăbușală; mirosul de busuioc și flori de cercelică îi făcea rău Ancăi. Ieși afară și se întinse pe un braț de fân aruncat pe prispă și acoperit cu o cergă.

Nu putea să aținească. Stelele creșteau spre soare apune, în jurul lunii ce arăta a furtună. O umbră apăru lângă prispă.

— Nu vă speriați. Sunt eu, Gavrilă.

— Nu mă sperii, Gavrilă.

— M-am gândit, că dacă n-aveți somn în casă, mai bine să aveți pază afară.

— Poate te-ai gândit bine. De unde ești de fel, Gavrilă?

— De fel? De departe. De la o staniță căzăcească.

— Și cum îi zice?

— Dacă o spun, tot n-o știți. De la Versiotkaia.

— Câți sunteți acasă?

— Cinci cazaci tineri și unul bătrân.

— Și ce faceți voi cazacii, Gavrilă?

— Muncim câmpul, facem oaste țarului când e nevoie, și… nu prea știm de stăpân.

— Pe ce pământuri munciți?

— Pe ale noastre.

— De ce au pus atunci să vă biciuie în piață?

Glasul cazacului se îngroșă.

— Asta-i altă blană de oaie, da în ea o să părpălim lupul.

— Ce vorbă-i asta?

— Vorbă de cazac. S-au plâns slujitorii kneazului că i-am furat noi hergheliile de cai, pe care ei le-au furat și le-au băut.

— Și atunci, – cum?

— Păi cum? Cale de cinci stanițe depărtare era să mergem noi să-i luăm caii? Aveau necaz pe noi și au ascuns o parte din cai la noi.

— De ce aveau necaz?

— Care slugoi nu prinde necaz pe omul liber? Nor am fost liberi și liberi suntem. Pe slujitorii ăștia i-au prins o dată flăcăii noștri la o beție, i-au îmbrăcat muierește în fuste și le-au dat cu cârmâz și cu dohot, le-au ras bărbile, așa la un chef. Și ei au jurat să se răzbune.

— Gavrilă, eu trebuie să ajung în țara Moldovei. Mă întremez la Harcov și pornim. Îmbrăcată căzăcește, bate mai puțin la ochi.

Se auzi numai un fluierat scurt și înăbușit.

— Așa cum vreau eu să ajung în stanița mea. Știi să călărești?

— Nu ca un cazac, da știu.

— De ce vrei să pleci de la noi?

— De ce să vreau să stau?

— Drumul e greu.

— Și aici mi-e greu.

— Bolile trec.

— A mea își are leacul, în Moldova. Dacă mă ajuți, acolo, fratele meu trăiește și te va răsplăti.

— Cazacul n-are nevoie de răsplată. Ce-i trebuie își ia singur.

Străbătea până la ei stins, foșnetul stepei, țârâitul greierilor, scârțâitul ușor al cumpenei fântânii, iar peste toate și tot, adânca pulsație a pământului care parcă sorbea totul, spre a-l îneca într-un somn adânc; umbrele și luminile nopții se amestecau în fantasme, care goneau somnul Ancăi. Cazacul plecase. Gândea poate că a adormit. Anca se chinui cu gândurile până aproape de zori când adormi într-un somn chinuit.

Porniră din nou la drum, atunci când soarele era demult sus. În drum trecură pe lângă crescătoria de tauri a hangiului și văzură cele cinci femei ducând taurii băloși la adăpat. Animalele aveau belciuge în nări, de care erau prinse lanțurile cu care-i trăgeau.

Apoi totul deveni din nou monoton. Câmpii pustii, întindere largă cât să poată cuprinde ochiul. Și peste tot, vălul albastru al cerului fără urmă de nor. Din când în când, încrucișau drumul cu câte o căruță plină de femei gureșe și trupeșe, ce mânau ca bărbații și umpleau drumul de larmă. Apoi iarăși îi cuprindea pustiul. Satele erau departe de drum. Întâlneau fire subțiri de apă, pe care le treceau fără mare greutate, străbătând dumbrăvi, în care se mai răcoreau de zăpușeala zilei.

Călătoriră mult și cu popasuri până ce ajunseră la Harcov. Jupâneasa Anca avea cearcăne mari la ochi și fața trasă. Gavrilă plecă pentru o bucată de vreme, urmând să se întoarcă la data stabilită de către jupâneasa Anca. Spunea că se duce în stanița lui să-și vadă de ai casei, să-și facă unele pregătiri. Începuseră frunzele să pălească, și jupâneasa Anca tot nu se întrema cum trebuia. Într-o zi a căzut pe treptele pridvorului; își sucise rău piciorul de la genunchi; se vede, că era atât de slăbită, încât călcase greșit. A țipat odată stins, și s-a prăvălit moale la pământ de atâta durere.

Acum ședea cât e ziua de lungă nemișcată, cu fața tot atât de albă ca și cearșafurile pe care se afla. Simțea o sfârșeală în trup și în inimă; ar fi zăcut acolo până în clipa în care moartea îndurătoare ar fi luat-o. Era obosită, obosită de viață, sfâșiată de gânduri și lipsită de orice urmă de voință. Plângea ușor, cu și fără pricină. Acum își dădu seama mai bine ca oricând cât de puțin rost avea viața ei pe fața pământului. Pustiu în urmă, pustiu înainte, și golul îi părea mai înspăimântător după zilele frumoase, pe care le avusese înaintea îmbolnăvirii ei la Kiev.

Afară vântul începuse să smulgă frunzele pomilor. Castanul din fața ferestrei, care ziua se poleia cu pete aurii de soare, începuse să se desfrunzească.

Urmărea zborul frunzelor cu ochii mari și triști; ușoare, dansau în aer cu mișcări lente, ca mari fluturi ce aveau să moară în câteva clipe, apoi dispăreau vederii și se așterneau în covor gros peste pământul jilăvit.

Zgomotele din afară pătrundeau asurzite până în încăpere. Avea să plece, avea să dispară de pe aceste meleaguri și totuși ar mai fi vrut o veste, una măcar, înainte de a putea porni la drum. Și vestea aceea sosi. Era o zi ploioasă, cu burniță și cu ceață în care apăru călărețul. Vestea era de la Dimitrie, de pe meleagurile pe care le părăsise în vară.

Omul, cu fire albe la tâmplă, o încredință că Luminăția-Sa era prins cu treburile la țar, că avea tare scurt răgaz, dar a spus că va fi la Harcov pentru un timp, și că de aici înainte va trebui să locuiască la Petersburg, acolo departe, unde iernile-s lungi și verile mai scurte ca oriunde, iar apele îngheață și le treci cu piciorul…

Dimitrie scria: „Nu fi necăjită că am plecat. Aveam de răspuns unei datorii, pe care a venit vremea să o plătesc; mi-a cerut țarul să viu la Petersburg, spre a-i fi sfetnic. E o cinste la care poate mulți râvnesc, pe care nu am căutat-o, dar pe care nu o pot înlătura, chiar dacă mă ia de la liniștea mea de mai înainte. Țarul mi-a scăpat viața, țarul mi-a asigurat traiul mie și oamenilor mei; dacă are nevoie de mine, prima mea datorie e să fiu acolo, unde cere. De aceea nu am mai putut veni la Kiev. Dar, dacă te-ai însănătoșit deplin, așteaptă-mă și vei veni cu mine la Petersburg. Am nevoie de domnia-ta mai mult decât îți închipui. Copiii mei au nevoie de o mamă, care să nu-i facă să uite Moldova. Cine știe, poate într-o bună zi ei se vor întoarce în țara străbunilor lor, poate vor fi mai norocoși ca mine, și nu vor avea atâtea de petrecut. Țarul m-a sfătuit să mă însor, țarina în bunătatea ei s-a ocupat de acest lucru; le-am spus să-mi deie răgaz până în sărbătorile ce vin. Până atunci vei veni aici, și cred că te vei face iubită de toți. Așteaptă-mă. Dimitrie.”

Anca rămase cu scrisoarea în mână. Un fior cald și adânc îi zgudui toată ființa.

În noaptea aceea, se trezi odată cu cântatul cocoșilor de miezul nopții. Avusese un vis ciudat; se făcea că-și cere iertăciune de la părinții săi, le mulțumește pentru creșterea ei și alte faceri de bine, își cere blagoslovenie

de la dânșii, Măria-Sa îi dă binecuvântarea și băutura căii celei înțelepte, iar în fața ochilor ei lucește în razele dimineții apa Prutului și undeva, pe o colină, i se înălța casa.

Se trezi de-a binelea. În minte îi venea chipul lui Dimitrie și o durere îi fulgeră inima ca un cuțit. Avea puterea să nu-i stea în drumul lui cel nou pe care viața și țarul i-l cereau. Știa că dragostea și prețuirea țarului nu îi erau de ajuns. Trebuia să aibă legături mai adânci cu pământul, care avea să fie patria copiilor lui. Pentru binele lor se cerea acest lucru.

Knejii îs buni la vorbă, dar la faptă… cine știe ce pot pune la cale, câtă vreme rădăcinile lui nu se prind prin legături de rubedenie pe acest pământ primitor, dar și necunoscut lor. Natașa, fiica kneazului Trubețcoi, e tânără, frumoasă, deșteaptă; va avea toate pricinile să-l facă fericit și mai cu seamă că e fiica unui kneaz cu multă putere.

Cu fața răvășită și ochii în lacrimi o chemă pe Zamfira.

— Ce ți-i jupânița mea? Iar ți-e rău.

— Alta-i pricina.

Ochii Zamfirii cătară lung la ea.

— Mi-e dor de casă. De Moldova. Nu vreau să mor pe aici. Vreau să mă întorc la ai mei.

Ochii Zamfirei se făcură nemăsurat de mari.

— La ai noștri?

— La ai noștri: buni, răi, acolo mă trage soarta, întâmplă-mi-se ce mi s-o întâmpla.

— Merg și eu, nu?

— Mergi dacă nu ți-e teamă de drum, și, mai cu seamă, dacă știi să ții o taină.

— O țin… da, jupânească, pare-se că ai primit carte de la Măria-Sa?

Din cauza cărții acestea, vrei să părăsești Harcovul? Ce scrie?

— Să mergem la Petersburg. Vine să ne ia.

— Și… nu stai?

— Nu.

— Te-ai gândit bine?

— Și răzgândit.

— Dar eu ziceam… credeam…

— Ce crezi tu e una, ce fac eu e alta. Mi-e dor să fiu acasă, să stau pe pământul meu.

Toată ziua Anca nu-și mai află locul. Spre seară puse să-i fiarbă niște ierburi a căror zeamă o făcură să se liniștească. Afară ploua mărunt, picurii cădeau peste stratul gros de frunze și izbeau în ochiurile mici ale geamurilor. Baba Anica, găinăreasa, veni cu coșul cu ouă. Era bătrână și adusă din spate.

— Jupânească, jupânească, o să se întâmple ceva. Am găsit un ou cu două gălbenușuri.

— Și ce-i babă Anică?

— Eh, ce să fie, ori mor eu, ori vin să ne prade ăia cu ochii mici.

— Taci, babă Anică, nu se întâmplă nici una nici alta.

— Așa, așa. Să te audă Dumnezeu, – și plecă încovoiată și cu coșul golit sub braț pierzându-se în ploaie.

Își văzu de treburi și aprinse devreme lumânările prin casă. Era umed și întuneric. Vântul vâjâia izbind crengile goale de pereții casei. În noaptea aceea fumurie apăru Gavrilă. Venea șuierând pe calul său murg, cu o pată albă în frunte. Barba-i roșie se desluși mai întâi în cadrul odăii unde își ceruse învoirea să pătrundă. Alți trei cazaci descălecată în curte.

— E noaptea sfântului Gurie, zise el, acum m-am prins că vin și iată am venit.

— Credeam că ți-ai uitat cuvântul, îl privi Anca drept în ochi.

— Gavrilă are un cuvânt și nu și-l uită. Mi-am adus tovarășii, ca să te însoțim la drum. Plecăm până nu s-așterne iarna. Poftim! îi întinse el un pachet. Ea îl desfășură și văzu cu mirare iconița pe care o lăsase în palatul de la Kiev. Poartă noroc, adăugă cazacul. Cine o poartă nu-și pleacă capul, cine o are, izbește când și unde trebuie.

— De unde o ai? întrebă ea.

— De la un creștin.

— Văd eu că-i creștin. Da cum ai luat-o?

— Ei, multe vrei să știi. De la Kiev.

— Ai fost la Kiev.

— Să zicem. Altfel cum aș fi adus-o?

— Acolo-i și palatul kneazului.

— A ars.

— Tu ai făcut-o? De ce?

— Fiindcă-s fătat, nu ouat.

— Te poate costa capul.

— Mâine plecăm. Suntem patru. Și acum să nu ne pierdem vremea.

— Mie de ce mi-ai spus?

— Ca să știi că n-am făcut-o câtă vreme ai fost acolo.

— Tu nu cunoști iertarea?

— Nu-s călugăr, îs cazac.

Anca se duse în treburile ei. Împreună cu Zamfira orândui toate cele trebuincioase plecării. Zamfira nu se mira, nu spunea vorbe de prisos, numai ochii ei negri străluceau ca de febră. Își târa piciorul beteag prin încăperi cu o repeziciune care uimea.

Nu-și pregătiră decât de-ale hranei, pentru ele și însoțitori, și câteva veșminte. Dimitrie le dăduse milostivenia lui cât fuseseră în pribegie, acum nu mai aveau nevoie de ea, acum se rupeau de sub oblăduirea sa. O singură dată întreabă Zamfira:

— Dacă ne află că plecăm în Moldova, se poate să ne ia viața pentru neascultare?

— Se poate. Domnul are drept de viață și de moarte asupră-ne. Țarul i l-a dat.

— Da noi plecăm! hotărî Zamfira.

— De bunăseamă.

— Când văd ce tare ți-e inima, cresc în mine alte puteri.

— Inima mea… Anca simți că o înăbușe plânsul și părăsi încăperea cu pași repezi.

Lăsă logofătului cheile casei și-i spuse că are să plece peste câteva zile să se închine la una din mănăstirile din preajma Harcovului, că se apropie ziua kneazului și se cuvenea să-i facă cuvenitele daruri către sfintele fețe, pentru ca să se roage spre fericirea și izbânda lui Dimitrie.

Noaptea nu închise ochii. Puternic și stăruitor o urmăreau chipul, vorba și fapta lui Dimitrie.

IX

În casa de lemn cu obloanele galbene, a cărei grădină nesfârșită mergea până pe malul Moikăi, Dimitrie nu dormea. Se refugiase aici, din palatul fumuriu, cu lachei țepeni, pe care i-l dăruise țarul. Aici, în acest mic pavilion, obișnuia să scrie, să gândească. Odaia era simplă, îmbrăcată în scoarțe moldovenești cu trandafiri mari, cu divane joase, și singurul lux al acestei încăperi era masa grea de scris, din lemn de nuc, pe care se afla sculptată stema cu zimbru, soare, stele și corn a Moldovei. Aceeași stemă

era sculptată și pe jilțul înalt pe care ședea Dimitrie. Pe o poliță de pe peretele văruit, se aflau mai multe cărți, ca *Letopisețul Țării Moldovei* și *Cronica Țării Moldovei*, de Grigore Ureche și Miron Costin. În candelabrul de bronz cu patru brațe, ardeau lumânări de ceară albă. Pe masă era totul pregătit pentru scris și totuși Dimitrie nu se putea concentra. Toată încăperea aceasta îi amintea de alt ținut, de o parte din copilăria și tinerețea lui și nostalgia îl cuprinse. Se sculă de pe scaun, deschise larg geamurile; simțea că se înăbușe. Afară era noapte răcoroasă de septembrie, și una din ciudățeniile naturii, cu care el nu se putea obișnui, era alba luminozitate a acestor ore târzii. Suflă cu putere în lumânări. Prin obloanele deschise lumina stranie a nopților din Petersburg pătrundea în încăpere. De departe se auzi strigătul prelung al păzitorului de noapte: „Este ora unsprezece, dormiți în pace, oameni buni! Este ora unsprezece”. Glasul se pierdu în depărtări, apoi tăcerea cuprinse orașul.

Dimitrie rămase rezemat de fereastră, cu ochii larg deschiși. Se gândea la viața lui, ce a rămas în urmă și ce va fi înainte. Îl prinsese un dor ciudat de Moldova. Se revedea la Trei Ierarhi, împreună cu Țarul Petru I, atunci când îl primise în ospeție și când făcuse tratatul prin care se învoia să vină cu 10.000 mii de moldoveni, plătiți din visteria țarului, în războiul contra turcilor.

El s-a rupt de turci, pe habsburgi nu-i poate suferi, și a găsit aici un refugiu numai pentru el și o mână de credincioși. Dar ce fac atâția Moldoveni rămași în țară? El a vrut mult pentru ei, și l-au înțeles puțini. Până și partida ruso-filă a boierilor îl părăsise; nici Neculce nu mai răbdase să stea departe de țară.

Pe el, vremurile de ostatec îl obișnuiseră cu depărtările. Anca?… Chipul ei îi veni în minte, cu ochii mari, încrezători, cătând într-ai lui. Femeia aceasta cu vorba molcoamă, și cu gesturi gingașe era o fărâmă din Moldova, o fărâmă din ce lăsase în urmă, de aceea poate o iubea. Țarul îi spusese jumătate în glumă, jumătate în serios că el ar fi de părere să o ia pe prințesa Trubețkoi de soție. Profitând de o clipă de bună dispoziție el îi răspunsese că, dacă țarul îi îngăduie, el are să dea răspunsul mai târziu, că e bătrân și la patruzeci și ceva de ani, ar fi mai potrivit să-și ia o soție mai apropiată ca vârstă și, apoi, o moldoveancă, poate că l-ar înțelege mai bine.

Țarina, cu tactul ei de femeie, înțelesese și îndemnase pe țar să nu mai stăruie, și atunci el îi scrisese Ancăi să-l aștepte de Sfântul Dumitru că vine la Harcov. Distanțele erau îngrozitor de lungi și avea zile întregi de călătorit

până să ajungă iar pe malul Niprului, dar își simțea sufletul tânăr gândindu-se la sora lui Neculce, care arăta proaspătă și sprintenă și, mai cu seamă își aminti de boala ei, de ucazul țarului care-l chemase la Petersburg, despre zvonurile unor noi campanii în răsărit.

Ieși cu pași mari din casă. Aerul pinilor îi făcu bine. Bărbaților nu li se cade visarea. Se plimba în noaptea albă, care făcea să-i vină gânduri, cum nu mai avusese până atunci. Niciodată nu se putea obișnui cu clarul acesta albăstrui, ce învăluia orașul! Acestea erau nopțile lui de priveghi în care se simțea străin și trist. Țarul chemase la Petersburg pe prințul Trubețcoi și pe Natașa. Îi întâlnea la palatul cel mare de pe malul Nevei; fata îi zâmbise ciudat și intimidat; fusese poftit și la palatul lor. Acolo, ca și la Kiev, desfășurase un lux orbitor.

Dimitrie își spunea în sinea lui că ar fi tare bucuros dacă tinerei prințese i-ar fi drag vreunul dintre tinerii cneji de la curte; erau de neam bun, și poate așa, țarul va uita de propunerea pe care i-a făcut-o. E adevărat că la 42 de ani pe care îi avea se simțea în deplină putere, dar sufletul îi era obosit.

În noaptea această albă, Dimitrie își aducea aminte cu limpezime fiecare întâmplare a vieții lui.

A doua zi, împreună cu contele Tolstoi, se afla în palatul modest, cu un singur cat, pe ai cărui pereți exteriori erau sculptate în basorelief faptele mai importante din viața țarului Petru I.

Lângă acest palat se ridica în toată splendoarea ei grădina de vară, de unde, priveghind malurile Nevei, răsăreau sculpturi în piatră albă, care înfățișau figuri mitologice. În clădirea aceasta, unde fuseseră chemați cei doi consilieri ai țarului, aceștia îl aflară pe Petru Alexievici la strungul cel mare din încăperea de jos. Țarului îi plăcea să umble îmbrăcat foarte simplu, ca un breslaș mai de seamă din Olanda sau Germania. Dacă nu ar fi fost statura lui neobișnuit de mare, vioiciunea arzătoare a ochilor lui îndrăgostiți de tehnică și progres, siguranța domnească a gesturilor și acel ceva nedefinit, care caracterizează pe toți acei obișnuiți a fi ascultați, n-ai fi bănuit la prima vedere, în această ființă concentrată asupra învârtirii strungului pe stăpânul tuturor rușilor.

Cu cizmele înalte și cu vesta cafenie de piele, cu o mică mustăcioară pe fața-i rotunda, cu chipul încordat asupra șpanului care sărea de la strunjit, Petru domina cu statura-i întreaga odaie, ale cărei ferestre împărțite în carouri mici erau larg deschise.

Aruncă o privire asupra celor doi înalți demnitari, și privirile-i scânteiară. Nu opri strungul din mers, ci le făcu numai semn cu mâna să se ferească din calea șpanului. Apoi își ațintì privirea asupra piesei strunjite și, după câteva clipe în care își măsură din ochi lucrarea, îl opri, cu o expresie de satisfacție pe față. Toată înfățișarea lui masivă, părea a spune: am vrut și am făcut și aceasta.

Dimitrie zâmbi; avea senzația aceea liniștitoare și ciudată pe care ți-o dă apropierea unei ființe puternice. De fapt, se înțelesese cu Petru, de când acesta venise pentru prima oară în Iași, înainte de a se hotărî lupta cu turcii. Îi plăcuse felul lui deschis și fără ocolișuri, cu care îl întâmpinase. Contrastul între felul de a fi al demnitarilor din Constantinopole, în care trăise atâta vreme, politica aceea ascunsă și perfidă a dragomanilor îl dezgustaseră până la saturație. Pentru firea sinceră și zgomotoasă a lui Petru Alexievici fusese o revelație, care-l atrăsese într-un fel nou de înfăptuiri, într-un fel nou de viață.

În felul lor diferit își iubeau fiecare țara și oamenii ei, Dimitrie vrând să-i scape de jugul din afară, Petru vrând să-i aducă la o viață nouă, dezîmbâcsită de tenebrele tradițiilor și ale înapoierii în care o ținiuseră până atunci interesele knejilor, bucuroși de a stăpâni moșii întinse în care mujicii țineau loc de vite de povară. Amândoi erau în plină maturitate, amândoi călătoriseră mult; amândoi visaseră și înfăptuiseră din visele lor; țarul în fapte, Dimitrie în slove; amândoi prețuiau viața și bucuriile ei, amândoi erau iuți la fire, atât că fostul domnitor trăind ani mulți pe malul Bosforului ca supus, se obișnuise să se stăpânească, pe când Petru nu avea această constrângere.

Își zâmbiră cu ochii, cu prietenia care leagă doi bărbați și nu care desparte un supus de un domnitor.

Țarul spuse:

— Și acum, la lucru, în cabinetul meu, domnilor.

Intrară într-o altă încăpere, tot atât de simplă ca și prima, atât că în locul aparatelor, pe mesele franțuzești se aflau întinse hărți, lucrate cu migală, pe care erau înfățișate ținuturile dinspre Suedia, Polonia, Austria, Turcia; mai cu seamă amănunțit redate cele din preajma celor două mări: Baltică și Neagră, „lacul suedez” și „lacul turcesc” cum le numise cu adânc năduf atâția ani Petru I.

Pe pereții acoperiți cu alte hărți, erau însemnate în mod special, cetățile Azovului, a Petropavlovskului, Nerva și Poltava.

În încăperea aceasta puternic luminată de soare, veșnic îmbâcsită de fum de tutun, Petru păru de două ori mai înalt și mai negru. El se afla în acea epocă a vieții sale, în care față de mulți dintre cei de la curte era aspru, tăios, căci știa că luptă pe față și pe ascuns cu un anumit partid rusesc, care se opunea reformelor lui. Avea alături boieri ca: Lev Kirilovici, Stresinov, Apraxin, Boris Golițin, Romidanovski și Trubețcoi, dar alții poate că așteptau să-l lovească din umbră, așa cum făcuseră, pe vremi, când el, copil fiind, boierii momiseră pe streliți să se revolte.

Dimitrie știa că se bucură de încrederea lui Petru. Din cauza Țarului, turcii renunțaseră să-l mai vadă pe Dimitrie Cantemir ispășindu-și păcatele la Edecule, în schimb se mângâiară, răzbunându-se cu dublă cruzime asupra lui Brâncoveanu.

În camera aceasta, unde cu ochii pe hartă discutau ore întregi cu „domnul tunar", cum îi plăcuse lui Petru înainte să i se spună, Dimitrie uita de necazurile lui, nu se mai simțea străin și trist. Acest descendent din Romanovi știa să fie un prieten sincer la nevoie, de aceea Dimitrie îi era devotat; totuși o urmă de melancolie și tristețe îi stăruia undeva, în ascunzișul sufletului său.

Dimitrie își aruncă ochii pe geamurile larg deschise, prin care pătrundea puternic mirosul rășinii de pini. Pe o masă erau așezate stacane mari pentru bere. În colț – un butoiaș pe picioare de lemn de cedru. Petru, cu pași mari, merse și își umplu singur o stacană, îndemnându-i pe ceilalți să facă la fel.

Tolstoi și Cantemir îi urmară exemplul, apoi la un semn al țarului se așezară pe scaunele de piele, în fața unei hărți ce reprezenta tot țărmul Balticei. Lupta cu suedezii dura de mult; tacit, fie ca un război rece, fie în încleștări ce costaseră sângele multor oameni, țărani și streliți. Carol al XII-lea îi fusese ca un ghimpe în coasta lui Petru, și Dimitrie știa acest fapt și nici nu-i uitase cuvintele „suedezii ne vor bate până vom învăța de la ei cum să-i batem". Vorbele acestea le rostise Petru de multe ori. Și iată că acuma victoria părea a se apropia…

Flota îi era închegată și puternică. Trecuse timp, călătorise în Germania și Olanda, își specializase meseriași, el însuși se specializase în 14 meserii, pentru a ști ce să ceară oamenilor lui. Dar îi trebuia ieșire la mare, se lupta să o aibă. Îi trebuiau Carelia, Ingria, Letonia și știa că le va obține, cu toată împotrivirea vitejească a suedezilor, cu toată violența polonilor.

Cu sfaturile și cultura lui, Dimitrie îi fusese alături permanent; studiase pentru Petru, căutând să afle cât mai multe din viața acestor suedezi, care de

dincolo de marea Baltică domneau poate acest nord al lumii și nu se temeau de nimeni sub Carol al XII-lea, cel care scrisese într-un oraș cucerit: „Eu l-am cucerit, nici dracul nu mi-l va lua”.

Dimitrie locuise la Constantinopole și înțelegea într-un fel, mult mai bine decât Petru, ce însemnau dedesubturile politicii răsăritene și apusene. Îl ajutase de multe ori, sfătuindu-l să aibă răbdare, să nu-și dea gândurile în vileag atunci când mâniile cumplite secerau sufletul lui Petru Alexievici; se înspăimântase și el uneori de furia lor, dar trebuia să recunoască că erau drepte, că nu făceau decât să pedepsească, e adevărat însă cu multă cruzime, pe vinovații care-i ședeau în cale.

X

Când răsăriră zorii fumurii de toamnă, porniră la drum două femei în troică, însoțite de patru cazaci cu șalvari largi, cu păr bălai încurcat pe frunte, cu arme lucii la brâu și cu puști în spinare. Cerul cenușiu coborâse parcă aproape de pământ, apăsând pe coviltirul troicei trasă de trei cai murgi, ce fugeau spre zările larg deschise. O burniță măruntă se porni odată cu vântul, care șuiera răscolind cu un bici uriaș fiecare colțișor. Îi gonea vântul din urmă și ploaia măruntă îi plesnea în față.

— S-așterne iarnă timpurie, spuse Gavrilă înfundându-și căciula pe ochi, s-ar putea să avem ninsoare.

În volbura depărtărilor, cârduri de ciori și de stăncuțe se ridicau de pe miriștile goale, punctând zările cu mari litere negre. Primul popas îl făcuseră la Poltava coborând în jos spre câmpurile care duceau spre Nipru, mult mai la sud de Kiev, spre Kremengiuk, de unde drumul avea să urce din nou spre coline, pentru ca, trecând prin Olivopol și Balta, așezări vechi, vestite pentru târguri de cai și cunoscute cazacilor, să meargă spre Nistru, să-și croiască apoi cale până la malul Prutului.

Între Poltava și Kremengiuk, drumul desfundat de ploi curgea între miriști și câmpuri pustii. Făceau popas în câte un sat, dormeau pe cuptorul lat, care ținea loc de pat din izbele mujicilor; cazacii beau vin cu măsură, iar femeile ceai fiert în ceaun, deasupra vetrei. Din puținul ce-l aveau cu ele, Anca și Zamfira împărțeau copiilor bălani, îmbrăcați în sumane cafenii.

Din ce în ce, câmpurile coborau spre Nipru, iar zloata și burnița începuseră a se preface fie în fulguiri ușoare de zăpadă, fie într-un fel de ace tari de gheață. Așa porniră la Kremengiuk, care era pe atunci o așezare cu vreo zece mii de oameni, cu târg întemeiat, cu cârciumi, han, și unde

oamenii dintre Nipru și Doneț își încrucișau drumurile și își schimbau mărfurile. Două mori de vânt, cu aripile în veșnică mișcare, deschideau drumul spre târg. Se înălțau pe un loc larg, în spatele căruia alte zece mori de vânt își adunau freamătul și mușterii, pe câmpul desfundat de ploi, străjuind în depărtare apele Niprului.

Ulița morilor era plină de care și vite, de oameni bărboși, groși și înalți, de femei învești mântate în scurteici căptușite cu vulpi, ce păzeau sacii cu grâu și secară din vârful căruțelor.

Făcură un popas la mori. Aici era și fântâna de unde aveau să-și adape caii. Lumea sta roată în jurul unui slujitor domnesc, care tocmai bătuse toba spre a-i aduna, și acum glăsuia:

— Spre știrea tuturor, ostași, târgoveți, negustori, țărani; să se știe și să se spună din gură în gură, cine află să dea de știre și altora: treizeci de bani de argint răsplată acelui care va da de știre și va da prins pe cazacul Gavrilă Colceag, de baștină din târgul Voroneț ului pe malul Donului; cazacul s-a făcut vinovat de nesupunere, răzvrătire și dare de foc față de luminăția-sa kneazul Trubeț coi din Kiev. Cazacul n-are mai mult de douăzeci și cinci de ani, părul și barba roșii; e dispărut din ținutul lui; cine-l dă pe mâna stăpânirii are 30 de ruble de argint, cine-l tăinuiește, va fi împreună cu el ars de viu după ce a fost tras pe roată. Să se știe, să se audă, să se spună mai departe.

Toți auziră, toți se cruciră, dar nimeni nu avea ce răspuns să dea. Cazacul nu fusese văzut în părțile acelea.

Căruța și cazacii nu mai intrară în târg, îl ocoliră și de acum încolo merseră pe drumeaguri mai ferite; Gavrilă își dădu jos barba. Anca porni călare mai departe, îmbrăcată bărbătește. Ținuturile de aici deveneau nesigure. Poposeau prin sate, în izbe de lemn, în bordeie ridicate în marginea colinelor.

Se așternu iarna de timpuriu. Mergeau cu crivățul urlând pe urmele lor, gonindu-i cu înverșunare, arzându-le obrajii, făcând să le usture mâinile pe dârloage, aruncându-le în față chiciura și promoroaca de pe crengile stejarilor, a gorunilor, a sălciilor din cale.

Trecuseră două săptămâni de când părăsiseră Harcovul și, cu cât mergeau spre miazăzi și apus, vântul se ținea după ei, umplând pădurile cu șuierul lui necontenit, îndoind ramurile, învolburând vadurile încă înghețate, scoțând la iveală vietățile pădurilor.

Drumul cu troica se făcea tot mai greu și Zamfira se trăgea la față pe zi ce trecea. Sub ochii negri și sprâncenați apăruseră cearcăne mari. Își pusese fân mult sub piciorul bolnav și se învelise bine în blana de lupi.

De la întâmplarea de la Kremengiuk, intraseră o singură dată într-un han, la Uman, dar acolo, pe perete, găsiseră același ucaz privitor la Gavrilă, și Anca hotărâse să se ferească de cârciumi, unde-i putea paște primejdia. Poposeau de obicei la marginea câte unui târg, și ceilalți cazaci, care-și răseseră și ei bărbile, mergeau să cumpere cele trebuincioase drumului, pentru cai și oameni.

Pe drum – călători puțini pe vreme de iarnă; câte o cruce își întindea brațele ici și colo, câte un sat apărea pricăjit cu oameni nevoiași; satele pe moșii, moșii ale knejilor, oamenii ai knejilor. Când îi întrebai ce sat este răspundeau: „Satul Dianca pe moșia Jitomir a kneazului Moruțin”. Sat liber, om liber n-au întâlnit. „Copilul este al părinților, nevasta a bărbatului, dar omul de ce trebuie să fie al altcuiva, așa cum sunt boul și calul?” se întrebă Anca.

Vuia vântul în oțetarii desfrunziți, în duzii și merii sălbatici, vuia vântul în șurile de fân, se răscolea din ape, din pâcla albă a ninsorii, și ei călătoreau mereu. Anca avea drept armă o ghioagă țintuită, pe care o purta atârnată la oblâncul șeii.

Anca se schimbase, cu obrajii arși de vânt și ger, cu trupul mai subțiat parcă, cu ochiul mai iute și vorba mai măsurată.

Călărea între cazaci, de parcă ar fi fost bărbat și curios lucru și cazacii la fel o prețuiau ca pe un bărbat.

Zâmbetul ei frământat îi pierise de pe buze, lumina dulce din ochi se stinsese, sfiala mișcărilor dispăruse.

— Te-ai schimbat, jupânească Anca Bogdanovna, îl spuse Gavrilă.

— Cum m-am schimbat?

— Parcă ai fi lăsat în urmă molcomeala și blândețea.

— Am lăsat tinerețea.

— N-aș zice. Ești mai sprintenă acu.

— Mai sprintenă și mai bătrână.

— Nu ești bătrână, ești numai mai… mai aspră.

— Mai închisă la inimă.

— Ce-ți lipsește n-ai să mai găsești și ce ai să găsești ți-a lipsit mai mult decât crezi.

— Vorbești în pilde?

— Așa se zice că vorbesc moldovenii. De acu eu și cu tovarășii mei ne tocmim oșteni la moldoveni. Calea înapoi ne e închisă pe câtăva vreme și ni-s capetele prea scumpe să le pierdem.

— Zi unul găsește ce a pierdut și altul pierde ce a avut?

— Așa vine.

— N-ai să te simți străin la noi și de vrei, poți rămâne pe lângă mine cu ceilalți cazaci.

— Cazac să stea la ușa unei femei? Gavrilă râse scurt. Nu, jupânească. Asta nu. Noi suntem cazaci și dacă slujim, slujim unui bărbat.

— Atunci, acuma de ce ai venit cu mine?

— De ce? Ca să te apărăm, nu ca să te slujim asta-i una. Mi-ai scăpat viața, eu îți scap sufletul.

— Ce vorbă e asta?

— Jupânească Anca Bogdanovna, ți-e inima prea simțitoare și vezi cu ochii ce nu se vede. Ți-e locul printre ai tăi, și acolo te duc; am încercat odată să sădesc un brăduț în stepă la noi și a pierit. Așa ești și tu, jupânească.

— Și a doua care e?

— A doua? Vreau să mai văd cele lumi și cele neamuri înainte de a încărunți, și să nu stau sub hatmania lui Scoropodoki pus de țar. Ăsta nu-i Hatman, e slugă la țar. Hatmanul e ăl de-l alegem noi.

— Ești sigur că ai să încărunțești cu firea ce o ai?

— Tocmai d-aia. Vântul vuia în urma lor, îi ajunse din față și la cotitura drumului le curmă firul vorbei. Gavrilă mai adăugă: Întâmple-se ce s-o întâmpla, dar tot îi mai bine decât să fiu sub ocârmuirea Petersburgului, să-mi puie legi și cătușe. Noi ne-am câștigat libertatea în luptele cu tătarii și n-o să ne plecăm grumazul decât dacă o să vrem. Dacă și șleahticii au căpătat moșie lângă noi, ce mai avem de așteptat?

Tăcură. Ajunseră în preajma unei păduri la marginea căreia se înălța singuratică o izbă mare de lemn, cu un șopron larg alături. La ciocăniturile lor le deschise o femeie mai în vârstă. Era nevasta pădurarului; omul îi era plecat în sat, și înăuntru pe cuptor zăcea un bătrân cu sprâncene stufoase și ochi albăstruii. Mâinile umflate îi erau întinse peste țolul gros cu care era învelit. Barba-i albă părea ca o coamă răsfrântă peste învelitoare.

Femeia locului, pe nume Marusia, îndatoritoare și bună, îi ospătă pe toți cu borș de ciuperci și cașă și le dete dintr-un burduf rachiu de mure. Moșul de sus de pe cuptor, nu zicea nimic, îi privi cât se ospătară, apoi când

cazacii își făcură semnul crucii după masa caldă la care râvniseră de câteva zile, spuse:

— Vreți să treceți apa Nistrului?

— Da, răspunse Gavrilă.

— După cum îmi pare mie, ați fi ostași cazaci. Tăcură oamenii. Moșul adăugă: Fugari.

Anca ridică ochii.

— Mă întorc în țara mea, nu fug.

— Ehei?! Dumneata, oricine ai fi, se cunoaște că nu ești bărbat ca toți bărbații, ci mai degrabă pari a fi vreo kneaghină fugită de la mănăstire și ți-ai luat valea încotro ai văzut cu ochii. Nici de prin părțile noastre nu pari a fi că ești subțiratică și aprigă. Nici domnia-ta nu știi ce-ți zace în suflet, da nici cu drăgușul alături nu alergi, că altcum nu ai fi așa de înnegurată. Ce pârjol te-o fi gonit la drum pe așa vreme nu știu, la ce liman ajungi, încă nu-i în căderea mea să aflu, dar pe flăcăii ăștia de-i ai în jur știu că i-a paște moartea de i-a prinde.

— Ce vorbești, tătucă? – făcu Marusia ochii mari.

— Așa, cum vorbesc. A trecut călărețul stăpânirii pe aici și a dat veste podarului că de a vedea bărbați cazaci în număr de patru, voinici, tineri, cu bărbi roșiatice și păr bălan, sub niciun chip să nu-i treacă apa, ci să-i amețească cu vorba, să anunțe slujitorii stăpânirii și să-i întoarne pe jos, legați, până la Balta unde are să-i judece și să-i puie la cazne ca răzvrătiți față de un înalt kneaz din Kiev. I-au lepădat podarului Afanasie un ban de argint pentru trebușoara asta, chiar el, cu mâinile lui mi l-a arătat și știu cât ține la bani. Ar vinde-o și pe mumă-sa din groapă de i s-ar plăti.

— Și dacă nu ar trece cazacii pe aici?

— Ei, cazacule, cazacule, dar cum să nu treacă? Le-au luat urmele că i-a vândut o crâșmăriță care i-a văzut la Balta, și de acolo încoace i-a tot pândit. Dar se vede, că ați avut norocul să mergeți pe drumuri neumblate de nu le-ați căzut în mâna.

— De unde știi dumneata taică, ce suntem noi? Și ce te face să ne spui toate astea, întrebă unul din cazaci.

Afară se pornise o ninsoare deasă cu fulgi mari și urletul vântului pătrundea prin horn, învăluindu-i și făcând să joace flăcările în vatră, iar jocul lor arunca lumini și umbre peste toată odaia. Se priviră neliniștiți, pierindu-le pofta de somn, cu toată oboseala drumului. Moșul părea că nu se tulbură de nimic alta decât de vorbele lui și de soarta drumeților.

— De unde știu? Ia uită-te la mine! A ce seamăn eu? A mujic sau a cazac?

Marusia își puse mâinile la gură, speriată. Bărbații îl priviră cu luare aminte; apoi văzură că omul n-avea plete și că mustățile lui și barba erau tunse așa cum numai la ei se purta.

— Ia ridică scândura de lângă lădoi, mai adăugă el către Gavrilă.

Acesta ridicând-o, văzu o sabie încovoiată, scurtă și un brâu vechi de piele. Sabia căzăcească, – brâu căzăcesc. Privi mirat la bătrân.

— Ei! Ai aflat de unde știu că sunteți cazaci?

— Și dumneata ești cazac, se mirară ei, ce cauți aici… singur?

— Ce caut? M-au aruncat și pe mine valurile vieții, așa ca vântul frunza desprinsă din pom. Nu mi-am plecat nici capul nici brațul, – neam de oșteni am fost și am avut legile, datinele și apucăturile noastre; a vrut un kneaz să ne încalce… să ne facă mujici, să ne bage pumnul în gât. Asta-i demult… voi nici nu erați născuți. A vrut să ne fărămițeze, să ne dea alte legi și alte năravuri; pe bărbați ne-a trimis contra tătarilor de ne-a împuținat stanița; ne-a băgat prin toate luptele, doar, doar, n-o mai avea cine să se întoarcă acasă. Și asta n-a făcut-o numai cu noi. A făcut-o cu multe stanițe. Când zicea vorba „zaporojan” i se strepezeau dinții. Ne-a împuținat dar nu ne-a măcinat. Era pe vremea hatmanului Mazepa, care pricepuse că țarii de la Moscova vor să ne desființeze pe noi. S-a împrietenit cu suedezii ca să ne dea din nou putere și libertate, dar toate au dat greș în Ucraina asta moscovită. După ce m-am sfârtecat în toate războaiele și nu m-am ales cu nimic din cele pentru care ne-am luptat, așa m-am scârbit, că mi-am luat lumea în cap. M-am tras aici, departe, să nu mă mai frigă la inimă dorul căzăcesc după libertate și m-am însurat cu o fată ca o creangă de alun sălbatic, mândră și mlădioasă care mi-a făcut-o pe Marusia și apoi am pierdut-o.

Am dat-o și pe ea după un pădurar venit de dincolo, din Moldova, că semăna mai mult a cazac decât cu cei de pe aici. Apoi am ologit, stau pe cuptor și mă ard în mine până m-oi stinge de tot.

— Cum îți zice, moșule? întrebă Anca.

— Procopie îmi zice.

— Am să te pomenesc în rugăciunile mele.

— Numai păcat că nu s-a gândit nimeni să-mi împlinească vrerile cât am fost în putere, cât am fost în viață, de-oi muri…

— Nu m-am gândit la moarte.

— Se gândește ea la mine așa cum, ca femeie ce ești, te-ai gândit la rugăciuni. Haina ce te înveșmântă e una, sufletul alta.

— Ce-i de făcut, moș Procopie? întrebară cazacii.

— Eu știu să vă spun atât: plecați acu, noaptea, până nu se face ziuă. Altcum, ziua, vă prind oștenii stăpânirii. Marusia o să vă arate drumu'.

— Și căruța?

— Căruța? Mai bine trei cai de schimb decât să vă încurcați în drum. Luați femeia pe cal.

— Să pornim atunci, hotărî Gavrilă, și-ți mulțumim de bunătate.

Săriră din locuri, se îmbrăcară în grabă. Din pădure se auzeau urlete de lupi. Pe Zamfira o luă Gavrilă pe calul lui. Puseră desagii pe cei trei cai liberi pe care-i prinseră fiecare câte unul. Apoi ieșiră în noapte.

— Marusia, arată-ne unde este podul. Nu merge mai departe, poate să fie cu încăierare. Auzi lupii?

Marusia din ușa izbei le arătă puțin mai la stânga o vâlcea care cobora spre Nistru.

— Acolo jos o să dați de un stejar vechi, trăsnit, mare, nemaipomenit de mare. Drept în față e vadul cu podul umblător. Nistrul nu e înghețat, opăcinile sunt în bărci. Dacă trag cazacii voinicește la opăcini, trec caii și femeile dincolo și-i mai bine să lăsați podul acolo. Așa li se va pierde urma.

Glasul nu se mai auzi în urletul vântului.

Coborâră în grabă spre luncă. Din urma lor, un șir de luminițe roșii porni a se mișca ferit, temându-se, în marginea pomilor. Un urlet stins străbătea prin palele vântoasei. Călărețiii mergeau în grup strâns, cu Anca la mijloc. Caii înaintau cu greu pe drumeagul troienit și ciuleau speriați urechile, sforăind pe nări și stăpâniți cu greu în dârlogi.

— Lupii, șopti Anca.

Cu tot vântul care șuiera, Gavrilă înțelese.

— Nu te speria. Scăpăm.

— Cum?

— Scăpăm.

Drumul cobora spre fluviu. Dădură de stejarul trăznit, care aproape că închidea calea. Drept înainte, se vedeau apele învolburate și umbra neagră a podului. Mai ferită, la o parte, era coliba podarului; prin bășica de porc care ținea loc de geam străbătea o dâră de lumină.

— Nu s-au culcat.

— Pândesc.

— Iute, spre pod!

Gavrilă își avântă calul și ajuns la vad, îl struni.

Sări jos și în viscol căută să desprindă otgoanele care-l legau de țărm. Caii și femeile urcaseră pe pod, când din coliba podarului ieșiră șase oșteni înarmați. Se repeziră asupra cazacilor care descălecaseră și începu o luptă pe viață și pe moarte între cazacii osteniți de drum lung și oamenii stăpânirii. Săbiile ieșiră din teacă fulgerător. Izbeau cu chibzuință cazacii, retrăgându-se încet spre pod spre a-i apăra intrarea, ca niciun oștean să nu sară pe punte. Ajunși la intrarea podului, lupta se înteți. Sclipeau săbiile vâjâind.

În curând sângele începu ă păteze albul zăpezii. Părea că tinerii cazaci vor fi curând răpuși. Oștenii îi împingeau treptat spre intrarea podului, aflată acum la doi pași. Deodată, din dreapta apăru în coasta oștenilor o umbră, care se năpusti cu toată furia în mijlocul lor, învârtind cu măiestrie o ghioagă ghintuită. Primul oștean lovit căzu, ceilalți avură un moment de uluire, neștiind cine-i atacă din coastă. A fost de ajuns această șovăire din partea lor, pentru ca tinerii cazaci să se avânte cu ultimele forțe asupra oștenilor. Mai căzu un oștean în încăierare; altul îngenunche atins în tâmplă de ghioaga Ancăi, pentru că Anca era umbra care s-a avântat asupra lor. Cei rămași au început să șovăiască încet, încet se retrăgeau spre coliba podarului, când un urlet prelung și înfiorător sparse întunericul. Haita de lupi apăru în spatele colibei, pe malul înalt. Ca scântei de la foc le sclipeau ochii.

Acum oștenii rămași nu mai aveau de ales. Trebuiau să ajungă cât mai repede la colibă; cu haita de lupi nu se puteau pune. Luară pe sus pe cel rănit mai ușor și se refugiară în colibă. Haita de lupi adulmecă prada. Se aruncară flămânzi asupra celor doi oșteni căzuți în zăpadă.

Cu o lovitură de sabie, Gavrilă tăie odgonul ce-l ținea legat de mal și se urcară toți pe pod. Anca era lângă ei, cu ghioaga însângerată, cu brațul rănit; luptase alături de cazaci, fără nicio vorbă, fără a face vreun zgomot. Unul din cazaci era rănit la umăr, Gavrilă se alese cu o ureche tăiată; ceilalți scăpară cu răni mai ușoare.

Cazacii se opintiră la opăcini și în curând podul se depărta de mal. Vâsleau cu greu în apele învolburate, ninsoarea cădea din ce în ce mai des, nu se mai vedea la doi pași. Se auzea numai mugetul apelor, pe care crivățul își plimba telegarii. Cazacii erau vlăguiți de tot, trei câți trăgeau la opăcini pentru că al patrulea rănit mai rău nu putea fi de niciun folos. Anca, deși cu

brațul rănit, reuși să-l lege strâns la umăr oprindu-i sângele. Vântul puternic le stătea împotrivă, mânându-i din ce în ce la vale. Trebuiau sa lupte din răsputeri contra vântului și a curentului apei spre a ajunge la vadul de la Bălți. Anca uitase aproape de Zamfira, care era ghemuită în capul baculuI, la adăpost de vânt.

— Cum îți e Zamfira? întriebă Anca.

— Mi-e frig, jupânească, răspunse Zamfira, clănțănindu-i dinții.

Anca îi puse mâna pe frunte. Fruntea ei ardea ca focul.

— Ajungem acuma, Zamfiră, ține-te bine. Iacă Moldova pe malul celălalt.

Așezată lângă ea, îi răcorea fruntea încinsă.

Se întrezărea de ziuă când ajunseră la malul celălalt. Lăsară un cal în sat în schimbul unei căruțe în care o puseră pe Zamfira care aiura. Două zile și două nopți pe drum, prin vifor și zăpezi, în care Anca ajunsă ca o umbră n-a descălecat, decât ca să-i schimbe oblojelile Zamfirei și să-și hrănească murgul. Când au dat zorii zilei a treia, Zamfira n-a mai aiurat, și nici fierbințeală nu mai avea. Au trecut și Prutul pe podul umblător și-au ajuns la casa albă, joasă de unde plecase cu nouă ani în urmă jupâneasa Anca. Acolo se retrăsese pe vreme de iarnă Ioan Neculce. Pe vatră ardeau bușteni mari de brad. În odaia văruită, așternută cu blăni de urs, sta singur Neculce cu gândurile lui. Deodată, în viscolul ce se înțesea, auzi zvon neobișnuit în ogradă. Se mira ce ar putea fi la ora și la vremea aceea de început de zi în decembrie. Se duse la fereastră și deslușI un pâlc de călăreți și la mijloc un chip ce-i păru cunoscut. „Nu-i pieirea mea. Nu-s slujitori domnești”, își spuse. Apoi văzu că oamenii descalecă și mersul unuia dintre ei îi păru iar cunoscut, dar nu știu de unde să-și prindă amintirea. Dintr-o căruță coborâră cu băgare de seamă o ființă învelită în blănuri, ce părea a fi greu bolnavă. Bărbații urcară pe pridvor, pătrunseră în casă. Zvon și vorbă nelămurită pătrunse până la el. Aștepta să vină cineva să-i spună ce călăreți au poposit la curtea-i. Neliniștea îi pătrunse în suflet. Cazacii… vreo veste despre domnul lui adevărat, despre Dimitrie…

Ușa se deschise. Un curent puternic zgâlțâi geamurile. Călărețul ce-i părea cunoscut apăru în prag. Avea ochii castanii-verzui și o aluniță deasupra buzei de sus. Fața trasă, brațul bandajat. Semăna cu Anca… sau avea năluciri? Străinul roti ochii împrejur, ca și cum ar fi vrut să cuprindă totul într-o privire ce nu se mai sătura. Își smulse cușma de miel din cap; două cozi groase căzură peste haina bărbătească.

— Anca! Tu?!
Strigătul izbucnise ca fulgerul bucuriilor mari.
Lacrimi grele se prinseră pe genele Ancăi.

JUPAN DIMA

Lacul Snagovului se învolbura între malurile pustii, unde numai trestia suna în bătaia vântului și copacii foșneau ca o șoaptă stinsă pe latura dreaptă. Un stol de păsări trecu ca un zbor de săgeți pe sub cerul albastru. În mijlocul tăcerii și al singurătății apăru o barcă, la care vâsleau cu putere doi seimeni cu pistoalele la brâu. Pe banca din spate, un boier cu barba încâlcită și cu veșmintele scumpe sfâșiate. Avea ochii pe jumătate închiși, apropiați sub sprâncenele îmbinate. Fața aspră, lată. Culoarea vineție a hainelor îi înnegura și mai mult chipul. Ședea cu capul plecat, cu mâinile legate la spate.

Alături de el era un tânăr căpitan de seimeni, cu mustața bălaie, ars de soare. Nimeni nu scotea o vorbă. Pentru ei glăsuiau papura sau apele. Codrii întunecați din dreapta îi priveau nemișcați, ca o amenințare. Până la închisoarea din insulă, mai era cale lungă. Deodată, valurile se întețiră și o ploaie repede cu furtună învârteji lacul. Barca se clătină puternic, din ce în ce mai puternic, mânată când la dreapta, când la stânga. Prinsul deschise pentru o clipă ochii, ochi afundați în care luci o sclipire.

Atunci se auzi glasul căpitanului;

— Trageți la mal, până trece furtuna. Jupan Dima trebuie să ajungă viu la judecata Măriei-Sale Mihai Voievod.

Seimenii făcură întocmai.

Pentru cine nu ar fi știut ce înseamnă voia Măriei-Sale Mihai și cine era Mihai Voievod, e bine să spunem că toate acestea se petreceau în anul 1594, când numai de un an luase domnia Valahiei fiul cel frumos și aprig al lui Pătrașcu Vodă și al Doamnei Tudora. Oamenii îl știau din vremea când fiind ban al Craiovei se dovedise a fi drept, dar necruțător pentru cei ce nu știau ce-i omenia, ba le păruseră lor, sau se înșelaseră, când umblase zvonul, că i-ar fi mai dragi oștenii decât toți ceilalți.

Vorbe, care zboară ca păsările, dar că porunca lui trebuia urmată întocmai de aceasta nu se îndoia nimeni și cu atât mai puțin boierul Jupan Dima, stăpânitor a patru mii de suflete dincolo de codrul Țigăneștilor. Bărbat în toată puterea celor cincizeci de ani, postelnic ce trecuse hotarele țării în nenumărate rânduri. Ar fi trecut și acum Dunărea în îndeplinirea slujbei lui, dacă nu ar fi fost căpitanul Ionaș Furduiescu față, atunci când și-a rătăcit toiagul de care nu se despărțea niciodată. Și atâta tulburare s-a iscat din această rătăcire, încât lui Ionaș îi trecu prin minte că n-ar fi lucru curat.

Acesta însoțise deseori pe tatăl lui, hatmanul Constantin, în multe trebi și lupte, așa încât știa însemnătatea cea mare a lucrurilor ce par a fi o nimica toată. O nimica toată era un toiag pentru un boier de neam mare. Putea oricând să scoată altul din lăzi. Se mai întreba Ionaș la ce i-o fi trebuind toiagul, că-i încă tânăr, și nu înțelese de ce semnul acesta de dregătorie nu poate fi înlocuit.

Așa că, atunci când îl află căzut într-un loc ferit, îl luă cu multă grijă. Îl cântări în palmă și-i păru a fi prea ușor. Mult prea ușor pentru lemnul din care era făcut. Îl apăsă cu băgare de seamă pe toate laturile; nimic deosebit. De necaz că se lăsase biruit de păreri, dădu cu capătul lui de pământ și atunci ceva ca un zgomot ciudat îl făcu să-l cerceteze mai cu luare aminte. Capătul se deșurubă și dinăuntru ieși un hrisov. Îl desfăcu. Era iscălit de patru boieri pământeni. Ionaș învățase să citească la Mănăstirea Snagovului, unde era tiparnița din vremea lui Neagoe Basarab. Citi cuprinsul și se îngrozi. Boierii aceștia vroiau să-l ademenească pe Mihai să vină la Craiova, ca apoi să-l împresoare cu oșteni streini, să-l taie și să ceară la poartă să fie domn unul dintre ei.

Ionaș, deși mult mai tânăr, s-a dovedit mai isteț. L-a luat prin surprindere și legându-l fedeleș, l-a dus plocon Măriei-Sale, cu toiag cu tot, iar acesta a dat poruncă să fie dus la închisoarea Snagovului. Nările lui Ionaș se zbătuseră ca la caii tineri neobișnuiți cu hamul, la auzul unei pedepse atât de ușoare.

Pustiul nu e îndeajuns pentru asemenea mârșavă trădare, gândise el. Sângele lui înflăcărat îi poruncea pedepse aspre. Dar ascultase de cuvântul domnului și-l dusese întâi cu caii și apoi cu barca înspre această închisoare. Acuma ședea încruntat și aștepta ca valurile furioase să se mai potolească, pentru a-și urma drumul mai departe. Sunetul trestiilor biciuite de ploaie se repeta ca un ecou, ca un seceriș uriaș ce-i pătrundea în timpane zgândărindu-i neliniștea. Jupan Dima privea furtuna și pe fața-i întunecată treceau umbre. Își ținea gura încleștată, așa cum făcuse de când fusese prins.

Deodată, tresări. Pe întinsul apelor se vedea o barcă cu două femei. Omul care vâslea nu mai părea să o poată stăpâni; și el se îndrepta spre mal, luptând greu cu valurile mari ce amenințau să răstoarne barca. Veneau desigur de la mănăstire, unde fuseseră să se închine în această zi de Sfânta Maria, și plecaseră grăbite înapoi. Se țineau strâns de marginea bărcii și nu

părea că le este frică. Luntrașul, voinic și priceput, stăpânea bine barca. Ferea valurile mari, tăindu-le piezișpe crestele lor.

Între timp, seimenii ajunseră la mal și Ionaș dădu poruncă de debarcare. Se traseră în marginea pădurii așteptând să se potolească furtuna. Priveau la barca ce venea spre pădure, apropiindu-se de mal cu mare greutate. Erau două jupânese, poate mama cu fiica, îmbrăcate cu multă modestie. Amândouă micuțe, cu ochi sprâncenați, nici frumoase, nici urâte, sub mantiile ce le atârnau grele de ploaie.

Barca fu trasă la mal și femeile săriră jos. Jupan Dima le zări primul și fața lui se făcu și mai neagră; întoarse capul și se răsuci cu totul într-o mișcare atât de bruscă, încât Ionaș tresări și seimenii îl apucară strâns. La fel făcu și jupâneasa mai în vârstă, când trecu pe lângă el. Fata rămase nepăsătoare și trecu înainte, apucând pe o cărare pe care de abia acum Ionaș o deslușipe prin desișul pădurii. O dâră de fum, ce se strecura peste vârful copacilor, îi făcu să-și dea seama că acolo era o așezare omenească. Femeia mai în vârstă îi făcu un semn cu capul și Ionaș merse spre ea.

— Îl duceți la închisoare? întrebă ea cu o sclipire ciudată în ochi.

— Da, îi răspunse Ionaș, întrebându-se în sinea lui dacă nu cumva greșește, destăinuindu-i acest lucru.

— Atunci e bine, și buzele femeii se întredeschiseră a zâmbet.

— Dar cine ești domnia-ta, de-mi pui asemenea întrebări?

Vorbele țâșniseră pe buzele lui Ionaș, cu gândul la vreo cursă întinsă în aceste locuri, ce îi părură streine și vrăjmașe.

— Sunt Zinca, cumnata lui Jupan Dima.

— Atunci e o cursă.

Ionaș puse mâna pe mânerul săbiei.

— Nu, boierule. Nu te teme. N-o să-ți scape. E ziua dreptei judecăți. Sfânta Fecioară mi-a ascultat ruga.

— Și pentru ce te-ai rugat, domnia-ta, jupânească Zinca?

— Pentru ca acest cumnat al meu să-și ia dreapta pedeapsă. Pentru asta m-am rugat. Eu pe domnia-ta te știu. Ești leit la chip cu hatmanul Constantin. Nu ești fiul Furduiesculuiș

— Ba da… De unde-l știi pe tata?

— Din tinerețile mele. Și de când m-a scăpat odată de la un necaz. Dar se vede că mi-e sortit mie să întâlnesc câte unul din neamul vostru, din zece în zece ani.

— Nu înțeleg nimic, dar mă bucur să aflu că tatăl meu a făcut bine.

— Ca să înțelegi, du-l pe Jupan Dima unde trebuie, iar la întoarcere oprește-te pe la mine. Vezi sălciile astea trei, acoperă intrarea cărăruii. În dosul lor e o cărare strâmtă, duce până la casa unde m-a surghiunit omul de acolo; ape și țânțari care omoară omul… asta mi-a sortit mie și fetei mele, de când mi-a murit bărbatul. Dacă nu ar fi fost leacurile, pe care ni le dau călugării de la mănăstire, demult am fi pierit. Uite, furtuna se mai potolește; în curând puteți porni la drum. Omul ăsta trebuie să ajungă viu acolo, să-l judece Măria-Sa, când va veni la castel. Până acuma, pentru mine, ori moartă ori vie, tot una era. Acuma însă trebuie și vreau să trăiesc. Și să duci Măriei-Sale o jalbă din partea mea. Că eu la Vodă Alexandru am fost, dar s-a înțeles cu el și nu m-a ascultat. Despre voievodul cel nou se aud alte vorbe și cred că are altă milă pentru năpăstuiți.

— Te întorci boierule? și ochii rotunzi îl priviră atât de rugător încât Ionaș se plecă a încuviințare și rămase o vreme mut, în urma chipului palid ce se pierdu dincolo de sălcii.

Apoi căpitanul Furduiescu se întoarse la barca trasă pe mal, porunci seimenilor să-l urce pe Jupan Dima și, sub picurii din ce în ce mai mărunți ai ploii de vară, porni mai departe. El știa cele ce-l învățase tatăl lui: că trebuie să fii cinstit față de tine însuți, să fii viteaz în războaie; cu cuget drept față de Mihai Banul care acuma era domn după ce fusese cinstit prieten tatălui lui, și să nu-ți părăsești țara și legea orice s-ar întâmpla, căci rănile din lumea asta trec, dar cele de dincolo de vămi te ustură cât țin veacurile.

Chipul bălai, cu nasul ușor sumețit, păru deodată îmbătrânit și trist. Luntrea dădu cotul după un desiș de trestii și în față apăru insula cu mănăstirea cu ziduri roșii de cărămidă, alături de care se înălța dreptunghiul roșiatic al închisorii ce avea jumătate din trup ascuns sub pământ. Băteau clopotele de vecernie și silueta clopotniței, albă și luminoasă, punea o pată deschisă în verdele întunecat al sălciilor plângătoare. Umbrele călugărilor care mergeau la slujbă se profilau negre pe malul înalt.

Traseră barca în dreptul închisorii.

Malul era străjuit de un castan sălbatic, ce-și resfira frunzele ca tot atâtea palme cu degetele îndreptate spre cerul ce începuse să se lumineze într-o parte. Cu o coroană bogată, cu rădăcinile adânc înfipte în pământul negru, părea un străjer al clădirii de cărămidă roșie ce-și înălța trupul în spatele lui. Dincolo de el, sălcii pletoase își muiau ramurile în apa lacului. Pe deasupra lor trecu un stol de gâște sălbatice, îndreptându-se către stufăriș. În stânga

mănăstirii se înălța lucrat în piatră albă castelul de pe insulă, zidit de Vlad Țepeș. Fusese loc de refugiu de multe ori, în vremea năvălirilor; avea un gang subteran, care ieșea pe sub ape, tocmai în păduri.

Acuma, după mai mult de un secol, piatra era măcinată în multe locuri și din turla de strajă, pustie, zburau păsări cu țipete scurte. Ferestrele înguste și înalte lăsau lumina să pătrundă filtrată prin frunzișul des al oțetarilor cu mireasma amăruie. Dintr-o parte se întrezăreau doi dintre stâlpii cerdacului, rămas acuma în afara clădirii, prin zidirea completă a acestei aripi ce nu păruse suficient de bine apărată. Ușa de la intrare, din stejar, era întărită cu plăci de fier, ce formau un desen bizar.

Ionaș urcă treptele de piatră, urmat de prizonierul dus de cei doi seimeni.

*

Închisoarea din insula Snagovului era unul din lăcașurile de pedeapsă ale acelor vremi. Ocolită din toate părțile de apele lacului, ce părea că nu mai are sfârșit, ascunsă de vederile oamenilor prin desimea stufărișului, izolată pe o insulă despre care puțini știau că există, era o întruchipare a renunțării forțate alăturată mănăstirii, unde călugării în sutane negre își îngropau viața lumească în căutarea unei liniști eterne. Se spunea că pe vremea lui Mircea Ciobanul ar fi fost o celulă în care șobolanii mâncau de vii pe cei sortiți pieirii: că ar fi fost o altă celulă în care apa ce picura din tavan făcea să înnebunească pe cel pedepsit; și că mai în afundul pământului, sub nivelul apei, ar fi o încăpere cu broaște și șerpi de apă și vai de cel ce intra acolo… Mai-marele închisorii nu-și punea întrebări; el își făcea slujba cu aceeași conștiinciozitate, cu care în zilele de sărbătoare mergea să se închine în mănăstirea, de pe pereții căreia îl priveau chipurile lui Neagoe și al fiului său Teodosie, ținând în mână ctitoria; și ceva mai departe, pe același perete, îl urmăreau privirile rigide ale celor trei coconi ai Doamnei Chiajna, cea cu imaginea înjumătățită prin tăierea unei arcade. Și lucrul fusese cu iscusință făcut, așa încât privea lumea cu un singur ochi, buzele strânse, ca pentru a-și duce tainele cu ea dincolo de mormânt.

Numai mormântul lui Vlad Țepeș, ascuns sub lespedea de la picioarele iconostasului, îl neliniștea. Se aflau sau nu acolo osemintele lui, aceasta era îndoiala străjii închisorii, care, stăpână peste cei ce erau închiși sub pământ, vrea să aibă siguranța și asupra morților.

În noaptea aceea de Sfânta Maria, Jupan Dima își lua locul într-o celulă săpată de trei metri în pământ. O ferestruică ferecată cu gratii lăsa să

pătrundă o boare de aer.

Jupan Dima se lăsă greu pe laița de lemn, descopcându-și caftanul, și apoi își frecă mâinile amorțite de legături. Încet, întunericul pătrunse ca o ființă vie în celulă. Jupan Dima nu putea să adoarmă. Sta întins cu fața în sus pe scândura tare. Dinții ascuțiți mușcară buza de jos, până la sângerare. Vroia să simtă durerea pentru a-și da seama că trăiește. Altfel, pâcla ce intra în celulă avea să-l sufoce. Scoase veșmintele ude, să i se usuce. Le puse pe marginea laiței și deodată îi fu frig. Își scufundă trupul în paiele întinse pe scândură și paiele acelea îi dădură siguranța iertării; altcum nu avea ce căuta acolo.

De fapt fuseseră mai mulți în complotul care chema oștile streine să-l prindă pe Mihai la Craiova, și numai el fusese cel arestat. Mihai nu vrea să-și ridice în contra-i neamurile atâtor boieri de seamă; de el nu-i fusese frică, iar el îl ura. Jupan Dima tresări din gândirile lui. Ceva rece și lipicios i se urcase pe picior. Era un melc fără cochilie. Îl aruncă jos și-l strivi cu piciorul. Senzația de greață îi intră în tot trupul și îi frânse șirul ideilor. Întunericul creștea, învăluindu-l. Câtă vreme trecuse, nu știa.

Așa se scurseră mai multe săptămâni. Timpul se prefăcuse în nopți lungi. La început nu se atinse de mâncare; mai pe urmă începu să mănânce, fără a-și da seama. Începuse să uite măsura vremii. Rămânea ceasuri întregi cu ochii țintă la petecul de lumină ce pătrundea prin ferestruica celulei. Îi lipseau lumina zilei, călăritul și tot ce-i fusese bucuria vieții de altădată… puterea. Începu să nu se mai simtă om, doar ceva între om și animal. Târâtoarele acelea lipicioase, pe care nu le putea birui, erau singurele vietăți din preajma lui. Îmbăloșate, reci, goale, veneau spre el. Într-o noapte avu impresia că și el e îmbăloșat, rece și gol. De atunci avu și vedenii. I se părea că se târa în sus, pe un perete lucios, după care se prăbușea în gol și se ferea să nu fie strivit de cineva, sub talpă. Dacă acel cineva era Mihai… sau fratele lui răposat, Constantin. Avusese oare un frate mai mic odinioară? De bunăseamă. Mama lui îl făcuse târziu și-l dăduse unei țărănci să-l alăpteze, căci nu-și mai dorise acest al paisprezecelea copil. Trăiseră dintre toți aceștia numai el și Constantin. Ba nu! Mai trăiau cinci fete, măritate toate departe: în Moldova, în Serbia, în Grecia…

Plecaseră cu zestre de la părinți și pământurile se împuținaseră. Rămăsese el și cu Constantin. Uneori i se părea că vede între gratii și dincolo de ele chipul fratelui, cu ochii triști și nasul nițel borcănat; un chip smead sub o claie de păr creț. Nu avusese firea lor, ci moștenise, odată cu laptele supt de

la țărancă, ceva din sfiiciunea și supunerea acesteia. Fusese ascultător și blând, ca un miel bun de tăiere… Și pe mielul acesta îl jertfise el. Cum se întâmplase oare? Bătrânul Dima își făcuse casă nouă, înălțată peste hruba veche, de unde mergea drum ascuns până-n pădure. Așa se cuvenea să fie orice casă de om cuprins: cu tainițe care să te scoată departe și să te ferească de năvăliri. Numai că, ori tăria căpriorilor casei nu fusese bine socotită, ori că reazemul pe hruba veche a fost șubred, la două săptămâni după ce se mutase în ea, iatacul se prăbuși peste mama lui, care era cu mult mai tânără decât bărbatul ei. Spre norocul lui, Constantin se afla în celălalt capăt al casei, când tavanul iatacului se surpă îngropându-i muma, și odată cu ea și norocul lui.

La două săptămâni după îngropăciunea ei, calul îl trânti pe bătrânul Dima și se mai sapă încă o groapă în cimitirul cel nou. Rămase singur, stăpân peste avere el, Jupan Dima, care făcuse pomenile cuvenite și praznicile după datină. Se cernise în fața surorilor cernite, ce veniseră să se închine cuviincios și să plângă la mormântul părinților. Le dăduse ca amintire din veșmintele părintești și câte ceva din podoabele mamei, văitându-se că-s vremurile grele, că pământurile merg prost, că e dator vândut și că mai are pe deasupra și grija lui Constantin, care abia împlinise cinsprezece ani.

Ele plecaseră iar la bărbații lor, peste hotare. Atunci, el o rugă pe Elena, sora cea mai mare, măritată după un căpitan al curții domnești de la Iași, să-l ia pe lângă ea pe Constantin, ca să-i facă un viitor în meșteșugul armelor, căci meșteșugul armelor părea a fi cel mai de preț de la o vreme încoace, când vânturările și războaiele prindeau țările ca o furtună. Elena se învoise; era o femeie bună, tăcută, în inima și gândurile căreia nu puteai pătrunde ușor.

Că ea își luă fratele cel mic cu sine ca să-l scape de câinoșenia și cicălelile lui, Dima nu avea de unde știi, atunci. Acuma, când totul îi apărea sub altă lumină, aici în acest pustiu, înțelese în fine că Elena îi ghicise firea mai bine ca oricine și că-l disprețuise până murise, în felul ei tăcut și sub înfățișarea celei mai mari bune-cuviințe.

Ca pe o vietate străină își îndepărtase fratele de la casa lui. Îl gonise, apoi îl mințise și-l furase. Îl jecmănise de dreptul lui sub ochii îngăduitori ai nevestei, femeie înaltă și ciolănoasă, care-i adusese o zestre bună și o hărnicie unită cu zgârcenie sumbră.

Nici râs, nici glumă în casa lor, ci numai goana după bani, pământuri și putere. Casă închisă, unde nu pătrundeau decât arareori acele neamuri care

tot se încăpățânau să întreție legăturile de rubedenie și cărora li se așternea în față pe câte un talger vechi un pahar cu apă și chiseaua cu dulceață. Om care să fi băut un pahar de vin pe urma lor rar se pomenise. Brailka, jupâneasa lui Dima, gătea mereu ca în postul cel mare – pentru mântuirea sufletului, spunea ea. Dima se înfrupta cu cele bune în afara casei lui. Strângea jupâneasa Brailka, strângea, și copiii îi mureau de cum îi făcea.

Așa îl jecmăniseră pe Constantin de cea mai mare parte a averii. Îi scrisese acolo, la Moldova, că-i vinde pământurile lui că îi e greu să se îngrijească și de ele, că în loc va avea galbeni zimțuiți, care se păstrează mai bine. Apoi, după ce trecu o vreme și Constantin ceru să-i trimită galbeni la el acolo în țara Moldovei, i-a întors răspunsul că i-a băgat galbenii într-un negoț, cu ceară și vite, că vasul în care încărcase marfa s-a scufundat într-o furtună, în raiaua Brăilei…

Constantin avea atunci douăzeci de ani și se însurase din dragoste mare cu o jupâniță orfană, din părțile Ruginoasei. Jupânița, mare lucru nu adusese ca zestre. Elena murise, așa că fratele îi venise după ani de pribegie, pe un pământ ce-i mai rămăsese în preajma Țigăneștilor. Acolo avea casa veche, la marginea lacului, în pădurea de fagi și de sălcii. Aici și-a adus jupânița, care aștepta un copil. A fost și el, Jupan Dima, aici, cu ani în urmă, când l-a chemat fratele lui, la botezul fetei, căreia i-au zis Maria, în cinstea Sfintei Fecioare, de ziua căreia se născuse. Botezul a fost în noiembrie, de ziua Sfântului Gurie, cel ce nu iartă.

La sfârșitul praznicului, când Jupan Dima a dat să plece, fratele lui l-a însoțit până la luntre și i-a cerut să-i dea dovezi cu martori că vasul pe care fuseseră investiți toți banii lui s-a scufundat. Dovezi a cerut și pentru faptul că aceștia au fost banii luați după pământurile lui.

I-a cerut să meargă să jure în Mănăstirea Snagovului, sub privirile sfinților zugrăviți; să jure cu mâna dreaptă pe mormântul lui Vlad Țepeș și să ție în stânga lumânarea aprinsă. I-a spus că e în joc viața nevestei lui care nu poate să îndure clima umedă de pe malul lacului și că, slăbită cum e după naștere, se poate pierde.

Jupan Dima își aminti, privind în perete, profilul gingaș cu linii drepte al cumnatei, părul lins, bărbia rotunjită. Trecuseră treisprezece ani de când n-a mai văzut-o. Se schimbase. Chipul i se făcuse mai palid, mai aspru. Numai ochii rămăseseră aceiași, cu căutătura lor neînțeleasă pentru el. Constantin îi mai vorbise atunci și despre fata lui. Îi semăna aidoma. Același păr creț, castaniu-închis, ochi întunecați, rotunzi, și gura cu buze pline. Tatăl ei dorea

să-i facă alt trai în viață. El nu mai vrea să se tocmească simbriaș în oaste. Nu-i sunt pe plac nici luptele, nici omorurile. Fire pașnică, a învățat meșteșugul armelor, dar la inima lui nu a mers și nu-i place să pună mâna pe sabie.

Jupan Dima, în sinea lui, îl disprețuise, spunându-și că laptele de șerb pe care l-a supt i-a dat din firea lor, dar privindu-i chipul și trupul trebuia să recunoască că fratele lui îl întrece cu un cap, că are mădulare frumos întocmite și privirea blândă. Își zisese că face parte din tagma acelora ce mai cred în dreptate și în adevăr, și se hotărâse să-l mintă și să-l ducă cu vorba.

De aceea plutiseră amândoi cu barca până la mănăstirea lui Neagoe Basarab și, pătrunzând în pridvor, nu avusese nicio remușcare. Trecuse dincolo de gropnița unde zăceau îngropați, înșiruiți la dreapta, toți cei care fuseseră vrăjmași familiei lui Mircea Ciobanul și ai Doamnei Chiajna. I se păruse numai că singurul ochi rămas zugrăvit al Doamnei Chiajna îl privește răutăcios și clipește de parcă ar fi fost o înțelegere tainică între ei.

Unul dintre ei doi avea să moară, își zisese Jupan Dima. Ei bine! Acela nu avea să fie el. Pentru toate păcatele familiei avea să plătească fratele lui, Constantin, pe care nimeni nu-l dorise în familie, până nici mama lui, care-l dăduse la doică, în sat, obosită de a alăpta prunci, care la câteva luni mureau. Jurase. Jurase pe mormântul lui Vlad Țepeș că-i spune adevărul, că-i vrusese numai binele, că-i băgase toți banii în acel negoț și că vasul cu vitele și ceara s-a scufundat, că el e un frate cinstit și că ia martor acest lăcaș sfințit pentru dreptatea vorbelor și a faptelor lui. „De nu spun adevărul, aici să-mi sfârșesc viața”, adăogase Constantin punându-l să repete. Și el repetase, fără a da însemnătate cuvintelor, cu ochii ațintiți asupra arcadei dincolo de care se vedeau gropnițele boierilor tăiați de mâna lui Mircea Ciobanul. Atunci a început a bate clopotul și ei au plecat, după ce s-au închinat în fața iconostasului.

S-au suit din nou în barcă, tăcuți; fiecare cu gândurile lui. Jupan Dima trecuse la vâsle. Barca ajunsese pe la mijlocul lacului când îi încolți în minte planul mârșav. Jur-împrejur – țipenie, nicio barcă, nimeni. Îi spusese atunci lui Constantin să mai treacă și el la vâsle, că i-a amorțit o mână ce-i era cam beteagă. Și când s-au sculat în picioare să se schimbe, i-a făcut vânt în apă. Neștiind să înoate și cu îmbrăcămintea grea, Constantin s-a dus repede la fund. A mai ieșit odată la suprafață, o clipă doar, și privirea aceea n-o poate uita… Apoi n-a mai ieșit.

Trebuia să înlăture orice bănuială. Desfăcuse repede o scândură din fundul bărcii; prin spărtură apa vuise cu zgomot; în câteva clipe barca se umpluse cu apă și se aplecase într-o parte; își dăduse și el drumul în apă, se agățase de barcă și începuse să strige după ajutor. Întâmplare nenorocită; așa zicea lumea…

Corpul lui Constantin a fost găsit după două zile, împins la mal de valuri. Botezul s-a transformat în înmormântare, și cel mai necăjit și îndurerat dintre toți a fost Jupan Dima, care spunea ca să-l audă lumea că mai bine s-ar fi înecat el, decât fratele lui, cu douăzeci de ani mai tânăr. Surorile, care au apucat să vie, au plâns și au plecat înapoi. A rămas ca să-l urască cumnata lui, Zinca, care nu s-a mișcat de aici, trăind cu fata ei, din sfoara de pământ de la Țigănești.

Jupan Dima își mută privările de pe un perete pe altul. Parcă fiecare melc târâtor era ochiul singuratic al Chiajnei, care clipea complice. Câți melci, atâția ochi: pe tavan, pe pereți, pe dușumea. Ochii priveau, îl amenințau. Ce mai prețuia aici invidia și teama de Mihai, care-l întrebase într-un divan, față cu toți boierii:

— Cum a fost cu moartea lui Constantin și cu drepturile văduvei lui, Jupan Dima? Cumnata domniei-tale nu a venit la mine, dar am găsit jalba înaintată de ea lui Alexandru. Într-o zi o să vorbim în divan și despre ea.

Atunci pusese la cale pieirea lui Mihai și nu izbândise.

*

Ionaș se întoarse cu luntrea trăgând din nou la malul cu cele trei sălcii plângătoare ce-și împleteau crengile deasupra apei. Găsi ușor cărarea ce străbătea desișul pădurii și se îndreptă spre locuința jupânesei Zinca. Ieșind din pădure, în fața lui se deschidea un drum desțelenit, printre copaci rari. La capătul drumului, o împrejmuire ce înconjura un luminiș, în mijlocul căruia creștea lucrată din bârne o casă mare, încăpătoare. Doi dulăi negri, lătrară furioși, din dreptul unui șopron. Un om cu cojoc mițos și păr încâlcit ieși din șopron domolindu-i.

— Jupâneasa noastră te așteaptă. Intră, boierule!

Omul îl duse până la treptele de la intrarea care se deschidea drept în mijlocul clădirii de lemn. Lemn întunecat de ploi și de vreme, cioplit în bardă; trunchiuri vânjoase de copaci, aspre, îmbinate cu meșteșug. Jupânița Zinca îi deschise ușa înălțată deasupra celor cinci trepte. Acuma o văzu mai bine; avea ochi prin care treceau, rânduri, rânduri, unde ciudate în care se

amestecau poate pasiuni demult stăpânite. Se vedea că jupâneasa suferise, sperase în ceva ce nu avusese loc. Era îmbrăcată în haine lucrate în casă de culoare mohorâtă. Vie era numai marama care-i împodobea chipul înălțat de conci. În jurul ei totul era întunecat: tavanul cu pereții din bârne, ferestrele înguste, masa, scaunele, laițele lungi acoperite cu cergi. Nu era nici mizerie dar nici belșug în această împărăție a lemnului.

— Te așteptam, căpitane. Știam că vei veni. Așa a venit acum treisprezece ani și tatăl domniei-tale, ascultându-mi bănuielile și durerea. Mult nu m-a putut ajuta, dar datorită lui suntem încă aici, pe aceste locuri și mai cu seamă în viață. Așează-te!

Ionaș își scoase cușma și se așeză într-un scaun cu spătar înalt. Chipul lui bălai, cu plete lungi, însenină pentru o vreme înfățișarea posomorâtă a încăperii.

— De ce m-ai chemat jupânească Zinca?

— Întâi, vreau să-ți spun o singură întrebare și apoi de-i avea timp vom vorbi și de necazurile și durerile ce am îndurat după urma acestui cumnat hain. De ce l-ai dus pe Jupan Dima la închisoare?

— Pentru trădare, față de domn și țară.

— În contra Măriei-Sale, Mihai?

— Întocmai.

— Atunci este așa de ticălos, precum mi l-am închipuit. Voievodul Mihai i-a scăpat odată viața, pe când era ban al Craiovei.

— Cum s-a întâmplat?

— Jupan Dima avea pe acolo o moșie. Cumnata mea era o femeie închisă la fire, care-și petrecea tot timpul socotind cum să adune mai bine ban lângă ban. Se plimba printre șerbii și robii ce-i munceau pământul numai cu biciul în mână. Pleznea cu mare ușurință; nu știa ce-i mila, nici îndurarea. Toți o urau. Nu era nici el mai milos. Numai că nu lovea; dădea numai porunci: douăzeci, treizeci, cinzeci de lovituri. Asta era viața oamenilor pe moșia lui. Trebuia să se întâmple ce s-a întâmplat. Moșia lor era pe drumul Craiovei. Mihai se întorcea într-o zi cu un pâlc de ostași, spre reședința sa. El cutreiera mult ținutul. Deodată i se păru că aude ca venind de departe larmă și țipete. În apropiere era conacul moșiei lui Jupan Dima. Larma creștea pe măsură ce se apropiau. Mihai dădu pinteni calului și ajunse repede cu ceata de ostași la conac. Se răzvrătiseră robii de la curte. Li se alăturară și șerbii. Mihai a găsit pe cumnată-mea, Brailka, tăiată, pe logofăt spânzurat și pe Jupan Dima legat fedeleș, așteptându-și rândul. L-a salvat și i-a împrăștiat

pe răzvrătiți. Pe Jupan Dima l-a scos de pe pământurile Olteniei, forțându-l să-și vândă pământurile.

— Cum de te-au măritat părinții după fratele unui asemenea om?

— Vezi, întrebarea asta nu mi-ar fi pus-o tatăl dumitale, care îl știuse pe Constantin. Nu au semănat nici la chip, nici la fire. De aceea… se opri o clipă albă la chip ca varul, eu nu cred că s-a înecat Constantin atunci, când a fost cu el în barcă. Eu bănuiam, acuma sunt sigură că el l-a înecat.

Bărbatul meu îmi împărtășea toate gândurile lui. El trebuia să ceară dovezile că partea lui de moștenire s-a prăpădit cu proastele socoteli negustorești ale lui Dima. Trebuiau să fie hârtii, martori. Cu soarta rea nu te poți lupta, dar o poți dovedi atunci când este. Căpitanul Constantin, bărbatul meu, împărtășise aceste gânduri și hatmanului, tatăl domniei-tale.

Înecul lui a venit prea pe neașteptate și prea îi slujea socotelilor lui Jupan Dima. Călugării de la mănăstire i-au văzut intrând în biserică și cel din sacristie l-a auzit jurând pe stolnic. Se juruiau pe mormântul lui Vlad Țepeș. La întoarcere barca s-a scufundat. Nu era ciudat că n-au avut niciun slujitor cu ei? Cum de Jupan Dima a scăpat și Constantin nu? Dacă a jurat strâmb și acuma l-ai dus la închisoare la Snagov, înseamnă că e vinovat și că își va ispăși vinovăția acolo unde a jurat strâmb.

Lui Ionaș îi apărură în minte ochii pe jumătate închiși ai lui Jupan Dima. Nu mai avea nimic din sumeția lui obișnuită. Pe măsură ce barca se apropia de mal, când mergeau spre mănăstire, mușchii feței lui se încleștaseră ca în prada unei încordări ce-l rodea. Se putea ca jupâneasa să aibă dreptate.

— Și n-a făcut jalbă la Măria-Sa? întrebă el privindu-i fața care se destinsese deodată sub povara mărturisirilor.

— Ba da. La Alexandru. Dar nu s-a ales nimica. Ba a vrut să mă închidă și la mănăstire, pentru că aș fi cu mintea bolnavă. Mi-ar fi rămas copilul de izbeliște și ar fi făcut ce vrea cu el. Și tatăl domniei-tale, hatmanul Furduiescu, m-a scăpat de năpastă, punându-se chezaș. Dar eu am siguranța mea, boierule, când pun o pârâ. Se sculă, se îndreptă spre ușă și chemă omul care-l ferise de câini. Vlade, spune ce-ai văzut atunci! Apoi se adresă iar lui Ionaș. Adevărul l-am aflat abia în primăvară aceasta. Vlad era să moară și s-a mărturisit preotului în fața mea. Îi fusese frică să vorbească. Spune, Vlade!

Omul se uită bănuitor și încurcat la străin, apoi se hotărî să vorbească cu un glas gros, ce-i ieșea cu greu din pieptul voinic:

— Eu am văzut. Eram ascuns în trestii: căutam cuiburi de rațe sălbatice… Am văzut barca și boierii. I-am cunoscut, că la curtea asta de vânătoare unde venise căpitanul Constantin crescusem. Am văzut pe boierul bătrân când l-a îmbrâncit pe căpitanul nostru, aruncându-l în apă. Erau amândoi în picioare; poate că-și schimbau rândul la opăci. Eu înlemnisem de frică, de groază. M-am pitit și mai mult; când m-am ridicat și m-am uitat, era numai boierul bătrân în barcă, și barca începuse să se dea la fund. Apoi, boierul s-a aruncat și el în apă, s-a agățat de barcă și a început să strige după ajutor. Au venit niște oameni și l-au luat cu barca…

— Și-ai tăcut?!

— Nu-l cunoști pe Jupan Dima, boierule. Ăsta, pentru un bou pierdut ia o viață de om. Cine m-ar fi crezut pe mine, un nevoiaș! Ar fi spus că eu l-am omorât și mă jupuia stăpânirea de viu. Eu m-am ascuns.

— Și te-ai întors la curte? Aici?

— M-am întors.

— Și nu ți-a fost milă, omule, de chinul jupânesei?

— Ba milă mi-a fost și de viața ei și de viața copilei. Dar ca să-mi răscumpăr păcatul tăcerii am fost slugă credincioasă, o fi mai mult de zece ani. Numai ast' primăvară, când m-au zguduit frigurile, de era să mă pierd, am cerut preotului să mă mărturisesc. Iaca, atâta am avut de spus, și se uită rugător la jupâneasa Zinca. Jupâneasa mă va ierta că am ținut și eu la viața mea, că de n-om ține noi, cine va ține, boierule, la viața unui iobag?! Și cu nevasta și cu cei patru frați ai mei avem grijă de toată gospodăria răposatului boier, îngrijim de porci, de oi și de vaci. Pământul tot noi îl muncim, că dincolo de adâncul pădurii, la satul Țigănești, este o sfoară de pământ după care își țin zilele cei de la curtea de aici.

Omul tăcu. Apoi ieși binișor, parcă să nu tulbure gândurile boierilor. Ionaș simți nevoia să se scoale în picioare, să se destindă, ca după o prea mare încordare, dar rămase locului și în aceeași clipă apăru, de parcă s-ar fi deschis peretele din fața lui, jupânița cea mică.

— Maria, dă jalba căpitanului! îi spuse mama ei cu vocea îndulcită, o va duce Măriei-Sale, și-i va spune și ce-a auzit cu urechile domniei-sale. Că jupâneasa Zinca a răposatului căpitan Constantin, ce-și luase numele de Mincu, nu e nebună, că vine ca o văduvă năpăstuită să cadă la picioarele Măriei-Sale pentru milă și dreptate pentru copila asta, că pentru alta nu are la ce mai zăbovi pe lume, decât ca să-i facă un rost și o dreptate. Apoi când

oi vedea-o la casa ei, mă pot duce la orice mănăstire vor, că mie viața asta cu scârbă și cu amar nu-mi trebuie.

Ionaș se ridică și iar îi scânteiară pletele bălaie, înseninând încăperea cu tinerețea și voinicia lui. Luă jalba, văzu că-i tipărită în tiparnița de la mănăstire și înțelesese din nou că jupâneasa din fața lui e o femeie înțeleaptă care face lucrurile cu cap și că pusese pe călugări să i-o scrie. În jalbă cerea deslegarea starețului pentru călugărul ce avea să dea mărturie pentru spovedania omului lățos care ieșise din cameră cu câteva clipe mai înainte.

Își dădu seama abia atunci că-i soarele la asfințit și că vremea zburase mai iute decât își putea el închipui. De cealaltă parte a mesei, Maria ședea în fața lui cu ochii plecați. Pe bârna de deasupra capului ei, o icoană veche își arăta culorile stinse. Ionaș luă somnul ca o binecuvântare pentru ființele acelea singuratice și rosti cu simplitate:

— Dacă tatăl meu te-a ajutat odinioară, e de datoria mea să-i urmez pilda acuma, jupânească Zinca, și să rog pe Măria-Sa Mihai Voievod să citească și să se milostivească.

— Pentru vorbele bune, îți mulțumesc; fii bun însă și primește un sfat de la o femeie încercată de viață: dă-i jalba când e singur și cu voie bună. Dacă e și Doamna Tudora, muma lui de față, e cu atât mai bine. Și caută o clipă de răgaz în care să-i spui ce-ai văzut cu ochii domniei-tale și ce ai auzit de la mine întocmai.

— Întocmai, boierule, rosti și fata ca un ecou, și el înțelese că Maria auzise totul de dincolo de ușa pe care acum abia o zărea întredeschisă, înspre adâncimi întunecoase

— Voi căuta să nu uit nimic, spuse el cu simplitate. Măria-Sa, dacă nu-i prins cu treburile oastei, își apleacă urechea cu milostenie și pedepsește pe boieri, ca și pe ceilalți oameni.

— Dacă i-e dragă dreptatea, atunci e bine.

— Luptă pentru ea, spuse apoi Ionaș și cu vorbele astea ieși pe ușă, închinându-se după cuviință.

Jupâneasa Zinca merse după el pe treptele casei. Se înserase de-a binelea.

— Vlade! Însoțește pe căpitan până la barcă.

— Prea bine, jupânească, și o umbră se desprinse pe lângă șopron.

Era omul cu cojoc mițos și părul încâlcit. Dulăii cei negri hămăiră prelung smucindu-se în lanțuri.

Părăsiră curtea, luând-o pe poteca printre fagi și stejari; căpitanul își dădu seama că fără o călăuză n-ar fi izbutit să găsească poteca la întoarcere. Ajunseră la cele trei sălcii unde îl așteptau cei doi seimeni. Se urcară toți în barcă. Cu un clipocit ușor, aceasta se desprinse de mal. Seimenii vâsliră cu putere. Luntrea plutea ținând malul stâng și câteodată licuricii treceau în zbor deasupra lor, ca o ploaie de stele căzătoare, calde și vii. Sclipeau bărbătușii căutându-și perechea, și baletul lor neîntrerupt îl făcu pe Ionaș să uite pentru o vreme de cele lăsate în urma lui. Închisoarea, insula, casa din marginea pădurii țineau de puterea și vrerea oamenilor. Libertatea și fericirea gâzelor zburătoare ținea de o altă putere și o altă forță, încât i se părea că două lumi deosebite trăiesc în aceste locuri, din care una prindea viață, când somnul o cuprindea pe cealaltă.

Nu avea de unde să știe că aceleași gânduri le avusese trecând pe aici și hatmanul Furduiescu, care se prăpădise în luptele cu tătarii. Mihai Domnul îl luase pe lângă sine, în amintirea hatmanului pierit la Scărpătești. Ciudat om și Măria-Sa! Când avusese dovada vinovăției celorlalți boieri în uneltirea de la Craiova, îi împărțise în două. Pe cei mai mulți i-a trimis să lupte cu tătarii zicându-le: „Acolo, vă va judeca Dumnezeu, care e mai înțelept judecător decât mine. Cei ce veți scăpa cu viață de mânia lui și vă veți apăra țara, veți fi iertați și de mânia mea, ca și cei care veți cădea acolo”. Și așa făcuse.

Boierii nu-și crezuseră urechilor, dar plecară să lupte. Și unii se întoarseră cu viață.

Când îl văzură pe Mihai Basarab urcat pe tronul țării în toată măreția celor treizeci și șase ani ai lui, cu trupul ca stejarul, cu plete negre bogate, cu fruntea albă deasupra ochilor întunecați, cu mâinile cu degete subțiri și vânjoase, își dorise din toată inima, ca măcar cândva să-i poată arăta toată dragostea.

Pe lângă el, Ionaș se simțise mic și temător. Nu-și dădea seama că întrecea cu un cap feciorii de seama lui, că semăna cu un tânăr mesteacăn alb și mlădios, că vedea lumea cu sfiala tinereții, că deseori jupânițele care-l vedeau, de sfială îi arătau mai mult podoaba genelor decât luminile ochilor.

I se încălzise sufletul când Măria-Sa îl făcuse căpitan peste câteva sute de oșteni, după ce aflase cum a luptat la Scărpătești. Dar nu înțelesese decât acuma de ce pe Jupan Dima îl pecetluise și-l trimisese la închisoarea din insulă, ca pe un om a cărui iertare nu o putea dobândi nimeni. Iertase tot

restul boierilor, numai pe el nu. El simțise care-i cel mai păcătos dintre toți. Întunericul cuprinse brusc tot lacul și licuricii dispărură.

I se păru că visase cu ochii deschiși un scurt răgaz; asta nu i se mai întâmplase de când învăța slova la mănăstire, cu ani în urmă. Dar beteșugurile vechi se vede că revin din vreme în vreme. Așa cum îi vine lui în minte, uneori, chipul domniței Florica. Dar domnița Florica, atunci când îi va veni vremea măritișului, va lua vreun crai strein, așa după cum îi va porunci tatăl ei, iar el o va urma cu gândul departe, fără să știe nimeni, și-și va vedea de soarta lui.

Dacă i-ar fi spus cineva în noaptea aceea că ea îi va fi soarta lui, odată, când Mihai nu va mai fi și toți ai ei vor intra în mănăstiri să-și afle liniștea sufletului, ar fi spus că-i vrăjitorie. Dar cum nu avea să știe care-i va fi viitorul, se uita la trestiile malului și fiecare cot ce-l făcea barca îl ducea în altă lume necunoscută și foșnitoare.

Așa veniseră și stolurile dușmane la Scărpătești; la fiecare movilă, călăreți noi crescuseră din pământ, cu sulițele întinse, cu arcurile pregătite. Și toți năvălitorii le voiau viața și toți le râvneau agonisita. Cărau după ei șiruri de robi, legați și adunați în ei, ca trestiile acestea. La Scărpătești a simțit, ca în atâtea rânduri când a luptat lângă tatăl lui, mânia și ura, crescând ca o buruiană din firea lui blândă.

De n-ar mai suna trestia în noapte, să-i lase pace gândurilor! Luna apăru și creștea roșie peste capetele lor. Undeva, la capătul drumului, îi aștepta un seimen cu trei cai, care să-i ducă în goană până la taberile de lângă București. Zgomotul ritmic al lopeților și al apei se amesteca acuma cu orăcăitul broaștelor, semn că se apropiau de malul unde se afla satul Snagovului. Luceau mici luminițe la ferestrele caselor scunde, ascunse printre pomi.

Cu un răpăit scurt de lopeți, barca trase la mal și aici amorțiră gândurile lui Ionaș. Se azvârli în șea și porni în galop. În urma lui cei doi seimeni călăreau alături.

— Sunt semne de război, vericule, grăi unul dintre ei.

— Păi că de asta o fi făcut Vodă oastea și ne-a adus de la Jii.

— Așa e. Umblă boier Baba Novac în toată țara de strânge omenire să vie sub arme.

— Oștile pe care le-a întocmit Măria-Sa întâi, pe când era ban al Craiovei, au fost primele care i-au ascultat cuvântul și au venit.

— Venit, cu cei trei frați Buzești în frunte. L-am văzut pe cel mai tânăr, pe Stroe, cu cămașa de zale și în cap cu cușmă de fier.

Ionaș lăsă calul la pas să mai răsufle. Seimenii făcură și ei la fel, și-și continuară firul vorbei.

— Boier Stroe a venit în taberi cu puzderie de oameni, ce i-a strâns de prin satele Olteniei și i-a adus lui Vodă.

— De aia și Vodă stă mai mult în taberi, să-i vadă, să le ia seama el în toate, cum deprind meșteșugul armelor.

— Măi frate, eu mă mir de turci, că-l lasă să-și adune oaste.

— Îl lasă, nu-l lasă, știe el ce face. Ai aflat cum a băgat în casele boierului Dan Vistierul două mii de turci și le-a dat foc? Nu se mai putea trăi de răul lor. Cereau galbeni și iar galbeni.

— Știu, că le ajunsese obrăznicia până acolo că intrau și în divanul Domnului și trăgeau boierii de bărbi, că le sunt datornici.

— Le-a plătit Vodă datoria.

— Cu vârf și îndesat. Se zvonește că Jupan Dima ar fi vestit pe pașa de la Silistra și că acesta umblă să-l prindă cu vicleșug.

— Numai să nu cadă el în cursa ce-a întins-o, cum a căzut ăsta de l-am dus, de unde n-o să se mai întoarcă.

— Așa crezi?

— Altfel la ce l-am fi dus acolo! Să nu scape în niciun chip.

— Măria-Sa Mihai stă mai mult în taberi, că-i oaste multă și trebuie întocmită cum trebuie ca să te măsori cu turcu.

— Măi vere, cât om fi noi de mulți, tot turcii îs mai tari, că țin toate marginile pământului și au oaste multă, că asta li-i tăria.

— Da n-o fi și o dreptate pe fața pământului, mă Cătăline?

— Ba o fi, că de n-ar credea și Vodă în ea, nu ne-ar fi adunat la oaste. Se vede că știe de ea și Vlădica; în biserică tot despre asta ne-a vorbit.

— De l-ar lăsa alții pe Vodă să fie așa cum a apucat el.

— Ți-e grijă de ceva?

— De multe, Simioane, că nimeni nu poate să sară nici peste umbra lui, nici peste vreme.

— Ce vorbe încâlcite ți-au ieșit din gură!

— Toate-s încâlcite în lumea asta. Da, ia uite-te, se zărește marginea taberei.

Cei doi olteni împinseră caii la trap, după cel al căpitanului Ionaș. Se zăreau corturile în tabără din poteca pe care mergeau acuma, roată, printre

copaci. La mijloc se înălța un cort singuratic, ocolit de un cerc de fagi și în fața lui se jucau doi pui de cerb. Străjerii ședeau cu lăncile înălțate spre cer. Într-acolo se îndreptară cei trei călăreți. Caii mergeau în trap întins pe un drum ce se vede că le era cunoscut. Ici, colo, se zărea câte un cap pletos pe deasupra corturilor. Spuseră strajei cuvântul de trecere și înaintară spre cortul singuratic, unde se afla acela, în fața căruia aveau să deie seama de cele ce le fuseseră poruncite.

*

Faptul că în ziua aceea Mihai Voievod avea să fie la palatul domnesc pentru a ține divan, îl știau oamenii. Din pricina aceasta așteptau în liniște în curte mai mulți moșneni și țărani. Boierii intraseră înăuntru și așteptau judecata domnească, unii cu încredere, de când își dobândiseră nume bun prin vitejii în luptă, alții cu teamă, de când fusese închis Jupan Dima la Snagov. Vorbele zburau ca frunzele toamnei printre moșneni. Umbla vorba că se pune price cu boierii pentru omul amărât, că îi apropiat de oștean, cum n-a fost alt căpitan pe lume, că în lupte e tot în frunte, și se mai minunau unii cum de a ieșit din Pătrașcu cel Bun așa pui de zmeu, paraleu. Ba mai erau și bărbați care-și aduceau aminte cum era să-și piardă viața prin viclenia lui Alexandru cel Rău.

Unul voinic, cu mustața groasă, făcu să i se audă glasul:

— Multă vreme au povestit oamenii de prin părțile noastre întâmplarea asta. Ehe! A fost semn mare cu Măria-Sa.

— Spune, bade, spune! îl îndemnară cei din jur, nu atât cu gândul ca să le treacă vremea, cât pentru a cunoaște mai bine firea Măriei-Sale și să înțeleagă cei ce nu-l cunoșteau ce milă și dreptate îi așteptau la înfățișarea ce aveau să o aibă.

Omul îndemnat își împinse cușma mai pe ceafă și nu se lăsă rugat.

— Și cum vă spuneam, oameni buni. Îl știa o lume pe gâdea de crunt și fără milă ce era, dar numai ce l-a pironit Banul Craiovei cu căutătura aceea ce uneori te împietrește pe loc și de acolo, de la locul de osândă, gâdea înspăimântat a luat-o la sănătoasa, iar norodul văzând așa minune s-a bulucit spre curțile domnești pentru iertare și de nu-i făcea pe voie, ieșea răzmeriță. Lui Vodă Alexandru i-a fost teamă și l-a iertat.

Se auzi un glas:

— Și a trăit să ajungă domn.

— Domn falnic și ascuțit la minte – întări mustăciosul, ce se vedea după port a fi din părțile Olteniei. Cu scaunul domnesc, ca și cu ogoru': trece prin mâna multora, numai că puțini îs în stare să-l păstreze.

— Așa-i, se învoiră bărbații făcuți roată în jurul lui. Știm noi unii care ar linge și papucul turcului, numai să-l capete.

— Oare? – se minunară alții.

— Păi cum – se împieptoșă un flăcău tomnatic. Nu l-am văzut eu pe Jupan Dima, ferecat, cetluit și dus între seimeni? Nu l-a pedepsit Măria-Sa pe degeaba.

— Doamne ferește – sări alt om cu vorba. Că ăla era boier întunecat la față, întunecat la inimă. Pe câți a-nvecinat el cu sila!

— Nu mai spune! Oamenilor parcă le trecuse un fior rece prin șira spinării. Învecinarea era vechea și trista lor durere, care pe mulți dintre ei îi adusese încoace.

— Apăi asta-i durerea mea, spuse un bătrân. Pentru asta am venit la mila Domnului.

— Nu, unchiașule, sări altul cu gura. Am venit nu la mila, ci la dreptatea Domnului.

— O face sigur dreptate și cu noi cum a făcut și cu turcii, adaose după un răstimp mustăciosul.

— Așa e, oameni buni, Măria-Sa nu caută la turc. Ba îl și lovește.

Femeia subțiratică vorbise răspicat și fără teamă; bărbații priviră spre ea mirați de faptul că intrase în vorba lor. Bărbatul ei le înțelese privirile și pentru a o scoate din încurcătură urmă el vorba.

— Nu are ce căuta mila cu cei ce-ți sug măduva din oase.

— Așa e, spuseră oamenii, Măria-Sa a fost drept când a căutat să scape din capcanele lor.

— Și le-a întins Măria-Sa capcane, spuse flăcăul.

— Așa-i legea vânătorii pe fața pământului. Moșul spusese rar și trist gândul ce-l rodea. De nu-i ardea el, îl omorau ei.

— Scăpă țara de lipitori și alt chip de scăpare nu era. Nu aveau oamenii pace de ei, nici pe uliță, nici în case. Se băgau până la curte cu sudălmi.

Glasul mustăciosului se opri.

— Noi robi și ei stăpâni.

— Atunci e bine că țara scapă de lipitori, și cu vorbele astea oamenii se desprinseră din roată și-și așteptară mai departe tăcuți și îngrijorați să le vie rândul la judecata divanului.

Se auzi glas de surugiu în poartă unde opriră două rădvane, din care coborâră pentru sfat, cu fețele îngrijorate, doi boieri vârstnici, dar cu mustățile și sprâncenele încă negre, îmbrăcați în caftane strălucitoare, lungi, și cu toiegele în mână. Erau marele logofăt Kisar și logofătul Miroslav. Trecură printre oameni, care se dăduseră la o parte să le facă loc, de parcă nu i-ar fi văzut, și intrară în palat, cu sumeția celor pentru care acest drum era un drept moștenit din tată în fiu.

Apoi veniră cei trei frați Buzești; se vedea că sosiseră călare, deoarece purtau cizme lungi și haine scurte ostășești, deși unul era clucer, altul stolnic și cel mai în vârstă postelnic. Toți aveau bărbi mici, rotunde. Înaintau așa, umăr la umăr, voinici, drepți, cu plete bogate, ieșindu-le de sub căciulile de miel nenăscut. Ei erau comandanții oștilor domnului Mihai. După ei trecu al patrulea comandant, vistierul Tudosie Rudeanu, care părea mult mai bălai pe lângă ceilalți. Veșmintele acestora, strânse pe pulpe și la mijloc, îi arăta mai tineri, apropiindu-i în același timp parcă mai mult de portul oamenilor din jur. Se știa că erau rude cu Doamna Stanca, soția Voievodului și că ei îl sprijiniseră pe Mihai să se urce pe tron. Ba mai mult, că inima acestuia le era deschisă lor și că hotăra totul împreună cu ei. Când le văzură chipurile arse de soare, ochii limpezi și cuviința cu care răspunseră la închinăciunea lor, moșnenii își stăpâniră cu greu însuflețirea ce-i cuprinse și își ziseră în sinea lor că li se va face o dreptate. Rămaseră cu ochii mai cu seamă după cel mai tânăr dintre boierii Buzești, care le zâmbise. Nici nu băgară de seamă când pe urma lor veni Ionaș Furduiescu, direct de la taberi; nici el nu știa cine și ce e în jur. Dăduse atunci în noaptea aceea jalba Voievodului și acuma intra așteptând să vadă cu ochii lui dreptatea ce i se face jupânesei Zinca și fetei ei, cea cu cozi groase; venise și spera să-și bucure ochii numai o clipă de chipul luminos al domniței Florica, cea care făcea gropițe în obraji, când îi răspundea la închinăciune.

Apoi intrară pe rând marele vornic Ioan, cu pasul încă tineresc și fruntea înaltă, urmat de Calotă, paharnicul, cel cu plete întunecate și mărunțel de-l pierdeai din privire; apoi paharnicul Șerban care era în puterea bărbăției, fălos și arătos ca arhanghelul Gavril în veșmintele lui sinilii. Ultimul care pătrunse pe ușa străjuită de oșteni fu comisul Radu Florescu, care păru a ști pe mai mulți împricinați, deoarece mai multe fețe se luminară la vederea lui.

Voievodul își refăcuse divanul chiar atunci, numai cu boieri pământeni.

*

Nu era cine știe ce minunăție palatul domnesc, ci numai o clădire mai mare din piatră, cu încăperi multe și boltite, crescând într-un singur rând de la fața pământului. Frumusețea lui o făceau mobilele meșteșugit sculptate, chipurile zugrăvite pe unii dintre pereți, covoarele groase așternute pe jos și arcadele numeroase ce susțineau tavanul.

Și, fapt nemaiobișnuit până atunci, voievodul Mihai Basarab pusese să-i prindă pe pereți în sala tronului toate steagurile țării, ce-și fâlfâiau vulturii și sfinții la orice deschidere de uși, de parcă ar fi fost vii și parcă ar fi înălțat cu mișcările lor încăperea pătrată cu ferestre mari.

Înalt și voinic, Mihai avea o demnitate care izvorea din toate mișcările lui. Deși era iute la mânie, era reținut și mândru. Avea ochi negri și scânteietori, nasul puțin prelung; părul oacheș, cârlionțat, îl purta în plete, acoperite acum de o cușmă împodobită cu un suruguci de pietre prețioase. Era învești mântat cu o tunică de culoarea mustarului, iar la talie avea o cingătoare lucrată în fir, în care era înfipt un pumnal cu plăsele de fildeș. Pantalonii de postav cafeniu, și cizme lungi. Se părea că venise de curând din taberi, unde își petrecea mare parte din vreme. Știa să se facă ascultat și știa să țină lumea la o anumită distanță, chiar dacă inima lui era caldă și plină de sentimente generoase.

Primise vești proaste și dinspre Silistra și dinspre Brăila, de unde oștenii beilor năvăliseră pe malul celălalt al Dunării, prădând, și avea de gând să plătească ochi pentru ochi și dinte pentru dinte. Chibzuia în sinea lui la greutatea de a fi domn peste o țară mică, atunci, când lumile sunt în viitoare.

Sfârșise de citit răvașul de la Istambul trimis de către Iani Cantacuzino, capuchehaia țării, și unchiul lui, prin care-l vestea despre moartea sultanului Murad, om vârstnic și ceva mai pașnic, și despre urcarea pe tron a tânărului sultan Mohamed, în vârstă numai de douăzeci și trei de ani, fiul venețianei Beffa, care-și dovedise cruzimea punând să fie sugrumați cei optsprezece frați ai lui, care ar fi avut dreptul la domnie. Și multe alte vești proaste primise din acest lăcaș de pe malul Bosforului, de unde doar de un an venise cu firman de domnie.

Zburase anul, cu întocmirea oștilor și trebile țării.

Era în 1594, în toamnă, și avusese destule întâmplări neașteptate chiar înlăuntrul țării. Cu gândurile acestea, privirea îi căzu de-a dreapta și de-a stânga jilțului domnesc. Îi privi cu o adâncă intensitate. Și ieși pentru a intra

în iatacul lui unde-l așteptau slujitorii spre a-i schimba hainele și a-i pune mantia domnească. Apoi avea să intre din nou în sala tronului, unde-l așteptau boierii divaniți, pentru a judeca plângerile poporenilor ce așteptau afară.

Înainte de a ieși, puse pe brațul jilțului domnesc jalba jupânesei Zinca, semn că avea să fie judecată prima, cu multă chibzuială și cu multe dovezi. Știa că va veni chiar ea, aducând atât omul care fusese martor la uciderea bărbatului ei, cât și călugărul căruia i se spovedise și care avea dezlegarea de la starețul mănăstirii de a spune adevărul.

Uciderea de frate îi părea o treabă atât de mârșavă, încât pe lângă aceasta încercarea lui Jupan Dima de a-l înlocui pe el pe tronul țării, pălea. Nu mai avea loc nici milă, nici iertare; era o pricină care trebuia să fie repede lămurită și nu va îndrăzni niciun boier din divan să-i vină în ajutor.

Odată și odată va trebui dreptatea să-și facă loc la lumină și în țara aceasta. Și el va lupta cât va putea, ca și cel slab să-și aibă partea lui de bucurie pe fața pământului, așa cum va trebui să-și aibă partea ei de dreptate și libertate și Valahia, și pentru asta avea oștile Craiovei, Jiului și Mehedinților, avea oastea de țară.

Alexandru, feciorul lui Jupan Dima, încercase să ajungă până la Doamna Stanca, din neamul Rudenilor, cu o jalbă de iertare, deoarece Voievodul se îndurase de viețile celorlalți făptași. Dar la auzul acestei vești, flacăra din ochii întunecați ai lui Mihai sclipise cu o tărie stranie. Cu două săptămâni înainte îi venise Ionaș cu plângerea văduvei fratelui lui Jupan Dima. Mihai trimisese pe Luca, Vlădică de Buzău, în cuvântul căruia avea încredere deplină, să stea de vorbă cu starețul mănăstirii Snagov. Episcopul Luca de fapt se afla mereu la îndemâna domnitorului și-i ținea uneori cu multă măsură predici, în care-i arăta în pilde grăitoare multe din durerile poporenilor, pe care-i păstorea de mulți ani. Episcopul îi adusese dovezi întemeiate asupra fărădelegii săvârșite. Și Mihai se zbuciumase în adâncul firii lui, pentru că nu vroia ca el să fie silit să verse sângele boierilor săi. Nu putuse uita vremea când fusese ridicat din porunca lui Alexandru cel Rău și dus la București pentru a fi omorât numai și numai pe bănuiala că, după ce el va fi mazilit, Mihai s-ar putea urca pe tron.

Deznădejdea Doamnei Stanca, a Doamnei Tudora, mama lui, îi fusese cunoscută, ca și demersurile zadarnice pe care le făcuse pe lângă doamna țării. Faptul că scăpase cu viață fusese o simplă întâmplare; își jurase sie

însuși să se ferească de nedreptate, ca de foc; să nu îndurereze fără pricini bine întemeiate oamenii țării lui.

Dacă la prima clipă a mâniei dezlănțuite îl trimisese pe Jupan Dima la Snagov, o făcuse cu gândul de a-l înfricoșa și a-i micșora din semeția lui, care trebuia să se frângă în adâncul celulelor mucede. Vrusese apoi să chibzuiască în pace și, după un răgaz necesar, să ia hotărârea definitivă. Gândea că mai bine l-ar trimite la călugărie, și că aceasta îi va fi destulă pedeapsă, cu firea trufașă și închisă pe care o avea vinovatul.

Așa vrusese atunci, dar apoi în fața dovezilor grăitoare, ce-i fuseseră aduse, arătând ticăloșia fără margini a celui ce se ridicase în contra propriului său sânge, orice urmă de îndurare dispăruse.

Mihai folosise forța iertării în folosul țării; acum avea să folosească forța pedepsei înlăuntrul țării și în afară de țară; dar totul ce va înfăptui va fi pentru ridicarea sufletelor și nădejdilor oamenilor ce trăiau sub cârmuirea lui în acest ținut lipsit de orice fel de cetate de apărare.

Gândurile acestea și multe altele, care-l făcuseră să nu dea geană de geană în noaptea din ajun, îi puseseră o umbră pe fața lui cu trăsături frumoase.

*

În vremea aceasta, într-o altă încăpere a palatului domnesc, Doamna Tudora, mama lui Mihai Viteazu, vorbise cu soția fiului ei, Doamna Stanca, tot despre greutățile domniei.

Energică încă la cei șaizeci de ani pe care-i avea, numai cu tâmplele ușor încărunțite, își păstra trupul neîngreunat de vârstă.

Alături Doamna Stanca, cu fața albă, figură rotundă și frunte boltită, îmbrăcată într-o rochie lungă, albă, peste care purta o haină de catifea roșie, cu mânicile scurte și largi, cu poalele tivite cu blană, o asculta pe soacra sa, stând în jilțul de la fereastră.

— Nu-mi plac boierii voștri! rostea apăsat Doamna Tudora.

— Oameni și ei, îi apăra Stanca Rudeanu, ce prin familia ei se înrudea cu fruntea țării.

— Care ling fiindcă nu pot să muște.

— Sunt printre ei destui care-s de treabă – figura blândă a Stancăi se înroșise, căci nu-i plăceau asemenea convorbiri.

— Dar câți sunt cu inima neagră, reluă Doamna Tudora. Uite la Jupan Dima, la Banul Manta. Câte nu a făcut domnia pentru ei și totul degeaba.

— Dar nu sunt toți ca ei. Prea-i vede haini cinstita mamă a soțului meu.

— Îi văd cu ochii durerilor mele, își întări spusele Doamna Tudora, a cărei spinare părea că face una cu spătarul drept al jilțului. Știi că Pătrașcu a murit otrăvit de boieri?

Chipul Doamnei Stanca se înroși mai tare.

— Mihai nu le-a făcut niciun rău.

— Atunci ce au vrut cu el? Ce au avut cu tatăl lui?

— Mă înspăimânți, mamă, – glasul Doamnei Stanca se frânse.

Privirea bătrânei căta dincolo de cutele grele ale draperiilor, ce acopereau pe jumătate o ușă boltită; privea spre un colț al tainelor numai de ea știut, și vorbi în șoaptă ca pentru sine:

— Nu te înspăimânta, – adu-ți aminte cum mi l-au omorât pe Vintilă, fratele bărbatului tău. Am veșnic în fața ochilor capul lui însângerat.

— Pentru că a ținut cu Ion Armeanul, șopti Doamna Stanca.

— Da. De aceea Mihai nu trebuie să-l cruțe pe Jupan Dima.

Asta am spus-o și jupânesei din neamul lui, care a pătruns până la mine. Să nu mai cruțe pe nimeni. Pătrașcu a cruțat; la fel a făcut și Vintilă și amândoi au plătit cu viața, – și mâinile puternice, cu vinele ușor umflate, prinseră laturile Jilțului, pentru a-și stăpâni cuțitul ascuțit ce o înjunghia în capul pieptului, de câte ori își aducea aminte.

Glasul Stancăi sună ușurel și dulce:

— Nu te mai gândi. De altfel, și eu sunt neliniștită.

— Mai bine neliniștită, decât prea liniștită ca Doamnă a țării.

— De prea multă liniște n-am avut niciodată parte, se mărturisi Stanca.

— Știu. Te-au măritat de crudă cu bietul logofăt Dumitru, moale, beteag. Cât despre vârstă…

— Mă ofileam, tânjeam alături.

— Ce tinerețe irosită!

— Când a murit l-am jelit de mila omului, dar să mă ierte Dumnezeu, m-am simțit pentru prima oară în viața mea slobodă, slobodă dar singură.

— Atunci te-a cunoscut Mihai. Mi-a vorbit mult despre tine.

Ochii codați ai Doamnei Stanca se însuflețiră și vioiciunea ei stăpânită cu vrere ieși din tainițe la suprafață când se mărturisi:

— Era tânăr, cutezător, isteț și scump la vorbă, cum îmi dorisem toată viața. Mihai e pentru mine totul. Mi-e drag să stau în umbra lui…

— Și înflorești ca o răsură; dar când răsura stă pe tron alăturea de domnul țării, să nu își uite datoria.

— Dar eu cunosc ce am de făcut.

— Datoria de a veghea și tu ca și mine asupra vieții lui; lasă încrederea în oameni. Și lasă cele jupânese, ce vin cu fel de fel de vorbe, așa cum am făcut acuma.

— A fost vara dreaptă a lui Jupan Dima și s-a rugat pentru iertare. E singurul pe care Mihai l-a întemnițat. Ceilalți sunt liberi.

— Ca să-și răscumpere păcatele prin lupta cu tătarii; dar Jupan Dima are cugetul mai încărcat decât toți ceilalți laolaltă.

— Mai e ceva? glasul Stancăi se îngroșă, așa cum pățea de câte ori o veste o lua pe nepregătite.

Privirea bătrânei doamne se ațintì spre aceleași colțuri întunecate ale odăii.

— Se va dovedi azi că a făptuit omor de frate. Ca să-și păstreze mai departe averea pe care i-o furase.

— E cu putință? Jupâneasa Arghira nu mi-a spus.

— Jupâneasa Arghira nu vrea să cadă pată pe neamul lor.

Are băieți și are fete și nu e bine pentru ei dacă se află. Câtă vreme își surghiunise în depărtare fratele, Jupan Dima se așteptase poate, poate, s-o întâmpla să piară acolo, căzând în vreo luptă. Cum dorința lui n-a fost s-o îndeplinească soarta, a adus-o singur la îndeplinire. Vezi, de oamenii ăștia, care omoară pe la spate, mă tem pentru feciorul meu. Mihai e un om aprig, cu totul altfel decât tatăl și frații săi. Te-a dus cu vorba jupâneasa Arghira. O cunosc eu bine. Vine așa, cu vorbe bune, își scutură ușor cerceii, privește blând cu ochii ei albaștri, și vocea-i cât zici că nu moare. S-o vezi când iese din palat, cât se înalță de trufașă, doar ce ajunge până la trăsură. Îndreaptă umerii, și glasul i se face deodată ascuțit, că se sperie și vizitiul rădvanului când îi dă poruncă să mâie caii.

— De unde știi?

— Fiindcă am văzut cu alte prilejuri. Fiindcă-s bătrână și cunosc mai bine la oameni; și-apoi, pe tronul acesta mi-au stat mai mulți feciori și Domn a fost și tatăl lor. Am învățat aici multe. Ai să le înveți și tu cu vremea.

— Cu vremea.

— Da. Să nu te sperii. De aceea am venit acum până aici.

Să nu cumva să-i ceri iertarea pentru Jupan Dima. Prin asta l-ai mâhni pe Domn.

— Nu m-am amestecat niciodată în treburile lui de când e Domn. De altfel, cred că nici nu m-ar asculta.

— Am vrut să te feresc de a-i spune gânduri nepotrivite, ce l-ar mâhni.
— Dorința mea l-ar putea mâhni?
— Desigur. Îi place să gândești la fel cu el și nu altfel.
— Dar nu-i pot ghici întotdeauna gândurile.
— Atunci taci. E mult mai bine. Mai bine pentru liniștea și fericirea casei.

Mâna bătrânei doamne prinse degetele subțiri ale Stancăi, ca și cum acest gest i-ar fi trecut printr-o înțelegere tacită toată înțelepciunea ei, apoi Doamna Tudora se ridică dreaptă în fața ferestrei. Veșmintele cenușii sclipiră în luciri stinse, foșnind ușor. Voalurile mai întunecate ce-i țineau capul strâns, alunecând în falduri bogate pe spinare, făcură să-i pară ochii mai negri, sub sprâncenele însemnate cu mici fire albe. Șirul de mătănii zăngăni ușor în jurul gâtului. Aceasta era singura podoabă pe care o purta văduva lui Pătrașcu Vodă. Lăsase veșmintele negre în urma dorinței lui Mihai, din clipa când se urcase pe tron. Nu vrusese să-și vadă mama mereu cernită; suferise destul în viața ei. El avea de gând să-i răscumpere toate durerile. Înțelegea Doamna Tudora că fiul ei luase tronul țării, ca toți ceilalți domni, trecând pe la Stambul, dar simțea în adâncul inimii ei că acest fecior la care ținuse cel mai mult nu avea să domnească nici ca tatăl lui, nici ca frații lui. Ce o făcea să gândească așa n-ar fi putut spune în vorbe; simțea însă lămurit, că privirea, pasul, gândul lui, merg pe niște făgașuri ce-i aminteau de legendele vechi.

Era cel mai bărbat dintre toți feciorii ei și, după spusele oamenilor, cel mai chipeș; după felul în care îl știa ea, era cel mai greu de făcut să-și plece capul. De aici pornea mândria și neliniștea ei, căci nu era femeia căreia să-i placă fruntea plecată, dar după cum cunoștea oamenii și vremurile, știa că cei care par supuși și modești în tot și în toate, răzbesc peste vremi mai iute și dăinuiesc mai mult.

Totuși, feciorul acesta al ei își va urma destinul firii lui. Dar pentru aceasta îi trebuia liniște, în casa lui, în preajma lui. De aceea venise la Doamna Stanca pe care uneori o simțea amestecându-se poate unde nu trebuia. Acum când nora se sculase în picioare să-și ia rămas bun, o întrecea cu un cap. Lumina de afară le proiecta umbrele alăturate, cu vălurile lungi fâlfâindu-le pe spate. Nu știau în acea clipă nici una, nici alta că peste șapte ani, aceleași umbre li se vor proiecta pe pardoselile recii ale mănăstirii Cozia, unde se vor călugări.

Acum erau amândouă liniștite, mama că-și făcuse datoria, soața că fusese învățată cum să și-o facă.

*

Ploua mărunt, în luna lui noiembrie, nu era de mirare că toamna începuse să-și reverse belșugul apelor adunate în nouri, peste șesul întins care ținea de la taberile din jurul Bucureștilor și până la lacul Snagovului.

Barca lui Ionaș ocolea coturile malului, pe care trestia suna uscat, cum sună coasa când trece în viteză. Seimenii de la vâsle tăceau; li se auzeau numai icnitul scurt, cadențat. Tăcea și gâdele, nemișcat în fundul luntrii. Își încrucișase brațele mușchiuloase peste pieptul lat, îmbrăcat într-o tunică neagră. Nu gândea la nimic acest om. Își făcuse meseria pe plaiurile Bosforului, colindase în Asia Mică, în Grecia și acum soarta îl adusese în Valahia. Oamenii pe care-i scurta de cap, la poruncă, îi erau indiferenți. Nu-i cunoștea; nu le știa nici vina, nici nevinovăția. Viața e făcută să te desparți odată de ea. Asta îi era tot crezul lui. Acuma e rândul lor, mâine, poimâine va fi rândul lui.

Ionaș purta cu sine porunca scrisă a lui Vodă pentru a fi arătată maimarelui închisorii. Jupan Dima fusese aflat vinovat, cu mărturii aduse chiar de către slujitorii bisericii; mai mult, se aflaseră pământurile răposatului căpitan Constantin administrate numai de logofeți de ai lui, care fuseseră puși până atunci să spună că sunt ale lor. Când au fost puși să jure sub blesteme, n-au cutezat; toți patru logofeți au mărturisit adevărul. Pământurile despre care au spus că le-au cumpărat, nu-s cumpărate; sunt ale lui Jupan Dima, care trage tot profitul de pe urma lor. Din venitul lor ducea plocoanele dincolo de hotare; din venitul lor luase alte și alte pământuri. Așa că, unde se întorsese cu cercetarea, găsise numai minciuni și înșelătorie. Și pe el îl mințise, și pe el vrusese să-l vândă. Acuma când știau că Jupan Dima e în închisoare, toți prinseseră curaj să spună adevărul.

Vodă nici nu-l chemase de față la judecată. Bănuise că sub trădarea lui se mai ascund și alte lucruri necurate. Nu vrusese să-și păteze buzduganul cu sângele lui Dima; era prea bun pentru gâde. Mihai își amintise de batjocura pe care i-o făcuse Alexandru când îl dăduse pe mâna gâdelui. Vinovatul acesta nu mai avea să părăsească închisoarea, decât pentru a părăsi viața.

Barca înainta ușor pe luciul apei. Bărbații de la lopeți șopteau între ei;

— Nu s-a pomenit zi de Sfântul Gurie să nu plouă, să nu plângă cineva. Ăsta nu e sfânt, e…

— Taci, nu rosti vorbe necugetate, îi șopti al doilea. E un sfânt care nu iartă. Auzi… se spune că în noaptea de Sfântul Gurie, boierul ăsta pe care o

să-l taie gâdele l-a omorât pe frate-su. Sfântul ăsta nu îngăduie blestemele. Îngăduie numai moartea.

Tăcură și ei. Ionaș Furduiescu urmărea în dreapta linia fumurie-albastră a pădurii. Știa că jupâneasa Zinca plecase de acolo cu Maria, la casele din Târgoviște. Erau aproape de domnița Florica. O văzuse de două ori; era cu un an mai mare ca jupânița Maria, dar părea învoaltă, ca un pui de păuniță rotată.

Își pipăi hrisovul în buzunar. În fine, Măria-Sa, făcuse dreptate. Ducea condamnarea la moarte a lui Jupan Dima, cu inima ușoară. Simțea limpede că în lumea asta unele lucruri nu se pot ierta.

Dacă Măria-Sa a găsit măsura dreptății până unde se poate ierta, e bine. Măsura asta va merge la toate divanele de judecată, pentru om ca și pentru țară. Măria-Sa nu va ierta nimănui care va greși cu ceva țării, așa cum nu iertase nici tatăl lui.

O încredere pe care o avusese în suflet, câtă vreme trăise tatăl lui și care se frânsese peste câteva luni, îi apăru din nou în suflet. Măria-Sa știe cumpăna lucrurilor și a faptelor; știe măsura puterilor supușilor săi.

Barca se apropie de insulă. Traseră la mal. Ionaș sări primul și spuse gâdelui cu glasul sigur:

— Mergi cu mine la căpitanul închisorii să vadă hrisovul și apoi îți vei face datoria. Măria-Sa a făcut dreptate.

Și înainta sprinten, singură apariție luminoasă sub ploaia mărunță, care zmulgea una câte una frunzele castanului pripășit nu se știe cum pe acest țărm și care, despuiat, tremura sub șfichiuirea ploii, ca un uriaș schelet, cu brațele resfirate în cele patru vânturi.

*

Jupan Dima mai avea încă sensul vremii datorită ferestruicii prin care răzbătea în lumini și umbre curgerea timpului. Pierduse numai numărătoarea zilelor. Nu mai știa cât trecuse de când era închis și speranțele i se pierdeau rând pe rând. Apoi începuse ploaia. Picuri grei, care se așterneau între el și ceea ce era dincolo de ochiul de lumină. Curgea într-un ropot neîntrerupt amestecându-și zgomotul ei cu cel al apelor. Insula pustie părea pierdută în ceață.

Treceau în stoluri păsările sălbatice în drumul lor spre țările calde. Făceau un popas pe insulă, deasupra închisorii, gâgâind cu zgomot, măcăind,

sâsâind, de parcă vii ar fi fost numai ele. Umpleau văzduhul cu gălăgia vieții lor, a libertății lor ce nu cunoștea granițe.

Castanul sălbatic, crescut pe povârnișul închisorii, ajungea cu ramurile în dreptul ferestrei lui. Castanul acesta devenise pentru Jupan Dima simbolul vieții lui, a posibilităților lui de a trăi. Frunzele lui late izbeau în gratii și uneori i se părea că-i grăiesc în felul lor; singurul fel de grai pe care-l auzea aici. Începuse să se îngrozească, pe măsură ce nimeni nu venea să-i spună nimic despre soarta lui. Nici măcar un călugăr nu răzbătea până la el. Temnicerul lui avea poruncă să nu-i răspundă la nicio întrebare, la nicio plângere. Și melcii se înmulțiseră peste măsură încât nu mai prididea stârcindu-i. În întunericul celulei nu vedea de unde vin; se întreba uneori cum de se pot înmulți în asemenea măsură. Veneau printre gratii, lipicioși, umezi, nenumărați. Oare aceasta avea să fie pedeapsa lui? Îl vor îngropa de viu aceste târâtoare umede, așa cum se zvonise că-și pedepsise Mircea Ciobanul pe cel care îndrăznise să ridice ochii până la una dintre fetele lui?

Începu noaptea de nebunie, când încercă să se lupte cu melcii, omorându-i printre gratii, rupându-i cu dinții, cu ură, cu scârbă, până i se întoarse stomacul pe dos și nu mai primi niciun fel de mâncare adusă de temnicer, care-l crezu că se preface că a înnebunit.

Jupan Dima nu înnebunise; se răzbuna numai pe măsura puterii lui de acuma asupra viețuitoarelor care-i tulburau liniștea cugetului, ca o veșnică mustrare: „Jupan Dima, ce-ai făcut cu fratele tău? Jupan Dima, cum de te-a lăsat inima să-l înec? Jupan Dima, cum de-ai putut jura strâmb pe mormântul lui Vlad Țepeș? Vlad nu a iertat nici în viață, nici dincolo de mormânt. El te va duce de barbă spre groapă; strigoiul lui dă târcoale insulei și te va pedepsi mai cumplit decât oamenii. Jupan Dima, unde ți-i mărirea și tăria de altădată? Ai pierdut tot și am rămas noi, târâtoarele să te pedepsim de viu.”

De aceea, în ziua când temnicerul însoțit de preot a intrat pe ușă. Jupan Dima și-a ușurat sufletul cu scrâșniri domoale de dinți.

Și a mers după gâde, ușurat că scapă de o povară pe care, altcum, avea să o ducă și dincolo de gratii.

CRUCEA NĂPĂSTUIȚILOR

I

Castoria, ca mai toate târgurile aromâne era cuibărită la piept de pădure, apărată pe o parte de apa lacului, iar pe alta de coastele munților Gramos. Drumurile ce urcau din vale erau cotite și grele. Natura în aceste locuri era bogată în dăruirea ei. Lucea limpede lacul Castoria, ale cărui ape erau mai întunecate spre maluri, acolo unde brazii le încercuiau, și albastre spre partea așezărilor omenești, acolo unde străvechiul târg al Castoriei se ridica semeț. În zare, munții Gramos se înălțau amenințători, cu creste înalte și abrupte, peste care om neînvățat cu ținutul nu poate trece.

Pe malul lacului târgul are o înfățișare de fortăreață, casele-i fiind clădite în așa chip, încât să se acopere unele pe altele într-un cerc de perfectă apărare.

Cu zidăria lor de piatră, înălțate în două caturi având balcoane închise, ce pot sluji la nevoie ca punct de apărare în contra nepoftiților, cu găuri invizibile în perete prin care să poată trece țeava unei puști, au o înfățișare severă și tristă, cu toată frumusețea naturii din jur.

Ridicate astfel pe marginea lacului, casele vorbesc de viață, de dorința de apărare și luptă cu toate furtunile ce bântuiesc. Într-una din aceste case în curtea căreia se află un grajd vechi, licărea lumina unui felinar. La pâlpâirea lui se vedeau trei bărbați: unul în vârstă, cu pletele fumurii, cu mustața groasă, colilie, ceilalți doi, tineri. Erau adunați în colțul cel mai întunecos, acolo unde cercul de lumină nu răzbătea să taie negurile nopții. Pe grămada de fân era culcat un om tânăr, ce se părea a-și fi pierdut cunoștința; asupra acestuia era aplecat celălalt bărbat tânăr, a cărui chică neagră și deasă se desprindea puternic peste albul găbunului.

— Așa, strânge, strânge mai cu nădejde, să putem opri sângele! rosti vârstnicul.

— Strâng, vezi bine, dar a pierdut mult sânge pe drum.

— Mare minune că ați ajuns până aici. Și acum?

— Să mă ajuți să-l scap. Îl caută pretutindeni în vale.

— Turcii?

— Ei.

— Ce s-a întâmplat?

— A ucis pe episcopul grec.

— De ce? glasul nu arăta niciun fel de mirare, ci numai o aspră nevoie de a ști.

— Când cu târnosirea bisericii noastre: n-a vrut să ne-o facă.

— Și… el…

— Nu: întâi i-a spus omenește, s-a rugat să ne îngăduie să se slujească în limba noastră, să înțelegem și noi ce se spune la zilele mari, la cununie sau la moarte. Știi ce i-a răspuns? Că pentru ciobani ca noi e de ajuns că ne slujește, ce-i nevoie să mai pricepem. Că zice: cine știe multe moare, și-atunci Sterea i-a întors vorba că episcopul știe tare multe, dar toate ale lui sunt rele și, de asta, trebuie să moară, după vorba lui. Și… l-a omorât…

— A fost vreo încăierare cu turcii?

— Nu s-a putut altfel.

— De ce?

— Erau de față. Au sărit asupra lui Sterea.

— Ce turci erau?

— Cei ce însoțeau pe episcop, să-i asigure calea spre beiul de la Salonic.

— I-ați omorât?

— A trebuit. Să-l scăpăm pe fratele nevestei tale, altfel îl doborau. Doar așa l-am putut scoate din mâinile lor.

— Turcii n-au să ne-o ierte.

— E în puterea lor; iar noi am fost în dreptul nostru.

Urmă o tăcere, apoi bătrânul rosti:

— N-are să fie bine, dar ce s-a făcut, s-a făcut.

— Întinde-l binișor, să-și vie în simțiri, mai rosti bătrânul.

— E un tânăr iute și nu chibzuiește mai adânc.

— Așa-i el; nu îngăduie bătaia de joc a nimănuia, așa l-am știut de mic, l-om scoate noi din încurcătura asta, numai zile să aibă. Da ce-i cu zvonul ce umblă despre război?

— Zvon adevărat. Se ridică cei de peste Dunăre să frângă puterea turcului.

— Da… și ție cam ce gânduri îți umblă prin cap?

— Să dau fuga prin sate să le vestesc: lumea care ar vrea, să meargă acolo, în oștire, poate unii își vor afla în altă parte și o patrie mai bună. Destul am fost ca niște câini hăituiți, destul ne-au batjocorit.

— Te-ai hotărât și tu?

— Nu de acum; grecii au arhonzi care își ridică glasul pentru ei în fața lumii. Noi n-avem pe nimeni. Nimeni care să dea crezare durerilor noastre,

nimeni care să pună un cuvânt pentru noi. De asta trebuie să trecem Dunărea.

Glasul i-era plin de amărăciune.

— Și ești așa de sigur, că dincolo va fi mai bine?

— Ca aici de rău nu poate fi nicăieri.

— Vise, băiatule, vise! grăi rar moș Vanghele.

— Și visele se împlinesc uneori; da de stăm cu brațele încrucișate, de mai așteptăm mult, ne pierdem cu totul. Auzi, tată, știi ce au născocit beii și arhonzii ca să ne nimicească? Au întărâtat cârjalii și ienicerii precum că aromânii din munți fac o oaste să lovească pe turci din spate. Și pot pica și aici.

— Au mai fost și tot am scăpat cu viață.

— Sărmani suntem. Chinuiți suntem. Ei vor să ne fărâme. Ce au cu noi?

— Ce au? glasul sună trist. Drumul Vistriței e plin de spânzurători în care se leagănă ai noștri.

— Nu-i prima oară, fiule!

— Dar poate să fie ultima. Tată, eu sunt căpetenia călăuzelor de caravane; am făcut o frăție de cruce între munteni. Părăsim împărăția.

— Gheorghi! Ai femeie, copii!

— Dar suntem robi.

— Neam de neamul nostru n-a fost rob.

— O să ajungem, de mai zăbovim. Nu, tată! Nu mai pot îndura! Viața e în primejdie la fiecare pas! Sărăcia de care nu putem scăpa, silnicia turcilor și, ce e mai cumplit, nimeni, nimeni pentru noi. Trebuie să ne zmulgem odată, cu orice preț o vom plăti.

— Dar ce o să faceți voi, Gheorghi, puțini și singuri?

— Dreptate, cu prețul vieții, să fim, barem cei ce om mai trăi careva dincolo de acest iad.

— Foc și pară e în tine, omule!

— Amar și fiere, asta e.

— Nevasta nu ți-o vezi?

— Nu.

— Copiii?

— Nici să nu afle nimeni că am trecut pe aci. Du-i la Giurgiu. Am să trimit după ei în curând.

— E nebunie ceea ce faci tu! îi șopti bătrânul.

— Nebunie? Când ești vânat după colțuri de stâncă, când ai trei gloanțe în tine, când vezi câte toate și taci, taci, cum să nu-ți vie nebunia? De trei ani o am, de când ridic oamenii satelor. Așa numai se va alege la un fel.

— Pe greci i-au ajutat popoarele lumii.

— De vreți să luptați de ce să nu treceți lângă ei?

— Asta nu. Noi avem alte gânduri, alte drumuri.

— Vreți sa scăpați de sub stăpânirea turcească.

— Da. Dar nu să trecem sub a lor. Vrem să fim liberi pentru noi și între ai noștri. Pe noi nu ne ajută nimeni, de nu ne înfrățim cu cei ca noi să ne ridicăm, pierim aici, neștiuți de nimeni.

— Dumnezeu să te apere!

— Ar trebui măcar pentru veacurile, de când ne tot apasă greul, să fii sigur că am să-l ajut, și eu să mă apere.

— Ce vorbe nesocotite spui.

— Vorbe plătite cu ani de viață; da acu ascultă: du-l pe Sterea la stâna mică; acolo n-o să-l caute. Ia-mi femeia și copiii și adu-i până la târgul Giurgiului, e dincolo de Rusciuc. Îi lași în gazdă la Kir Kostacki din ulița portului. O să viu eu mai târziu, să-i iau de acolo. Kostacki e de al nostru. Știe și îi așteaptă.

— Bine. La-ți legătura cu merinde și ai grijă de viața ta.

— O să am; am vrut să te văd înainte de a pleca. Îmi pare rău numai de mama. Te las cu bine, tată.

Tânărul se ridică; era înalt și bine legat, își depășea cu un cap tatăl; se aplecă, sărutându-i mâna. Bătrânul cătă lung la el, îl săgetă cu privirea până în adâncul sufletului, apoi întinse amândouă brațele și, fără vreun cuvânt, îl strânse la piept, apoi rămase rezemat de stâlpul ce fusese pus proptea tavanului, acolo, lângă rănitul ce zăcea pe paie.

Gheorghi luă din grajd un cal murg de căpăstru. Acum i se putea vedea bine chipul smead, părul întunecat ca pana lăstunului, din care o șuviță îi cădea pe ochii cafenii, fața cu trăsăturile adâncite pe lângă aripile nasului prelung. O clipă, trăsăturile asprite i se destinseră privind spre casa veche de piatră și o tristețe amestecată cu duioșie îi învălui chipul. Își scutură cu îndărătnicie capul, pe care fesul mic era înfundat peste negrul buclelor. Statura lui înaltă, înveșmântată în țibunul deschis la culoare, se desenă o clipă, nemișcată în ușa grajdului. Porni cu murgul de dârlogi până la poarta din fund a curții, încălecă și dispăru în noapte, în timp ce apunea luna. În urma-i flutura zeghea prinsă pe umăr. Poarta curții se închise în urma lui

ușor, fără zgomot, și odată cu ea și ușa grajdului. Un câine hămăi de câteva ori în umbrele nopții. Apoi se așternu tăcerea. Se auzea doar clipocitul apei: asemeni unei melodii monotone. O boare de vânt trecu printre brazi. Undeva, în pădure, pasărea nopții își zvârli în întuneric strigătul ei plângător și adânc.

De la ochiul de geam al grajdului, lumina dispăru.

II

Siluetele norilor împânzeau cerul cu o spumoasă rețea. Porneau spre larguri transparente, ușor subliniate de vinețiul marginilor, apoi se colorau într-un cenușiu albastru, tivit cu panglici aurii. Povești cu balauri și zâne, câmpii smălțate de raze, pitici, șăgalnici ai adâncimilor împodobeau bolta. Clădirea vecină cu lacul se vedea acum în toată masiva ei împietrire. Cele două caturi ale ei se înălțau stâncoase, cioplite în piatra neagră, patinată de vreme, pe care se vedeau urmele ploilor. După vechimea și grosimea ușii masive de fag a intrării, părea să fie cel puțin de două sute de ani; vârsta asta o spuneau și ferestrele mici și zăbrelite, o spunea clanța uriașă de fier negru, mușchiul verde care se urcase pe pietre înspre partea de miazănoapte, iedera sălbatică ce învăluise o parte din ziduri. Curtea, în povârniș spre lac, era mare și împrejmuită cu ulucă veche, iar ici și colo se mai îmbina cu urmele unui zid bătrân, dar încă neprăvălit. Împrejmuirea se oprea la marginea lacului. Când soarele însemnă casa cu o săgeată de foc, ușa masivă, ferecată în curele de oțel, de la intrarea casei, se deschise. În pragul ei apăru o tânără subțire și bălaie: rămase o clipă nemișcată în prag, între cele două unghiuri ascuțite ale zidurilor, în care se zăreau găurile amenințătoare, prin care putea să apară oricând o țeavă de pușcă. Ciudata arhitectură a casei părea un cadru nepotrivit pentru proaspăta tinerețe a acestei ființe înveșmântate în portul voscopolean, cu fustă întunecată, largă și lungă, cu bluza severă, închisă până la gât.

Luminoase îi erau chipul, șuvițele aurii ce-i scăpau de sub basma și șorțul albastru ce-i încingea mijlocul subțire, ciorapii albaștri de lână încrustați cu dungi circulare albe, pe care se înșirau râușoare albăstrui, tulpanul alb, ce-i încadra ovalul subțiratic al feței. Femeia avea ochi adânci și serioși, gură mică cu buze roșii și pline, desenate deasupra unei mici bărbii voluntare. Cătă lung, când spre lac, când spre munte, apoi se apropie cu pași ușori de grajdul de piatră, ce se înălța fumuriu în razele soarelui. În mintea ei se punea chinuitoare întrebarea: visase azi-noapte, ori fusese aievea? I se

păruse că aude prin somn tropotul lui Corbea, calul lui Gheorghi, bărbatul ei. Se sculase buimacă și privise pe fereastră: i se păruse că-l vede cu calul de dârlogi, ieșind pe poartă, și socrul ei se deslușea lămurit în ușa grajdului, în lumina slabă a felinarului. Atunci apunea luna. Să fi fost Gheorghi și să nu fi venit să o vadă? Un nod i se puse înecăcios în coșul pieptului. Îl iubea Maria, îl iubea atât de mult, cum nu-și putuse închipui vreodată. Pentru el părăsise satul Magarova, părinții, neamurile, pentru el venise singură aici, chiar dacă acolo, la ea acasă, iscase multe vorbe, că flăcăul pe care-l urmase era un om neobișnuit, potolit cu graiul, dar năprasnic cu fapta, tăcut și ascuns în felul lui, dar bun la suflet ca o pâine caldă. Tânăr dar ascultat de toate călăuzele de caravană din munte. Lovea aprig în încăierările cu tâlharii munților și nu-și ierta vreodată vreun dușman, dar își punea viața preț când trebuia să scoată vreun om vrednic de la necaz. Ba învățase în drumurile lui și carte grecească.

Nu era un om ca toți oamenii Gheorghi, și de asta Maria își pierduse mințile după el; dar, măsurată și potolită, nu i-o arătase niciodată. Însă femeia știa că zilele și nopțile fără el îi păreau pustii și serbede, chiar după ce veniseră copiii pe lume, că deseori o frigea gândul ca o pară că s-ar putea să n-o mai îndrăgească, că nimic nu-i statornic pe lumea asta și iubirile mari sunt trecătoare ca focurile. Omul însă i se întorcea din depărtările pe unde colindase, îi căta lung în ochi și privirile li se învolburau de aceeași ceață ca și odinioară, același fior o pătrundea din inimă până-n măruntaie și-și zicea atunci că viața e cel mai minunat dar ce i se poate face omului.

Și, acum, să fi fost el! Să n-o vadă? Să nu-i fie dor de ea? Nu! Nu se putea. Poate că i s-a năzărit. Nici socrul nu putea să și-l întrebe: nu se cădea. Așa se frământase toată noaptea fără să închidă ochii. În zori însă, nu se mai putuse stăpâni și pornise spre grajd. Ușa era întredeschisă: zvon de glasuri răzbi până la ea.

— Când au rupt publicațiile de nuntă de pe ușa bisericii, pentru că au fost scrise în limba noastră, s-a ridicat toată comuna Biata, că erau neamuri cu mireasa; au fost focuri de armă de o parte și de alta.

Părea a fi glasul fratelui ei, sau avea numai năzăreli de azi-noapte?

— De acu să nu vă așteptați la zi de pace, auzi deslușit glasul lui moș Vangheli.

Tânăra femeie înlemni pe loc, cuprinsă de o puternică neliniște. Gândurile i se învăluiau în cap. Gheorghi plecase să îndrumeze o caravană spre vale, dincolo de Blata, și de răscrucea drumurilor de la apa Vistriței.

Într-acolo au pornit-o cei trei frați, călăuze de caravane: meserie grea, mai cu seamă când se stârnesc bandele de jefuitori ai munților. Se obișnuise Maria cu spaimele, așa cum se dedaseră cu ele de generații întregi. Știa ea cum călăuzele n-au nici somn, nici răgaz cât ține călătoria deoarece trebuie să fie atenți la toanele vremii, la greutatea drumurilor și la năravurile împărăției turcești. Urgiile, aici, vin peste oameni ca gerurile și vânturile. Mariei nu-i era frică: știa a mânui pușca asemeni unui bărbat, așa cum fuseseră învățate de mici toate femeile locului. Sărăcia munților, viața chinuită a vremurilor nu-i încovoiaseră pe acești munteni. Unii se trăseseră în creierul munților să fie slobozi, să nu le crească pruncii cu capul plecat, să învețe meșteșugul armelor și al cailor, ca la nevoie să poată sta împotrivă; alții coborâseră pe dealuri, dar tot aprigi rămăseseră. Atâtea gânduri se învălmășeau în capul Mariei, că neliniștea ei crescu odată cu razele de soare, ce o învăluiră. Se trase spre casă pe treptele de piatră și privi în jur; vederea locurilor acestora avea întotdeauna darul de a o îmbărbăta și liniști totodată. Cătă spre lac, spre undele ce se jucau schimbându-și culorile, spre codrii de fagi și de stejar. Privea la târgul ce se întindea pe podișul din preajma lacului, la casele cenușii ce-și arătau acoperișurile printre pâlcurile de copaci, la turla bisericii ce se înălța printre casele severe și acoperite cu șindrilă. Zărea ulița mare cu puținele ei prăvălii, mai mult ale străinilor, și vedea căruța oprită în dreptul negustorului de blănuri de castor. Fusese renumit locul pentru bogăția lui în aceste animale și de aici i se trăsese și numele de Castoria și negoțul bogat pe care neguțătorimea ebraică, sârbă și greacă îl făcea cu blănurile. Acolo locuiau negustorii în partea sârbo-grecească a târgului, acolo creștea clădirea întunecată a hanului, unde trăgeau cei ce veneau prin Castoria: neguțători, oameni veniți din vale la târguri.

În dimineața aceea de vară, Castoria părea un loc ca toate celelalte, liniștit și retras mai la o parte de vălmășagul lumii și al drumurilor, cu casele arcuite în mod neobișnuit, formând împreună mari cercuri închise. Maria nu se putea liniști; intră în culagos, sala mare, pătrată, pe al cărui perete din fund se profila războiul de țesut cu o stofă de lână de-abia începută. Urcă de aici scara veche ce ducea la încăperile de sus. Străbătu sala mare și încăperea unde mai dormeau încă pruncii și pătrunse apoi în casă; vatra era încinsă pentru coptul pâinii. Cuptorul mare răspândea o căldură plăcută în răcoarea dimineții de munte, căci la aromâni coptul pâinii e aproape un ritual. Pe o masă de brad, erau înșirate pâinile dospite. O ladă,

numită „scândura”, ținea loc de dulap. De o parte și de alta a mesei – două bănci de brad. Pereții erau împodobiți cu polițe de lemn ars, pe care se aflau tigăi, oale și ulcele cu lapte prins.

În Castoria era un obicei străvechi; pâinea se făcea în casă, mămăliga nu se obișnuia, așa că orice om, cât ar fi de sărac, își avea grâul lui cumpărat cu trudă, iar ziua făcutului pâinii era de mare muncă și osteneală pentru femeile din partea locului. Frământatul și crescutul acesteia cereau toată încordarea gospodinelor, să nu se strice nimic, să nu se piardă nimic.

Maria, dând cu ochii de aluatul ce aștepta să fie băgat la cuptor, uită pentru un răstimp de frământările ei. Puse pâinea în cuptor astupându-l cu grije și zicându-și că se vor putea hrăni cu ea o săptămână întreagă toate gurile casei. Apoi se apucă să frece căpisterea de urmele de aluat. Deschise fereastra și se uită în curte: ușa grajdului era închisă și nu se simțea nicio mișcare. La malul lacului, cele două cumnate spălau lână; cântau amândouă un cântec vechi și trist, ale cărui vorbe îi îngreunară inima:

Munte urât, multe rele ai!
Vânturile te bat!
Frunzele îți cad;
Câte una, două,
Șaptezeci și nouă…
Tinerii soți pleacă
Peste râpa neagră,
Hrană să ne-aducă.
Plâng mirese, plâng.
Tinerilor bărbați,
Unde vă îndreptați?
Să venim și noi!
— Nu veniți și voi!
Tinerii răspund.
— Sunt prăpăstii multe
Și vârfuri de munte
Greu de străbătut
Drumu-i nebătut,
Soartă de-om avea
Noi ne-om întorcea.

Le răzbise dorul, se vede, de cântau astfel. Demult nu-și mai văzuseră bărbații, plecați departe cu o caravană. Câte primejdii nu se pot ivi în cale, până ce caravanele trec de Clisuri. Munții până acolo sunt străbătuți de pomaci care pândesc caravanele și nu se mulțumesc numai să le jefuiască, ci mai omoară și oamenii și ca să nu-i tulbure nimeni din treburile lor, dau zeciuială din pradă poliției turcești; după datină acestor „cinstiți" slujitori ai ocârmuirii. Vorba bătrânească din Balcani o spune: „Vină în drum ce ți-o veni, însă de om turcit ai a te feri".

Maria deretica prin casă și gândurile-i umblau răzlețe. „Biata lume – își zicea ea – femeile singure cu pruncii, bărbații pribegi pe toate drumurile ca să scoată un ban pentru trai – traiul acesta în casele vechi, construite din piatră scoasă cu trudă din munte, case de sute de ani, înnegrite de vreme și de fumul cuptoarelor, și, la vatra cărora se adăpostesc toți feciorii cu familiile lor. Și aici muncesc femeile, de la cântatul cocoșilor și până noaptea târziu, că au de făcut și muncă de bărbat și muncă de femeie, dacă li-s soții mai mult călători. Așa-i rostul lumii prin aste părți."

Că o mai fi și altcum, Maria nu avea de unde să știe. Și pe când aștepta coptul pâinii, spălând dușumelele, îi veni în minte, când noră tânără, numai de cincisprezece ani, sosise din jos de la castrul Magarovei. Se vedea intrând sfioasă în casa de piatră, cătând cu teamă spre Maia, iar unul, care o însoțea, o dăduse ușurel cu capul de vatră, semn că trebuie să fie ascultătoare față de adevărata stăpână a casei. Era pe atunci subțire ca un fus, numai ochii și cosițele erau de ea, și privise roșie și temătoare în sus, spre Maia aceea voinică și-naltă, pe care o cunoștea atât de puțin, dar care avea în licărul ochilor asemuire cu Gheorghi.

Iar Maia o luase atunci cu blândețe în brațe, ca pe un copil speriat și rătăcit. N-are să uite îmbrățișarea asta toată viața ei; nu i-ar fi ieșit din cuvânt pentru nimic în lume, chiar dacă datina nu i-ar fi cerut-o. Maia ei bună, înțeleaptă. Socrul, moș Vangheli, cum îi zicea târgul, era de felul lui de departe, de unde fusese Voscopolea, și de meseria lui oier. Își ținea bruma de oi într-o stână pitită într-o văgăună muntoasă prin împrejurimi. Lucru cam neobișnuit prin partea locului, unde fârșeroții plecau de cu toamnă cu oile, pentru a nu se reîntoarce acasă decât în primăvară. Da-i plăcea Mariei să-l știe măcar pe socru pe aproape, că mult țineau copiii la el și îi era drag să meargă și la stână, de la care un drumeag răzbătea de cealaltă parte a muntelui, printr-o cheie sălbatică, între înălțimi golașe de stânci, și de acolo, peste munți și plaiuri mergea spre Dunăre.

Abia sfârșise cu treaba, când intră în odaie o femeie în vârstă, învestmântată în fustă largă, neagră, cu părul strâns sub bariș, cu ochi strălucitori și fața arsă de vânturi și soare. O întovărășea o bătrână măruntă, cu trăsături severe. Maria le dădu, prima, bună dimineața.

— Albă, să-ți hie! îi răspunseră. Vine Gheorghi, vine? întrebă femeia cea măruntă.

— Nu știu, tetă, o da domnul și o veni la vreme, să se bucure de ăl mic.

— A veni, dragă, a veni, încuviință mătușa, care la cei șaptezeci de ani, după ce-și îngropase cinci copii, se aciuase pe lângă o strănepoată și, să nu stea degeaba, împletea și țesea la război, cât era ziulica de mare.

— Zi de coptul pâinii, zi de trebăluială și caznă, așa-i nepoată? glumi iarăși teta către ea.

— Nu, tetă, zi de bucurie, că avem ce coace, îi întoarse Maria vorba, da poftește și stați, că am terminat cu rostuitul pe aici.

— Stai și oi odihni oleacă, că n-a fi foc, o îmbină și Maia, lăsându-se lângă ea pe banca de brad.

De afară, mirosul tare al pădurilor de carpen și de stejar pătrunse în odaie, odată cu razele de soare, care aurira chipul Mariei, apoi se traseră spre polițele pereților, împodobind ulcelele și străchinile cu lumini tomnatice. Mătușa bătrână, teta, cum se zice pe la Castoria, strânse din umeri a frig. Maria înțelese și închise geamul și așternu un ștergar pe masa de brad, lustruită de amarul de vreme pe care-l trăise. Deșteaptă femeie era Maia; tot târgul o recunoștea: chibzuită că din nimic scotea cele trebuincioase casei. Vara umbla prin păduri adunând tot felul de buruieni rare de leac, pe care le dădea toamna caravanelor, primind în schimb cele trebuincioase casei. Făcea băuturi din afine, din măceș, care luau cu mâna durerile de stomac și dădeau poftă de mâncare, leacuri tare prețuite, că mereu o supărau negustătorii cu cererile. Scotea Maia din inima frunzelor de brad și jneapăn licori folositoare, în schimbul cărora primea ațe de lucrat și bumbac de la oameni de ea știuți, negustători, care se minunau totuși că Maia nu mai îmbătrânea nici cu inima, nici cu chipul, ci era tot așa de voinică și de aprigă, cum o știuseră ei cu douăzeci de ani în urmă. Îl necăjeau pe Vangheli, că nevastă-sa descoperise leacul tinereții fără bătrânețe, și Vangheli surâdea măsurat, așa cum îi era felul; nu rostea cuvânt, dar în adâncul inimii lui era mândru de femeia pe care și-o alesese în focul tinereții.

Că inima lui fusese ca o flacără căreia îi trebuise lemnul din care să-și ia viața. Și lemnul acesta verde, umbros și viguros, fusese chipul și zâmbetul Maiei. Vangheli nu se gândise nici la zestre ca alții, nici la învoirea părinților ca toți flăcăii locului, ci numai că aceasta este aleasa lui și atât. Călcase peste datini când îi vorbise singur și când în focul dragostei, singur o pețise. Dar felul lui de a fi plăcuse Maiei și-l urmase cu același zâmbet viu pe buze și cu o luminiță tainică sclipindu-i în ochi. Și luminița aceasta îi umplea tot chipul cu vigoare caldă, ce o transfigura. Îi mai zicea nevestei să nu mai plece atâta pe munte, dar Maia îl asculta și nu-l asculta. Când își prindea vreun fecior acasă, numai ce încălecau amândoi și, pe cărări povârnite, urcau în munte, acolo unde știa ea că află cele trebuincioase leacurilor ei. Urca până trecea dincolo de creste, răsuflând adânc în piept aerul înălțimilor, căta spre zările albastre, spre depărtările pe care nu avea să le cunoască niciodată, spre văile ce i se așterneau la picioare, către castrurile macedonene și cu obrajii îmbujorați de vânt, se simțea fericită, tare și puternică, dincolo de vremea și greul ei, departe de târgul din vale. Acolo căta lung la feciorul ei cel mai drag, la Gheorghi, și-l vedea voinic și sprinten, vioi și puternic și parcă se închipuia pe ea cum ar fi fost, de s-ar fi născut bărbat, nu femeie împiedicată în fuste, în copii. Se umplea pieptul Maiei atunci de dragoste pentru toți ai ei. Îi venea să sărute pământul și văzduhul, că ea de felul ei fusese crescută sus, la Florina pe piscurile Pindului, pe unde umblau vorbe că ar fi trăit odinioară spiridușii pădurilor și o lume întreagă de dumnezei dispăruți ai paginilor. Din culmile învăluite de legende venise Maia, apoi coborâse spre vale și durerile începură a-i fi cunoscute. Din pricina asta, Maia căuta crestele munților și leacurile durerilor; poate că, odată cu coborâtul ei înspre vale, i se deschisese o rană în suflet atunci când descoperise viața așa de grea și de nestăpânit. Cobora Maia muntele cu ochi de neguri. Ziceau bătrânele că ar fi zărit-o pe Maia odată un turc, unul, de venise de departe, dinspre soare-apune, mergând spre Constantinopol și că ar fi spus: „Halal de bărbatul care stăpânește o asemenea femeie, dar vai de cel care ar încerca să o închidă într-un harem!” Turcul ăsta trăise mult în țara franțuzului și gândurile și vorbele lui nu erau ca ale tuturor turcilor, se vede.

Le mai învățase Maia pe nurori să coasă niște batiste cât palma, atât de minunate, că nu ziceai a fi ieșite din mână de om, și brâie, care-ți luau ochii! Pe toate le vindeau băieții pe la târgurile mari din depărtări și te mirai

ce grâu bun puteau aduce în schimbul lor. Pe numele ei, Maia se numea Pandora, da nimeni nu-i mai zisese astfel de ani și ani.

Maria o privea: cu părul încărunțit numai la tâmple, cu cozile groase, nu ai fi zis că merge spre șaizeci de ani, de nu ar fi fost colțurile ostenite ale ochilor, ușoarele cute ce porneau de la aripile nasului drept. Era femeie frumoasă. Gurile glumețe ziceau că de asta Vangheli nu pleca și el ca fârșeroții cu oile, că nu se îndura să stea departe de Pandora. Maria ședea tăcută cu mâinile-n poală; avea treabă la războiul de țesut, dar cuviincioasă aștepta să vadă de ce venise bătrâna la ei.

— A pus Casandra furca-n brâu noră-si, de ce n-ați fost și voi? Au fost toate neamurile și s-a povestit până au cântat cucoșii a doua oară. A fost și masă frumos cinstită.

— Aș fi venit, tetă, numai că a fost Vangheli cu piciorul scrântit și nu am putut să-l las singur.

— A fost și Flora a lui Caragogu. O știi? De la Magarova; era împodobită ca la nuntă. Știi că-i neam cu mireasa; avea comanac cu galbeni și paftale la cingătoare și o bluză albă, de i se vedeau toți creții – și la gât și la mâneci. Prea se gătesc femeile astea tinere – ce-or zice bărbații lor nu știu, da mie, una, nu-mi place.

— Tinerețe, tetă. Las’ să se bucure de ea.

— Femeia prea gătită poate să placă multor ochi!

— Nu-i pricină de grijă: își cunosc ele datoria și nu și-o calcă. Ai venit să vezi velința? Nu mi-ai spus dacă vrei să o faci întocmai.

— Leită: e tare frumoasă, numai că n-am roșu la fel ca al tău.

Maria începuse să scoată pâinea din cuptor. Aburul ei cald umplea odaia de un miros îmbietor. Se făcuse cald în casă; era spre prânzișor și soarele care se întărise, lumina odaia și șirul de pâini puse pe scândură. Atunci intrară Flora și Elena, nurorile mai mari, una din neamul lui Capsali, alta din ale lui Biciola, potrivite de statură și la culoarea părului, de parcă ar fi fost surori, numai că Flora avea o aluniță deasupra buzei, iar Elena avea ochii verzi ca solzii șopârlei.

— Harnice? întrebă teta în surdină pe Maia.

— Harnice! răspunse aceasta, altcum, ce am face? Casă grea, copii.

— Bună dimineața! nurorile se opriră în ușă, cu fețele îmbujorate, cu mâinile roșii de spălatul lânii.

— Albă să vă hie! răspunseră bătrânele.

— Marie, după tine am venit, dacă ai scos pâinea, ai de ne ajută la pusul lânii.

Maria se uită întrebătoare spre ele.

— Nu-i loc de trecere în Patul Mare.

Patul Mare era încăperea odaie-magazie în care aromânii își țin uneltele trebuincioase meseriei lor de păstori, pe lângă daraci, rășchitori și furci. Maria, care în acea zi, așa după cum cerea datina, era de rând la toate treburile casei, fiecare noră făcând aceasta din trei în trei zile, știa că are ea această îndatorire, așa că plecă spre Patul Mare, împinse la o parte daracii și scaunele de scânduri pentru torcătoare, să facă loc de trecere, apoi coborî scara și ajungând la culagos, mai coborî două trepte și deschise ușa grea a țilerului, care ține loc de pivniță în casele aromânilor. Apoi, cu pași iuți se îndreptă spre intrare, de unde aduse împreună cu cele două cumnate coșurile și bătătoarele, care folosiseră la spălatul lânii. Le așezară la locul lor, în țiler, apoi se duse să le ajute la întinsul lânii în curte, s-o prindă razele soarelui și s-o zvânte. Lână puțină, treabă puțină. I se păru că aude o împușcătură în vale, și, deodată, inima i se strânse cuprinsă de o neliniște chinuitoare. Cumnatele băgară de seamă.

— Ce ai tu, Marie? o întrebă Flora scânteindu-și verdele ochilor înspre ea.

— Nimica, o liniști Maria, dar simțea că-i fuge gândul mereu la grajdul de unde i se năzărise că auzise vocea lui Sterea.

— Marie, Marie, ție ți-e dor de Gheorghi?

— Mi-e! se înroși ea.

— Și pe mine mă arde sufletul, oftă Elena cu ochii înnegurați.

Pe poarta dinspre uliță, deschisă cu zgomot, năvăliră deodată patru fetițe între șase și zece ani. Veneau fuga bucuroase că au ceva deosebit de spus.

— Mamă! strigă cea mai cârnă dintre ele, înghițindu-și cuvintele de frică să nu i-o ia alta înainte.

— O cheamă pe tușa acasă!

Era fetița Florei, Atanasia.

— Închideți poarta! glasul Mariei trăda neliniștea și nervozitatea care puseseră stăpânire pe ea. Teta mănâncă la noi, doar n-o să vie în casă de neamuri, la vremea prânzului, și să plece nemâncată.

— Unde ați fost? întrebă severă Elena.

— A scos bobocei gâsca zbârlită a tetei Casandra și am fost să-i vedem, se împieptoșă cea mai mică dintre copile, care avea ochii verzi ai maică-si,

sub o chică neagră și creață, abia domolită de codițele ce ședeau ca două cioturi de măturică, de o parte și de alta a capului.

— Acum gata, haideți la masă! le reteză Maria scurt vorba.

Fetițele se învârtejiră spre casă, într-un iureș de fuste colorate și în lipăit vioi de picioare; mamele le urmară potolite, cu pași rari, așa cum le era felul. Când să o ia și Maria în urma lor, în ușa grajdului apăru Vangheli. Fesul îi era îndesat peste părul tuns scurt, musteți mari lăsate în jos deasupra buzelor subțiri și strânse. Purta o haină scurtă, încinsă cu un brâu lung, care-i înfășură mijlocul de mai multe ori, slujindu-i drept chimir pentru pistoale. Peste aceasta o vestă mică, neagră, cu mâneci strâmte, care în față se petrecea foarte puțin. Pantalonii de postav de casă, largi până la genunchi, iar de acolo strâmți până la încălțări. Fustanea nu purtase și nici nu avea de gând să poarte deși oamenii de vârsta lui se învesmântau astfel la nunți sau la petreceri.

O cută puternică i se adâncise între ochi.

— Marie, mai stai puțin, grăi el, închide ușa casei și vino încoace!

Tânăra nevastă îl ascultă supusă, apoi se îndreptă cu inima strânsă, ca de o grea presimțire, înspre ușa grajdului.

— Să nu te sperii și să nu țipi! Înăuntru ai să dai de frate-tu cel mic, e rănit și are nevoie de îngrijirea ta, îi dădu de știre socrul.

„Atunci acolo e Sterea”, își spuse ea – nu i se năzărise în timpul nopții. Ce se întâmplase oare? Îl țineau ferit să nu-l afle careva? Fața Mariei se trase sub zvâcnetul sângelui.

— Să nu scapi vreun cuvânt, auzi tu? Mâine în zori pornim cu el la stâna mică, acolo îl punem pe picioare din nou, apoi om vedea noi ce-o mai fi.

— Da ce-a făptuit? glasul suna sugrumat și trist.

— A împușcat pe episcopul grec și ai noștri ca să-l scape s-au luptat cu niște turci ce au vrut să-l prindă. Așa că-l vor căuta negreșit pe făptaș.

— E rănit rău?

— O să scape el, că-i tânăr, și apoi, tu ai untură de urs să-i ungi rănile, să iasă glonțul din el, să nu obrintească.

— Și cum o să-l urcăm mâine în munte, dacă-i așa rău?

— Îl ducem noi pe cal, aici nu mai poate să rămână, că de-l află își pierde viața, iar de noi va fi tot rău. Te pregătești de stat mult la stână, auzi tu?

— A venit singur, călare, așa rănit?

— A venit călare, a scăpat până acu cu bine, are să scape și de aci înainte. Fii fără grijă, o liniști Vangheli.

Ochii albaștri ai Mariei se lărgiseră sub biciul acestei vești neprevăzute și, din toată ființa firavă părea că numai ei trăiesc intens și grăitor.

— Să-l văd! cerea privirea ei îndreptată spre socru.

— Să mergem înăuntru.

Amândoi păşiră tăcuți în răcoarea întunecoasă a grajdului. Maria văzu ca de obicei ieslele umplute cu fân, din care, doi cai vânjoși de munte se înfruptau cumințI, măsurați. Două animale cumințI și potolite, a căror răsuflare mai încălzea aerul rece al zidurilor de piatră. Pe podeaua de scândură – urme de sânge; în colț spre dreapta, acolo unde urca scara în podul cu fân, la loc ferit, întins Sterea. Dormea cu fața palidă, cu buzele crispate de durere, cu părul galben, amestecat cu fire de paie, răvășit peste fruntea colțurată și în sudori. Gemea în somn și rostea frânturi de cuvinte. Brațul drept îi era strâns legat cu umăr cu tot, cu o fașă prin care răzbise sângele pătându-i țibunul vânăt, în care era învelit. Linia aspră a sprâncenelor zbârlite peste pleoapele lăsate, încordarea feței și a trupului, care părea a nu-l fi părăsit nici în somn, îi dădeau Mariei părerea că ar pândi somnul vietăților hăituite ale pădurii. Cătă spre cizmele pline de noroi, dintre care una era spintecată la gura turetcii, și la brâul nedescins, de unde se zărea mânerul unui pistol, și făcu gestul ca și cum s-ar fi aplecat să-l descalțe.

— Lasă-l să doarmă. Somnul îi face bine. L-am grijit eu cu ce a fost nevoie, dar a făcut cale lungă și mai are încă una.

— Ce odihnă chinuită e asta!

— Nu-l văita! Bine că a ajuns aici!

— Da scapă cu viață. Așa-i?

— Eu zic că scapă.

Vorbeau amândoi pe șoptite.

— Tu, trebuie să te gătești de cale lungă și pe multă vreme. Îți iei și copiii cu tine și mergi unde-i voia bărbatului tău.

— A fost Gheorghi azi-noapte?

Vangheli căta la nora-sa și înțelese că femeia nu dormise noaptea, că dorul o măcina ca pe nici una. Îi văzu ochii împăienjeniți de nesomn și de lacrimi; îi fu milă de frământarea ei și totodată fu mândru de feciorul lui că poate fi iubit ca un flăcău. Spuse numai:

— Asta-i voia lui și tu faci așa cum cere el. Să mergem.

Moș Vangheli trase ușa grajdului încet și urcă pe urmele Mariei în casa de sus. Se așezară la masa pe care-i așteptau străchinile pline cu lapte bătut.

Mâncară în tăcere; se auzea numai țăcănitul lingurilor de lemn. Fetițele grămădite la un loc mâncau cu poftă dumicați mărunți de pâine proaspătă. Lângă Maria, pe banca de brad cioplită măiestrit, ședea mezinul de doi ani, Gheorghiță, rotunjior ca un boboc de rață leșească, și mânca din blidul ei. Când sfârșiră cu prânzul, Vangheli spuse către Maia;

— Mâine, nora asta mai mică a noastră are să urce în munte cu copiii. Vezi și gată cele de trebuință, că are a sta mai mult acolo. Vezi că duc și bacilor tainul, să fie toate rostuite.

Maia înțelese că nu mai avea a-i pune întrebări, acolo, la masă. Așteptă să termine, apoi Maria strânse masa. Nu scoase un cuvânt și cumnatele crezură că a fost certată de socru. Neliniștea din ea se ostoi numai când își alină mezinul adormindu-l. Apoi își căută leacurile învățate de la Maia și oblojelile și coborî în grajd, unde aștepta să i se trezească fratele. La altceva nu se putea gândi. Veni aci și se așeză tăcută la picioarele lui. Nu se auzea în curte decât cloncănitul cloștelor și sâsâitul înfuriat al gâscanului, pe care, cine știe cine îl supărase. Prin ochiul de geam, se zăreau păsări săgetând văzduhul. Maria rodea un fir de pai și aștepta. Apoi, Sterea se trezi și dădu cu ochii de ea. I se îmblânzi privirea.

— Cum ai ajuns aici, Marie?

— Tu ai ajuns la noi, șopti ea și după vechiul lor obicei din copilărie își apropie fața de mâinile lui, îngenunchindu-i la căpătâi. Sterea întinse mâna-i sănătoasă, cuprinzându-i obrazul, apoi Maria se aplecă sărutându-i podul palmei, vechiul semn după datini al casei părintești, că n-au a se teme de nimeni și de nimic câtă vreme sunt împreună.

Numai după aceea, Maria se sculă și, ținându-i capul, îi dădu să bea odată cu apa și fiertura de buruieni care făcea să se oprească sângele. Rănitul se strâmbă.

— Ce gust are apa voastră?

— Apă ca toate apele de aici. Da ce-i cu tine, cum de s-a întâmplat nenorocirea?

— Nu-i nenorocire, Marie. Trebuia să se întâmple mai demult. Auzi tu? E dreptate, Marie, ce am făcut eu.

— Dreptate, care-ți pune viața în primejdie?

— Poate să mi-o și ia, da să răzbim odată.

— Da n-a fost așa de când ne știm? Ce e mai rău ca altădată?

— Gândul că ar putea fi altfel.

— De asta ai ucis?

— Da.

— Un episcop atât de puternic, atât de mare?

— Puternic da, mare nu.

— De ce?

— Omul mare e cel ce nu-și face din semeni slugi. Noi nu suntem neam de slugi nici pentru dumnezeu; buni, dar numai pentru cei care ne respectă.

Rana începu din nou să-i sângereze. Maria înțelese că trebuie să tacă.

— Stai liniștit, îi spuse ea, să-ți leg rana, apoi îți trag cizmele și-ți desfac brâul, să te odihnești.

Și cu băgare de seamă îi schimbă fețele și-i puse leacuri pe rană. Apoi îi desfăcu brâul, îi așeză pistolul lângă cap, și-i trase cu îndemânare cizmele, din care-i apărură picioarele umflate și rănite. Sora i le șterse ușurel, apoi îi schimbă obielele.

— Te iubește Gheorghi mult, așa-i, Mărie-mușată? o mângâie el cu vorba lor din copilărie, când ziceau toți că-i mică și frumoasă ca zânișoara conurilor de brad, cea cu părul ca mierea.

— Mușată, frate? Ție îți vine a râde și ei poate sunt pe urmele tale, îi întoarse ea vorba cu ochii împăienjeniți deodată de lacrimi; de grija lui, de dorul bărbatului.

Fratele îi văzu ochii și-i zise:

— Mușată, mușată, nu te pierde cu firea, că te știu voinică.

Își plimba privirea asupra sorei lui, care se arăta tot frumoasă, mușată, cum îi zicea el. Maria îi zâmbi silit, printre lacrimi, apoi îi șterse fruntea, îi netezi părul zburlit și ieși ușurel precum intrase. Se duse în casă și se apucă de făcut desagii pentru drum lung, pentru ea și cei doi copii. În vremea asta, Vangheli zăbovi în târg vreo două ceasuri bune, apoi se închise în odaie cu Maia și-i spuse cuvânt lung.

III

Ziua se petrecu. Veni noaptea. Mariei iar nu i se prinse somnul de gene. A doua zi, se sculă cu capul greu. Îmbrăcă și hrăni copiii, luă desagii și porni spre poarta din fundul curții, unde o aștepta socrul cu doi cai înșeuați: pe unul din murgi era suit Sterea, învălit în țibun. Pe același cal se urcă și Maria. Vangheli încălecă pe celălalt, luând fetița pe șa și băiatul agățat într-o traistă.

Se ridica soarele pe creasta muntelui, când au pornit; se auzea zvon din pădure și pe drum nu era țipenie de om. Peste lac se ridicau trâmbe de abur

în depărtare. O barcă se profila la orizont. Rănitul gemu scurt în smucitura de plecare a cailor. Ieșiră în pădure pe un drumeag ce urca printre casele adormite. Drumul mergea pieptiș. Vreascuri trosneau sub picioarele cailor, copitele li se înfundau în pământul moale. Pomi bătrâni străjuiau calea. Ici și colo, câte un copac lovit de trăsnet își căsca scorbura. Maria cătă spre moș Vangheli; acesta călărea tăcut, încordat, cu urechea ațintită la orice zgomot. Soarele, acoperit de nouri mari și grei, nu se mai vedea. Se schimba vremea. Aburul norilor învăluia muntele întunecat și ursuz. Putea să-i apuce ploaia dintr-o clipă în alta. Cuțitul neliniștei o împungea pe Maria. „De ce toate astea?” se întreba mintea ei chinuită și nu-și putea afla singură răspunsul.

Fratele ei, galben, cu cearcăne la ochi, se rezema de ea, stând priponit în șa. Mergeau în tăcere. Țărci cu pene albăstrii treceau în zbor scurt pe deasupra lor.

Cu cât înaintau pe coastă, drumul era mai greu. Ploile prăvăliseră pietre, încurcând calea, apele spălaseră pământul de pe bolovani. Caii înaintau anevoie: atât din cauza poverii cât și din pricina drumului. Pâraiele, umflate de zăpezile de curând topite, curgeau vâjâind dinspre creasta muntelui, către vale. Vangheli o luă pe un drum nou, tăiat în susul Vistriței. Natura sălbatică era aici pustie și tristă. Rănitul suferea cu greutate drumul. Trebuia să înainteze cu băgare de seamă. Norii grei se rupseră deodată în ploaie, pe când treceau pe un drum prăpăstios de-a lungul unei văi, în care arborii uriași se aflau prăvăliți de uriașa forță a naturii. Se îngrămădiseră acolo de ani îndelungați și oamenii nu aduceau niciodată lemne din „Valea Neagră”.

Și, în pustiul trist al muntelui, în ploaia care-i învăluia, oameni și animale urcau mereu, mai departe, tot mai departe de zbuciumul și ura ce frământa castrurile macedonene; mai departe de legile făcute pentru a înăbuși viața și adevărul; mai departe de zvârcolirile acelui colos împărătesc ce se vrea atotstăpânitor prin stârnirea dezbinărilor între supuși.

Cei trei călăreți mergeau cu fruntea sus, căci în adâncul firii lor gândul și puterile sufletului le erau vajnice și nesăcătuite, durerea și frământul fiindule ca un bici, sub șfichiuirea căruia își adunau toate forțele, spre a-și făuri ei, cu propriile lor puteri, o altă viață. Alături de mutenia lor, Tomaida și Gheorghiță se bucurau în toată nevinovăția de această călătorie neașteptată, la care dintre toți copiii fuseseră numai ei aleși.

IV

După plecarea lor din Castoria, Maia se sculă și zăvorî ușile porților curții. Părea îngrijorată, și ochii ei aprigi scrutau de la fereastră depărtările. Nurorile și nepoatele nu scoteau un cuvânt. Se obișnuiseră de atâția ani cu firea ei. Maia intră în grajd cu o căldare de apă și făcu acolo curățenie. Și, ciudat, peste tot castrul se lăsă o liniște neobișnuită. Norii porniră să-și lase povara picăturilor peste lacul întunecat și peste castru. Ropotul ploii părea a fi singurul semn de viață al lacului; sub șfichiuirea acesteia iarba curților se apleca la pământ, undele lacului tremurau cu scurte zvâcniri și carpenii își fluturau frunzișurile; numai casele seculare rămâneau nemișcate, mute, zăvorâte, părând a fi în afara ploii și a timpului. Apoi ploaia se liniști din ropotul ei năvalnic într-o mulcomeală domoală și tristă.

Spre amiază apăru în Castoria cadiul turc însoțit de un pâlc de călăreți călăuziți de un slujitor al episcopiei grecești. Au venit întins la casa lui Vangheli să întrebe și să cerceteze de nu cumva a fost pe acolo Sterea din Magarova. Au bătut tare în poartă; când au văzut că nu o deschide nimeni, au vrut să o forțeze. Liniștită, de sus, de la balconul zidit, Maia le-a pus întrebarea:

— Pe cine căutați?

Tâlmaciul i-a spus:

— Pe ucigașul preasfințitului episcop și a slujitorilor turci.

Maia le-a întors cuvânt cum că din toată împărăția sultanului tocmai la ea s-au potrivit să vie să-l caute.

— Da, i s-a răspuns, pentru că aici locuiește sora lui, și ei o vor ridica pe aceasta.

Bătrâna, fără să-și piardă cumpătul le-a cuvântat că nu știe despre cine e vorba. Turcii s-au înfuriat și i-au răspuns că e vorba de nora ei. Pandora le-a răspuns că nora ei e la munte și pe fratele ei nu l-a văzut de vreun an. Totuși ei au vrut să facă perchiziție. Maia a cerut să vie celnicul satului și cu bătrânii lui. Au căutat peste tot și n-au găsit nimic. Nurorile întrebate, copiii nu aveau ce spune.

Seara, cadiul turc, urmat de slujitorii săi, era gata să plece, când a năvălit în Castoria o ceată numeroasă de oșteni beți, sub comanda unui bei, care dorea din proprie inițiativă să se dea o pildă de voinicie pe seama vieții supușilor înaltului sultan, pentru a-i intimida în fața războiului ce bătea la ușă. Le trebuie oamenilor câteva pilde sângeroase, care să le oprească mintea de a gândi, puterea de a mai înfăptui, așa încât cuvântul libertate să nu mai sune pe întinsul împărăției. Îi fusese de ajuns cu grecii, care

stârniseră lumea cu plângerile lor. De ajuns cu zănatecii de scriitori străini care asmuțeau lumea cu compătimirea lor față de cei asupriți.

— Nu există nemulțumire, pe largurile pământului, peste care flutură flamura verde, striga sultanul, cadiul le face dreptate și muftiul se roagă pentru fericirea lor! Popoarele de pe întinsul fără margini, peste care atotstăpânitor este Coranul, de n-ar fi să se macine ele între ele, ar duce-o ca în sânul lui Allah. Ce se amestecă streinii pe pământurile mele? Eu nu am a face nici cu împărăția englezului, nici cu a neamțului. Să nu se mai audă nicio vorbă de nemulțumire pe tot pământul stăpânit de augusta mea milă. Viziri, bei, pași cu trei și două tuiuri, faceți să fie liniște, liniște!

— N-avem atâția muți pentru sugrumat oameni, strălucite padișah, i-a răspuns, închinându-se până la pământ, smeritul vizir.

— Avem oaste, avem iatagane, furci, vizire?

— Toate acestea fac zgomot! s-a încumetat vizirul.

— Depărtarea și întunericul acoperă orice zgomot, a răspuns mărețul sultan, privindu-și inelul cu pecetea de la mână dreaptă, semn că o vorbă de i se mai spune, îndrăznețul ia calea surghiunului, dincolo de coastele Asiei Mici.

Și smeritul a ieșit din palatul sultanului, cu ochii în jos, mergând de-a-ndaratelea. Când a ieșit pe poartă, s-a înălțat falnic și a strigat să vie beii și le-a dat beilor strașnica poruncă să fie liniște în împărăție, iar beii au pornit să ducă porunca la îndeplinire. Și cel mai strașnic dintre ei a nimerit în Castoria.

Beiului puțin îi păsa de-s sârbi, bulgari, greci sau macedoneni cei pe care avea să-i pedepsească. În fața minții sale înfierbântată și luminată de pârjolul necruțător al poruncilor, ce se cereau executate, înțelese… din Coran și legea vieții un singur lucru: că pe lume au drept să trăiască aceia care au puterea de partea lor. Și, plecat în țărna de la picioarele ilustrului Padișah, al cărui simplu semn îl putea ușura de povara capului, văzuse, cu căutătura strecurată pe sub pleoapele cuviincios plecate, demnitari turci, arhonzi greci, căpetenii albaneze și bulgare, boieri cu bărbi mătăsoase veniți de pe meleagurile Valahiei sau ale Moldovei, trufași voievozi ai Podoliei, puternici magnați ai Ungariei și atâtea și atâtea frunți semețe ale căpeteniilor din Asia și Africa sau din depărtatele cetăți ale Mării Mediterane, ce o dată învinși prețuiau mai puțin decât praful călcat de tălpile sultanului. Și dacă ei, căpetenii, nu mai însemnau nimic fără de putere, ce avea să prețuiască poporul? Erau ghiauri cei asupra cărora se

năpustea, și moartea lor nu-l zguduia, așa precum nu-l zguduise niciodată nimic, dar zvonurile ajunse până la el făcuseră să-i urască. Îi ura pentru că toate aceste capete de șeihi și bei, care piereau cu toată faima lor trecută – averi, nume răsunătoare ca niște gonguri – le dădeau totuși dreptul, atâta timp cât erau supușii sultanului, să trăiască bucurându-se de viață, atâta timp cât cu toții la un loc slujeau aceluiași țel, acela al menținerii unei puteri aspre și neînduplecate, sub forța căreia norodul să nu crâcnească, și mai învățase că cel plecat ție trebuie ținut sub puterea biciului spre a-ți ști de frică toată viața.

Și, în gândirea lui, legile tuturor neamurilor veneau să-l sprijine, arătându-i cât de puțin preț se pune pe viața omului de rând. Și cei mai mulți dintre aromânii aceștia erau numai oameni de rând. Pentru ei nu avea nimeni a ridica glas, căci ei nu aveau trecere la niciunul dintre împărații lumii, niciunul dintre cei ce mânuiau focurile tiparului nu fusese pătruns de credința că acești oameni ar avea dreptul să trăiască nestingheriți, niciun rând scris pentru ei nu supărase auzul preaînțeleptului sultan.

Că în Castoria mai erau și greci, sârbi și încă neguțători de frunte, ce aduceau venituri bune împărăției, cu atât mai bine; înflăcărații ăștia umpluseră tot pământul cu strigătele lor, cu strămoșii lor care civilizaseră lumea, cu basmele lor și, de aveau să mai piară dintre ei, să le fie de bine și de învățătură. Aici, în dealurile astea oable, de la picioarele munților, erau fără de apărare, și în păduri n-aveau cum se ascunde, căci îi va lua pe nepregătite.

Pădurile astea nu-i plăceau sălbaticului bei și avea el socoteala lui cu ele, dar numai după ce va face ca acest târg al Castoriei să fie o pildă pentru mulțimea de sate din vale, pentru ceilalți supuși care ar putea începe să viseze și ei la libertate. Era mai ușor de ajuns la Castoria: nici drumuri grele de străbătut, nici creste de munți de urcat, și sate puzderie în jur.

Faptul că grecii de aici trăiau bine, la un loc cu macedonenii, în aceeași comună, că dintre toate neamurile numai pe ei îi lăsaseră a se stabili aici, demult, de când cu arderea Moscopolei, nu era semn bun pentru împărăție. Supușii să se pizmuiască, să se urască, să se omoare între ei, așa cum se întâmpla la Magarova, la Blata, în castrurile dinspre Berata; dar să trăiască în pace, ca la Castoria, asta este o nelegiuire față de politica marelui vizir. Că de aici au fost căpitani care au luptat pentru libertate, a auzit el, și nu va lăsa neplătită această cumplită încălcare a legilor Stambulului.

Nu a vorbit, nu a întrebat, știa beiul cu cap de șarpe că acești castrioți vor libertate pentru ei, pentru limba și cultul lor, că vor școli și, uneori, când măria-sa sultanul tărăgănează a le face dreptate, și-o fac singuri, cu mâna pe pușcă.

Și, urcând pe apa Vistriței, a mai aflat că o ceată de călăuze macedonene ar trece apa Dunării în sus spre a fi cât mai departe de sultan și înalta lui milostivire. Această veste, mai cu seamă, l-a înfuriat cumplit. Beiul, cu două tuiuri, om aprig și răzbunător, trecut de mic copil la legea lui Allah, era crescut cu ienicerii la un loc; nu-și cunoștea muma, nu avea nici familie, nici înduioșări zadarnice. Fusese crescut în cultul armelor și al luptelor, fără de care viața i s-ar fi părut lipsită de înțeles. Ocolise lacul și pădurile tufoase ce se întindeau de cealaltă parte a apei. Le privise cu ură și hotărâse să le dea foc. Mai era o șuviță de codru, ce urca din dealuri spre munte, chiar în dreptul satului, ceva mai într-o parte și ferită de drum. Trimise cetași întâi să meargă să dea foc pădurii dese de dincolo de ape. „Așa n-or să mai ajungă în Țara Românească călăuzele de caravane. Vor arde ca șoarecii”, își zise beiul, strângându-și gura mică cu buzele răsfrânte.

Era departe, era noapte. Tânguiri nu se puteau auzi, zvonuri nu puteau străbate, ochi care să vadă nu mai rămăseseră. „Aici erau răzvrătiții? Aici trebuie lovit, în cuibul ghiauresc, ce nesocotește puterea înaltului stăpân.” Cât fusese în viață, episcopul grec i se plânsese de ei: „Oameni sălbatici ce nu vor să asculte slujba în limba pe care canoanele au consfințit-o ca limbă bisericească, încă de la începutul creștinismului, și toți au avut a se pleca în fața acestui fapt canonic, dar ei nu vor a asculta. Sunt oameni primejdioși, deștepți și pricepuți la tot ce întreprind. Mă mir cum de trăiesc la Castoria la un loc cu grecii pravoslavnici, cu care se îngăduie de adevărat.”

Vorbele sunau în urechile ascuțite ale beiului.

Și acum a mai aflat că acest episcop și-a aflat sfârșitul, pentru că nu s-a aplecat el la voia lor… Nu le făcuse pe plac cu o biserică și n-aveau unde să-și ardă făclii după ritualul lor.

— Le voi aprinde eu făclii, a scrâșnit beiul, și pentru totdeauna.

Pentru aceasta va veni în Castoria noaptea, tocmai când de partea cealaltă a lacului primele pâlpâiri ale incendiului vor străbate ca un fior ascunzișul tăcut al pădurilor de stejari. Beiul își chemase oamenii: zece la număr; cârjali obișnuiți să prade și să omoare în tăcerea muntelui pe cei ce se încumetau a le ieși în cale. Asta le era lor meseria: jefuitori de caravane și, uneori ucigași. Beiul le poruncise a da foc pădurii; îi știa demult și-i lăsase

într-ale lor; erau drept-credincioși, aveau plăcerea a mânui pumnalul, asta era treaba ce-i privea numai pe ei și pe trecători. Împărăția nu se amesteca în mărunțișuri. Cei zece bărboși, cu turbanele înfășurate până peste ochi, primiseră porunca. Apoi își fluturaseră poalele halatelor pe cai și se așternuseră drumului, ajungând la pădure.

Stejarii bătrâni, de sute de ani, cu trunchiuri să nu le poată cuprinde doi bărbați voinici, îi lăsaseră să treacă pe sub frunzișul lor. Apoi, frunzele uriașelor bolți începură a tremura ușor și liniștea nopții fu străbătută de un tril, apoi de altul. Călărețiii trecură ca fantasmele mai departe, descălecată, întocmiră un rug uriaș de vreascuri în mijlocul stejarilor și scăpărară amnarul. Scânteia prinse viață și lemnul începu să se zvârcolească sub flăcări, să pârâie, prăbușit în tăciuni, să mocnească un răstimp printre vreascuri spre a se aprinde apoi cu toată tăria. Se chirceau pe rând și se zgârceau ca niște vietăți ce se mai luptau pentru o fărâmă de viață. Stejarii își clătinau ușor frunțile luminate de joaca oamenilor gata a-i adăposti pe ei sub frunzișul lor. Oamenii aținură focul în pădure. În curând fu un rug uriaș, iar limbile lui începură a săruta tălpile copacilor, îmbrățișând trunchiurile. Țipa cucuveaua, ațintindu-i cu ochii ei neobișnuiți cu lumina.

Oamenii se priviră înfiorați; vedeau crescând limbile de flăcări și zgomote neobișnuite scuturau pădurea, care-i cunoscuse pe moșii moșilor lor, pădurea ce-i apărase de gloanțele răzbunătoare. Înăbușit, se auzeau ramuri sfărmate, hăuiau depărtările. Se priviră cârjalii înalți, deșirați, ciolănoși; auzeau goana vulpilor roșcate, urletul lupilor ce simțiseră primejdia, saltul veveriței, țipătul găinușelor sălbatice.

În ochii lor cu vine roșii și cruntă căutătură, apăru o ceață, ceva li se rupea în suflet acestor hoți ai munților, acestor oameni ai pădurilor, dar acel ceva nu izbutea să prindă chip deslușit. Figurile lor slabe, brăzdate de lovituri de cuțit, se crispau asemenea vreascurilor ce luau foc. În jur ardea pădurea și scrâșnetul ei se amesteca cu șuieratul flăcărilor, cu chemările bufnițelor, cu foșnetul stolurilor ce se ridicau în noapte, cu un zgomot adânc și surd al depărtărilor.

Caii cârjaliilor începură să necheze sălbatic; oamenii se aruncară pe ei și goniră drept spre lac, în urma lor alerga focul. Când beiul i-a zărit sclipirea, el și ajunsese în Castoria și oamenii lui spărgeau ușile caselor. Spărgeau ușile caselor din răutate, din silnicie, deoarece la capătul drumului ce ducea spre păduri locuiau nevoiașii târgului, de nații amestecate, ce nu aveau de ce să-și ferece ușile. Bieți oameni pașnici, ce-și câștigau traiul fie lucrând în

munte, fie făcând puțină agricultură pe care o îngăduia terenul. Oameni amestecați, nici făloși, nici viteji, ființe ce-și duceau viața cum puteau și din ce puteau. Firi pașnice și supuse, ce nu supărau pe nimeni cu nimic, necum să îndrăznească a se împotrivi puterii turcești. Și ca o bătaie de joc față de furia beiului, tocmai pe aceștia îi sacrifica primii, fără niciun fel de împotrivire. Nici măcar nu-și putea arăta vitejia față de soldații lui, în ochii cărora i se păru că citește multe semne de nedumerire.

I se păru, sau din străfundurile conștiinței lui se zbuciuma ceva să iasă la lumină? Atunci începu să urle și să întrebe unde sunt ucigașii celor câțiva turci pieriți în încăierarea, când cu cearta dintre ghiauri. De fapt îi păsa de greci tot atât de puțin ca și de macedoneni; puteau să se omoare între ei cât vor! Totul era să nu îndrăznească vreunul să se atingă de ai lor; își dădea bine seama că la o eventuală răscoală, greci ori aromâni s-ar uni cu siguranță în contra puterii turcești. Certurile între ei sunt nimicuri; el le va da proporții mai mari, tocmai pentru a-i învrăjbi ca să nu le dea timp să se gândească. Cu cât vor fi mai aspru pedepsiți unii, cu atât vor crede că pâra și vina vin de la ceilalți ghiauri, și vor alerga la ei să le facă dreptate.

Dar pe măsură ce înainta spre inima Castoriei împotrivirea creștea sfidătoare. Măcelul s-a prefăcut în luptă pe măsura puterii castrioților. O luptă crâncenă s-a încins. Toate casele macedonene scuipau moartea din balcoane, din zidurile caselor, de unde nu te așteptai. Castrul se prefăcuse în câmp de luptă. Locuitorii lui erau buni țintași, dar oștenii erau mulți și viața lor nu prețuia în fața sălbaticului bei, priceput și neînfricat în ale uciderii.

Pe unde au izbutit, au smuls ușile; bătrânii găsiți în casă, bărbații prinși în viață au fost spânzurați de crengile pomilor din curtea cimitirului, ce împrejmuia biserica. Peste fiecare mormânt se apleca un pom, fiecare pom se apleca sub greutatea spânzuraților. Femeilor aflate cu pușca în mână le tăiau sânii, lăsându-le în lac de sânge pe treptele clădirilor. Fetițele erau trecute prin iatagane, băieții erau luați spre a-i face ieniceri; femei și fete din ulița grecească erau păstrate de-o parte pentru gustul soldaților. Se făcuse miezul nopții. Ploaia încetase. Turcii se opriră pentru un scurt răgaz în jurul bisericii căreia îi dăduseră foc. În șireang se bălăbăneau în doisprezece plopi doisprezece bătrâni, în frunte cu celnicul satului. La casa Maiei și a lui Vangheli încă nu ajunseseră.

Cadiul, deși turc, privea îngrozit la scena fioroasă din fața ochilor.

— Prea aspră pedeapsă, stăpâne, murmură el către bei.

— Până acu au cârtit fără pricină; le-am dat acu de ce să se plângă, i-a întors vorba aspru, beiul cu buze răsfrânte.

— Allah e îndurător, a îngăimat cadiul.

— Nu pentru necredincioși, și-a încruntat beiul fruntea.

Cadiul a tăcut: cunoștea puterea sultanilor din poruncile citite cu glas tare la răspântii de uliți, de către crainici, o cunoscuse din veștile ce umblau; o văzuse cu ochii lui vorbind prin orbitele goale ale celor spânzurați de crengile pomilor, de-a lungul drumului groazei, ce apărea acolo, unde măria-sa sultanul nu se credea destul de temut. Cadiul nu era om prost, nici necunoscător de oameni. Era om de-al locului. Cunoștea pe ghiaurii între care trăise vreme îndelungată și nici nu-i disprețuia, nici nu-i ura. Înțelesese că oamenii aceștia își apărau dreptul la viața și credința lor, în felul și după firea și împrejurările vieții. Ba cu unii dintre ei chiar se înțelesese bine. Cercetase uneori pricini ce ajungeau până la el și descoperise câte ceva din adâncul sufletului acestor oameni. De fapt și ghiaurii îl prețuiau căci nu fusese nici nedrept cu ei, nici crud.

De aceea acum era îngrijorat, căci vedea cum vine nenorocirea. Mintea lui judeca încet, dar sigur, și era om drept în fundul tăinuit al inimii lui. A înțeles cadiul că în fața acestui bei însetat de sânge își pune viața în primejdie, de mai grăiește vreun cuvânt. Îl văzu furios. Înțelese că beiul va stârni și mai mult pe acești munteni aduși la marginea răbdării. Nu a fost nevoie să vadă ceata lui Gheorghi coborând. Inima lui îi spunea că ceva mai tare decât oricare din expedițiile de pedepsire va avea loc în acea noapte.

I se păru bătrânului cadiu că huruie adâncurile, așa se năpustiră cetașii, așa vuiră întinsurile tăriei de ropotul gloanțelor, și privind cumplita încleștare își simți deodată bătrânețea apăsându-i sufletul, o bătrânețe ce nu-i părea a fi numai a lui, ci a întregii orânduiri de lucruri pe care-o slujise cu credință și care i se păru deodată că nu-și mai are rostul și nici puteri de viață.

I-o spunea aceasta încleștarea cumplită în care nu ei erau cei mai tari, i-o spunea figura spânatică a beiului ce-i păru a se lupta cu puteri și mai mari. Așa gândea cadiul, când beiul, fără a-l lua în seamă, trecu cu calul peste el, omorându-l în goana lui nebună spre a întâmpina atacul cetașilor.

Se auzeau șuierul gloanțelor, urletele oamenilor, gemetele muribunzilor, vâjâitul vântului, vuietul apei, se simțea dogoarea flăcărilor bisericii și a caselor învecinate și, luminând noaptea cu para-i sclipitoare, dincolo de lac, focul strângea pădurile în brațe.

Ca un Moloh reînviat cu zeci de mii de brațe prindea tot ce-i cădea în cale și, torturând cu rafinată plăcere, ici libidinos și puhav, dincolo sprinten și viclean, acoperind cu fumul și strălucirea lui gemetele copacilor și spaima viețuitoarelor, acest prieten al beiului, focul, se întindea atotstăpânitor pe toată creasta dealurilor din față, ca o cunună cu care demonii încoronau vitejeasca faptă a beiului Hassan. Ca grindina și ca duhurile munților, se aruncaseră cetașii lui Gheorghi asupra pașei. Gheorghi venea în fruntea lor, cu părul fluturându-i în vânt, își îndemna calul cu picioarele, dase drumul frâului. Țintea din fuga murgului și fața lui smeadă se făcuse neagră de furie.

— Loviți! poruncea el și strigătul lui părea că scoate la iveală demonii nopții.

Gheorghi gonea călare, pe calul pe care-l ținea strâns între pulpe. În urma-i veneau pe cai mărunți de munte, slobozind pistoale și puști, în chiote de ură, cetașii lui. Îi străluceau lui Gheorghi ochii în noapte, ca la pisicile sălbatice.

— Ochi pentru ochi! scrâșneau macedonenii.

— Ghiaur, îl pălmui cu vorba beiul, trăgând în Gheorghi.

— Nu ghiaur, aromân, beiule – îi întoarse Gheorghi cuvântul ochindu-l și, văzând că nu cade, își porni calul după el.

Beiul Hassan se mai opri odată în loc, se întoarse, ținti, lumina flăcării luci o clipă, apoi se auzi glasul lui Gheorghi:

— Învață de la un aromân cum se trage.

Pistolul lui scoase un pocnet scurt. Beiul se rostogoli de pe cal, lovit de data asta drept în inimă. Turcii se retraseră, trăgând focuri, spre malul apei, dincolo de care focul îi aștepta în ghearele-i lucii, scormonind pământul. Ajunse ceata turcilor în dreptul casei lui Gheorghi. Maia îi văzu prima și dete un țipăt scurt. Lupta se încinse pe viață și pe moarte între aromâni și turcii numeroși, încercați în bătălii. Cetașii lui Gheorghi se învârteau ageri pe căluții lor, printre turcii neobișnuiți cu modul lor de a lupta. Încetul cu încetul, turcii erau împinși spre apele tăcute ale lacului și, câte un scurt plescăit, o volbură de unde, închise deasupra unui cap, arătau că acolo se încheiase o socoteală definitivă între doi vrăjmași. De sus, cele trei femei trăgeau cu rândul prin strâmtele ochiuri ale balconului. Copilele tremurau ghemuite în fundul patului. Maia se duse la ele să le liniștească.

— Dragele Maiei, să n-aveți teamă! Să n-aveți teamă de lupte și de moarte, că asta înseamnă viață, auziți voi?!

Fetițele plângeau încet, fără zgomot, uitându-se țintă la bunica aceasta cu pușca fumegând în mână, albă ca varul la față, cu ochii negri și strălucitori ca de febră și care, văzută de jos, părea de două ori mai înaltă. Nu îndrăzneau să crâcnească; șase fetițe dintre care trei erau ca niște gheme, se ascunseseră unele cu capul în poala altora, străjuite de doi băiețași de vreo șapte ani, ce-și înăbușeau cu greu lacrimile și groaza.

Maia se întoarse, coborî scara și mai îngrămădi mese și bănci în dreptul ușii. Apoi, dreaptă, urcă scara și pătrunse în balconul zidit. Cele două nurori, mute, țepene, trăgeau cu pușca prin ochiurile zidului. Jos, se auzea zgomot, ca și cum cineva ar fi izbit în ușă. „Vor să spargă ușa", gândea Maia, și scoțând o clipă afară capul prin ferăstruică, își văzu cum fiul ei, cu mânecile hainei și ale cămășii suflecate peste brațele lui puternice, se repezise jos de pe cal și înlăturase cu o lovitură pe cel care forța ușa.

— Gheorghi, strigă ea, ferește-te!

Rămase privind îngrozită cu capul afară.

Gheorghi se lăsă jos. Glontele lovi deasupra lui. Sări ca o panteră asupra turcului care-l ochise; îl sugrumă cu brațele-i vânjoase, dar în același timp, o lumină fulgeră în sus, în dreapta lui. Capul Maiei se lăsă moale pe marginea ferestruicii, apoi dispăru.

— Am lovit, bre, am lovit drăcoaica de femeie! țipa un turc lângă el.

Gheorghi simți un junghi în inimă, apoi îl arse o flacără, care-i dădu o nouă vlagă. Ochii i se injectaseră și-i ardeau; în pieptul lui mușchiulos, în picioarele-i vânoase, în degetele-i aprinse simți o forță neobișnuită. Cu un strigăt de durere se aruncă pe cal. Se învârtea printre ei cu pușca-n mână, când lovind, când împușcând.

— Șeitan! țipau turcii, și nu-l puteau nimeri.

— Șeitan! le răspundea el, lovindu-i cu nesaț.

O putere uriașă creștea în el, pe când în gât i se urca un nod și ochii i se împăinjeneau, având în fața lor o singură priveliște: capul Maiei căzut pe marginea ferăstruicii. Cetașii lui se ațineau în jur, făcând loc larg unde loveau. Turcii nu aveau pe unde fugi. De partea cealaltă îi aștepta pârjolul focului, care, ajuns până în ape, se ostoia acolo, asemeni unei fiare sătule ce se scufunda în adâncurile ei spre a-și afla odihna și pieirea. Scăpară cu viață cei ce fugiră de cealaltă parte a târgului, spre drumul de unde veniseră.

Biserica ardea mocnit în noapte. Se pornise din nou o ploaie măruntă și deasă, numai dinspre partea târgului. Trupurile bătrânilor satului Castoria se bălăbăneau întorcându-se în bătaia vântului. Oamenii înjunghiați de moarte

rămăseseră căzuți prin curți, iar câinii urlau fără încetare. Copiii rămași în viață țipau în jurul cadavrelor. Gheorghi, cu hainele sfâșiate și față plină de sudoare, intră în casa lui. Biruiseră, trecuseră printr-o altă încercare a soartei.

Dar cu ce preț!

Sus, pe pat. Maia lui dragă, zăcea cu ochii larg deschiși, cu cozile grele atârnându-i de o parte și de alta, cu figura înțepenită într-o supremă încordare, cele două nurori tăcute, cu ochii arși de lacrimi, alături. Feciorul a îngenuncheat, i-a închis ochii, i-a sărutat dreapta, apoi, ca un copil, și-a acoperit fața cu palmele și nu i s-au văzut decât umerii puternici zguduindu-se. A stat așa câteva clipe. Cetașii lui, care descălecaseră și intraseră în odaie, ședeau muți în picioare, cu capetele descoperite. Apoi Gheorghi a luat-o pe Maia în brațe, a strâns-o la piept, a sărutat-o pe ochi, a pus-o la loc pe pat și a strigat către cetași:

— Hai!

Ei l-au urmat cu toții spre biserică; acolo fiul a prins a trage clopotele pentru mort. Cetașii lui au stins focul, au adunat morții din drum, i-au pus stivă în fața bisericii și s-au adunat în noaptea aceea sute de morți din întreaga Castorie.

Și, când focul bisericii a fost stins, Gheorghi a spus:

— Să-i ducem înăuntru!

A dus-o pe Maia în brațe și a pus-o în naos. Popa fusese omorât și nu avea cine sluji. Le-au aprins lumânări și înăuntrul bisericii și în curte, în piață, că înăuntru n-au încăput.

S-a adunat toată Castoria în piață și atunci Gheorghi a strigat:

— Pentru morții din această noapte, pentru nevinovații schingiuiți, jur să mă leg în fața voastră, a celor vii, să nu am liniște, până nu ni se face dreptate.

— Jurăm! răspunseră cetașii lui.

— Să pedepsim moartea cu moarte!

— Jurăm! glăsuiră supraviețuitorii.

— Să luptăm noi și urmașii noștri și urmașii urmașilor noștri pentru libertate.

— Jurăm să luptăm noi și urmașii noștri și urmașii urmașilor noștri pentru libertate!

— Pentru dreptate!

— Pentru dreptate!

— Pentru om și omenie!

— Pentru om și omenie! – răsună glasul cetașilor, în noapte.

— Amin! strigară toți.

Și porniră să sape gropile morților și, în zori, în cimitirul Castoriei se afla o groapă uriașă, în care își aflară locul toți jertfiții. Deasupra lor se înălță o cruce mereu roasă de vânturi și ploi, mereu înnoită, numită Crucea năpăstuiților. Gheorghi și cetașii lui au dispărut în zorii dimineții aceleia. Pădurile au continuat să ardă, până ce dealurile au rămas golașe și sterpe, așa cum se văd și astăzi. Turcii n-au mai trimis alți oșteni spre pedepsire.

Frică… prudență… nu se știe. Cu sultanul nu poți ști niciodată nimic.

În ’77 a izbucnit războiul cu turcii și se spune că multe familii au trecut atunci Dunărea, pentru a nu se mai întoarce pe dealurile pustiite din jurul Castoriei și că din familiile acestea unele au rămas pe tărâmurile Bulgariei, așezându-se în jurul muntelui Vitoșa, în preajma orașului Sofiei, că alții ar fi urmat armatele rusești și s-ar fi răspândit dincolo de apele Nistrului și ale Donului, pe întinderile fără margini ale acestei împărății unde se aflau pământuri bune de oierit; apoi că unii ar fi rămas pe malul drept al Dunării, iar alții s-ar fi tras spre deltă printre bălțile necunoscute lor, iar cei mai dornici de a se depărta cât mai mult de stăpânirea turcească, ar fi luat calea spre soare apune, în împărățiile franțuzului sau ale nemților cu coadă, peste care se gândeau că niciodată turcul nu-și va putea întinde umbra iataganelor lor, dar din tată în fiu se povestește cum a luat naștere „Crucea năpăstuiților”.

ÎN MUNȚII SUHAGORA

Drumul urca în serpentină, iar caii mici, obișnuiți cu toate cotiturile lui, înaintau voinicește, cu pas egal, ocolind piedicile și mergând cu mers potolit de animale cuminți, care știau ce au de făcut. Câte o șopârlă verde ca pelinul, așezată pe vreun petic de mușchi, țâșnea speriată din locul ei, la auzul zgomotului neașteptat pe care-l făceau drumeții. Ba, câte una mai îndrăzneață ședea nemișcată, până ce caii ajungeau în dreptul ei, apoi dispărea, de parcă ar fi înghițit-o pământul. Poteca îngustă nu lăsa să treacă decât câte un cal. Nastasia, cu broboada pe cap și cojocul gros pe ea, se ținea dreaptă în șa, având în fața ei fetița. Cu o mână ținea pe Andreiana, cu alta hățurile. Ochii ei adânci, mărginiți de sprâncene dese și blonde, priveau peste capul copilei la priveliștea ce i se desfășura dinainte. Se lăsa dusă în voia calului și parcă nu se mai sătura privind aceste drumuri, care-i erau atât de obișnuite și pe care le îndrăgea cu aceeași patimă ca și pe copiii ei. Aici se născuse, aici crescuse, aici trăise de peste un sfert de veac și făcea parte din oamenii a căror vorbă domoală și puțină ascundea sentimente adânci și trainice.

Îndrăgea muntele ca pe un neam, care de atâtea ori o scăpase pe ea și pe ai ei de furia nebună a cârjaliilor, când se porneau să dea foc și să pârjolească totul în calea lor prin sate, spânzurând de ramurile pomilor de la marginea drumului pe cei rămași prin case, și necinstind femei și fecioare.

Nu avea viața liniștită în urma ei, dar niciodată nu se îndoia de puterea lor. Nu se înspăimânta peste măsură de toate cele petrecute. Tinerețea ei și dorul de viață biruiseră totul și rămânea ca piatra din fundul pâraielor peste care valurile trec, dar nu o clintesc din loc. Se gândea la Gheorghi al ei, înalt și voinic, cu ochii lui mari și negri, de care se îndrăgostise de cum i l-au adus neamurile la pețit. Era atât de puternic încât se lua la trântă cu urșii, dar în fața micuței fete blonde, cu ochii în jos și coadele lăsate pe spinare, se simțise parcă moleșit și totuși ar fi vrut să se-ntâmple ceva de seamă, în care el să o apere, să-i dovedească cât e de tare și iubitor.

Sub cojocel îi zăngăniră galbenii din salbă, la un hop al calului. Se gândi mai departe, cum părinții ei la nuntă îi dăduseră salba cu galbeni, fără de care nu se mărită nicio fată fârșerotă mai înstărită, iar Gheorghi în fiecare an adăugase la ea câte un galben, ba în anii când se născuseră copiii, chiar câte doi; când venise pe lume cel mic și ea suferise atâta, îi adusese și o cruce mică de aur, tocmai din târgurile depărtate, pe unde colindase el cu

caravana. Și Nastasia a pus-o la salbă. Era așa de frumoasă că se minunau nevestele din Magarova de ea și multe o pizmuiau pentru hărnicia și dragostea omului ei. O pizmuiau fiindcă era una din puținele căsnicii care se făcuse din dragoste, printre atâtea altele, care întemeiate pe tinerețe și voința părinților, deși trainice, nu aveau în ele acel ceva tainic ce aduce oamenilor fericirea iar femeii îi pune pe chip o lumină și o frumusețe neobișnuite. Muncise și ea, dar când era bărbatul ei acasă, acesta în mod ascuns îi lua greul de pe umeri și căuta pe cât putea să o facă să se simtă alinată, și lucru rar la ei în sat, o răsfăța pe cum se pricepea și el din învățăturile ce le căpătase în drumurile lui.

Și femeile Magarovei știau că viața Nastasiei este alta decât a lor și făceau diferența în mintea lor, în rarele clipe răgaz. Nastasia își dădea seama și înflorea ca răsurile când îi venea bărbatul, iar când lipsea, plecat cu caravanele, se mistuia singură de dor și de neliniști. Bine că avea copii să se mai ia cu ei; meseria bărbatului e bună, nimic de zis, dar ea e mai mult singură și tare i-ar fi fost drag să fie mai mult împreună. Nici nu se sătura bine să-l vadă și trebuia să plece din nou de acasă. Și drumurile erau grele și nesigure. Bandiții puteau pândi la întoarcere, de după colț de stâncă. Stăpânitorii pot porni din nou după jaf și biruri. Dar, se părea că de la o vreme se mai potolise ceva. Gândindu-se așa, i se strânse deodată inima. Ochii ei cătară în urmă spre moș Luca, unchiul omului ei, că atât îi mai rămăsese lui din tot neamul. Acesta călărea cu Lazăr în față și cu Pătru băgat în desaga ce era prinsă bine de spinarea calului. Sprâncenele stufoase ale lui moș Luca erau coborâte peste albastrul ochilor, iar cuta dintre sprâncene se adâncise de grijile anilor. De sub fes se vedeau pletele sure; pe fața-i rasă, numai mustața încă neatinsă de fulgii vremii. Nu, cu el nu-i era frică la drum. Cu flinta de-a curmezișul spinării și cu pumnul greu, nu era de glumit cu el. De altfel, fără dânsul, nici Gheorghi nu ar fi lăsat-o să plece la drum. Mezinul, în desăguța-i, sta cuminte de frica moșului, dar ochii lui se învârteau vioi în cap și de-abia ședea potolit în culcușul cald, în care era vârât. Nastasiei i se umeziseră ochii de dragul lui. Nu știa cum, dar îl iubea mai mult ca pe ceilalți; și doar toți erau copiii ei. Dar cel mai mic venise atât de greu pe lume încât erau să se piardă amândoi și acest fapt o atrăgea mai mult către micuț. Moș Luca văzând-o că se întoarce o întrebă:

— Ce-i, Sie, vrei s-o iau înainte?

— Nu, moș Luca, da mă uitam să văd ce fac copiii! N-ai obosit, Lazăre?

— Nu, mămico, îmi place să merg călare! zise copilul mândru.

Nastasia își întoarse capul. „Ce o fi în sufletul lui moș Luca? se gândi ea. Nu s-a însurat niciodată și iubește copiii noștri ca pe ai lui. Eh! De ar vrea să povestească prin câte a trecut în viața lui, multe ar mai auzi dar tace, tace și cu greu îi scoți vorba.” A fost și el tânăr, a fost chipeș și a cântat de-ți rupea inima de jale, ori te făcea să sari la joc, om bătrân ce te afli, când horea el. Spunea Gheorghi că el ar fi iubit demult o fată; o chema Zoia, avea cosițele negre, ochii aprinși, obrajii rotunzi și roșii și când a fost moșul plecat cu oile spre câmpiile calde, au năvălit oșteni străini în sat. Zoia a fugit pe munte, un kârjal s-a luat după ea și, de groaza rușinii, s-a aruncat fata de pe o înălțime în fund de prăpastie. Moșul era atunci flăcău. Se purta cu plete bălaie, ca ciobanii, și cu mustața groasă și cânta, de-l îndrăgeau oamenii pe oriunde trecea. Avea fața netedă și niciun nor nu-i brăzda fruntea. Când s-a întors în sat și a găsit casele arse și fata dragă pierdută, zic oamenii că ar fi încărunțit pe jumătate din noaptea aceea. De atunci, rar l-au mai auzit cântând. A plecat cu oile dincolo de Dunăre, spre Valahia, unde erau oamenii de un neam cu fârșeroții și nu-i prigoană contra lor. A trăit puțin pe locurile acelea, l-a pălit dorul de munții Pindului și, nu peste târzie vreme, s-a întors zicând că vrea să moară între ai lui. De atunci, ochii lui au o căutătură pătrunzătoare și tristă sub sprâncenele stufoase și albe, iar la gură i s-au adâncit, ca două aripi, două cute.

Nu s-a însurat moș Luca nici p-acolo și nici aici. Nu s-a însurat și oamenii satului se minunau, deoarece nu este în firea omului făcut să trăiască singur; să te însori și să-ți moară nevasta, asta e una. Dar să nu-ți iei soață de fel, asta nu se pomenise, că bărbatul trebuie să aibă pentru cine să muncească și pe cine să îngrijească, iar neamul trebuie să meargă mai departe și copiii sunt tăria și bucuria vieții. Dar se vede că un catran îi înăbușise inima, ca un blestem și nici nu se gândea că la moarte nu va avea cine să-l bocească, nici cine să-i aprindă lumânare la căpătâi după ce nu va mai fi. Se vede că i se zdruncinase credința, spuneau cu mare fereală gurile mai nestăpânite. Îi era drag să meargă în pădure, la stână, să vadă de oi, să taie lemne, iar când avea răgaz acasă, cioplea din lemn câte minunății toate. Iubea copiii și animalele. Pe măsură ce îmbătrânea, căutătura i se făcea mai ascuțită când era în mijlocul oamenilor, de parcă ar fi vrut să-l cântărească pe fiecare câte parale face. Vorba lui avea greutate în sat și prin împrejurimi. Era scump la vorbă; sfaturi, când i se cereau, dădea cu greutatea omului care cântărește greu tot cuvântul rostit.

Cărarea se lărgi, caii mergeau alături.

— Moș Luca! îl chemă cu glas tare femeia.

— Ce-i, nepoată? rosti moșul.

— Moș Luca e adevărat că dumneata ai mers până peste Dunăre?

— Adevărat, nepoată.

— Ce oameni locuiesc acolo?

— Oameni ca mine și ca tine, Nastasie, tot de neamul nostru, da calea-i lungă tare.

— Mergi tot prin munte?

— Nu, Sie, ci ieși din munte și apoi mergi pe câmpie fără umbră, unde soarele dogorește ca în cuptoare; și, cât rotești ochii, nu vezi o frunză. Și iară o iei pe munte, de-l străbați, apoi se face drum bătut de care pe câmp, până în apa Dunării, spuse moșul.

Copiilor care erau numai urechi li se părea că ascultă un basm. Lazăr cel mititel îl rugă:

— Zi-i, moșule, zi-i; sunt și turci răi pe acolo?

— Turci răi? Moșul îi întoarse întrebarea căutând parcă înlăuntrul lui răspuns unei alte întrebări. Mai sunt printre ei și turci de treabă, măi nepotule, pe ici, pe colo, mai afli și dintre aceștia. Numai că ăștia nu sunt nici cu dregătorii mari, nici cu iataganul la brâu. Ia, niște oameni necăjiți ca noi. Dar, n-au nici putere, nici cuvânt. Oamenii… ca pădurea, cu copaci strâmbi, cu copaci drepți, unii puternici, alții mai slabi, alții roși de vierme… Pe cei de sus n-am ajuns a-i cunoaște. Jos… e amestecătură.

Copilul rămase cu gura căscată ne prea înțelegând ce-i spune moșul. Ochii lui rotunzii aveau apele nedumeririi în fundul lor, așa că Luca, prinzându-i privirea îi răspunse direct:

— Da, băiatule. Și-i primejdie multă până a ajunge la apa cea mare și adâncă a Dunării, iar de o treci, ajungi la ai noștri, numai că nu vorbesc ca pe la noi, și-i greu să te înțelegi cu ei. Spune povestea din bătrâni că, demult de tot, a fost acolo o țară bogată. Și țărișoara asta așa minunată a fost râvnită de un împărat mare din părțile pe unde soarele apune. Și împăratul acesta care stăpânea mai tot pământul stăpânea și prin părțile noastre și avea oștire de seamă, tot unul și unul pe care-i lăsase pe aici, pe la noi, ca să-și întărească stăpânirea. Lumea le zicea romani și erau mândri și buni mânuitori de arme, neînfricați. Și oastea aceasta se așezase aici de la vremea craiului Pompei, de nu se mai știa socoteala anilor și se împământeniseră aici. Aici își duraseră case și își luaseră neveste, de au rămas ca un ostrov în mijlocul stăpânirii otomane. Și s-au înțeles mai bine

cu vechii macedoneni ai locului, pe care i-au biruit pe vremuri și cum spuneam… Și a venit el cu oaste, cât e frunza și iarba, de a năpustit țărișoara de peste Dunăre și a biruit-o după multă vărsare de sânge. Și după ce au îngenunchiat țara, o parte din oameni au murit; alții au băut buruieni otrăvitoare că n-au vrut să trăiască în robie, iar cei de au rămas s-au tras prin ascunzișuri de păduri și vârfuri de munte și de acolo se năpusteau asupra năvălitorilor, de-i făceau zob. Și oștenii aceștia ce au biruit țărișoara de la nordul Dunării erau romanii, cei din care ne tragem și noi, de când s-au luptat ei pe vremuri cu stăpânitorii acestor ținuturi, cu vechii macedoneni. Și împăratul din apus a trebuit cu vremea să-și tragă oștile în țara lui; a cerut oameni de aici să meargă să păzească acolo, că merse vorba de vitejia flăcăilor din părțile astea. Și s-a dus feciorime multă, cu arme dincolo. Și mulți și-au luat neveste acolo și nu s-au mai întors, și peste tot locul, pe unde au fost ei, au trăit în bună înțelegere. Iar pe alte locuri n-a fost așa… Unii din feciori s-au întors acasă, când le-a venit sorocul de la împărăție, da vedeți că erau oameni cu tâmple albite, cu femeie și copii, că se gospodăriseră cu fete din partea locului, cât au stat acolo. Și așa merge vorba din bătrâni, că s-a petrecut demult, de a ajuns o parte din neamul nostru prin părțile celea.

— Moș Luca, rosti sfioasă Andreiana, împăratul ăsta e Alexandru Macedon, de care ne spuneai că era mândru ca soarele?

— Nu, copila mea, ăsta-i alt împărat de-aici, care a trăit demult de tot.

Pătru, din desaga lui, deschidea ca un peștișor gurița de bucurie că povestește moșul.

— Spune, moșu, spune! se ruga el.

Poteca se îngusta din nou, trecea prăvălită și abruptă. Trebuiau să fie cu băgare de seamă la cai, așa că firul vorbei lor se rupse din nou. De-a stânga drumului și în față, peretele muntelui se înălța drept, iar de partea dreaptă era un povârniș prăpăstios și plin de copaci dărâmați, ce se întinseseră în toată lungimea lor, cu crengile uscate, resfirate pe pământ. Unii dintre ei erau smulși de vijeliile din timpul iernii, cu rădăcini cu totul din pământ. Păreau ca niște uriași adormiți în somnul de veci, pe unde apucaseră. Printre ei năpădiseră tot felul de ierburi și plante de munte; ici și colo străjuiau cioturi de pomi înnegriți de vremuri și de ploi. Coama râpoasă ducea spre o vale adâncă, între două creste, pe fundul căreia curgea spumos un izvor limpede. Rugi de mure, tufe de fragi și mușchi verde se întindeau până spre vale. Se auzea vuietul Vistriței. De când își aducea moș Luca aminte, niciun

om din sat nu încercase să-și ia lemne pentru casă din această vale prăpăstioasă unde se aflau dărâmate de-a gata. Parcă era un cimitir nesfârșit, părăsit de toți, în care crucile căzură și buruienile năpădiseră locul. „Mor pomii ca și oamenii – se gândi în sinea lui moș Luca – și, de a trăi ei sute de ani, sfârșitul tot ăsta le e: ori îi taie omul, ori îi rupe vântul, ori îi desprind apele, tot acolo ajung. Dar când îi rupe furtuna sau îi arde trăsnetul, buni, sănătoși, parcă te-apucă jalea pentru frumusețea și tinerețea lor.

Moș Luca nu ținea minte să fi fost vreodată fericit decât, când flăcău fiind, într-o vară, acum patruzeci de ani, o iubise pe Zoia. Atunci oamenii păreau mai buni și toate din preajmă i se arătau mai frumoase. Nopțile cu lună când ședea cu oile, fără să doarmă, gândindu-se la aleasa lui cu ochii strălucitori! Cântecele îi izvoreau pe buze și puterea lui de muncă nu avea margini. Când prindea să o vadă la izvorul din dosul casei, pe Zoia, cu cămașa albă prinsă în sihastrul siniliu al pieptarului, cu cosițele negre, ce veneau până la brâu, i se părea că niciodată viața nu putea fi mai frumoasă. Și apoi, totul se prăbușise ca de trăsnet.

A umblat prin războaie, a colindat departe, dincolo de Dunăre, dar n-a mai întâlnit niciodată clipa pierdută în anii tinereții. „E vina vieții haine că am pierdut-o – își zise moșul – dar așa o fi numai partea mea pe pământ, sau e partea tuturor? Poate că partea femeiască o fi mai fericită; iacă Sia, de câte ori așteaptă un copil e bucuroasă ca nimeni și când îi dă dumnezeu pruncul, parcă i se ia cu mâna toată durerea prin care a trecut și toată viața ei se rotește numai în jurul lor și a lui Gheorghi. E de minune câtă mângâiere și cât rost își găsește o femeie în copii și doar îi dau destulă caznă, de când apar pe lume. Și Sia e tânără și mai mult singură și nu se plânge niciodată. Merge la treabă ca un bărbat când nevoia o cere; și-i numai cât un puiandru de alun”, se uită la el înduioșat în urma ei.

Rostul gândurilor i-l curmă Lazăr.

— Moș Luca, la stână, bacii au veverițe?

— De ce să aibă veverițe, măi omulețule?

— Aș vrea și eu una să mă joc cu ea!

— Așa! Da un miel nu ar fi mai bun de joacă?

— Ba ar fi, dar o veveriță e mai mică și aș ține-o cu mine în casă și când dorm.

— Vreau și eu o veveriță, moș Luca, zise și cel mic, ca un ecou al lui frățâne-su.

— Eh! O să vedem noi cum o fi, când om ajunge la stână.

— Da, acu, pe drum, nu prindem una? se încumetă Gheorghe.

— Apoi noi am pornit acu la treabă, nu la prins veverițe, de va veni și vremea aceea și, de veți fi potoliți, v-o prinde el tata, când o veni, la fiecare câte una.

— Și acum nu prindem niciuna? Deloc? făcu cel mic.

— Apoi, nici nu sunt pe aici! se împotrivi moșul. Iacă, mai e puțin și ajungem la stână.

Soarele nu mai strălucea cu aceeași putere și un vânt ușor începuse să bată; vremea nu mai avea mult către seară. Coama cea râpoasă se terminase. Din vârful ei se zăreau toate împrejurimile până departe. Creste împădurite și altele golașe, înverzeau sub boltă. Valea Ursului rămăsese demult în urmă. Tăpșane și șesuri se zăreau departe la poalele muntelui, brăzdate de drumuri de care în unele locuri, sclipeau ochiurile de apă, adunate din puhoaiele primăverii. Satele se zăreau răspândite cât vedeai cu ochiul pe întinderea câmpiei de la poalele muntelui, cu turlele bisericilor și vârfurile ascuțite ale minaretelor înălțându-se deasupra frunzișului pomilor, cu dârele de fum rotindu-se ici și colo în aer. Nu mai aveau mult până să ajungă la stână. Poteca mergea pe panta lină până sus, fără opintișuri mari. Era o limbă de pământ lungă și lată, pe care nu se vedeau decât vrejii de mure și tufe de fragi. De o parte și de alta, arborii creșteau în toată sălbătecia lor; mai aveau de coborât o vale, de urcat culmea despădurită din față și dincolo de ea dădeau de târla de oi. Copiii nu mai puteau de bucurie.

— Mamă! – se întoarse fetița spre Nastasia, când s-or coace fragii și murele mai mă iei iar sus?

— Te ia mama, că doar pentru voi sunt lăsați fragii și murele, să mâncați să vă săturați de ele.

— Știi, mamă, ce mult îmi plac!

— Apăi, mai bune ca fragile, nu crește altceva pe munte!

— Tata m-a luat odată pe calul lui, când a mers cu moș Luca sus și am adunat atunci un coș să ți-l aducem acasă. Ce de frunze a pus tata pe fundul coșului! Da n-au ținut până să venim, s-au zdrobit și mi le-a dat pe toate să le mănânc. Ți-a spus tata?

— Ba am aflat acuma de la tine sau, de mi-o fi spus, oi fi uitat, zâmbi maică-sa către fată.

— Mămico, ce ne aduce tata, când va veni cu caravana?

— A aduce de vei fi cuminte!

Un vultur trecu în zbor ușor deasupra lor. Undeva, departe, se auzi ca un lătrat de câine.

— Nu mai e mult și poposim la stână, zise Nastasia.

— Să ajungem la stână, să-mi dea moș Sterie urdă proaspătă cu mămăliguță, zise fetița.

Din vale urcară sus, pe drum pieptiș. Trecuse aproape ziua toată, de când erau plecați. Un pâlc de nori alburii se adunase pe o creastă la dreapta drumului și alții mai întunecați se lăsaseră în vale. Nastasia dădu liniștită din cap. Soarele mai avea puțin și era gata să apună. Se lăsase răcoare. Femeia opri calul și scoase dintr-o desagă o broboadă pe care o puse pe umerii fetiței peste cojocel. Porni calul încetișor. Sus pe creastă, pe tăpșanul luminos de unde muntele părea drept ca un perete, se afla stâna. În codru se auzea cum crește vâjâitul vântului. Câte un erete se învârtea deasupra lor și apoi își lua zborul. Caii începuseră să asude. „E grea povara, își zise Nastasia și slăbi cu totul frâul. Va urca și el mai încet, încă un hop, și gata”. În față, se zărea un pâlc de brazi. Trecură de el și ajunseră la tăpșan, spre împrejurimile târlei. Iarba era grasă și fragedă. Câinii simțiră de departe om străin și începură a hămăi prelung. Pătru se strânse de frică în desaga lui, când îi auzi. Turmele erau intrate la adăpost și nu se vedea nici țipenie de vietate pe afară.

— Cine-i? se auzi strigând din târlă.

— Noi, baci Sterie, noi din sat.

— Ho, ho, potaie, hăcui câinii, bine ați venit! Hai, intrați în ocol, că nu vă mai supără nimeni. Taci tu, Negrule, se răsti el către un câine mare, negru, care se repezea lătrând în calea cailor, gata-gata să-i apuce de picioare.

— E rău, nu lasă pe nimeni să se apropie de târlă, dacă nu cunoaște.

Câinele se retrase mârâind și arătându-și colții; la gât purta o curea lată de piele, bătută jur-împrejur cu ținte ascuțite. Era mare, cu o blană neagră și deasă. Pătru, pe jumătate adormit, se trezise la lătratul lui și începuse să plângă de frică. Descălecară cu toții, hrăniră copiii și-i culcară în colibă, unde aceștia adormiră imediat. Numai Nastasia rămase cu moș Luca câtăva vreme în jurul focului. Se întunecase de-a binelea și frigul se făcea din ce în ce mai pătrunzător. Oile dormeau îngrămădite unele în altele. Stelele se ridicară pe cer. Luna albea depărtările cu lumina ei. În fața stânei se zărea peretele prăpăstios al muntelui, prăpastia adâncă ce despărțea două creste. Dincolo de râpa fără fund, se ridica întunecată o nouă culme, pe care brazii o acopereau în întregime. Nastasia privi îndelung; o apucă un dor nespus de

omul ei, care rătăcea, cine știe unde. Ea, în afară din satul ei de munte, nu plecase niciodată, așa că nici închipuirea despre alte locuri nu era clară. Când îi povestea Gheorghi ceva de ținuturile prin care călăuzise caravanele negustorilor, auzea, dar nu-și putea închipui aidoma, cum ar arăta acele depărtări. Carte nu urmase deloc. Nu avea cine să-i învețe în sat. Nu știuse nici maică-sa, niciuna din femeile pe care le cunoștea. Numai rugăciuni o învățase pe dinafară mamă-sa, așa cum apucase din bătrâni. O deprinsese Gheorghi când s-a măritat să socotească și, cum a fost ușoară de cap, a prins repede. „Pe unde o fi acuma Gheorghi?" se gândi ea. O sfâșia jalea de singurătatea ei, și se duse în colibă să se culce pe saricile moi, lângă copii. Îi închină pe frunte, îi sărută și se întinse lângă ei. Când era singură în munte, avea timp să se gândească mai pe îndelete la toate. Acasă, treburile o luau rând pe rând, de nu mai pridídea cu ele, decât iarna, când se luptau cu torsul lânei și împletitul, pe lângă vatra încinsă, în timp ce afară vuia vântul, îndoind copacii iar zăpada cădea fără răgaz. Nu era fricoasă Nastasia, viața o călise, dar nici pe munte nu avea voie, nici de la părinți, nici de la bărbat, să meargă neînsoțită. Nu se cădea, chiar dacă se întovărășeau mai multe femei, să plece fără un bărbat să le apere. Nu poți ști niciodată cine urcă în munte și cei străini nu cruță cinstea fetelor sau a femeilor. Așa s-au prăpădit mulți fârșeroți când o ceată de turci beți, înarmați, au pătruns în satele de la poalele muntelui și au împușcat oameni în calea lor. Firava Nastasia simți că o încrâncenă un fior. „Asta mi-a fost soarta, eu o port; dar tot asta va fi și pentru copiii mei? Ce bucurie am avut când i-am purtat în pântec, când mă izbeau cu piciorușul lor și nu le știam încă chipul! Cu ce spaimă fericită mi-am așteptat ceasul, și ce împăcare a fost după toate durerile, când alături de mine, mama mi-a pus copilul în brațe! Ce proști erau când nu știau să sugă la început, și cum au crescut apoi zdravăni și frumoși! N-au fost o dată bolnavi. Doamne, ferește-i de boală", se gândi tânăra mamă; auzise că-s doctori departe, prin târgurile pe unde mergea omul ei, dar în satul lor nu se aflau. Era o bătrână, care mai știa ierburi de leac de prin codru. Se obișnuise cu viața pe care o ducea, dar simțea nelămurit că și ea va trebui mai ferită, pentru a putea să-și apere mai bine pruncii. O forță uriașă parcă o pătrundea numai din căldura ce i-o da atingerea trupșoarelor încălzite. Și plăpânda femeie își dădu seama că tot rostul vieții ei era să-i apere, să-i ocrotească. Tăria celor din Pind, loviți de toate necazurile, urgisiți de soartă, creștea prin dragostea de copii.

Încet, încet, somnul o fură și adormi ținând o mână întinsă peste copii. Liniștea cuprinse cu brațe uriașe adâncul nopții. Neclintirea se împletea cu pacea firii sălbatice a locului. Apoi, rând pe rând, luna se retrase de pe cer, stelele pieriră și o geană de lumină arătă vremea zorilor. În târlă începu foșnetul obișnuit. Oile, câinii, măgarul, cu toții începură să se miște, să beheie, să latre, mieii să meargă la supt. Bacii lăsară mieii să sugă, apoi îi dădură la o parte și trecură la muls oile. Nastasia fierse pe vatră de piatră ceaunul cu lapte. Avea să stea acolo toată ziua să ia o putină de brânză, și lână, să se odihnească copiii și numai după aceea, mâine dimineață, vor coborî în vale, în sat. Moș Luca se dusese cu ciobanii cu oile pe tăpșan. Copiii se jucau pe lângă turmă. Berbecul pe care încălecase Pătru se scutura de povara neobișnuită din spinare, dar un cioban tânăr îl ținea bine, să facă plăcerea copilului. Era o zi caldă de primăvară, plină de soare. Oile pășteau iarba bogată, umedă încă de roua dimineții. Câinii se tolăniseră nu departe de ele și le urmăreau alene cu privirea. Moș Luca trăgea tutun cu ciobanii. Era prieten cu moș Sterie, din tinerețe, și se bucura când se întâlneau unul cu altul. El îngrijea de oile nepotului. Aveau atâtea amintiri din alte timpuri și petrecuseră ani, și buni, și răi, laolaltă. Moș Sterie avusese numai o fată, măritată după un băiat, care a dus-o spre Salonic. Sunt ani de zile de când n-a mai văzut-o. A aflat vești prin caravane că-i bine, că are patru prunci și că va veni cândva acasă, dar să se mai ridice copiii, că-i primejdie să meargă cu ei atât amar de cale și acasă n-are cu cine-i lăsa. Că omul ei e bun și câștigă bine cu negustoria, ba chiar a învățat și grecește de se înțelege cu lumea din partea locului. Moș. Sterie asculta senin, netezindu-și pletele, toate cele ce i le grăise cel ce-i adusese vestea, dar când a auzit că ginerele lui a început să se dea drept grec, a tras adânc din lulea și parcă îi pierise din voia bună.

Așa se împământenise o lege a locului pe care nimeni nu o judeca: fiecare să-și grăiască numai în limba neamului lui. Să se adune numai cu cei din neamul lui. Din pricina aceasta crescuseră dușmăniile dintre greci și aromâni, iar turcii le alimentau, ba chiar le stârneau, lucru ce lor le întărea puterea, iar pe neamurile supuse le dezbina între ele. Că bărbații în muncile lor mai furau alte limbi, era bine; femeile însă nu aveau voie decât la biserica lor, la schimbul de vorbe numai cu cei din neamul lor. „Nu au voie să se grecizeze”, ziceau preoții aromâni și oamenii satului. În sat sau la oraș să ție datinile vechi, care nu trebuiau să fie călcate.

— S-a dat după cei din Satiștea, a zis el, și n-a mai pomenit de ei.

De atunci sunt câțiva ani și alte vești n-a mai avut. Nevasta i s-a prăpădit nu demult; lumea zicea că de dorul fetei, dar moșul spunea că o durea mereu în capul pieptului și scâncea într-una; apoi, într-o zi, a bufnit-o sângele pe nas și pe urechi și, cât a aprins o vecină lumânarea, a murit. A îngropat-o în cimitirul satului și a pus flori pe mormânt. Ba, moș Sterie i-a adus din pădure un măceș cu florile albe, și i l-a sădit la cap. După asta, a încuiat casa, i-a bătut scândură în geam, și s-a suit în munte: nu-i nimeni în tot satul să se înțeleagă mai bine cu moș Luca decât el. Acum ședeau și povesteau în pace între ei – doi bătrâni. Ciobanii mai tineri se trăseseră departe și-i lăsară să-și spună câte aveau. Lazăr se apropie tiptil de ciobani:

— Bădie, smeură când mâncăm?

— Nu-i smeură pe aici, ci la vale și o să mai creșteți nițel până s-a coace ea – îi răspunse unul dintre ei, râzând de pofta neașteptată a copilului.

— Nici veverițe nu aveți?

— Ba, de om găsi, ți-om prinde una și ți-om da-o, îl liniștiră ciobanii.

De departe, surd și înăbușit, se auziră niște pocnituri. Câinii neliniștiți se ridicară, alergară până la perdeaua de pomi, care străjuiau la marginea din spate a tăpșanului, ascunzând vederii toată priveliștea ce se desfășura până în vale. Hămăiră înăbușit și prelung, începând a scânci încet, cu urlete slabe.

— Ce or fi pățit câinii? vorbi unul dintre ciobani, înălțându-și capul de pe sarica pe care sta culcat.

— Or fi simțit ceva, răspunse altul.

— Mie îmi păru că se auziră niște împușcături.

— O fi pornit furtuna în vale.

— Nu-i niciun nor pe cer! Cine știe ce-o fi!

Câinii hămăiau mereu și ciuleau urechile, parcă auzeau numai ei ceva, ce omul nu putea pricepe. Apoi trecură dincolo de pâlcul de pomi și se întoarseră în fugă înapoi schelălăind.

— Nu-i lucru curat, mai zise un baci.

— Doar nu va veni lupul la vremea asta, își dădu altul cu părerea.

— O fi, n-o fi, mie nu-mi place ce-i cu câinii. Pare că nu-și mai găsesc liniștea. Simt ceva, care-i sperie.

Câinii rămaseră la marginea tăpșanului, neliniștiți câtăva vreme, apoi se potoliră, dar ședeau fără să mai doarmă în preajma oilor. Nastasia aduse fiertura pe tăpșan. Le făcuse cum știa mai bine, un borș cu buruieni aromate, li-l dresese cu ouă și-l acrise cu zer, încât era mai mare bunătatea.

Mămăliguța aburea alături. Le întinse oala cu lingurile de lemn, le tăie cu sfoară mămăliga fierbinte, puse străchini și aduse brânză proaspătă și untoasă. Ciobanii mâncară cu poftă, copiii parcă nu se mai saturau când se văzură laolaltă cu oamenii mari. Pofta lor de mâncare crescuse după somnul bun, drumul făcut și aerul tare de pe culme. Aruncară și câinilor boțuri de mămăliga, dar aceștia nu se repeziră ca altădată să-și ia tainul. Miroseau mămăliga, își înfigeau dinții în ea, apoi după ce înghițeau odată, de două ori, se opreau cu urechile ciulite, parcă ar fi ascultat ceva.

Nastasia merse cu Andreiana și aduseră apă cu cofa, de la izvorul care curgea chiar la marginea tăpșanului. Din depărtări se deslușiră, odată cu bătaia vântului, surde și înăbușite pocnituri. Nastasia auzise deslușit; nu știa ce puteau fi. O neliniște o cuprinse. Se întoarse pe tăpșan și căută să-l adoarmă pe Pătru, dar el avea chef de joacă și se învârti multă vreme, până să închidă ochii. Întreba de toate, de câte își amintea din drumul lor și, când îl credea adormit, atunci deschidea ochii mari, să se mire de ceva nou. Se întâmplă ca Lazăr, din nu știu ce, să facă fierbințeală și începu să geamă și să plângă. Era pentru prima oară că era bolnav și se speria și el nefiind obișnuit cu boala. Nastasia nu putu să scoboare din munte din cauza lui și nici în ziua care urmă. A stat să-l îngrijească, cum s-a priceput mai bine, căci nu era chip să pleci cu el în vale cu arșița, care-i aprindea obrajii și-i usca limba. Era îngrijorată femeia și de copil și de mumă-sa. Așa au trecut două zile în șir. Și în vremea asta câinii au bătut spre pâlcul de pomi din marginea luminișului și mârâiau fără niciun rost.

Moș Sterie, care știa de toate, fiersese copilului o zeamă de muguri de brad și îl pusese pe picioare. Moș Sterie și moș Luca, de la o vreme, căzuseră parcă pe gânduri și tot tăinuiau ceva între ei. Se lăsa înserarea a treia oară de când erau la stână. În dimineața următoare, aveau să coboare la vale. Lui Lazăr îi era mai bine, când începu, deodată, Negrul să latre cu putere și să se repeadă ca la om străin. Bacii nu se mai mirară; se obișnuiseră ca de trei zile să latre câinii fără rost, și să nu-și găsească locul.

— O sălbăticiune rătăcită prin părțile astea, dacă se va apropia de târlă, i-am da de rost, ziceau ei.

Da acum nu mai era de glumit. Toți câinii se repezeau furioși spre vale și se trăgeau înapoi lătrând.

— Ia să mergem, să vedem ce-i într-acolo, făcu moș Sterie către Luca. La-ți și flinta pe spinare, că nu se știe peste ce om da.

Și, în înserarea care se lăsa, porniră amândoi spre partea de pădure, unde lătrau cu putere câinii. Cu plete albe, sub cușmele rotunde de miel; înalți, lați în umeri, voinici; cu toată vârsta lor înaintată. Intrară în pâlcurile de brazi, ce mărgineau coama spre vale, o luară spre luminiș; în luminiș nimic; se mai zărea pe toată coasta de pădure destul de bine, dar nu văzură, cât îți rotești privirea, nici țipenie de om. Negrul, care mergea cu ei, lătra, lătra într-una și se repezea spre desișul de pomi, care străjuia dinspre partea stângă coasta despădurită. Străbătură cu băgare de seamă prin desișul de brazi; câinele se afunda din ce în ce mai adânc în codru. La un loc se opri, hăuind cu putere, apoi se întoarse spre moș Sterie și iară o luă înapoi. În pădure, aproape se întunecase și crengi uscate împiedicau drumul, risipite peste tot locul. Mai la vale, zăriră doi oameni întinși pe jos. Erau un bărbat și o femeie. În întunericul ce se lăsase, fețele lor nu se vedeau. După port, păreau a fi din partea locului. Câinele hămăia înfundat, dar niciunul nu se mișca. Se aplecară asupra lor. Atunci văzură că femeia are cosițele desfăcute și împrăștiate, pletele o acopereau ca o broboadă. Pe straiele lor, pete întunecate se zăreau slab, ici și colo. Au vrut zadarnic să-i trezească; moș Sterie puse urechea pe inima lor, care bătea, și întorcându-i cu fața în sus, zise:

— Asta-i Marina cu Pandeli, nu-i e bine. Să-i ducem la stână să-și vină în fire.

Întocmiră o targă din lemne legate cu niște curmeie tari de tei, îi puseră pe ea și, cu multă greutate, ieșiră din negura pădurii spre tăpșan. La lumina lunii, chipurile celor întinși apăreau galbene, iar pe haine sângele lor închegat făcea pete întunecate.

— Ar fi bine să fi adormit nepoata – își dete cu părerea moș Luca, cum e Gheorghi dus la drum, să nu se sperie și ea și copiii, când i-or vedea.

— Să iau numai din colibă niște rachiu de afine, să le torn pe gât și să le spăl hainele și pe ei să-i lăsăm dincolo cu ciobanii, zise moș Sterie.

În noaptea albă înaintau cu pas liniștit, dar inimile lor băteau cu repeziciune de jalea celor văzute, de povara anilor, de înțelepciunea pe care ți-o dau necazurile în viață. Îi puseră jos pe un pat de fân proaspăt, și moș Sterie, ducându-se în colibă, aduse rachiu tare, pe care li-l turnă pe gât. Bărbatul își veni în fire încet, luminile ochilor îi reveniră la locul lor, culoarea i se întoarse în obraji. Brațul stâng îi atârna moale din umăr și cămașa sfâșiată îi apăru din cojocul spintecat în mai multe locuri. Să fi tot avut vreo douăzeci de ani. Moș Luca îl știa bine; casa lor era cea mai

apropiată de casa lui Gheorghi și veneau oleacă de neamuri între ei. Era de neînțeles cum de l-au găsit în vârf de munte, noaptea, în nesimțire și plin de sânge, cu nevasta pe jumătate moartă, în întunericul nopții ce se lăsa.

— Ce-i cu voi, Pandeli? întrebă moș Luca, în vreme ce moș Sterie căuta să-i aducă în simțiri nevasta.

Cel întrebat răspunse:

— A intrat oaste să pedepsească satul, sub cuvânt că nu s-au îndeplinit dările, nu că n-au putut oamenii, ci sub motiv că s-au răzvrătit și n-au vrut să le plătească.

Cuta dintre ochii moșului Luca se făcu neagră, de adâncă ce părea în para focului. Pleoapele îi coborâră pe ochi, iar privirea și-o cernea parcă dintr-o prăpastie spre lumea din afară. Ochii lui moș Luca se făcuseră ca două tăișuri de oțel.

— Și! –, făcu scurt moșul.

— Și, zise Pandeli, se mai zice că se bat ei într-un război mare pe fața pământului, unde ar fi mâncat bătaie de la creștini, și atunci în loc de simbrie, căpetenia lor le-a dat voie să facă jaf în cuprinsul împărăției, pe tot locul, unde se află oameni de altă lege. Se auzise demult vorba asta, dar parcă tot nu ne venea să credem. Așa ne pomenirăm cu o ceată de turci înarmați în satul nostru. Nici nu s-au ivit bine pe cărarea ce duce la sat, că oamenii se și zăvorâră prin case, iar cei din marginea pădurii luară copiii în brațe și fugiră, care încotro.

Sforțarea vorbei îl făcu să cadă iar în nesimțire. Moș Sterie lăsă femeia și se întoarse la el.

— Să-i oblojesc rănile, apoi l-oi trezi iar, făcu el.

Și, din fâșii lungi de cămașe și scândurele de brad, îi legă brațul rupt, la locul lui.

— Asta a fost mai primejdios, zise el, rănile celelalte sunt mai ușoare, să-l las liniștit și își vine el în fire.

Marina părea topită de tot. Pandeli își venea cu încetul în simțiri, se uita spre nevastă-sa.

— Las-o moș Sterie, las-o, n-o trezi. A scăpat copilul din poală în fugă și s-a zdrobit de stânci; i s-a întunecat mintea și a vrut să se zvârle și ea în prăpastie. Am adus-o cu forța până aici. Au împușcat turcii în poalele pădurii. E minune că am scăpat noi doi. Mie un glonț mi-a rupt brațul.

— Și satul? întrebă moș Luca.

— Satul?… Dacă au văzut că oamenii s-au ferecat prin case, au căutat de au rupt ușile, pe bărbați i-au tras afară și s-a încins luptă cumplită; ai noștri se apărau cu ce nimereau. Dar turcii erau mulți și armați. I-au răzbit pe ai noștri. Au jefuit tot prin curți și apoi au băgat câlți aprinși prin case. Satu-i scrum.

— Și bătrâna noastră? gâtlejul lui moș Luca pare că se strânse când puse întrebarea, ce-i ieși cu greu de pe buze.

— N-a fugit. Turcii au împușcat-o când au tras cu flintele în toate părțile. N-au scăpat decât cei ce au apucat să fugă în ascunzișurile din codru și nu cred că ar fi mulți.

Copila lui Alexandru a fugit din ceata fetelor strânse de turci și s-a repezit drept cu capul în fântâna din curtea unde au fost strânse. Obrazul lui moș Luca se făcu ca pământul.

— Da Gheorghi n-a venit acasă? vorba îi suna surdă în liniștea nopții.

— Apoi, cum ați urcat în munte, a venit vorbă printr-o călăuză de caravane că l-au tocmit pentru cale lungă, cu mai mulți alți bărbați de-ai noștri, să meargă până la Dunăre cu un convoi mare.

— Pe ce cale, la Dunăre? întrebă moș Sterie.

— Păi, întâi, până la târgul Sofiei, apoi la târgul Rusciucului.

Obrazul i se albi din nou. Bătrânii îl lăsară să se liniștească. Marina își veni în simțiri.

— Măriuța mamii, Măriuța! se tânguia într-una. S-a prăpădit, sărmana, cu ce ți-am greșit, doamne, de m-ai izbit așa cumplit. La ce să trăiesc eu acum? Atât mi-am dorit fetița, și ce s-a ales de ea!

Și lacrimi îi curgeau una după alta, prelungindu-se pe față, udându-i părul și cămașa. Își pierdea cu totul puterea și începu să aiureze; Moș Sterie nu știa ce să-i facă.

— Trebuie să o chem pe Sia – zise el către moș Luca. Numai ea poate să o aline, altfel se pierde pe aici, după ce a scăpat din focul din vale.

Moș Luca se învoi și merse de o sculă binișor pe Nastasia, aducând-o lângă Marina.

— Și-a pierdut pruncul de alăptat, fă tu ce-i ști, să nu pățească ceva.

— Da cum? întoarse vorba Nastasia, buimăcită încă de somn.

— Eh! ai să le afli mai la urmă pe toate, oftă moș Luca. Nu mai întreba nimic.

Se întoarse și luă cofa de apă rece. În lumina puternică a lunii, zări femeia întinsă pe brațul de fân; aceasta aiurea încetișor, apoi țipă deodată:

„Doamne, unde-i Măriuța mea? Doamne, cum îl rabzi pe fața pământului? Ei sunt pricina că ne măcinăm neamul, auzi flintele? Hai repede să fugim, că ne ajung. Să nu ne prindă, să nu-mi ia copilul. Pandeli, scapă-mă, uite, vin spre pădure, îs mulți, și răi. Mi-e frică; dumnezeule, la ce m-ai făcut să mă chinui așa? Ard casele, Pandeli! Se învolbură fumul spre păduri, țipă femeile, auzi-le cum strigă. Le ia copiii și-i ucid. Pandeli, unde mi-e copila mea?”

Nastasia asculta pironită cu cofa în mână. Sângele începu să-i umble mai repede prin vine și să se îngrămădească spre inimă înăbușind-o. În ochi i se adunaseră lacrimi; din șirul fără rost al vorbelor, ea desprinse adevărul și o groază nespusă pentru copiii ei o cuprinse. Apoi se gândi la maică-sa și simți cum i se înmoaie picioarele. O mână blândă și protectoare i se așeză pe umăr, în întunericul care învăluia.

— Nastasie, noi fârșeroții suntem tari. Nu ne frângem de fiecare furtună.

— Și mama? întrebă Nastasia cu ochii în ochii lui moș Luca.

— Viața omului ca iarba câmpului, dar Gheorghi a plecat cu caravana spre România, o deslușì moșul.

Un fior îi scutură Nastasiei trupul și, în coșul pieptului o durere surdă o arse. Simțea că se înăbușă, când trebuia să tragă aer în piept. Fără să zică o vorbă își luă tulpanul din cap, îl muie în cofa cu apă rece ca gheața, apoi, desfăcând-o la piept pe tânăra femeie, o înfășură strâns peste sâni. Îi smulse o bucată din cămașă care-i atârna ruptă pe sub fustă, și după ce o udă bine, îi puse o bucată pe frunte și alta peste legătura de la piept. Apoi se așeză lângă ea și începu să-i împletească cozile. Din când în când îi mai schimba cârpa udă de pe frunte. Maria se liniștise; îi da să bea lapte rece, cu sila, apoi îi obloji, toate rănile.

Nastasia își strânse mai tare broboada peste umeri. Chipul mamei ei îi veni în minte; așa cum era ea. Sia fusese ultimul dintre copii și singurul care-i mai rămăsese în viață; o vedea aievea, cu statura potrivită, îmbrăcată în veșminte închise, cu ochi mari, căprui, cu nasul mic, cu părul alb și moale ca mătasea, cu fața luminoasă. Era harnică foc și din zori până-n noapte nu ar fi stat măcar să o rogi; pe cât de harnică, tot pe atât de iute, că nu rareori venea în casă sfâșiată toată, fie că alergase după vreo vită prin pădure, și nu cătase la hățișuri, fie că ostenise prea mult și se împiedicase în ghimpii porții, fie că se arsese de iute ce umblase la foc.

Mama ei nu avea vârsta părului, ci a ochilor, a acelor ochi, ce arătau o dragoste fără margini față de ea și nepoți;

Sia se întrebase adesea cum de rămăsese așa de tânără la suflet mama ei, care era în stare să roșească precum o fetiță nu numai de ciudă, ci și când la vreo petrecere de nuntă se mai strecura câte o vorbă mai cu înțeles. Și ce frumos știa să-i povestească mama ei despre ea sau despre oamenii din sat, și din poveștile din bătrâni, din legendele munților, din cântecele bătrânești, ce umpleau satul Magarova de un iz de tristă duioșie și visare!

Retrasă și iubitoare – așa a fost mama ei, care o înțelesese fără vorbe în toată fapta și în tot gândul și o ajutase pe cât o iertaseră puterile. Nu trăise niciodată pentru ea, ci numai pentru cei din jur care-i împodobeau viața cu singura ei bucurie. Rar ieșise din făgașul muncilor ei și aceasta numai pentru un scurt răgaz, fie de boală, fie ca să-și ajute vreun neam la nevoie, ori vreo femeie ce zăcea dărâmată de vreo durere. Viața îi trecuse fără a avea ce povesti asupra ei; fusese fericită sau nefericită… Nimeni nu știuse. Se bucurase însă din toată inima de fericirea fetei ei. Pe Sia o avusese de la al doilea bărbat, deoarece, fapt rar în sat, după ce la un an după cununie îi murise primul bărbat, după șapte ani de doliu se măritase de al doilea cu oierul cu glas dulce și mai mult călător, acesta fusese tatăl Siei. Om ce ședea mai mult la stână cu oile lăsând în sat nevasta cu greul casei și cu copila. Și fata aceasta îi fusese bucuria și rostul vieții ei, căci oamenii aspri nu prea îi iertau că îndrăznise să-și refacă viața măritându-se a doua oară, iar ea, mândră, nu prea se amesteca între cei ce simțea că o judecă aspru. Bărbatul e bun, dar ce înțelege un suflet de mamă nu pricepe un suflet de bărbat. Și, dintr-odată, Nastasia se simți cu mult mai în vârstă. „Ce au să facă din noi, își zise ea, dacă ne ucid când le vine pofta, așa cum duci mieii la tăiere! Unora le curmă viața, altora le rupe inima. Asta-i viața și nici nu am treizeci de ani”. Simți o sfâșiere în tot corpul, când își aduse aminte de maică-sa, de ochii ei negri, de părul alb; nu uita de privirea ei blândă și tristă, tristă de câte văzuse și avusese parte în viață. Schimba mereu cârpele cu apă rece pe pieptul Marinei. Din dragoste pentru copiii ei și din durere pentru mama moartă și pentru jalea din jur, trebuia să găsească forța care să o mâie pe un drum bun și nou. Și Nastasia ședea fără să jelească, liniștită în veșmântul ei negru, pe maldărul de fân, pe care era întinsă Marina, care gemea încetișor prin somn.

Muntele era învăluit în tăcere. Niciun zgomot, nicio adiere de vânt nu tulbura liniștea. Stelele își răspândeau lumina lor înghețată, luminând peretele de stâncă al muntelui din față și prăpastia neagră ce se deschidea între cele două culmi. Neclintite, se înșirau coamele de munți cât cuprindeai

cu ochii. Singurul semn de viață îl dădea susurul izvorului. În liniștea aceasta împietrită, parcă și Marina împietrise. Bărbatul și femeia zdrobiți în urcușul lor, în care-și aflaseră scăparea vieții, ațipiseră la urmă într-un somn odihnitor. Și așa au găsit-o zorile în dimineața aceea pe Nastasia, cu ochii larg deschiși, cu fața ceva mai galbenă, dar cu vorba domoală și cu pasul sigur. Când trezi copiii, nu mai pomeni nimic de plecarea în sat. Îi îngriji, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, pe cei doi tineri. Numai că fața ei era mai galbenă ca de obicei și mâinile îi tremurau într-una. Moș Luca și moș Sterie căutau lung în urma ei și clătinau din cap, apoi se sfătuiră mult amândoi și, când terminară sfatul de taină, se apropiară de Nastasia.

— Nastasia, ce zici tu, de l-oi trimete pe Petrea de vale, să-l găsească pe moșu-tău?

— Va merge, de zici dumneata, numai de l-ar găsi.

— Da știi unde-i dus după lemne?

— Dincolo de Culmea Șerpilor.

— Atunci e bine și l-or afla sigur. Uite ce am chibzuit cu Sterie: va merge Petrea la vale, că el e iute băiat și destoinic la minte. Dă de moșu-tu și-i spune ce s-a întâmplat. De o simți ceva primejdios, dă zvon încoace. Moșu-tu o veni la stână și o sta pe aici. Mai la o vreme, când va pieri primejdia, vedem ce e de făcut. Petrea are s-o îngroape pe Maia în cimitir, de va putea, de nu, în pădure, și-i vom ciopli o cruce la căpătâi.

— Ce s-a făcut, nu se mai desface, ce s-a dus, nu se mai întoarce, tu, fata moșului, nu mai sta pe aici. Îți iei copiii și ce brumă ai pe tine și pornești călare spre târgul Rusciucului, îți găsești omul și ați trece apoi pe malul celălalt al Dunării. Unde v-o îndemna Dumnezeu și o fi o viață mai bună pentru voi. Aveți tinerețe și brațe sănătoase, o pâine o să găsiți voi de mâncat în tot cuprinsul lumii. Cu cât mai departe de turci, cu atât mai bine! Raiul pe pământ să-l aflați în altă parte să nu vă așteptați, dar nici ca aici nu poate să fie. Aveți copii și datoria să-i țineți în viață. Sunt oameni tot de legea noastră, pe acele locuri, și ați fi feriți de alte năpaste, care ar putea fi asupra noastră. De vreți rămâneți acolo, de nu, vă risipiți pe fața pământului, unde v-or duce ochii și mintea. O mână de ajutor o să vi se întindă undeva, că n-o fi o câinoșenie toată viața și pe toate cuprinsurile. Nu vă puneți inima în palmă, dar nici nu o ferecați cu șapte lacăte. Luca cunoaște calea și v-a călăuzi într-acolo și când o putea moșu-tu s-o trage și el spre tine. Ce zici, Nastasie? Pe aici s-au răscolit lumile, și ce s-a întâmplat azi mai poate veni și mâine. E păcat de tine și de copilași.

Ochii Nastasiei străluceau ca de arșiță; în coșul pieptului o sfredelea un burghiu. Ca într-o ceață, i se înfățișă nelămurit fum, flăcări și morți. Se scutura ca dintr-un vis rău. Nu auzise bine ce-i spusese moșul, dar simțea groază și ură. Trebuia să trăiască cu orice preț, să caute o lume în care să le asigure viața, să nu cadă și copiii ei jertfă, ca maică-sa. Avea să plece oriunde, la capătul pământului, să îndure foame și frig, să muncească până o cădea pe brânci, da numai să nu se atingă cineva de ei. Avea să le ocrotească în viață o cale nouă, mai bună de cum a apucat ea. Își sugruma jalea și amintirile în suflet; satul copilăriei ei, începuturile ei de femeie, cămin, cunoscuți, părinți, toate se îngropau într-un trecut de neînțeles, ca visele, ca basmele, ca zilele ce nu se mai întorc. Nastasia tăcea într-una și tăcu multă vreme; bătrânii o lăsară să-și adune gândurile. Așteptau fumându-și lulelele în lumina blândă, ce făcea să strălucească muntele. Nastasia simțea cum pe umerii ei apasă grija pentru viitorul pruncilor. Viața ei de până acuma i-o ocrotiseră părinții, bărbatul. Auzise de urgii, dar nu le trăise prea de aproape și nu o izbiseră direct ca de această dată. Când primejdia vine și trece fără să te atingă prea rău, viața își duce cursul înainte. Când însă te izbește direct, te cuprinde o descumpănire amestecată cu deznădejde, din care te aduni cu greu. Și Nastasia trebuia să se adune pentru cei trei copii. Se aduna fărâmă cu fărâmă din risipirile durerii și din spaimele prăpăstioase, față de viața tatălui și a bărbatului, față de pâcla necunoscutului spre care-i cereau să pornească.

Taică-su, cine știe de mai trăia. Ei vroiau să o îndepărteze înainte de a afla și durerea asta. Gheorghi? Când s-a sculat țara în război și harapii se plimbau prin sate sugrumând oamenii, de unde știe ea ce o fi cu el? Îl are însă alături pe moș Luca, s-o ducă departe de locul prăpădului, pe căi neumblate. Așa se rup oamenii de locurile lor, să-și găsească o soartă mai bună. O fi păcat că lasă în urmă atâta din viața ei? Pe cei care încă mai trăiau, pe cei ce zăceau prin cimitire și codri și culmile rotunde ale muntelui, oile și apa izvoarelor. Trebuia să se rupă de tot și de toate.

La fiecare naștere a fost în prag de jertfire-a vieții. Simțea acum nelămurit că venise ziua unei jertfe, cu mult mai mare, pentru ca toate suferințele prin care trecuse și dobândise pruncii să-i fie de folos. O durea sufletul de cele pe care trebuia să le părăsească, pentru a merge să se așeze între străini. Dar așa se cuvenea să facă, și nu într-alt fel.

Bătrânul avea dreptate să vină să moară în Pind căci el e singur și e bătrân, asta îi este alinarea, dar ea trebuie să lupte. Își strânse pe umeri

broboada mai bine, pătrunsă parcă de un fior. Se înălță dreaptă, cu o mișcare domoală și zise simplu către moș Luca:

— Să pornim spre Dunăre, moș Luca.

Și, în zorii dimineții care urma, negurile ridicate de pe munte lăsară să se vadă doi cai mărunți, care porneau pe cărări neumblate, afundându-se în munte, către povârnișul ce ducea de cealaltă parte. Pe un cal, moș Luca cu fesul pe cap, cu flinta la spinare, cu ghioaga prinsă-n brâu, cu Lazăr, iar din traistă zâmbea neștiutor cu ochi de cicoare Patru.

În urmă veneau mama cu fata urcate pe același cal. În jur nu se auzea decât pasul domol al cailor, șopotul izvoarelor și foșnetul crengilor atinse. Pretutindeni, aceeași puzderie de flori se resfirau în aerul rece al dimineții. Nemișcați pomii își întindeau ramurile spre văzduhul neclintit.

LA PUSUL FURCII

Cânta nepoata Anastasiei, cânta o baladă făcută de macedonenii din Castoria, de scurtă vreme. Versul ei umplea încăperea, străbătând pe geamurile deschise spre merii ce-nconjurau ca o diademă castrul Crușovei, suit pe crestele munților, acolo unde numai picior de muntean putea străbate, acolo unde drumurile cotite, pierdute în sălbătecia muntelui, cât și depărtarea de marile căi de cărăușie fereau viața și avutul macedonenilor urcați aici. Traiul lor era nespus de aspru și nu cereau decât să fie lăsați în pace, să poată strânge prin munca lor cele necesare vieții.

Dar asta era odinioară; acum cântecul femeii răscolea sufletele și zările, pomenind de bărbați vajnici, a căror mânie și durere nu mai puteau fi stăpânite, de oameni care au luptat pentru a avea o altă viață decât aceea a strămunilor lor, de pribegii și mutări în masă, în căutarea unui pământ cu o viață mai dreaptă și mai bună, de voinici ce se jertfiseră pentru a împiedica neomenia să întreacă, nesupărată, marginile.

Și fețele femeilor se îmbujorau de o ciudată roșeață și ochii le luceau aspriți, țintiți spre Maria, care cu glasul ei adânc trezea în sufletele lor puteri noi și uriașe, simțindu-se aidoma voinicilor, care frânseseră cerbicia asupritorilor în Castoria. În fiorul cântării, se simțeau asemenea bărbaților care se năpustiseră din munți, să apere viața tribului lor.

Și cuvintele baladei picurau unul câte unul în liniștea încăperii:

Voi zice un cântec de luptă
A lui Gheorghi al nostru strămoș,
Născut pe a Castoriei meleaguri
Bărbat neînfrânt, curajos.
Cu ceata-i, cu armele lucii.
Pe fulger sclipind pe sub nori –
Un vultur ce sfârtecă zarea,
Cuprinsă de roșii vâltori.
Și-a dus ca un trăsnet cetașii.
Totuna cu murgii făcând,
Castoriei să-i apere viața
Și vieții să-i dea alt orând
Ce largă li-i zarea-nainte,
Când cad peste-al beiului roi
Omorul făcutu-s-a luptă

Când vine al lui Gheorghi puhoi.
Nu-l sperie castrul în flăcări,
Nici muma ce-i moare luptând,
Cu el stă alături dreptatea,
Ea-i dete putere și-avânt.
Credința li-i una în inimi
Și una-s cu toții într-un gând:
Castriotul născut e să lupte
Să schimbe al vieții orând.
Curați ca ninsoarea din munte
Cu inimi de jar și de foc
Trecut-au a Dunării țărmuri
Să sfarme al lor nenoroc.
Cuvântul lui fostu-i-a viața
Și viața i-a fost un cuvânt;
Un chip l-a vrăjit: Libertatea
Și aceasta i-a fost însemn sfânt.
Vă cânt al lui Gheorghi vechi fapte,
Ai Castoriei nepoți, n-o uitați,
Duceți-i cântarea în lume
Și-n lume afla-vă-veți frați!

Maria terminase cântecul, o liniște grea umplea încăperea părând că se răspândește departe peste munți, până pe drumeagul ce înfășură ca un brâu stâncele golașe, spre a coborî în ascunzișul pădurilor, la gura prăpăstiilor. Norii atinseseră acum creasta, pe care se afla Crușova, ascunzând-o cu totul vederii celor din vale.

Femeile ședeau cu capetele plecate asupra furcilor. Cele mai în vârstă, ca și cele tinere, erau înveșmântate cu rochii vătuite de bumbac, care se numeau prin partea locului cuburlu, iar la gât purtau sinuri de lână țidigușe, cum le ziceau ele fularelor; pe cap aveau broboade brodate, acele schepuri cu sime, fără de care nu mergeau la vreo petrecere niciuna. Femeile mai bătrâne mai purtau pe deasupra și o broboadă neagră de mătase.

Nimeni nu ar fi îndrăznit să apară altfel înveșmântată în lume, chiar Anastasia, care, deși era socotită ca cea mai îndrăzneață femeie din toată Crușova, și-și împodobise casa cu toate câte i le aducea bărbatul ei, portul nu și l-ar fi schimbat pentru nimic în lume: se știe doar că aceea care ar fi

îndrăznit un astfel de fapt, ar fi pierdut pentru totdeauna încrederea crușovenilor.

Ședeau fete și femei pe băncile de lemn în încăperea pătrată din etajul de sus și luminată de trei părți de geamlâc. De aci se vedea, în vale, pe străzile abrupte ale Crușovei, trecând oameni călare pe cai, sau catâri. Acolo, în cazanul muntelui Crușova, unde se pitise castrul, căruțele nu puteau merge pe uliți fără a se prăvăli la vale, așa că localnicii își cărau toate poverile și-și făceau drumurile numai pe spinarea animalelor.

Oamenii erau subțiratici și tăcuți, cu fețe palide. În față, deasupra Crușovei, tăind pădurea deasă de fag, ce o înconjura, se vedea drumul săpat în munte, care făcea intrarea în castru; drum greu și cotit, ferind localnicii de nepoftiți. La drept vorbind, nici n-ar fi îndrăznit mulți străini să-i calce pragul, deoarece crușovenii, aidoma sicilienilor, aveau vendeta drept lege, și pentru cei ce nu-și simțeau conștiința împăcată era mai bine să nu pătrundă în castru. Aveau datinele ca fetele lor să nu se mărite decât înlăuntrul tribului. Femeile lor, ca toate macedonencele, erau renumite ca soții și mame devotate, iubirea de familie fiind o trăsătură caracteristică a lor; și nu-i femeie mai nenorocită decât aceea care ruptă din trib nu-și mai poate găsi liniștea familiei pierdute, cu neputință pentru ea, de neînlocuit.

În castrul Crușovei, banul vine cu multă caznă, de aceea oamenii îl strâng cu șapte noduri și-l dau cu mare greutate. Iar dacă vreun crușerot poftește un străin în casă, trebuie să cunoști legea locului, ca să-ți dai seama ce neînchipuit act de cinste și încredere înseamnă aceasta.

În ziua aceasta, femeile din neamuri, veniră la petrecerea pusului furcii în brâu tinerei nurori, Avela, proaspăt sosită în casa lui Dimeca. Aveau parte de o zi însorită de primăvară, și tot atât de frumoasă, cum fusese aceea din joia după nuntă, când trebuiseră după datină, să aducă apă din trei fântâni diferite.

— Zi, Marie, iarăși cântecul de joi! o îmbie chiar Anastasia.

— Îl zic, tetă! grăi supusă nepoata.

Și începu a cânta cu glasul ei plin, cătând cu ochii verzi strălucitori, peste capetele femeilor, departe spre pădurile de fag, spre crestele albe ale stâncilor, către norii subțiri ce-și jucau pânzele în jurul soarelui:

Una mie de arbănași
Și anatolieni cu arme
La Linotopea se duc abraşi

Moscopole și Nicolița
Să le calce, să le darme.
Să aducă mulțime, mulțime de răi,
Moscopole, să-ți taie oamenii tăi!
Moscopole, oraș falnic suit pe coline.
Ce au răii cu noi, ce au cu tine?
N-o să te ia ușor, Moscopolea mea.
Bărbații noștri-s voinici,
Voinice-s femeile-n ea.
Fete și mume, feciori și bărbați.
Luptă pân-la unul
Luptă neînfricați.
Veniți, voi fete, aduceți cartușe.
Voi, mame, împingeți zăvoarele-n ușe.
Neveste, veniți alături de noi,
Cu puștile-n mână, trageți în puhoi.
E ultima noapte ce-o mai avem.
Căci moarte ne-așteaptă la al zorilor semn
Masareți, masareți, viața cât mai scumpă vă vindeți!

Maria tăcu. Privirea ei străbătea zările și timpurile sub o pânză ușoară de lacrimi. Cântecul bătrânesc o înfiorase prin tristețea lui ascunsă sub vorbe.

Își simțea sufletul plin de ceva neînțeles, ce se ridica în ea ca o vijelie din noaptea veacurilor trecute, ca un vifor dezlănțuit asupra viitorului și, deodată, caierul din mână îi păru fără rost. Să torci și să stai liniștită, când răzvrătirea din tine țipă după o răzbunare cumplită, când mâna ți-ar prinde mai degrabă pușca străbunilor, pentru a face dreptate pentru tot ce au suferit ei și pentru viața grea de acum! Cătă la femeile din jur; se priviră mute fără o vorbă, nu aveau nevoie de vorbe ca să se înțeleagă între ele. Anastasia cătă lung la Maria, de la distanța celor treizeci de ani care le despărțea pe mătușă de nepoată. „Leită frate-meu – gândi Anastasia – așa cum e tot neamul Batali; e în stare să meargă până la capătul pământului, să lepede tot în cale, de ar ține-o ceva din drumul ei, atunci când își pune ceva în minte.

Poate, unde nu are copii, își varsă toată dragostea ei năvalnică asupra neamului nostru, asupra trudei și suferinței lui de veacuri. Se vede că e fata lui Costa. O, sângele ăsta iute al nostru curge ca flacăra și, ori că înalță omul până la stele cât e viu, ori că-l coboară iute printre morți”.

Anastasia ridică fruntea, cu sprâncene îmbinate peste ochii albaștri, în care visul se împletea cu suferința. Visase mult Anastasia, la vremea ei, mai mult decât îndrăznea să-și mărturisească în nopțile când, singură fiind, o ocolea somnul! Și prindea tot ce-i povestea bărbatul ei când sosea acasă. Din visele și povestirile acestea își făcuse o a doua viață a ei, cu care înfruntase zilele grele. Și zâmbetul blând al visului îi șterse cutele pornite de la rădăcina nasului mic și cărnos. Ținea la ea femeile din neamuri și nu lipsea niciuna la nicio sărbătorire de a casei, mai cu seamă astăzi, când îi punea Avelei furca în brâu, semn că o parte din poverile și grijile casei vor trece asupra tinerei neveste, care va avea să răspundă de ele nu numai în fața bărbatului, dar și în fața soacrei, stăpâna locului și a vetrei străbune.

Și nu era puțin lucru să fie aleasa fiului celui mic al Anastasiei, să intre în neamul Dimecilor, oamenii cei mai neobișnuiți din tot castrul Crușovei. Bărbatul Anastasiei călătorise departe cu caravanele negustătorilor, își învățase feciorul să nu aibă frică de nimic și de nimeni și, de fiecare dată, când venea acasă, aducea lucruri minunate și necunoscute în pustietatea munților. Fie că fuseseră daruri, fie că erau luate pe bani, acestea împodobeau clădirea bătrână, dându-i o viață nouă și ciudată, față de celelalte. Vedeai pe pereți farfurii rotunde de smalț, desenate cu păsări și flori, ploști de lemn frumos zugrăvite, ulcioare cu forme necunoscute, cutii ciudate pe care se înlănțuiau, săpați în metal, balauri fioroși, oglinzi prinse în rame, tăvi și tacâmuri lucitoare, cum nu se pomeniseră în Crușova. Le adusese, fie de la târgul Rusciucului, al Cetății Albe, fie de pe alte meleaguri. Și toate obiectele acestea străine și ciudate plăceau femeilor deosebit de mult, că aveau un iz nou și povesteau despre depărtările din care veniseră. Numai că n-ar fi deschis niciuna gura să se minuneze sau să întrebe, că erau tăcute de felul lor; le priveau și le plăceau, atâta. Veneau cu drag oamenii în casa lor, că aveau un dar de a povesti, de parcă desfăceau foile cărților cu povești. De asta, casa lor avea preț în inimile sătenilor, că le descrețea frunțile și le aducea câte o lumină în viața lor închisă și necăjită. Știau că acolo vor găsi totdeauna cuvânt de înseninare. Anastasia se gândea că așa trebuia să fie și acum. Femeile așteptau cuviincioase să înceapă Anastasia povestirile ei; de ale casei și de ale oamenilor nu vorbea, că nu avea rost, deoarece, dacă binele se cuibărește într-un loc, lasă-l pe cel ce are parte să se bucure de el, iar dacă-i necaz și tristețe în viața omului, n-o mai scormoni, dacă nu-l poți ajuta.

— Anastasie, ia începe tu o povestire, să aflăm și noi cum mai e în locurile alea depărtate, pe unde umblă Costa al tău!

— Spune, tetă Anastasie, spune, rogu-te, o povestire veselă, să fie de noroc Avelei – se rugă mama acesteia.

— Da povestește-ne ceva vesel, cu dragoste între fete și flăcăi – o îmbie Maria, care-și dăduse seama câtă frământare le pricinuise cu cântecele ei.

— Da, Muie dragă, o întâmplare veselă, să ne bucurăm cu toatele – stărui și noră-sa Avela, temătoare de norocul ei.

— Bine, se învoi Anastasia, numai întâi udați-vă gura, cinstiți-mi masa și apoi o veni și rândul poveștilor.

Și, în adevăr, pe masă abureau plăcinte cu brânză, de mai mare dragul să le înghiți, învecinate cu fructe, păstrate de toamnă în pod, și cu ulcele cu vin tare. Femeile se îmbiară și când totul fu sfârșit, ca și cum n-ar fi fost, trecură la caierul lor de lână, să-și ducă torsul mai departe și să vadă dacă nora tânără le va întrece ori ba.

Atunci Anastasia începu:

„Povestirea mea va fi veselă, cu dragoste, cu fete deștepte și flăcăi, cu totul altfel decât pe la noi; cu viață cum nu se mai află de bună, da numai că nu se petrece pe aici, unde bântuie grijile și nevoile; dar dacă nu am mai zâmbi, mai greu ne-ar fi, așa că luptăm cu soarta rea, cum ne pricepem și noi; când cu mâna pe pușcă, când cu vinul de dușcă, când cu o poveste, care să semene cu un vis bun, că visul e mare stăpân pe inima omului. El îi dă ce nu are: și pace, și dezmierdare. Povestirea mi-a adus-a băiatul ăsta mai mic, al meu, de pe unde a umblat el, și unde turcii n-au putere de fel, iar oamenii ar fi slobozi de voia lor, undeva, departe, dincolo de Dunăre. Și povestirea mea va fi despre un flăcău, numit Iuhim, care era îndrăgostit până peste cap de-o fată frumoasă, cuminte și deșteaptă, pe numele ei Polea. Povestea băiatul ăsta al meu, care se-nsură acum, că de asta spun și eu vorbă din gura lui, ca să audă și nora asta a mea, Avela, ce bărbat priceput și țiitor de minte are. Zicea că a fost odată el cu taică-său însoțind o caravană departe, departe peste munți și ape, până au ajuns în câmpii unde bucatele cresc singure, într-un sat ce se numea Atmangât. Și, când au poposit ei acolo, s-a îmbolnăvit neguțătorul de o boală necunoscută și au trebuit să zăbovească multă vreme, până ce-a fost pus din nou omul pe picioare și au putut să se întoarcă în munții noștri. Cât a stat el acolo, a văzut o veselă și ciudată întâmplare, petrecută în acea parte de lume, unde flăcăii pot fi duși de nas de fete chipeșe și deștepte, care nu stau ca ale noastre, ferite și ascunse prin

case, ci umblă cu toți bărbații în rând, trebăluind la muncile de afară. Pe aceste fete le poate vedea orice flăcău, și le poate îndrăgi, căci nu e ca la noi, unde fecioarele dacă sunt scoase de trei ori pe an la biserică, e mare lucru și țin minte o viață întreagă câte au văzut în aceste drumuri. Acolo e altă viață.

De lași la o parte linia drumului și te duci pe cursul apei Sărata, dai de linia satului Atmangât. Satul e strâns între două dealuri, pe costișele cărora urcă lin puzderie de vii, cu rod îmbelșugat și strălucitor în lumina blândă a soarelui de toamnă. Păi, dacă-i atâta sumedenie de vii, trebuie numaidecât să fie și vin. În hrubele gospodarilor, buțile stau la rând, așezate care mai de care mai frumos. N-am ce zice, binecuvântat ținut e pe acolo. Apele își dau peștele gras, încât poți prinde crap de șapte ocale, caras, care are carnea fragedă, de ți se topește în gură. Rodul pomilor le îndoaie crengile, care se pleacă spre pământ sub greutatea merelor, a prunelor și a perelor.

Iar pâinea de la Atmangât, numai cine a gustat din ea poate să vă spuie gustul. E o pită albă, cum e laptele, pufoasă și coaptă; când o pui pe limbă, nu știi de-i făcută sau nu cu lapte, dar o simți că alunecă singură pe gâtlej și după ea, vrei mereu altă îmbucătură.

Plăcintele de acolo, de ai norocul să le guști, păi nu le uiți o viață-ntreagă, mai ales pe cele ce-s umplute cu hribii cei grași, de care sunt pline pădurile, cele din creasta dealului. Păi dacă viața îi lăsată cu rostul ei, să fie așa bună, ce au a face gospodarii alta decât a munci cu spor, cât îi vara de mare, a aduna toată roada asta îmbelșugată și iarna să privegheze pe lângă cele vetre încălzite și să mănânce și să bea în tihnă din strădania lor, sau să meargă pe la cumetrii? Dacă ăsta e rostul gospodarilor, au care a fi rostul feciorilor? Așa-i că stați să vă-ntrebați? Ei iacă, să vă spun eu.

Străduiesc și ei pe ogoare, cum au apucat sama din bătrâni. Ei, dar vezi, că de aici se trag poznele. Că pe brazdă nu vin numai ei la, muncă, că-s la fete-n sat, câți peri p-un cap sănătos. Și oți zice: și ce dacă trebăluiesc la un loc, fete și flăcăi? Ce, nu s-a văzut așa treabă niciodată?

O fi, nu zic nu, da vedeți că nu pe toate ogoarele întâlnești fete ca Polea dadei Afina! Că-i înăltuță, cum îi stă bine unei fete, ca atunci când o prinde-o un flăcău voinic de mijloc, să-i vie cu capul până la umăr. Și subțirică, cum îi trestia de baltă, cu mâini și picioare ca de copil, iar cosițele ei îs aurii, cum îs holdele de grâu copt înainte de seceră și de se desfac din cunună după creștet, îi bat genunchii, de lungi ce-s. Și ochii, alunii, au scrise deasupra, parcă din penel, două sprâncene subțirele și pe sub ele cată

la om o privire așa de blândă și de dulce, că te furnică la inimă. Și de soare, ori de sfioasă ce-i, îi apare pe umerii obrajilor așa ca o aburealâ de floare de piersic.

A fi la joc ori la muncă, tot cu grijă se poartă și rochia-i curată pe ea. Mărgelele îi lucesc la gât, cum îi lucesc dinții când îi vine a râde, iar șorțul din față are volan înfoiat, care se învăluie pe ea, după cum vine rostul trebii.

Să nu gândiți oarecum, că de-i așa de împodobită, apoi a fi în urma altor fete, când ține secera în mână sau leagă snopii. Doamne ferește! Atunci e mai tare din mână, că ține capul rândului și, când începe a cânta, păi e primejdie de moarte pentru inimile feciorilor. Și de s-apropie vreunul de ea, Polea cată numai așa, furișat, pe sub măturile genelor, cum îi stă bine unei fete, apoi face pe n-avede, n-aude și-și cată de treaba ei. Că Polea-i fată de femeie vădană și pe ogorul lor n-are cine munci de n-ar fi ele, harnice cât zece, că dumnezeu o învrednicise pe dada Afina numai cu fete. Omul ei se prăpădise demult, din războiul cel vechi, când plecase badea Andrei, lăsând în urma lui femeia tânără cu două copile de mână. E vreme multă de atunci; a așteptat dada Afina să-i vie omul până ce s-au făcut fetele de horă și ghioceii i-au înflorit în tâmple. De la badea Andrei n-a mai venit niciun fel de veste!

Așa că la muncă, pe tot cuprinsul gospodăriei, a rămas numai parte femeiască. Și dacă nu-i tatăl acasă, dada Afina a trebuit să-și crească fetele în rândul oamenilor, așa ca să nu cuteze fecior să ridice ochii spre ele, decât când o veni vremea să le statornicească pe la casele lor. „Da de, e tare greu să ai douăzeci de ani și să o vezi pe Polea și să stai așa cum ai vedea icoană zugrăvită; te uiți, te sfințești de vederea ei și pleci” – așa gândea în sinea lui Iuhim, fecior de sat.

Iuhim e băiatul lui badea Iașa, care stă chiar lângă biserică, în mijlocul satului. Badea Iașa are trei flăcăi, pe Iuhim, pe Iuca și pe Vania.

Flăcăi harnici, voinici, da cam năstrușnici de felul lor. De le-a apucă să le intre în cap una, apoi las’ pe ei, că nici dascălul de la biserică nu le-o poate scoate. Casa dadei Afina e așezată cam într-o margine de sat, la ulița care cotește pe după malul apei. De mergi cu lotca, păi vezi tocmai bine cum vine rostul gospodăresc al curții, cu livada încărcată de pomii bogați în roade, cu împrejmuirea care ferește strălucirea în toate culorile curcubeului a florilor, care se înalță până sub geamul odăii din față, unde este ținut pe laiță, până în grindă, avutul copilelor. Mai vezi oalele de pământ, din care se ridică pomișorii de leandru, stropiți cu roșul și albul florilor. Ba, de bate

vântul spre apă, vine un miros de busuioc și de rosmarin, că le vine flăcăilor să-și ia mandolinele să înceapă a cânta, ca la ospețe.

Și de cealaltă lature a casei de piatră, înălțată cu pridvor, se văd mulțimile de găini, rațe și gâște, care nu-și mai găsesc locul ciugulind la iarbă și se împrăștie până-n armanul din fund, unde le atrage dulceața boabelor de porumb și de grâu.

Da ce, Iuhim acasă n-are pomet, păsări sau flori, de privește cu atâta jind în curte de vădană? Ba are să dea și la alții. Atunci ce cată el în lotcă, pe apă? E drumul lui prin dreptul casei dadei Afina? Nici nu se pomenește, că și de ar vrea să meargă la pescuit, acolo nu-i locul bun, iar de-a pofti să meargă la vie, calea îi hăt, mai în josul apei, la vad, de unde taie direct și urcă în vii. La pădure, poate veți face socoteala ce i-o mai fi nimerit pe acolo. De unde, oameni buni, pe acolo se trece pe podețul umblător, pe care merg căruțe și vite, și acela-i de cealaltă parte de sat.

Nici dascăl nu vrea să se facă Iuhim, că atunci am înțelege, poate, la ce stă așa, pe apă, cu ochii țintă pe maluri și fără nici un rost. Că ar fi și bun de dascăl, ați râde domniile voastre către mine, când Iuhim al nostru știe numai cântece lumești din mandolina lui, pe care o poartă cu el, ca pădurarul toporul, iar la cântece bisericești nu l-a auzit nimeni. Ce o fi atuncea? Ehe, să vă spun eu; de la casa dadei Afina se vede când și când, dacă munca pe câmp e terminată, chipul unei fete, care, ba ia un măr din pom sau rupe o floare din grădină sau iese mai prin fund cu șorțul plin de grăunțe, de năvălesc orătăniile puzderie pe ea, cum îi simțesc apropierea.

Așa-i rostul, păi spuneți și dumneavoastră, asta-i vraja flăcăului și alta nu-i. Că odată, așa înalt cum e și voinic, feciorul nostru s-a aplecat așa, ca să-i sufle la ureche:

— Polea, porumbiță, ce-ai zice de-ai afla că te are dragă un flăcău?

La asemenea vorbe, Polea numai a zâmbit din colțul buzelor pline și roșii, apoi și-a ferit privirile sub umbra genelor, da n-a dat niciun cuvânt înapoi. „Ehe, să știi că nu mă iubește, și-a zis Iuhim în sinea lui, da lasă că am eu leac și la asta.” Zis și făcut.

Venise veste-n sat că pe un maidan ferit poposise o șatră de lăieți, care, pe lângă meseria lor de făurari, știu să farmece, de-ar putea lega pe orișicare, numai cât să te învoiești din preț, cu ei. Sărbătoarea, șetrarii se îmbulzeau pe ulițele satului și aflându-se gospodarii acasă, le vindeau toate cele de trebuință: piepteni de os, linguri, blide, ba unii mai isteți băteau șine pentru roțile căruțelor. Iar femeile, în fustele lor lungi și creț, tărcate în toate

culorile, mergeau pe la curți, făcând să sune în mersul lor banii de aramă, împletiți în cosițele negre, și alinau dorul cu veștile „aflate” în șerpuirea ghiocului sau în amestecătura bobilor din sită.

Iuhim auzi zvonindu-se pe uliți că femeia starostelui lor ar ști să menească de dragoste, așa că, ciung de ești, chior de-ai fi, fata iubită te îndrăgește ca pe cel mai chipeș flăcău din lume. Proorocița asta era urâtă ca muma pădurii, dinți aproape că nu mai avea în gură, așa că te lăsai la necaz în voia ei, cu spaimă și cu sfială în suflet. Și dacă a văzut Iuhim al nostru că Polea, ori e el pe apă, ori nu-i, fata iese din casă tot numai când își are ea rostul, când înțelese că sărbătoarea juca la rând cu toți flăcăii, fără a-i înflori obrazul altcum, atunci când se apropia el, se hotărî să-și cucerească dragostea cu ajutorul bătrânei țigănci. Și, ca să nu-l afle nimeni, porni spre tabăra lor într-o seară.

Șatra era pe un maidan, sub o poală de pădure. Se aflau toți la un foc viu de vreascuri, care le dezmorțea oasele, obișnuite cu ținuturi mai calde, și le lumina chipurile întunecate, făcând să le sticlească roatele cerceilor din urechi, bănuții împletiți în plete, și albul dinților. Feciorașul nostru simți la o asemenea priveliște ca o furnicare prin inimă; nu-și afla nicio îndoială că asemenea ființe neobișnuite nu-i vor netezi lui cărările inimii.

Dezvălui cu taină, țigăncii bătrâne și știrbe, pricina care-l adusese acolo. Țiganca îl ațintì cât își povesti necazul, apoi îl mai ispiti cu felurite și meșteșugite întrebări, după care-i ceru să-i dea pe loc un galben și, când a veni a doua seară, să-i aducă un cucoș porumbac pus pe o sită nouă, prin care va trebui neapărat să curgă un cofăel de vin, de cel roșu.

Și, fără zăbavă, să-i aducă fir de păr din pletele fetei, ca să-i facă vraja cerută, apoi de n-a mai veni copila după el, să știi că-i afumată cu păr de urs ca să fie ferită de farmece, da de-i mai lepăda un galbăn, apoi o fărâmă și descântecul cu pricina.

Iuhim făcu întocmai precum i se spusese și veni a doua seară, pe ferite, să nu simtă oamenii din sat și să râdă de el, că a dat în patima femeilor, de umblă cu descântece. Aduse cucoșul, vinul și sita, mai dădu un galben, da ce să se facă el, că nu a putut să capete un fir de păr din capul fetei. Ce-i dădu atuncea prin gând flăcăului nostru? Ia să se roage el de un neam al Polei, băietan mai micșor, să-l încânte cu ce o vrea el, apoi feciorașul să-i deie lucrul dorit. Așa gândi, așa făcu; numai că năzdrăvanul de băiat, la care merse cu ruga, după ce-i aduse părul de pe pieptenele fetei și-și primi răsplata, nu se putu stăpâni până nu-i povesti tot, de-a fir-a-păr, Polei, iar

aceasta, râdea ca o șerpoaică și habar n-avea. Și uite așa, baba din pădure, făcu leac și vrajă, după cum se tocmise cu flăcăul și, la o săptămână, îi dădu într-o cârpă niște sămânță de mac descântat pe care trebuia să o presare pe fată.

Iuhim nu mai putea de nerăbdare să vadă în ce chip i se va face de acum pe pofta inimii. Și unde nu mi se pomeni Polea la prima duminică, după ce jucă cu Iuhim, că la despărțire o presară flăcăul, așa, pe nesimțite și din creștet până-n tălpi, cu semincioare mărunte de mac. Se scutură pe straie copila, fulgeră cu privirea într-o parte să n-o vadă și alții, să intre în gura lumii, și-și văzu mai departe de ale ei. Flăcăul tot aștepta, doar, doar s-o întâmpla cum îi poruncise el țigăncii. Dar nici pomeneală de așa ceva! Aștepă o zi, două, avu răgaz o săptămână; se ațînea la uliță, îi ieșea în cale pe câmp, fata îl vedea ca și înainte fără niciun fel de tulburare. Asta n-o mai putu suferi feciorul nostru, și într-o dimineață, luându-și harapnicul pe umăr și cuțitul la brâu, porni din nou la șatra țiganilor. Venea ca tunetul și ca vijelia să se războiască cu vrăjitoarea bătrână, care-l amăgise. I se întunecase albastrul ochilor de atâta necaz, cât avea adunat în el, și-i cădeau până-n ochi inelele părului. Femeia îl văzu de departe venind, și strângând din gura-i știrbă îl lăsă să-și verse focul, apoi îl atrase așa pe nesimțite mai spre desiș și până să se dezmeticească se pomeni înșfăcat de doi țigani voinici și trântit la pământ.

Se vede că aveau plan bun asupra lui, că vroiau să-l prade și să-l fărâme în atâtea bucățele, de să nu se găsească nicio urmă din el. Le sticleau ochii, dinții și jungherele la brâu. Atâta i-a trebuit feciorului nostru. Cum era el așa de obidit, se încordă odată și-și aruncă de pe el, ca pe mingi, și odată sculat, alergă spre sat din toate puterile, căci țiganii dibuiseră vânat bun în el și nu lăsau să le scape cu una, cu două. Dar cu picioarele lungi ale lui Iuhim nu se putea pune nimeni. Și, cu pojarul în suflet, intră băiatul iar în sat, cu gând să asmuțe lumea asupra lor. Pe linia caselor îi veni alt gând. Cum a putea el spune oamenilor că flăcău bun de armată s-a dus la vrăjitoare, să-i facă farmece de dragoste? Asta nu se putea în ruptul capului, căci la urmă nu mai avea să scoată capul în lume. Mai bine ar da buzna peste ei, cu cei doi frați ai lui. Dar nici asta nu-i păru a bună și plecă la vie să-și piardă amarul.

„Mâine, fie ce-o fi, ridic flăcăii din neamuri și mă răfuiesc eu cu șetrarii care m-au prădat de bani, și acum au vrut să mă prade și de viață.” Așa s-a ars și s-a chinuit toată ziua lucrând prin vie. Nu i-a priit nici prânzul, nu i-a

trebuit cină. Acum, dacă nici vraja n-a prins, ce avea să mai facă? Seara, taică-su băgă de seamă că feciorul nu-i în voie bună, da îl lăsă într-ale lui, fără a-i pune nicio întrebare. „De-ale flăcăilor”, gândea el. Numai dada Pulcheria maică-sa, îl tot cerceta cu privirea și clătina ușurel din cap.

Îi lua seama băiatului de la o vreme, că inima ei de mamă parcă o lămurea care ar fi pricina, de-i feciorul ei așa de schimbat.

— Măi omule, îi spuse ea într-o zi lui badea Iașa, ce-ar fi să trimitem pita rotundă la lelea Afina?

— Ai văzut tu vreun semn? o ispiti omul.

— Nu. Da Iuhim al nostru nu-ș ce are, da tot într-acolo îi bate gândul.

— Apăi, să ne mai gândim, făcu badea Iașa.

Că poate nu știți dumneavoastră, da acolo, dacă apuci de trimiți pita la casa cu fată mare, asta-i semn că vii cu pețitul, iar de se învoiesc părinții fetei, apoi atunci îți rupe jumătate din pâine și o bagă în odaie; știi că vorba ți-e primită și flăcăul n-are alta de făcut decât să vină la învoială de nuntă. Da cum să facă Iuhim așa ceva, când el știa că nu-i pentru el zâmbetul fetei. Nu încercase el și cu farmece și tot i-a mers în gol? Ce, era el prost să o lase pe mumă-sa să trimită colacul alb, ca la urmă să le vină întreg înapoi? Să afle tot satul că pe el, vătaful flăcăilor, îl îndepărtează și o fată de vădană? Nu. Mai bine și-o stoarce el creierii, până i-a veni gândul cel bun. Că fata, cât îi acasă la maică-sa, poate să bată din picior și să se țină tare; că vrea sau nu vrea să meargă la fecior, dar dacă apucă unul de o fură, apoi n-are ce mai face și la urmă, supusă și plecată, așteaptă să vie vremea nunții. De ales pe altul nu mai poate, că cine se încumetă să-și ia fată furată și dacă a fost vrednic de a răpit-o, se cheamă că-i vrednic a-i fi și soț. Că i-o place, că nu i-o place, asta-i altă treabă, da cu vremea s-o deda cu el. „Asta-i a mai bună treabă – și-a zis flăcăul nostru – de sunt în stare, îmi răpesc dragostele, și gata; s-o termina cu năduful ăsta, care nu-mi dă pace nici să dorm, nici să mănânc. Ce să mai vorbim de treabă, că niciun spor n-am, pe orice pun mâna.

Și, de n-o vrea fata să se lase răpită, tot oi pune eu mâna pe ea.”

În podul cu fân, unde dormeau vara feciorii lui badea Iașa, se ținu într-una din nopți sfat, până la cântatul cucoșilor. Puseră la cale toate cu socoteală cum și ce aveau să înfăptuiască. Tatăl lor avea să plece, într-una din zilele ce va să vină, la un neam, tocmai hăt-departe, pentru un târg. Se cheamă că n-are să-i întrebe nimenea ce aveau a face cu murgii și cu căruța. Dada Pulcheria pregătește de ale gurii, în vremea asta, și n-a avea capul la

ei, ba, de-i întreabă, or spune că se reped până la vad să adape caii și să ia și vreun braț de lucernă pentru Blava. Merinde va pregăti din vreme, ceva vinars e în crama din deal, și va duce tot în căsoaia de la vie, iar de-a apuca să fure fata pe înserate, s-a-nvoi el cu podarul de i-a trece apa și apoi, o va duce la locul tăinuit. De a veni s-o caute n-au s-o găsească la casa lor, iară duminică, vor veni la părinți să le facă iertările, și vor merge la părintele, să vadă când le-a pune pirostriile pe cap. Iuhim se și vedea în casa din față, în ajunul nunții, cu Polea gătită mireasă, rușinoasă și cu ochii în jos, stând dreaptă în scaun, lângă maică-sa, în vreme ce el ar intra scârțâindu-și cizmele noi și netezindu-și neastâmpărul încârlionțat al pletelor. Soacra, cu furca în mână, așa cum cerea datina, ar priveghea copila și, când a vrea feciorul să-i vie în preajmă, l-a împunge ușurel, nelăsându-l să înainteze. Și Iuhim ar scoate atunci galbenul de dar soacrei și l-ar lepăda pe masă și așa, de trei ori pe rând, se vedea înlăturat de dinții ascuțiți ai furcii, până ce, dând întreg darul de bani, cu care după obiceiul pământului se cumpără mireasa, se putea așeza alături după voia inimii și dreptul cuvenit în dreapta femeii lui.

Și așa frumos le socotea el aceste rânduieli, că aveau să se petreacă întocmai, încât parcă băgase foc viu în vine și clocot de sălbăticiune în sânge, iar frăținiii numai ședeau și se uitau la el, fermecați parcă de fericirea lui.

Trecură zilele, până apucară să vadă pe badea Iașa pornit de acasă. Scoaseră din grajdul de piatră zidită căruța cea bună pe care meșterul satului zugrăvise în culori vii, frumoase flori roșii, atârnând împelșugate din verdele crud al frunzelor și ici și colo, pe albastrul scândurii, câte o mică floricică albă. Roțile străluceau de curate, leagănul era bine înțepenit în laturi. Murgii, cu hamurile de piele în cap, au stat cuminți să-i înhame.

Vania și Iuhim s-au zvârlit în căruță, Luca a ținut poarta mare larg deschisă și, mână, băiete! Căruța porni duruind pe ulița liniștită a satului, iar gospodinele care se aflau prin curți rămâneau privind lung în urma lor și clătinau nedumerite capul spre acea arătare de vreme de sărbătoare. Drumul mergea cotind de la casa lui Iuhim, până ce o lua pieziș spre malul apei, unde se înălța casa vădanei lui badea Andrei. Înserarea cuprinsese zările, poleind întinsul apelor cu răsfrângeri roșiatice și punând lumină sângerie în ochiurile de ferestre. În trapul lor, murgii stârneau colbul drumului, oprindu-se scurt la colțul îngrădirii dinspre case, atunci când Iuhim strânse frâiele. Vania rămase să păzească căruța, ferit în umbra salcâmilor bătrâni.

Luca sări jos odată cu Iuhim și merseră spre poarta ce da în ulița mare. Zăplazul înalt, din scânduri dese, feri umbra lui Luca, ce se pitise așa, ca atunci când Iuhim va ieși cu fata să o poată cuprinde și azvârli în căruță, ce avea să fugă în goana cailor.

Poarta mare era ferecată, așa cum se cuvenea la acea vreme de seară, dar portița mică, străjuită de umbrar de scânduri, meșteșugit lucrată, era prinsă numai în clanță. Iuhim bătu la poartă. Din fund de ogradă se auzi hămăit de câine și glas de copilă care-l domolește, apoi întrebă cine-i. Flăcăul nu răspunse cine-i, da întrebă de nu cumva dada Afina îi acasă; iar de nu-i pe aproape să vie Polea până-n poartă, că are a-i spune o vorbă de mare grabă. Copila, care răspunse, se întâmplă a fi sora mândrei noastre, așa că ea intră pe fugă în casă și strigă să iasă fata la drum că o caută niște flăcăi. Polea lăsă treaba și, fără a se grăbi, ieși în pragul ușii, cătând la drum, să vadă cine o caută așa de grabnic.

Când îl zări pe Iuhim, așa îi veni ei, de nu vru să coboare treptele nici în ruptul capului. Dacă are ceva să-i spuie flăcăul, apoi n-are decât să intre în curte, că de asta sunt lăsate casele de oameni: cine ce are de vorbit, să spună, acolo, nu să strige așa de la poartă, ca în pădure.

Orice ar avea de grăit, ea nu poate veni, că-i grăbită, că are treabă și maică-sa nu-i dă voie să umble seara pe la zăplazuri. Și, în vreme ce se tocmeau ei așa, Iuhim s-o înduplece să se apropie, și fata împotrivindu-se, numai iacă, răsare luna și răspândește o lumină albastră pe oglinda apei, din cea parte a drumului. Și, în luciul ei, i se năzări fetei că vede o căruță cu doi cai, și un om în leagănul ei. Iar la poartă, după stâlp, de partea cealaltă a drumului, nu era pitulat un om? Se zărea așa ca o umbră în lumina lunii. De ce or sta ei așa pitulați? Doar nu i se năzare, și ce o fi asta? De ce o vrea Iuhim așa neapărat să o atragă înspre portiță? Și fata se prinse cu o mână de clanța ușii, așteptând cu inima îndoită, dar nu vru s-o ia la goană. Lângă trepte un câine mare, ciobănesc, cu blana întunecată, ședea tolănit în desișul tufelor de coacăze, și-și îndrepta alene ochii spre stăpâna lui. Nu fusese pus în lanț, dar nici nu era de glumit cu el.

Șezu așa liniștit, privind ca într-o doară spre ușa casei de unde, de obicei, i se arunca porția de mâncare. Și așa din umbră, numai că se repezi flăcăul la fată să o înșface de mijloc, să o ridice în leagănul de fier al brațelor, s-o ducă spre poartă și, împreună cu Luca, să o zvârle în fundul căruței, ce trebuia să-și ia zborul spre vad, când deodată se pomeni că-i sare o arătare cât un urs în spinare.

Sical, cu labele puternice îl înșfăcă pe Iuhim, care de spaimă lepădase jos fata și căuta să scape de colții câinelui. Și când zvârlind în dreapta și în stânga, să scape de încleștarea dulăului, Iuhim o zbughi spre poartă, se ridică și Luca și, sărind în căruță, se depărtară în goana cailor în uruitul roților.

Polea rămase zăpăcită de așa întâmplare, apoi se închise în casă. Avea ce s-audă de la maică-sa! Eh, dar de atunci dada Afina nu mai lăsa poarta deschisă, de cum da înserarea.

Ce-o fi vorbit cu badea Iașa, nu știu, da Iuhim a fost trimis la o negustorie de pește, tocmai spre Cetate, și avea să mai stea câtva pe acolo.

Și să mai spuneți dumneavoastră că luna nu ține cu dragostele fetelor! Păi de nu apărea ea, mai vedea fata în apă trăsura pitită și flăcăul tupilat după zaplaz?”

Anastasia încetase de povestit. Pe fuse lâna se adunase pe nesimțite, toarsă subțire și netedă, ca mătasea. Avela îmbujorată căutase să țină rândul femeilor din tors și caierul ei se terminase. Pe obraji, zâmbetul tânăr i se răsfrângea ca o lumină. Ridică ochii către Anastasia și o întrebă:

— Adică, Maie, pe acolo sunt bărbați ca Iuhim?

— Da ce-i, Avelă, ce-i cu Iuhim? o întrebă soacra, făcând ochi nevinovați.

— Apăi ce fel de bărbat e, de se lasă îmbrobodit de vrăjitorii? Asta-i cârpă, nu-i bărbat – mai izbucni ea. Nu mi-ar place un om așa.

— Și totuși, Iuhim a existat – răspunse soacra.

— Atunci, bine că nu sunt și pe la noi de ăștia, că am rămâne fete bătrâne – sări și Maria cu gura.

— Nu-ți plăcu, că-i îndrăgostit?

— Nu-mi plăcu, că-i păcălit și dus de nas.

— Dar, de frumoasă, frumoasă povestea – spuse o nevastă.

— Așa-i, întăriră cu toatele.

— O fi vreo țară, unde viața-i ușoară și oamenii n-au a se teme de greul ei, sau e numai basm?

— De, Casandră, răspunse Anastasia, n-o fi poate chiar așa, dar tot o fi altcum decât pe la noi. De, știu și eu… și rămase un răstimp dusă pe gânduri.

— O fi și născocire, că la atâta senin de viață nu se poate să nu fie și nori care s-o acopere, viermi care s-o roadă, că pe acolo, dacă-i câmpie, oamenii

îs mai moi și necazul îi încovoaie mai lesne. Da poate o fi și așa, că astea nu s-au petrecut pe la noi, ci departe, departe, cine știe pe unde, spre marginea pământului.

Anastasia tăcu; afară se înserase și vântul începu să vuiască cu putere, vâjâind în pădurile de fag, peste crestele golașe.

Un fior de frig le pătrunse: afară era frig și odată cu el intră în casă viața zilnică cu grijile și nevoile ei, care le strânse din nou, ca o gheară, de inimă. Se sfârșise povestea…